

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 27.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA

KIRÁLY ISTVÁN

27. KÖTET

ELBESZÉLÉSEK

I.

1861—1873

1962

MIKSZÁTH KÁLMÁN ELBESZÉLÉSEK

I.

1861—1873

1982

Sajtó alá rendezte:
BISZTRAY GYULA

Lektor:
RUBINYI MÓZES

© Akadémiai Kiadó, 1962

Magy. ir. T. 3.
81, 561.

A kötéstervezés Csillag Vera munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Zrínszky Lászlóné   Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett: 1962. április 25.   Terjedelem: 21 1/4 (A/5) fv + 3 melléklet
Példányszám: 11500
62.55250 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

A KEMÉNY EMBER

Nagyon becsületes ember volt az öreg Kakuk János, isten nyugosztalja meg szegényt.

Talán azért volt olyan szegény, mert becsületes volt.

Ott lakott abban a nagy ronda épületben, a templom mellett, amelyiken az a nagy festett címer látható: egy ökörfej és egy tagló.

Az egész falu olyan nagyon szerette, mintha mindenkinek családtagja lett volna; nem is hitta másképp senki, mint »János bácsi«-nak, s nem is volt egyebe széles e világon, ezen a nagy szereteten és egy szép leányon kívül; hanem azzal ő be is érte ám untig.

Fiatal korában honvéd volt, sokat tudott beszélni Bem apóról, akinek képe ott függ a tiszteletes uram belső szobájában, a piski hídról, a segesvári csatáról. Én akárhányszor hallottam a szájából. Ilyenkor azután úgy nézett ki az öreg János bácsi, mintha kicserélték volna; apró, szürke szemei villogtak, hajlott háta kiegyenesedett, és a lekonyult bajusz is mintha megérezte volna, hogy miről foly a beszéd, mintegy önkéntelenül kunkorodott fel.

A szabadságharc után itt telepedett le, néhány megtakarított forintocskájával mézárszékot nyitott és megházasodott.

A felesége is jó asszony volt, egyéb hibát sem követett el soha, mint azt, hogy korán halt meg, egy kis kétéves leánykát hagyva árván.

A kis kétéves leánykát Mariskának hitták, s olyan szép gyermek volt, hogy csodájára jártak az emberek: hát még mikor tizenhat éves lett!

Fekete haja volt, mint az éjfél, szeme mint a kökény, arca mint a nyíló rózsa, természetét meg bizvást megirigyelhetette volna akármelyik grófkisasszony.

Szerette is János bácsi egyetlen leányát, ő volt szeme fénye, öröme, büszkesége. No, de szerették azt nélküle is elegen: hanem a leány senkit sem szeretett, csak a Lóczi Márton uram fiát, Pétert.

Lóczi Péter derék, jóra való legény volt, akit bizony meg lehetett nézni, mikor vasárnaponként darutollas kalapja alatt pitykés kék dolmányában végiglépdelt az utcán, s aki bizonyosan szintén szerette a szép Mariskát, de hát mindennek dacára a leány és legény között ezer mérföld feküdt.

Az az ezer mérföld pedig nem volt egyéb, mint két egész házhely, melyet a Péter apja, nemzeti Lóczi Márton uram bírt, s mely olyan gazdag emberré tette, kinék a fia rá sem nézhetett olyan koldusleányra, mint aminő Mariska.

Azonfelül még ott állott távolságnak az a harag is, mely Lóczi Márton uram és János bácsi között létezett, melynek az elejét még a régi időből kellene keresni, midőn a sáros-pataki kollégiumban hóval hajigálták meg egymást, a piski csatában strázsamesterségért versenyeztek; s ilyen haszon-talan apróságokért aztán annyira megszokták egymást ellenségeknek tekinteni, hogy most ugyan a világ kincseért sem tudnának leszokni róla.

Olyan volt a két ember, mint azok a régi mesebeli szellemek, akik szüntelenül egymással birkóznak, és sohasem tudja egyik a másikat földhöz vágni.

Ők is örökké egymásba akadékoskodtak; hol az egyik, hol a másik kerekedett felül; sohasem lehetett tudni, melyik a győztes; pedig egész életük az volt, hogy mindenik azt akarta bebizonyítani a másiknak: »azért is én vagyok a különb ember.«

Csak igen ritkán találkoztak, s ami szó meg is fordult köztük, az mind háború volt egymás ellen.

Még a vidék is úgy nevezte el őket, hogy nem lehetett összeférni egymás mellett a neveiknek sem. János bácsit »puhaszívű«-nek hitták, Lóczi Márton uramat pedig elnevezték »kemény ember«-nek.

... A német világban János bácsi egyszer folyamodni akart a kormányhoz, hogy a szabadságharcban atyjától erőszakkal elhajtott juhnyáját, melyről akkoriban nyugtat-

ványt is adott a német generális, kárpótolják, miért is Lóczi uramhoz járult, hogy írjon egy szép levelet a kormánynak, kinek mégiscsak illenék beváltani a »kezeirását«.

A kemény ember végignézte János bácsit, s a falu házánál egybegyűlt sok ember előtt azt mondta gúnyos, jéghideg hangon:

— És nem szégyenli magát kegyelmed a német előtt koldulni?

János bácsi elpirosodott szégyenletében, mint a pipacs; kiment szótlannul, és sohasem jutott eszébe többé folyamodni.

Mikor bejött a jó magyar világ, s újra kisütött a nap, a kísérteties alakok, akik csak azért éltek eddig, hogy legyen kinek szenvedni, mind sorba kijöttek a napfényre melegedni: a nagyurak elfoglalták őseik székrét, a kisurak pedig szintén siettek széket foglalni, akinek mekkora jutott; akinek pedig nem jutott semminő, az legalább a gyepre ült ki, onnan nézte a régen látott jó világot; — mikor — mondom — ez a jó világ bejött, a kemény ember lelke is levetette rideg ruháját, s hivatal után vágyakozék.

Neki is szék kellett, nagyon egyszerű, de terhes szék, melynek azonban most megvolt a maga dísze és fénye, megvolt a maga könnyűsége.

Ez a falusi bírói szék volt.

Valami csábító volt abban: magyar bírónak lenni, olyan bírónak, akit nem a szolgabíró nevez ki, hanem nyolcszáz-kilencszáz ember választja szabad akarata, szíve szerint, azt, akiben legtöbb bizalma van, mint valaha régen volt.

Bizony nem volt akkoriban olyan ember ebben az országban, akinek ez a méltóság derogált volna.

A kemény ember mindent elkövetett, hogy bíró legyen, hanem a választás napján az egész falu egyhangúlag Kakuk János uramat választotta meg.

János bácsi könnyes szemekkel köszönte meg a nagy tisztességet s olyan épületes beszédet mondott, mint akár csak a tiszteletes uram; a beszédben az is benne volt, hogy a bírói pálcát nem fogadhatja el, mert az erősebb kezekbe való: éppen azért tiszta szívéből kívánja, hogy Lóczi Márton uram legyen a bíró.

A község most már természetesen Lócira szavazott, hanem a kemény ember sem fogadta el a bírói pálcát — legnagyobb ellensége kegyelméből.

A kemény ember toporzékolt dühében, sohasem érezte magát ennyire megszegyenítve, megalázva, mint ekkor; sohasem ejtett még semminemű fegyver ilyen mérges sebet rajta.

Hanem azért nem volt még megmutatva: melyik a külön ember? Ez majd elvállik.

Ilyen örökös versengés volt a két ember élete, akiknek egy vármegye is szűk lett volna; hát még egy falu?

Péternek meg volt hagyva, hogy mindenüvé elmehet, ahová akar, csak Kakuk házába nem. A szép Mariskának pedig szintén szívére kötötte édesapja, hogy a Lóczi fiával ne kezdjen semmi barátságot.

Ezért feküdt ezer mérföld a két gyerek közt.

Hanem mi a szerelemnek ezer mérföld?

A fiú addig-addig méregette sóvár szemével a nagy távolságot, hogy egyszer csak azon vette észre magát, miszerint már átlépte: csendes nyári estén, mikor a szép Mariska ott gyomlál a kertben, akaratlanul is odaviszi lába.

Hiába hitták kemény embernek az öreg Lóczi Mártont, a szíveknek ő sem bírt parancsolni.

Már egy fél esztendeig tartott a viszony Péter és Mariska között, midőn Márton uram egy napon ezüst karikagyűrűt pillantott meg a fia ujján.

— Honnan szakadt rád ez a jószág? — kérde az öreg, erősen szeme közé nézve fiának.

— Az adta, akinek én adtam oda a magamét.

— Csak nem ettél bolondgombát, hogy ezért a mihaszna karikáért elcseréld kilenc forintos aranygyűrűdet.

— Már lehetetlen változtatni rajta.

— De csak fizettek valamit ráadásnak — vallatja az öreg.

— Egy szép leányt.

— Leányt? . Ezer milliom mennykő! Hát te még meg sem mondod az apádnak?

— Nem olyan fán termett a dolog, hogy édesapám-uram elé lehetne tálalni.

— Nojszen, majd lerázom én a fáról veled együtt, beste lélek-adta! — Ki vele nyomban!...

— Hát a ... Kakuk Mariska — mondá a legény, s most már ő nézett keményen az öreg szemébe.

És annak szeméből azt olvasta, hogy a kemény ember haragszik.

— Micsoda! — kiálta egész képéből kikelve — te az én halálos ellenségem leányát jegyezted el; akinek az apja egy kanál lébe befulladásna, ha tehetné. Jól van. Ebnek vagy a fia, nem nekem, ha menten vissza nem küldöd a gyűrűt!

Lóczi Péter egyet lépett hátrafelé, s onnan mondta vissza haragos apjának:

— Nem küldöm vissza!

— Akkor hát fel is, alá is út. Nem ismerem az urat. Punktum.

Az öregember hangja reszketett, mikor ezeket a szavakat kimondta. A fiú dacosan hajtotta le fejét. Jól tudta, hogy ezek nem üres szavak: amit az öreg Lóczi Márton uram kimond, az szentírás, azon nem lehet változtatni.

A fiú nem soká gondolkozott rajta; nem lenne Lóczi Mártonnak a fia, ha az ilyenén gondolkoznék. Őt többé nem ismerik itt, hát ő sem ismer senkit; könyörögni pedig nem fog, mert az úgysem érne semmit: ahol a kemény ember azt mondja, hogy »puktum«, ott olyan nagy kő fekszik, amit egy ármádia sem lódít ki helyéből.

Összerakosgatta ami málhája volt, két-három pár fehéret, egy felső ruhát s egypár ezüst tallért, ami még megboldogult édesanyjától maradt rá, s aztán otthagya a házat hidegen, könnytelenül.

Az öregember ott nézte, mint készülődik fel, mint lépi át a küszöböt utoljára egyetlen fia, akit úgy szeretett, mint saját életét, és a szíve hevesen dobogott a fájdalomtól; de azért az arcának nem volt szabad elárulni semmit. Amit a kemény ember kimondott, azt a kemény embernek nem lehet visszavonni.

Mikor pedig már oly messzire ment, hogy nem láthatta, kirohant kétségbeesetten az udvarra, s megragadván az ott bámészkodó kocsist, tompa, hörgő hangon kérdé:

— Te ember! hova megy a fiam?

— Nem tudom, nemzetes uram. Ne fussak utána?

— Menj! siess! . . . Vagy hó —! Megállj! Ne mozdulj! Ilyen amolyan. Ahova megy, ott lesz. Nem tesz semmit.

És háromszor is dörmög egymás után, hogy »nem tesz semmit«.

Harmadnapra már az egész faluban beszélték, hogy Lóczi Péter beállott katonának.

A kemény ember is meghallotta, és azt mondta rá:

— Nem tesz semmit.

És reszketett, amikor mondta.

Kakuk János uram volt talán az egyedüli, aki örült a hírnek, mert most már biztos lehetett benne, hogy a leánya bele nem szerethet Lóczi Péterbe.

Az persze eszeágába sem fordult meg, hogy az bizony már régen szerelmes bele.

Furcsa könyv a fiatal vászoncelédek szíve, nemigen lehet abból olvasni.

Hiszen János bácsi semmit sem vett észre a leányán soha; sőt, most is még csak meg sem illetődött azon az újságon, hogy Péter katonának csapott fel. De hát hogy is illetődött volna meg, mikor ő azt már előre tudta; hiszen Péter elbűcsúzott tőle és megmondta, hogy miatta megy el s miatta jó vissza . . . Ott esküdtek meg a kertben, hogy örökké szeretni fogják egymást és hogy várni fognak egymásra, akár a koporsó bezártáig is.

Oh, az a nagy akácfa! susogó leveleivel sokat beszélhetne erről: az hallotta az esküjüket.

De e nagy akácfa jól tudott hallgatni, és a szép Mariska még jobban tudott.

Nem is beszélt arról a szerelemről más semmi, csak a leány szelíd, merengő szeme, és kedves arcának vendég halványsága.

. . . Hanem János bácsi abból sem tudott olvasni.

Azt ugyan látta, hogy napról napra megfogyottabb, mintha valami titkos, láthatatlan kéz mindennap lelopna arcáról egy rózsát, fekete szemeiből egy sugarat, aminek, hogy mi lehet oka, azt eltalálni a doktor dolga.

János bácsi meg is kérdezte a doktortól, s a doktor meg is nézte a Mariska nyelvét, és azt mondta, hogy »semmi baja«.

Mert hát a doktorok könyveiben nincsen nyoma az olyan nyavalyának, aminek a neve szerelem. Minek is volna nyoma, ha úgysem segíthetnének rajta? — Hiába adnának receptet ellene, ha nincs rá flastrom a patikában.

Később azután még halványabb lett Mariska; ereje napról napra fogyott, szépsége hervadt, mint a letörött virágé.

A faluban azt kezdték susogni, hogy hektikában van.

Az pedig olyan betegség, amiből csak a sirban gyógyul ki az ember.

János bácsi egészen meg volt ijedve, messze földről rakásra hozatta az orvosokat, s mikor mindezek nem segítettek egy körömfeketőnyit sem, akkor rendesen mindig tanácsoltak egy-egy javasasszonyt, aki bizonyosan ki fogja gyógyítani Mariskát.

János bácsi szót fogadott, elhozatta a javasasszonyokat; de azok sem tettek egyebet, mint azt, hogy segítették tönkretelni a szegény János bácsit.

Ami kevés pénzecskéje volt, az úgy elment orvosra, patikára, hogy ugyan nagyon körül kellett néznie, hol talál a ház táján egy betevő falatot. Azt a néhány tallért is, amit öreg napjaira tartogatott, egyenkint váltogatta be; az is elfogyott mind, az is mind kevés volt.

Beállott a nyomor, a legrosszabb időben.

A beteg ágya egész búcsújáráshely volt, az egész falu úgy tartotta, mintha a saját gyermeke lett volna, és jártak oda vigasztalni János bácsit, felszolgálni a beteget, virrasztani mellette.

Csak a kemény ember maradt hidegnek, őt nem érdekelte senki baja, még talán a magáé sem; sohasem volt olyan mogorva, mint most. Talán azért, mert nem volt kit gyűlölni. Egyedüli ellenségébe a sors kötött bele; ő azt sem bánja, hadd birkózzanak együtt; ő addig fegyverszünetet köt vele, míg nem lesz elvégezve a dolog. Akkor meg aztán majd kezdenek előlről.

A sorsnak azonban tetszett belekötni a kemény emberbe is.

Valami háború ütött ki Dalmáciában, amit az újságot nem olvasó magyar ember csak akkor tud meg, mikor fél-lábon jön haza a fia elbeszélni, vagy mikor ott találja nyomát az — adókönyvecskéjében.

Lóczi Márton uram azonban újságolvasó ember volt, s a sok nemigen dicséretes dolog közt azt is ott találta nyomatva, hogy »mennyi magyar vér fogyott el!«

Hosszú lajstroma ez az elesett magyar fiúknak, akik elhaltak, s bizony okos embernek tartanám, aki be tudná bizonyítani, hogy nem hasztalanul.

A nagy lajstromban ott volt az elvérzett katonák között a Lóczi Péter neve is.

Az öregember kezéből kiesett a lap, elsápadt, de csak egy percre; a körülötte ülők alig vehették észre. A másik percben már egész hidegen emelte azt fel a földről s tompán dörmögte:

— Nem tesz semmit.

És olvasott nyugodtan tovább.

... Mi lehetett ott írva?

A hideg, mozdulatlan arcon valami furcsa pirosság kezdett mutatkozni, a kiégett, fény nélküli szemekben mintha valami kihamvadt üszköt szított volna fel valaki. A körülülők sohasem látták még így a kemény embert.

Ugyan mi lehetett ott írva? . . .

Ott pedig nem volt egyéb az újságban, mint egy egyszerű felszólítás, hogy építsünk a honvédeknek »menházat« a közadakozás filléreiből: egy palotát, hova meghúzódhassék a rongyba burkolt dicsőség, hova elrejtezhessék az eleven messzekiáltó panasz, — hadd ne hallhassa a világ.

Lóczi Márton uram felolvasta a sorokat hangosan, hadd tudja, hadd hallja meg mindenki, azután odajárult a vasas ládához, és ami pénz volt benne, mind kimarkolta, az utolsó fillérig, összeolvasta és feljegyezte a neve mellé egy tiszta papirosra.

— Csakhogy ezt megértem — dűnnyöge hosszú lélegzetet véve. — Tehát van mégis valaki, akinek van szíve . . . akinek eszébe jut az éhező, a didergő honvéd.

A körülülők egy miatyánk alatt teleírták a papírt: egyszerű parasztemberek voltak, keveset adhattak, de éreztek melléje annyit, hogyha az a sok jó érzelem mind pénzzé változott volna, bizony meg lehetne rajta venni magát Rótsildet is mindenestől.

Lóczi uram új papirost vett ki az asztalfiából, azt mondta, hogy ebből az adakozásból nem lehet kizárni senkit, az utolsó

koldusnak is alkalmat kell adni, hadd fizethesse le tartozását. Ő házról házra fog járni és felszólít mindenkit, adakozzék tehetsége szerint, mert meg van írva, hogy a szegényember »garasa« nagyon jól meg fog férni a főúr »tízezre« mellett.

És úgy tett, amint mondá: bekopogtatott mindenüvé, a tiszteletes uramtól kezdve az utolsó cigány viskójáig, még Kakuk János uramhoz is.

Oh, mint fogja megszegyeníteni ellenségét, aki most olyan szegény, hogy talán semmit sem adhat. A szegénység ugyan nem szegyen, de az szegyen, hogy nem gazdálkodott.

És a kemény ember szíve dobogott a diadal érzelmétől és az elfogódástól, midőn életében először átlépte annak az embernek a küszöbét, akit legjobban gyűlöl.

Csendesen kopogott az ajtón, de a »szabad« szó nem halatszott belül, tehát anélkül nyitott be a vele volt két tanácsbelivel együtt; hanem megdöbbenve lépett hátra, amint a szoba közepére tekintett.

Halálos ellensége, akinek nem egy keserű mondást gondolt ki útközben, ott térdelt sápadtan az ágy lábánál.

Az ágyon pedig ott feküdt a szép Mariska meghalva.

A mosolygó ajkak becsukva, a kicsiny kezek megdermedve örökre .

Oh, milyen szép halott volt !

Az öreg János bácsi megüvegesedett szemekkel nézett reá, hosszan, némán, meredten, észre sem véve, hogy valaki van a szobában, csak nagysokára vetette oda tekintetét a jelenlevőkre. Talán meg sem ismerte őket fájdalomában?

Lóczi Márton ingadozó léptekkel járult közelebb a halotthoz s csendes, megindult hangon mondá a szomorú ellenségnek:

— Vigasztalódjék kegyelmed, Kakuk uram ! Isten adta, isten vette el. Vesztettünk mi annál már drágábbat is.

Az öregember felvillanyozva ugrott fel erre a szóra s aztán elboruló arccal mondá:

— Igaza van !

— Én is ma értesültem a fiam haláláról .

János bácsi most pillantott legelőször a beszélőre s csodálkozva rebegé:

— Kegyelmed az, Lóczi Márton uram ? Mit akar kegyelmed itten ?

— Kérni jöttem . . .

-- Kérni? Éntőlem? — vágott közbe keserűen a szomorú apa. — Van-e még nekem valamim, amit el lehetne kérni? Nekem, aki nem tudom egyetlen lányomat eltemettetni? Nagyon szegény ember vagyok én arra, hogy adhassak valamit. Hanem hát csak próbálja meg kegyelmed.

— Igen, én kérni jöttem, mert a kérelem kötelességem kegyelmed irányában. A rokkant honvédek számára egy menházat akarnak építeni közadakozás útján: egy krajcártól kezdve felfelé elfogadtatik minden adomány . . .

János bácsi csüggedten hajtotta le fejét s kétségbeesett hangon hörgé:

— Egyetlenegy fillérem sincsen.

Lóczy Márton hidegen fordított hátat, s kifelé sietett, midőn a szomorú ember megragadta kabátjánál fogva s odavonszolta a halottas ágyhoz.

— Mit akar kegyelmed, Kakuk János uram?

Kakuk János uram odahajolt a szép halotthoz s lehúzta annak ujjáról aranygyűrűjét:

— Te, kedves angyal, aki ott fenn vagy a mennyben, bocsásd meg apádnak, hogy elveszi legkedvesebb jószágodat s odaadja a szegény honvédeknek.

. És az bizonyosan meg is bocsátott neki érte.

— Fogja ezt a gyűrűt kegyelmed . . több birtokom nincs; ezt is egy halottól kellett elvenni.

A kemény ember megismerte fia gyűrűjét . megdöbbenve vette kezébe, aztán megfogta görcsösen az öreg János bácsi reszkető kezét s megindult, szomorú hangon rebegé:

— Kegyelmed derék ember, Kakuk János uram. Ke-
gyelmed különb ember, mint én. Azt én mondom.

Aztán odatérdelt a kemény ember is a halotthoz, s megcsókolta hideg, merev kezét s felvoná ujjára a gyűrűt, . az az övé, azt nem szabad tőle elvenni . .

S amikor felkelt onnan, egy könnyű fénylett a halovány halotti arcon, mint a sárga rózsán egy harmatcsepp . .

Az a könnyű a kemény ember szeméből esett le.

*

A szép Mariskát eltemették, de nem soká feküdt egyedül; néhány hét múlva odafektették melléje János bácsit is: a bánat vitte oda. Az egész falu kikísérte, a fél falu siratta, de senki sem úgy, mint a »kemény ember«, ki még maig is kijár a temetőbe s órákig elüldögél a sírján. Ugyan miről gondolkozik ott?

A KEDVES GAILLARD APÓ

— Eredeti elbeszélés —

Az öreg Gaillard apó ott lakott volna múlt nyáron a Quartier Latin egyik negyedemeleti szobácskájában, ha ugyan nem mindig átellenben lakott volna a »Kék Hering« című kávéházban.

Én magam is innen láttam kijönni néhányszor, az »angolkésértől« kipirosodott arccal, vékony, rövid lábaival vígan szökdécselve a járókelők közt, kikre kitelhetőleg igyekezett mosolyogni, mintha fél Párizssal lenne ismerős. Öreg, barázdás arcához, szürke, kopasz fejéhez olyan jól illett oda az örökös víg mosoly, mint a téli tájképhez a napfény. Az öltözete is egészen összhangzó volt vidor arcával, rövid sárgás frakk s bő pepita-nadrág, aminőt Bernáth Gazsi bátyánk sonca konfiskálna sakk-táblának, ezt kiegészíté tapló színű magas kalapja, melyet rendszeren félrecsapva viselt, és a kimaradhatlan virágsokor a gomblyukban.

Ilyen volt Gaillard apó. Aki nem hiszi, kérdezősködjék utána a latin-negyedbeli utcákban, ott meg fogják mondani, hogy csakugyan ilyen volt. Egy víg öreg ember és egyéb semmi.

Hanem ha majd elolvassák róla ezt a kis történetet, akkor kihagyják azt a két utolsó szót, hogy: »egyéb semmi«.

Keresetmódját illetőleg táncmester volt, aki önálló tánc-teremmel rendelkezett a jobb napokban, valahol a Concorde-téren, de akinek most már csak néhány tanítványa maradt, kiknek különórákat szentel naponkint, hogy a »járás költészetébe« bevezesse. Ebből tehát világos, hogy Gaillard atyusnak nem volt valami briliáns jövedelme: no, de az atyus valóságos francia volt, kinek Rothschild milliói sem lennének fölöslegeseek, de viszont Diogenes szegénysége sem forgatná ki jókedvéből.

A sors, úgy látszik, nem lehetett valami különös jó barátja Gaillard atyusnak: cudarul üldözte fiatalsága óta. Apja csinos vagyont hagyott számára, mit felesége hozománya nem kevéssé öregbített: házassága első éveiben egy fiacskája is született, kiben majdan öregkora örömét remélte feltalálhatni, — de hát a sors úgy ellene esküdött szegénynek! — hogy a vagyont szét hagyta szedni a hitelezőknek, a kis Henry gyereket elvinni hagyta a halálnak, azzal tetézvén mostohaságát, hogy a feleségét meghagyta Gaillard atyusnak, amit az megint úgy hozott helyre, miszerint egy szép reggelen megszökött tőle.

Mire való is a szegényembernek a vén feleség? . . .

A sors azonban most sem engedte nyugton Gaillard apót . . . szeszélyes keze olyan furcsa napokat hozott Párizsra, hogy a fiatalságnak kisebb gondja is nagyobb lett a tánctanulásnál.

A táncmestereket sorba fel lehetett volna akasztani a füstre, még csak egy árva lélek sem sajnálta volna meg őket . . .

Mire való lett volna most ott a tánctanító, kivált elevenen, mert sülve talán még hasznát vehették volna — beefsteaknek.

A szép kacér Párizs darabokra szaggatta testén tarka, csillogó ruháját, melyet úgy irigyelt tőle az egész világ, és felöltözött nyakig nehéz páncélba.

És aki látta mosolygó ajkain a hideg mogorvaságot, szép fényes homlokán a sötét haragot, amint felemelte finom kezébe a véres zászlót és véres kardot, mikor büszkén hátravetette méltóságos fejét és azt kiáltá, mellét kitarva az ellenség légióinak: »Mérkőzzünk össze« . . . vagy aki végighallgatta a lelkesedés tüzeiben született zsoltárt: »Párizs szent falától egy porosz sem tér meg« . . . megállott bámulatában, levette kalapját a méltóságos hölgy előtt, és nem hitte el saját emlékező tehetségének sem, hogy ez a szép »istenasszony« »cancan«-t szokott azelőtt táncolni.

Így volt csak igazán szép.

No, hanem voltak is ostromlói elegen, akik szerettek volna bejutni a szívébe, abba a nemes szívbe, melyre a világ is ráfogja, hogy az övé, — de a büszke királyi hölgy bezárkózott udvarlói előtt.

»Párizs szent falára egy porosz sem hág fel.«

Ez ugyan azelőtt nem volt ott divatban, hanem azért volt a divat fővárosa, hogy csinálhatott magának új divatot is.

És az nagyon furcsa divat volt.

A fiatal emberek nem irogattak szerelmes leveleket a kisasszonyoknak, hanem valahol a csatatéren konverzálgattak az ágyúkkal. Ha estély volt, az azon megjelent néhány ember elő sem hozta a nagy operát vagy a sportkülönösségeket, nem is mosolygott szeme közé ismerőseinek, hanem igyekezett minél savanyúbb ábrázatot csinálni. Az volt most a divat. Ha két ember találkozott az utcán, nem azt kérdezte egymástól: »hogyan van ön?«, hanem »él még ön?« — A köszöntés-forma is megváltozott: a »serviteur« kiment a divatból s a »bon jour«-t kapták fel helyette. A nyomorúság és balszerencse egyenlővé teszi az embereket. Senki sem lehet a másik szolgája, hanem a reggel, az megvirradott. Jó lesz felkelni.

És fel is kelték egytől egyig.

... Még akkor nem gondolták, hogy mire idejük lenne felöltözni, már addig nem lesz reggel, hanem éjszaka...

A szeszélyes Párizs felülmúlta magát eredetiségében. A kalendáriumot is megváltoztatta és ebben az évben a farsang előtt tartotta meg a bőjtöt.

Minek is volna most farsang, muzsikaszó, mikor úgyis füttyül a golyó.

Minek gyűjtanák meg a fényes tánctermekek csillárait, mikor úgyis ki van világítva minden az égő városok lángjaitól; minek készítenék a hölgyek az ezer alakú cotillon-érdemrendeket, mikor azok alakját a porosz golyó rajzolja le a hősök mellén.

Az öreg Gaillard apó naponként eljárt nézni tanítványait az elysei mezőkre, amint a »tour de mains« és a »chaine anglaise« finom mozdulatai helyett nehézkes ostoba jobbraátokat és balraátokat csinálnak.

Mennyire bosszantó ez egy érzékeny szívű táncmesterrel! ... Így elrontani, amit ő épít.

Mennyivel jobb volna, ha a köztársaság meg a porosz király egy nagy általános quadrille-t rendezne katonáival,

asztán mikor a két hadsereg összejönne a »tour de mains«-ben, mindenik nagyot ütne öklével a másikra. Az lenne aztán a szép háború!

Ilyen szeszélyes ötletei voltak Gaillard apónak, s ezeknek köszönhetné népszerűségét mindazok előtt, kik a »Kék Hering«-ben itták kávéjokat.

Egy reggel, még az orléans-i győzelem előtt, a szokott kedélyállapotában nyitott a fent említett helyre, hol több ismerőse ülte körül már a megszokott asztalokat.

— Nos, mi újság odakint, atyus?

— Egész félcsoða.

— Ah! Ne mondja! — hangzott mindenünnen a kíváncsiság.

— Egy olyan embert láttam ezelőtt félórával, aki...

— Nos, aki?...

— Panaszkodott, hogy meg van terhelve a gyomra.

— Pour l'amour de Dieu, anakronizmus.

— Egy kis cukrot kérek még, madame, — szólt Gaillard apó Dumont asszonyhoz, a kávémérés-tulajdonosnőhöz.

Azután egy pajkos párizsi opera áriáját kezdé füttyülni.

— Hát Párizson kívül mint állnak az ügyek, Gaillard apó? — kérde egy barna, ajánló külsejű nemzetőr.

— Alkalmasint rosszul. Hanem, az ördögbel nem olyan sietős még a dolog, hogy máris komolyan lehetne venni. Persze, hogy nem sietős...

— Bagatelle... Tréfából is összemorzsoljuk a poroszokat.

— Trochu már előre is betábláztatta magát a Moltke bőrére.

— Ah! — nevetett a »Kék Hering« közönsége.

— Bravó, atyus! Ön ma felülmúlja magát a kedélyes ötletekben.

Gaillard apó kivette tobák-pikszisét a zsebéből és egy élvezetes szippantást tón belőle, mialatt magas, bibircses homlokán a török császár névaláírásához hasonló ránc-cirádák alakultak.

— Én csak az igazat mondom, uraim. A vén Franciaország megrázza magát és megifjodik. Egy napon elunja a pezsgő-, dry madeira- és a sergeant wast, felkel az asztal-

tól és azt mondja, hogy igyunk mármost változatosság okáért egy kis »vért«.

— Nem jó volna, ha elébb egy kis porosz húst ennénk? Mert már nekem az a furcsa természetem van, hogy csak az étel után ízlik az ital.

— De gustibus non est disputandum, monsieur, — szólott Gaillard apó egyet köhintve. — Hanem azt nem látom be, hogy míg Párizsban tart a ló- meg számarhús, minek keresnők azt addig Párizson kívül.

— Ez az élc kitűnő.

— Az onnan van, édesem — viszonzá Gaillard atyus —, mert a franciának a szavában is több a puskapor, mint a porosz ágyúban.

— Kétségkívül.

Gaillard atyus a kávé után rendes szokása szerint még egy angolkeserűt rendelt.

Azután újra felvette a beszélgetés fonalát.

— Igen, csakugyan . . . A francia nép nem barbár, ha hadat izen valakinek, legelőször is epigrammákkal hajigálózik. Úgy van, epigrammákkal . . .

— Mint például a körte arcú királyra .

— Vagy a Nouvel Emprunt a Tuilériák palotáján . . .

— Az nagyon találó az N. E. betűre — kacagott jóízűen a nemzetőr, kardját a padlóhoz ütögetve. — Egy kis elégtétel azon sok adósságért, mit az excsászár tön romlásunkra.

— Fi doncl Minek azt szemére háyni?

— És miért nem? — kérdé a nemzetőrtiszt bosszúsan.

— Azért, mert az a legkisebb hibája.

— Hogyan? Legkisebb?

— Nos . . . mert a sok adósság tulajdonképpen sok nagyon — negative.

A törzsvendégek Szent Hippolytra esküdöztek, hogy olyan jól ugyan nem lehet elmulatni az Opéra Comique-ban sem, mint Gaillard apó szavain.

— Negatív vagyoni! . Ezt igazán jól adja, kedves polgártárs; pedig már-már megjedtem, hogy napoleonista.

— Nem éppen. Szeretem a Napóleont. Ez az egész.

A nemzetőrtiszt kabátját gombolta ki, hogy jobban nevetthessen.

— Jaj de jól Tehát a Napoléon d'or-okat szereti. Az igaz, hogy mindenre van kádenciája. Ön sohasem vénül meg, Gaillard apó.

— Sohasem komolyodom meg, akarta ön mondani, nemde? Mert már öregnek elég öreg vagyok: hatvanéves.

— Szép idő. Kár, hogy nem fiatalabb. Egy lelkes katonával lenne gazdagabb a köztársaság . . .

— Mondtam már, hogy nem sietős a dolog. Quel diable! Ön egészen komolyan veszi az állapotokat, és az bosszant. Várjunk még kissé.

— És aztán?

Az öreg apó felhajtotta poharából a még benne maradt szeszt, azután valami sötét komolyság ömlött el ritka vendégképpen tulipiros mosolygó ábrázatján, s mindig nevető, savószínű szemei valami kimondhatatlan ragyogó lángot kölcsönöztek azoktól a szavaktól, amiket el fog mondani.

— És aztán? Quelle question? Ha komoly találna lenni a dolog, ott leszünk egytől egyig az ágyúk torka előtt. Az öreg Gaillard is francia, neki is ott lesz a helye . . . Úgy van, uram, én is ott leszek akkor.

Gaillard apó a zsebkendőjével megtörülte izzadó homlokát és újra mosolygott: a nemzetőrtiszt pedig felkelt helyéről, odalépett hozzá és megszorította némán, melegen a kezét.

Olyan sokat tud a néma kézszorítás beszélni . . .

Azután mosolyogva felkelt az öregúr, illedelmesen köszönt a jelenlevőknek és eltávozott, hogy néhány óra múlva ismét visszajöjjön feketéjét meginni, melyet madame Dumont már évek óta mindennap pontosan kiszolgáltat neki ingyen.

Madame Dumont okos asszony, érti az üzletfogásokat. Ahova Gaillard apó jár, oda igen sokan járnak utána.

Az öregúr az ajtóban még egyszer megfordult és meghajtotta magát, azután a szokott mazurka-polka lépésekkel lejtett haza, útközben vidáman dúdolva magában:

Volt egyszer egy király,
Volt egy derék király,
De csak egyszer-egyszer tra la la la!

Mikor pedig egyetlen szobájú szállására érkezett, elkezdett kedvére ugrándozni, egyet dűnnyögve közbe-közbe:
— Persze, hogy nem sietős még a dolog.

A németeknek van egy kifejezése, mellyel »a már-már késő«-t szokták megjelölni. *In zwölfter Stunde*. Helyesen van. Csak hadd jöjjön a »tizenkettedik óra«, akkor fel fognak kelni mindnyájan és megeszik villásreggelire a fél Európát. Az már nemzeti saajátsága a franciának. Csak hadd mulassák magukat a porosz hadseregek Metz meg Párizs alatt. Az oroszlan nem tartja még érdemesnek egészen felkelni, hanem méltóságosan megfordul a másik oldalára és csak farkával csapkodja a legyeket. Hadd jöjjenek még közelebb: legalább nagyobb darabon lehessen őket kergetni hazafelé.

Csak az a kár, hogy nem lehet belőle valami nagy hadjárat . . . legfeljebb arra való, hogy az öreg Dumas papának legyen már egyszer egy kis jó témája regényt írni . . .

. . . Hanem a szegény Dumas apó bizony nem ért rá bevárni a végét; itt hagyta a jó regény-témát a poroszoknak.

Azok pedig nekifeküdtek az utolsó fejezeteknek és kezdtek belőle csinálni tragédiát.

A balszerencse órájának mutatója rohamos gyorsasággal közeledett a tizenkettőhöz.

Az oroszlanból patakként kezdett folyni a szép piros vér — és a farkával nem volt képes többé visszatolni a »mutatót«.

. . . Strassburg tornyainak égő üszkét az egész Franciaországba széthordta a szél és mindenütt lángra lobbant tőle a hazaszeretet.

. . . Metz megadta magát, s a megvérezett szárnyú »gloire« végerőfeszítéssel rebhentette meg a fél világot betakaró szárnyait; ha ugyan tudna-e még repülni.

. . . A »világ szíve«, Párizs, lázasan feldobogott a nagy csapások hallatára és átváltozott kővé.

Hadd törje be az orrát azon a kövön valaki.

. . . A département-okban megkondult a szomorú hangszó:

»Vész! Vész!«

Ezt a szót most mondja ki először Franciaország. Nincs is benne a nemzeti nyelvtanában, hanem azért megérti minden ember: az égő falvak, véres folyamok világosan megmagyarázzák az értelmét.

Itt a »tizenkettedik« óra.

Nagyon szomorú napok voltak ezek.

A történelem majd elbeszéli őket híven: odaadja kiérdemelt jutalmát mindenkinek; arculütést az árulóknak, bepiszkolt kardot az elnyomónak, babért a vérző homloknak.

Én legalább az ő helyében úgy cselekedném.

Hanem hát a történelem nem: bízza rám az ilyeneket, amintbogy okosan is teszi — minélfogva talán én is okosan teszem, ha nem avatkozom madame Klio dolgaiba, hanem felszedem azokat az apróbb levelű virágokat, amiket ő már nem tart érdemeseknek koszorújába fogni.

Ilyen például az én vidám Gaillard apóm.

Ő is meghallotta a szomorú újságot, hogy közelednek a megpróbáltatás nehéz órái: ott járt-kelt Párizs hallgatag utcáin, és olvasta az emberek arcán azt a kellemetlen felkiáltójelt, melyet a megdöbbenés szokott odafesteni vastag, összekuszált ecsetével.

Az öreg táncmester mosolygott és azt mondta:

— Teringtettel! Ez már nem egészen tréfa.

S aztán szépen elballagott a »Kék Hering«-be, egész nap ott ült kávéja mellett, de nem szólt egy mukkot sem; olykor a fejét csóválta és mosolygott folytonosan: de ez a mosolygás olyan valami szomorú volt.

A törzsvendégek csodálkoztak rajta, de nem akarták háborgatni, legfeljebb azt jegyezték meg egymás közt:

— Az atyusnak valami baja van ma.

Hanem másnap még jobban csodálkoztak, mikor az öregúr sem a délelőtti, sem a délutáni kávéját nem jött elfogyasztani.

— Bizonyosan beteg. Úgy van, a szegény apó rosszul lett s alkalmasint az ágyat nyomja otthon.

A nemzetörtiszt, aki tudta a Gaillard szállását, udvarias ember lévén, megígérte azonnal felkeresni a víg öreget, hogy állapotáról körülményes jelentést tegyen a »Kék Hering« közönségének.

Félóra múlva visszatért s arcán megindulás látszott.
— Nos, hogy van a mi apónk odahaza? — kérdék
többen egyszerre.

— Nem leltem otthon — felelt a tiszt kardját leoldva.

— Merkwürdig! Azt kellene hinnem, hogy valamelyik
rokonához ment ebédelni, ha egész pontosan nem tudnám,
hogy semmiféle rokona nincs — szólt egy lotharingiai szü-
letésű gombkötő.

— Én pedig szinte egész pontossággal mondhatom —
válaszolt a nemzetőr —, hogy egy rokona mégis van.

— És az?

— A haza.

— Hogy érti ön azt?

— Úgy, uraim, hogy Gaillard apót nem találtam szál-
lásán; a kapustól kellett tudakoznom, az világosított fel...

— Helyesen.

— Tudtomra adta, hogy az öreg tegnap minden hol-
miját elárusította.

— Ah!

— És hogy ma reggel léghajón elutazott a voges-i
hegyek közé.

A csodálkozás és meglepetés jelei beszéltek minden
arcon.

— A kapusnak csak annyit mondott, hogy itt az idő
megtenni kötelességét, a nemzet abban a helyzetben van,
hogy két öreg kéznek is hasznát veszi... most nem szabad
hatvanévesnek lenni csak a nyolevanéves embernek...
ő elmegy a csatamezőre... Párizsban vagy lesz, vagy nem
lesz ellenség, neki pedig okvetlenül ellenség kell. Azért
hagyja el Párizst. Egyéb elajándékozni valója nincs a haza
számára — csak az élete: azt adja oda, ami van.

Az emberek fejüket csóválták, a nemzetőr pedig leült
szokott helyére az olvasó-asztal mögé, fejét tenyerébe hajtá,
aztán meghatott hangon folytatá:

— Szegény Gaillard apó!... Áldja meg az isten,
amerre fordul! Igazi francia ő, még a nagy forradalombeli
alakok mintájára.

— Csupa becsület és csupa könnyelműség — vágott
közbe egy állatorvos.

— Ohajtom — szól madame Dumont —, hogy nem-sokára viszontlássuk őt. Az nem szép volt tőle, hogy így szó nélkül hagyta el barátait. Ej, ej, ezért majd számot kérünk . . .

A »Kék Hering« vendégei ezúttal nem mulattak olyan jól, mint egyébkor; Gaillard apó távozása valóságos űrt hagyott a szívekben; hanem ez sem tartott sokáig, másnap már elfeledték egészen, mintha sohasem ösmerték volna. Az emberek hozzá voltak szokva a veszteségekhez. Az egyik kellemetlenség betakarja a másikat, kivált ha az a másik a nagyobb.

Most pedig ugyancsak volt miből válogatni, hogy mit sirasson az ember: a vagyont-e, amely elpusztított, a fiát-e, aki elesett, vagy a hazát, mely elárultatott?

Bizony igaza volt annak a Gaillard apónak, amikor azt mondta, hogy most nem szabad hatvanévesnek lenni senkinek.

El kell dobni a mankót, mert azért adott az isten két kezét az embernek, hogy legyen mibe fogni a puskát.

Olyan időket élünk.

És ezeknek az időknek örök tanúságaképpen fog megmaradni a loire-i és a voges-i hadsereg története.

Hadseregek, amik a földből nőttek ki varázsszóra, ahol együtt küzdöttek a fiú, apa és talán még a nagyapa is, és küzdöttek kétségbeesetten, utolsó csepp vérig, rongyosan, mezítláb a csikorgó havon, akik mint földhöz vágott Anteus új erőt nyernek a földtől, akiknek már nincs reménye a győzelemhez, nem is harcolnak talán a győzelemért, hanem csak azért, hogy harcoljanak, hogy lássa az elbámult Európa, miszerint a megbénult oroszán még meg meri rázni királyi büszke sörényét.

A voges-i hadseregben a franc-tireurök közt találjuk Gaillard apót is.

Ki érne rá elbeszélni, mint jutott oda? Most nemigen tudja megmondani az ember, mikor reggel felébred, hogy hol fog vacsorálni este. Hova veti a sors szeszélye egy óra múlva. Még a legnagyobb út is, erről a világról a másvilágra, csak egy lépés.

Ki törődnék most azzal, ki hol volt ezelőtt egy nappal és hol lesz ezután egy nappal . . .

Mintha a napoknak nem lenne elég története úgyis.

Minden nap hoz egy új csatát, s minden csata elvisz ezer életet: az ezer életért aztán amikor kedve tartja, foglalóul hagy egy kis reményt, de azt is csak néha.

A szerencse istenasszonya becsukta markát elbizakodott, kedvenc nemzete előtt, és azt mondja: hogy »haragszom rád«.

Hanem van egy kéz, amelyik tán ki fogja tudni nyitni az istenasszony összeszorított szűk markát; van egy méltóságos kiváló alak, akire nem lesz elég ereje haragudni, akit ha meglát, mind a két kezét kitarja, hogy — megölelhesse.

Az ősz vezér ez, akit minden nemes nemzet a magáénak tud, az újkor legnagyobb jelleme, a szabadság legélesebb kardja, a világ legelső polgára — az öreg Garibaldi.

Ott hagyta betegségét caprerai kunyhója elrongyosult ágyában, hogy egészségesen halhasson meg a szabadságért.

Aki megparancsolta saját magának, hogy ne legyen beteg, az tudni fog parancsolni a balszerencsének is.

Úgy van. Előrel

Halavány arcán felgyúl a szent lelkesedés tüze, beteg, köszvényes keze magasra emeli a két világrészt bejárt kardot, golyó-lyuggatta lába belevágja a sarkantyút a ló szügyébe.

Előrel

Nem fáj az öreg Garibaldinak semmije sem.

Azután megzendül a choisy-i temető lánglelkű halottjának csodás tűzű viharos dala, a — Marseillaise.

Ez a dallam a sereg élelme és ruházata. Ez élteti, ez melegíti őket.

... Ott rohannak... elől a »des vengeurs«, a halálfejű lovasság... utánok a többiek... Nézzétek őket! Ugye meglátszik, hogy franciák, kiket Garibaldi vezet?

És nincs pihenés soha; ami ma nem sikerült, holnap próbáljuk meg: semmi sem lehetetlen.

A küzdők között pedig mindig a legelső sorban lehet látni egy ősz, mosolygó alakot — Gaillard apót.

Úgy szeretik mindnyájan, mintha az apjuk volna; öregebb a többenél, vidámabb a többenél és ravaszabb a többenél.

Egyedül a gerilla-harc az, melyben az apróbb emberek is hasznát vehetik leleményességöknek, ügyesség- és ravasz-

ságuknak. No, de hasznát is veszi Gaillard atyus: ő igazán nagy mester ebben. Tüskés bokrok közé vonulni, fától fához simulva rendíthetetlen bátorsággal tüzelni az elléféltre: ebben ő felülmúlhatlan.

És mindezt olyan finom eleganciával, annyi kedves humorral, annyi kellemes pajkossággal teszi, mint mikor valami fiatal ember kenyérgolyócskával hajigál a vis-à-vis ülő kisasszonyra az asztal fölött.

Ha pedig nyílt csatában harcol, a halállal szemben sem hagyja el vidám mosolya, akkor is egyre pattognak szellem-dús ötletei, úgy hogy a körülötte levők önkéntelenül elkacagják magokat és azon módon kacagva törnek az ellenségre.

Azért nevezték el azt a kompániát, amelyben szolgál, »nevető kompániának«.

— Rossz hírek jöttek, Gaillard apó! Párizst nemsokára kiéheztetik.

— Nem lehet — mond az öreg —, Párizsnek még eltart fél esztendeig az orléans-i győzelmen rágódni. Ősmerem a párizsiakat.

— Hiszen ön is párizsi?

— Kétségkívül, édes barátom. A párizsiak egészen olyanok, mint én.

— Azaz mindegyik külön egy-egy bevehetetlen vár.

— Legyen szíves, kérem, oda nem érteni az asszonyokat.

A bajtársak természetesen nevettek, Gaillard atyus pedig fütyörészgetni kezdett, mert amikor nem csevegett, örökké fütyült.

Még akkkor is egy bolondos nótát dúdolt ntágában, mikor a legközelebbi hetekben a becsületrend keresztjével díszíté fel mellét a csapat-parancsnok.

Igazán megható jelenet volt.

A parancsnok maga is ellágyult, mikor az ősz férfiú kezét szoritá meg: egy szegény ördög kezét, aki nem harcol birtokaiért, zsíros hivataláért, kitüntetésért, jövőért, hanem csupán önzéstelen szeretetből azon haza iránt, mely neki semmi olyat nem adott, amit védelmezni érdemes volna.

Az egész ezred szeme feszült érdekléssel nézte vén kedvence megjutalmazását s egyhangúlag kiáltá:

— Éljen Gaillard apó!

A parancsnok feltűzé az elismerés jelvényét a sárga frakkra, melynek gomblyukában most is fityegett egy csokor télizöld.

— Ön érdemessé tette magát a haza hálájára.

Az öreg apó udvariasan meghajtá magát, de arcán egy körömfeketényi ünnepélyesség sem látszott, sőt még azt sem állhatta meg, hogy közbe ne fecsegjen:

— Ön egészen megpirít, uram.

A parancsnok szótlánul ment tovább, Gaillard atyus pedig kivevé burnót-szelencéjét és szippantott belőle.

— Teringette! . . . ma nagy hideg van, az orrom nem képes élvezni a burnótot. Apropos! holnap megint csatánk lesz . . .

Az ismerősök ezalatt odajárultak hozzá, ki megölelni, ki kezét megszorítani sietett, egyik bizalmas párizsi ismerőse még éppen azt a pajkosságot engedte meg magának, hogy szeretetteljesen megcibálta a fülét.

— Sokáig viseld a szép cifraságot, bajtárs.

— Hollá! ne bántsd a fülem, Tony, mert az régi ereklye: még szegény apámtól örököltem.

— De csak le hagynád vágni az egyiket még egy másik rendjelért?

— Nincs rá eset. A meglevőnek sincsen semmi értéke előttem, s csakis azon esetben lenne némileg.

— Ha?

— Ha teszem azt, itt lenne a feleségem, aki mindig azt állítá, hogy *rendellen* ember vagyok.

— Hahaha! Értem.

— Nos igen. Jelenleg nem lenne valószínűsége ezen állításának.

— Mindig bolondságon jár az eszed.

Gaillard apó azzal felelt, hogy eldúdolt egy versszakot valami régi bretagne-i dalból:

Az embernek azért van feje,
Hogy legyen hova
Kalapját tegye, stb.

Íme, milyen jó katona lett Gaillard apóból, aki mindig ott hordta jó kedvét a patrontáskájában.

Ez az egy jó barátja nem hagyta el soha.

Még a dijoni csata napján sem, mely néhány nap múlva következett be, s mely tartott három teljes napon keresztül, szombat reggeltől egész hétfő estéig, január 21-dikétől január 24-dikéig, — s mely legfényesebb lapját képezi az egész szomorú hadjáratnak.

Már akkor kétségbeejtő hírek jöttek mindenfelől; itt is, ott is megverettek a franciák: vitézül harcoltak, de megverettek.

A levegő tele volt sóhajtással . . .

A megvérezett oroszán hiába erőlködik már felkelni. Jobb lenne talán békében feküdnie egy kicsit — míg meggyógyul.

De az agg vezér még egyszer meg akarta villogtatni jó kardját, még egyszer meg akarta fűrösztetni egy kis vérben, mielőtt hüvelyébe tenné talán örökre.

Hadd csináljon még egy szép történetet az a vén acél, amit aztán apródonkint el fog mesélhetni a hüvelynek . . .

És a dijoni csata csakugyan szép történet .

Három egymás után következő napon megújult, és mind a háromszor győztek a franc-tireurök.

De a legkeményebb ütközet mégis a harmadik napon volt.

Borzasztóan szép látványt nyújtott a kiéhezett, fáradt, elrongyosodott francia csapatok meseszerű bátorsága és vitézsége.

Ott volt a küzdők közt Gaillard apó is: öreg keze egy cseppet sem reszketett, mikor célzott, és míg elsüté puskáját, közbe-közbe ráért fecsegnie is.

— Teringette . Ez nem jól van így. Míg én bolondjában ott azokra szórom a tüzet, addig a saját lábamnak is elkélne egy kevés meleg.

— Talán nem húzott elég kapcát, Gaillard apó? — mondák a nevető kompánia tagjai.

— Bumm! Ez talált. Lelkemre mondom, talált . . . Éppen semminemű kapcát sem húztam. . . Hanem ez igazán derék puska. . . Finomul hord. . .

— Várjon csak, apó . . . Hátha elfagy a lába? Ne álljon mindig egy helyen. Mozogjon kissé.

— Köszönöm. Főlöské az aggodalom. Hajrá! A halálfejúk jól tartják magokat... De még ezek az olaszok is pompás fickók.

E pillanatban a porosz ágyú-ütegek roppant sortüzet adtak Pouilly felől, s a francia sereg minden oldalán bomladozni kezdett.

A csata igen válságossá lön, mert sokan megfordultak s elkezdtek futni.

— Holla, fiúk! — kiáltott dörgő hangon a vén táncmester. — Rosszul szaladtok... cudarul tévesztitek a dolgot. Hiszen éppen az ellenkező irányban van az ellenség...

Aztán jóízűen felnevetett maga is ezen a furcsa tévedésen.

A futók közül aki hallotta a Gaillard atyus tréfáját, megszegyenülve fordult vissza és keserű bosszankodással rohant előre.

Az atyus pedig folytonosan lőtt és csevegett.

Néha egyet-kettőt elvitt mellette a golyó, oda sem hederített neki, legfeljebb egy-egy odavetett mondattal tanúsítá, hogy észrevette elestét:

— Mit üzen a feleségének, monsieur?

Egy másiknak pedig:

— Legyen szíves kérem, megmondani annak a tegnap elesett kapitánynak a másvilágon, hogy a zsebében talált pénzt és hajfürtöt elküldtem az édesanyjának Berlinbe.

Azután rendesen visszatért a beszélgetés alaptárgyára.

— Igaz, hol is hagytam el? Igen, igen. Nincsenek jó kapcáim... azaz semminők... szerezni kellene.

— Természetes; de miként?

— Teringette! Foglaljunk el egy porosz zászlót.

— Hurrá! Úgy van. Foglaljunk el egy zászlót. Éljen Gaillard apó!

E percben egy golyó éppen az atyus tőszomszédját, egy fiatal, tizenhat éves gyereket teríté földre.

Az atyus mosolyogva nézett a haldoklóra.

— Bagatelle! Fel se vegye, fiatal barátom. Ön nagyon jó gseftet csinált. Könnyűszerrel lerázta legnagyobb hitelezőjét — a halált.

A fiatalember bágyadt mosolyra vonta kékülő ajkait, kialvó fényű szeméit szelíden emelte a vén apóra, aztán becsukta őket örökre, azzal a kiáltással:

— Éljen Franciaország!

— No, az megél, csak mi megéljünk. Hanem igaz... előre!... amott látok egy német zászlót.

A csata fordulópontja éppen most következett be.

Canzio egy általános támadást intézett, mely hatalmasan sikerült.

Gaillard atyus vakmerő elszántsággal rohant társaival Pouilly felé, hol a pomeráni ezred makacs vonakodással szúrta a földbe szuronyait, nem akarván előre menni.

Egy porosz tiszt borította ki az ezred zászlaját s azzal a kiáltással rohant a többnyire olasz franc-tireurök felé:

— Előre!

Hanem hát a pomeráni ezred is csak emberekből áll, akiknek akármilyen fülük legyen is, mégis megsiketül néha az ágyúdurrogástól és nem hallja meg a szép szót.

Gaillard apó egészen előre fúrta magát, megtölté puskáját s nagy figyelemmel célzott, aztán lőtt.

A porosz zászló elbukott.

Az öreg apó mosolyogva hunyorgatott szempilláival.

— Hüm! Bravó, öreg. Ezt ugyan jól eltaláltad. Megvan a kapca.

És rohant mindig előbbre, előbbre.

— Utánam, fiúk! Teringette, már bomladoznak a porosz tömegek. No, de nem is lehet az másképp. Nevetséges... Franciaországot teljes lehetetlen legyőzni! Apropos!... Ezzel a bolondos háborúval egészen elrontjuk a falusi papok keresztét. Persze, hogy elrontjuk. A sok temetési stóla mind itt vesz egy közös gödörben. Szent Hippolytra mondom, ez nagyon lelkemen fekszik.

... No, de nem soká feküdt a Gaillard apó lelkén ez a borzasztó dolog, mert alighogy kimondá a fentebbi szavakat, egy ostoba golyó fúródott a mellébe, s a vidám öregember mosolyogva rogyott le a földre éppen abban a percben, midőn burnótszelencéjéből akart szippantani.

— Quel diable! Azok az emberek nem tréfálnak. Nem hinném.

A piros meleg vér patakként kezdett folyni melléből.

A másik pillanatban eget rázó üdvkiáltás dördült meg ezer meg ezer ajakról, mely elnémitá az atyus utolsó cinikus humorát. A poroszok árkon-bokron keresztül futottak a franc-tireurök előtt, halottat, poggyászt, sebesültet hátrahagyva.

A csata meg volt nyerve.

... Az öreg Garibaldi kardja harmadszor is nagyot suhintott: az öreg Garibaldi most is megmutattatta magának a poroszok *talpát*.

Amilyen nagy volt a győzelem, olyan nagy lett az öröm is.

Diadallal hordozták körül a csatatéren — ami még eddig nem volt — az elfoglalt porosz zászlót.

Ott vitték el a haldokló Gaillard apó mellett, s az fel is nézett rá még most is mosolygó szemeivel, és felragyogott elhalványuló arca.

De mit ér, mikor most már nem húzhatja a csizmájába.

Körülálló ismerősei erővel be akarták kötözni sebet, hanem az öreg apó mosolyogva utasítá vissza:

— K öszönöm. Ne fáradjanak hiába. Hanem inkább keressék meg alattam valahol a burnót-szelencémet, és engedjenek egyet szippantanom az útra. Így ni. . Hatalmas burnót! A rue Rivoliban szoktam vásárolni, a Bernhard-kereskedésben. Őszintén ajánlhatom.

Gaillard apó mindinkább halványodott, arcán szederjes kék foltok kezdtek mutatkozni, csak a szemei mosolyogtak, de egyre bágyadtabban.

Végre becsukta szemeit is.

— Meghalt! — mondá szomorúan egy franc-tireur.

... Hanem biz az még nem halt meg; sőt ha meghalt volna is, visszatérne talán az életre, nehogy udvariatlanságot kövessen el.

Kevés vártatva, mindnyájok csodálkozására még egyszer félkönyökére emelkedett, borzasztó erőmegfeszítéssel s elhaló hangon mondá:

— Apropos! Majd elfeledtem. Van szerencsém magamat becses barátságukba ajánlani. . . Serviteur.

Egy futó mosoly vonult el eltorzult ajkain; azzal nagyot lélegzett és lerogyott. A halál hideg lehelete örökre elnémitá.

A franc-tíreurök kedvenc öregüket még aznap egy jegenye-fa alá temették Pouilly mellett.

Egy pajkos fiatal hadnagy lefaragta kardjával a fa egyik oldaláról a kérget s ezt a jellemző néhány szót írta oda síratnak veres krétával:

»Itt nyugszik Gaillard apó. Alkalmasint meghalt, mert nem mosolyog.«

PLETYKA

Nem ültetik, mégis megterem; nincsen sem apja, sem anyja, mégis legszélesebb az atyafisága: nem hívják meg az estélyekre, névnapokra, bálókra, mégis a legszívesebben látott vendég. Az arisztokrácia csakúgy szereti, mint a nép; otthonos mindenütt, Spanyolországban éppúgy, mint Amerikában. Az emberek szeretnek vele foglalkozni, dédelgetik, ápolgatják; nem csoda aztán, ha olyan gyorsan nő mint a hógomoly. Néha rásüt a napfény s mielőtt kárt okozna, elolvad mint a hógomoly, de gyakrabban nem olvad el, hanem súlyos kővé tömörödik s agyonzúzza azt a tárgyat, amelyik véletlenül eléje akad, éppen mint a hógomoly.

A gyermek, mikor az első marék havat almányi labdává gyúrta kicsiny kezeivel, nem gondolja meg, hogy, mikor az a labda görgeteggé gyarapszik, legurulhat a hegyoldalról s leterítheti éppen arra menő édesapját.

Aki pedig legelőször gyúrja meg a pletykát semmiből, még kevésbé gondol rá, hogy hát ez az élvezetcikk még sokba kerülhet valakinek.

Ki ügyelne az ilyenekre ! .

Csak a testet nem szabad megszúrni, a lelket nem kéri számon senki.

De hát mit is csinálna a sok asszony-néni, ha a kávé mellett csak a vajas kiflit volna szabad mártogatni a kávéba, embertársaikat pedig agyon kellene hallgatniok, és nem volna szabad szintén bemártogatni egy kis pletyka-szószbába; hiszen nem hálnak meg tőle, de még csak a kis ujjok sem görbül bele . aztán az embernek mégis csak elmegy mellette az ideje.

Ki vehetné az ilyet rossz néven? . . .

És ami szabad az egyiknek, szabad a másiknak is, amit pedig mindnyájan tesznek, az általános szabály, ami pedig általános szabály, az nem lehet hiba; tehát a pletyka nem is hiba.

Néha ugyan történik egy-egy kellemetlen eset, amelynek okául némely szórszálhasogató, ki minden dolognak szeret elejére járni, a pletykát állítja; de hát én istenem, nem történik-e a legártatlanabb dologból néha a legnagyobb szerencsétlenség! — s kinek jutott eszébe valaha a legártatlanabb dolgot gonosznak mondani? . . .

Ami szerencsétlenség a pletyka miatt történik, annak a vakeset az oka, és bizonyára semmi más.

Hát ki hibájából történt, példának okáért: a Baroghi eset?

No, nem mondom, hogy ha rossz szándékkal szegrülvégrül fognám a dolgot, nem sülné-e ki egy kis gyanúsítható körülmény — természetesen azt — Máli nénire is, jóllehet Máli néni talpig derék asszonyság, akinek ugyan egy darabban egy kicsit nagynak ütött ki a nyelve, de aki azért a légynek sem vét, — hogyan árthatott volna hát Baroghi Aladáréknak, mikor Aladár úr saját unokaöccse, felesége — Marika — pedig a keresztlánya? . . . Nem olyan pogányszívű rossz rokon Máli néni.

Dehogy rossz rokon, dehogy . . . hanem ki tehet arról, hogy már az ember úgy van teremtve az istentől, miszerint szeret elmélkedni más emberek fölött, különösen akkor, ha az ember véletlenül hatvanesztendőssé asszonyság; ha pedig már egyszer benne van az elmélkedésben, tovább fűzi gondolatait mindaddig, míg összefüggő egésszé alakulnak. Ez a gondolatfűzér lehet aztán vagy igaz, vagy nem igaz. Az igazat kitálatlani nem nagy mesterség, sem nem érdem; hanem nem csupán azért van az embernek feje, hogy a búbos főköttöt legyen hova tenni, de azért is, hogy teremjen benne valami. Kolumbus sem látta soha Amerikát, mégis fölfedezte. Máli néni sem látta vagy hallotta soha, hogy Baroghi Aladárnék tiltott viszonya van Kádas Lacival, mégis úgy gondolta, hogy fölfödözte.

Mert hát Baroghi Aladárné szép asszony; szellemes asszony; hogyne volnának imádói is? — ha meg imádói vannak, ő sem bolond, hogy örökösen azt a mogorva Aladárt imádja;

ennélfogva mást kell szeretnie; s vajon ki lehetne az a más ember, ha nem a csinos Kádas Laci, Aladár legkedvesebb pajtása, ki mindennapos vendég a háznál?

Az ilyen fölfedezés azután elég két hétre csemegének uzsonna után Máli néni vendégei számára, kiknek titokteljes arccal beszéli el, miszerint az mégsem jó dolog, hogy az a Kádas Laci minden áldott nap ott van Baroghi Aladáréknál... A huszártisztek nagyon csintalan gyerekek, tapasztalatból tudja, mert neki is udvarolt menyecske korában valami gróf . . . vasasnémet volt, hanem — tetszik tudni, Máli néni nagyon erényes asszony volt, hát amúgy magyarán kiadta neki az utat. Bezzeg Baroghi Aladárné ahelyett inkább magához édesgeti, s milyen vastagon kezdik — bizony nem lesz valami jó vége.

Ez a gondolomformán elmondott hír végigjárja két hét alatt az egész vármegye úri köreit, s mire a harmadik héten visszakerül Máli nénihez, a jó asszonyság már rá sem ismer a tulajdon elmeszülöttjére, hanem irtózáttal csapja össze kezét.

— Szent isten! Hát már ennyire vannak! ki hitte volna! Tudja-e, sógorasszony — mond a hír hozójának —, hogy ez valóságos botrány!

— Biz az a — botrány.

— Én gyanítottam eddig is, de ennyire nem gondoltam. Szegény Aladár! Talán még nem is tudja.

— Az ilyesmit a férjek szokták megtudni legkésőbb.

— De az mégis csak borzasztó. Tehát már csókolódnai is látták a cselédek? Kitől hallotta, sógorasszony?

— Beszélnek már azt, sógorasszony, a gyerekek is.

— Rettenetes gyalázat családomban! . Pedig milyen jó lánynak látszott az az én Mari keresztlányom.

— Lassú víz partot mos. Egyébiránt semmit se búsuljon, sógorasszony — hátha az egész csak pletyka.

— Dejszen, nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja — felel Máli néni s ezer ráncú arcán igazi ijedtség festekezik.

A jó asszonyságnak eszeágában sem volt, hogy ez az ő tulajdon híre, amit a közvélemény azóta egészen másféle toalettbbe öltöztetett.

Addig-addig röpködött a jó Máli néni pletykája szanaszét, mint valami tüzes rakéta, míg egyszer éppen olyan

száraz helyre talált esni, hol rögtön felgyújtotta az egész helyiséget.

Valami zajos pártértekezlet volt egy jómódú földbirtokosnál; csupa férfiak gyűltek össze.

Úgy látszott, követválasztási mozgalmak szolgáltak tárgyul az értekezletnek, mely egészen úgy ütött ki, mint az ilyenmű értekezletek szoktak: keveset határoztak, eleget ettek, sokat ittak.

Az értekezleten részt vettek Baroghi Aladár és Kádas Laci is.

Szép férfiú volt mind a kettő, az egyiket nagyon szerették az asszonyok, először azért, mert huszár volt; de legjobban azért, mert nem volt még nős, s mert minden nőnek egyformán tette a szépet: kitüntette mindnyáját és nem tüntetett ki egyet sem. Baroghi Aladár pedig éppen ellenkezőleg tőn, a bolondulásig szerette szép fiatal feleségét, Szent-Udvari Marit, azonfelül pedig elhanyagolt minden nőnemű ismeretséget, hanem ahelyett inkább a közügynek szentelte életét.

Széles körben kitűnő fiatalembernek tartották, aki a megnyílt alkotmányos élet lépcsőin jó magasra küzdi fel magát vasszorgalmával és jeles tehetségeivel; ezt ő maga is érezte s nem volt ment egy kis büszkeségtől, midőn azt szokta mondani:

— Én akkor is úr volnék, ha egy barázdát sem hagyott volna az apám.

Baroghi Aladár azonban nemcsak úr volt, hanem ami ennél százszorta magasabb állás — egyszersmind boldog ember is: nemcsak a legszebb felesége volt a vármegyében, hanem a legtisztességesebb is; valódi mintaházasetet vittek, úgy-hogy nem egy aglegény kapott kedvet a házasetlethez Baroghiék példájából.

Ki hitte volna még akkor, hogy a Baroghiék példájából egészen másféle következtetéseket is fog húzni valaha a világ.

... Az említett értekezletből Kádas Laci távozott el legelőbb.

A kedélyes cimborák és a háziúr mindenféleképp marasztalták, mert hát olyan jó tréfás fiú az a Laci, nélküle agyon van ütve a kompánia, mint mondani szokták.

— Ne menj, pajtás! Maradj itt vacsorára. Az igaz, hogy a két öregem kívül nincs egyetlen egy asszony sem, akit

hálódba foghatnál, hanem ahelyett majd fogdossuk a — pagát ultimót.

Kádas Laci titokteljesen mosolygott:

— Nem lehet.

Aladár is sietett marasztalni kedves barátját.

— Ugyan hova mennél? Rossz az út, aztán mindjárt besötétedik. Maradj itt, holnap meg átjössz hozzám. Mari úgylis meghagyta: elhozzalak. Valami formát festesz majd neki.

— Sehogy sem lehet itt maradnom. Egy igen, igen fontos kötelességem nem engedi. Ígéreztem mára valakinek.

Laci nagyon nyomatékosan ejtette ki a »valakinek« szót. Az emberek szánó mosollyal néztek Aladárra.

— Ugyan kinek? — kérde Aladár kíváncsian.

— Nagy titok holnapig. Meg akarlak vele lepni holnap.

— Úgy? Hát akkor csak isten hírével! Annyit előre is gyanítok, hogy valami bolondság lesz.

— Sőt éppen ellenkezőleg, a legkomolyabb lépés életemben — mondá halkabban, mintha csak Aladárnak szánta volna végszavát.

Ez szívélyesen megszorítá Laci kezét s még maga segített őt betakarni a bundájába, hogy valahogy át ne fázzék a könnyű huszárruhában. Aztán gyanútlan arccal sietett vissza a többi vendéghez.

Hogy belépett, hirtelen csend lőn.

— Már csak nagy szoknyahős az a Kádas. Fogadni mernek, hogy valami érdekes kalandra indult.

Figyelmes kezdett lenni.

— Mi lelte ma ezeket? — kérdezé magában.

A két házi öreg anyóka (a háziúr neje és testvére) titokteljesen dugták össze a fejüket, beszéltek valamit, azután nevetgéltek utána, lopva egy-egy bántó pillantást vetve Baroghira.

A vármegye szabadalmazott gorombáskodója, az öreg Stofi fiskális ajkához emelé a hetvenhedik poharat és egy talpraesett toasztot mondott az olyan férjekre, akik a többi férjek közt kimagaslanak büszke címerök által.

Mialatt pedig beszélt, apró savó színű szemeit a világért sem vette volna le Baroghi Aladárról.

A társaság mint mindig, most is jóízűn nevetett a fiskális úr elmés toasztján. Aladárt bosszantotta ez a nevetés, leolvastván az emberek arcáról, hogy az neki szól.

— Nem szeretem a rébuszokat, uram — mondá, büszkén tekintve szét a gúnyolódókon.

— Bizony pajtás, egy kicsit nehéz fejed is lehet a rébuszokhoz, mert ezt az egyet ugyancsak későn akarod eltalálni — szólott egy szőke uracs.

— Pedig nagyon egyszerű. Az egér nem veszi észre a macskát. Ennyi az egész . . . — gúnyolódék egy másik.

Baroghi Aladár zavarral jártatá körül tétovázó tekintetét. A finom, nagyvilági ember, ki minden körülmény között fel tudta magát találni, most egészen ügyetlennek, nevetségesnek látszott.

— Ej, kedves Baroghi! Ne hagyja magát! — sipított az éltes háziasszonyság. — Bizony még kifognak rajta.

Egy öreg urambátyám, aki nem értett a bontonhoz, megszánta a kedves uramöcsémet s félreintette egy félreeső szoba szögletébe.

— Már csak megmondom, öcsém, hogy min nevetnek ezek a lurkók.

— Nagyon megköszönöm urambátyám szívességét — hebegett Aladár.

— Sose köszönd. Mindennapi dolog az egész. Rajtam is megesett biz a . . . azaz, hogy a — feleségemen.

Aladárnak arcába szökkent a vére.

— Folytassa!

— Hajszen az ugyan fogja is, míg a körmére nem kopantasz. Vagy úgy? Én folytassam? Hát csakugyan nem tudod? Ejnye, ejnye, öcsém, hol jár az eszed, ha még rá nem jöttél arra sem, hogy ahol szép asszony mellett szép huszár-ember a házibarát, ott nem hiába keresünk csomót a kákán.

Aladár még jobban elvörösödött, indulatosan ragadván meg a táblabíró rókatorkos mentéjének gallérját.

— Uram! — hörgé tompa hangon — mondja ön, hogy tréfál, vagy különben megfojtom.

Az öreg urambátyám meghökkent kissé, hanem azután eszébe jutott lassankint, hogy nem azért vala az ő édesapja inszurgens-hadnagy valaha, miszerint a fia hiányt szenved-

hetne a bátorságban, minélfogva kifejtván rókatorkos mentéjének gallérját Aladár vonagló ujjaiából, nagy komótosan megcsavarta őszülő bajszát és illetéknéppen válaszolt Aladárnak:

— Köszönöm irántami jóakarodat, öcsém, de biz én már csak nem vonom vissza, amit mondtam, különben rajtad kívül úgysis az egész világ beszéli, hogy Kádas öcsénk ott is arat, ahova nem vetett.

Aladár görcsösen szorította össze ökleit, szólni nem bírván a rendkívüli felindulástól; de hisz eleget mondott anélkül is ajkainak kínos rángása.

— Rám meg hiába haragszol — folytatá az öreg —, jóakaró embered vagyok, azért mondtam meg amit magad nem tudsz észrevenni, jóllehet az a gézengúz nem is titkolózik valami nagyon. Az volt a legmulatságosabb, hogy magadnak mondta, miszerint megígérkezett »valakinek«, s te el nem tudtad találni, hogy a valaki éppen a saját feleséged. Hüm!

Baroghi izzó homlokát tapogatta meg reszkető kezeivel, aztán csendesen kitántorgott a teremből. Mintha a hideg levegő odakint elolthatná a homlok forróságát is.

Mikor a tornácra ért, egy márványoszlophoz támasztá bágyadtan fejét.

— Istenem! — rebegé — lehetséges-e ez?

Azután elgondolta, milyen hű barátja neki Kádas Laci, milyen szelid angyal, becsületes nő Mari . . . Szilajan dobantott lábával a kemény kövezeten, élénken vetette hátra okos, büszke fejét, és azt kiáltá hangosan:

— Nem igaz!

S nyugodtan, közönyösen a mulatók közé tért, mintha nem is történt volna semmi.

»Neki nincs joga bizalmatlankodni.«

És nem is akart gondolni többé semmire, hanem élénk vitába ereszkedett valami száraz jogi tárgyról Stofi ügyvéddel.

Akik a vitát hallották, azt mondták, hogy Baroghi Aladár okos ember, de néha összebeszél biz' a bolondokat is. Ma ugyan rosszul védelmezte állításait.

No, hanem örült is Stofi fiskális, hogy egyszer valakit mégis lecáfolhatott, s hogy még jobban megadhassa neki a végcsapást, igyekezett valami élcet illeszteni össze.

— Úgy látszik, pajtás, hogy álmodol ma, pedig nem ártana ébren lenni egy kicsit.

A fiskális úr bámulói, ti. két gyakornoka, nyomban észrevették a kitűnő élcet és elkezdtek rajta kacagni.

Baroghi feléjük fordult és ezt mondta sötétén:

— Ha kacagási görcseik vannak, tudok én jó orvosságot.

— Ugyan mi volna ez? — kérdé egyszerre a kétgyakornok.

— Egy kis érvágás — felelt Aladár oda sem nézve.

A két fiatalember úgy megijedt ettől a medicinától, hogy tanácsosnak látták elsompolyodni valamely félreeső szögletbe; legjobb az ibolyának, ahol észre nem veszik.

Baroghi Aladár pedig, hogy szórakozottságát elűzze, bement a szomszéd szobába kártyázni.

Nagyon figyelmetlenül játszott, mégis folytonosan nyert.

— Hja, a szerencse vak — panaszkodott a bank-adó.

Ott termett Stofi fiskális is a kártyaasztalnál, ki szokása szerint semmi észrevételt sem hagyott helyben.

— Dehogy vak, dehogy... — mondá. — Sőt inkább nagyon szabályszerűen van. Aki szerencsétlen a szerelemben, szerencsés a kártyában.

Aladárt most bántotta ez a közmondás.

Miért nem vesztett inkább?

Öntudatlanul szórta és seperte be a pénzt. Talán nem is látott semmit: lelke előtt összefolyt a világ, s úgy látszott, mintha be volna hunyva a szeme; látta, hogy az emberek mozognak körülötte, de nem érti, mit beszélnek. Különös állapot ez, amibe csak a lélektudós tudná magát beleképzelni. Az egész mindenség valami zürzavaros zsongássá törpül; az ember azt hinné, hogy már nem is él egészen e káoszban, vagy azt gondolná, ha ugyan képes volna még gondolkozni, hogy ijesztő arcú démonok röpködik körül, kik a fülébe kiáltanak soha nem hallott kellemetlen vad hangokat, amik a velőt rázzák meg.

Aladár hiába erőltetett nyugodtságot: az ő lelke meg volt zsibbadva.

Azok a rossz démonok úgy úzték, úgy kergették. futnia kellett előlük.

De hova? Lehet-e a nyugtalanság elől elszaladni? Adhat-e tanácsot az agy, amikor a szenvedély véres nyomást gyakorol rá?

Az ész leteszi a kormány gyeplőjét s beleszabadítja a nagy zsarnokot, az ösztönt, aki nem gondol vele, hogy mint és meddig uralkodik, hanem amíg uralkodik, saját szeszélye után indul.

Aladár felugrott a kártyaasztal mellől, asztal alá söpörte az előtte heverő nagy összeg pénzt, aztán kifelé indult.

A játszótársak fejüket csóválták, Stofi fiskális mosolygott s utána iramodván Aladárnak megfogta karjánál.

— Hahó, Aladár! . . . Hová szaladsz? Ne nevettesd ki magad? Már eddig rajtad mulat a fél vármegye. Nem érdemes az a hűtlen asszony, hogy valami bolondot tégy miatta. Csak lassan a testtel! Ami pedig a válópört illeti; ajánlom ügyvédi szolgálatomat . . .

Baroghi Aladár fájdalmasan felszisszentett; majd összeszorította ajkait s kiragadva magát az ügyvéd karjából, rohant ki az udvarra.

A kocsisnak parancsolta, hogy fogjon be.

— Gyorsan, gyorsan!

El nem búcsúzott senkitől. Mit neki most az egész világ! még a bundáját is bennhagyta, anélkül ült fel a kocsiba. Mit neki most a hideg?

— Csak gyorsan . . . lóhalálba!

És Palkó kocsis érti a mesterségét. Mintha szárnyat adott volna a négy csikónak, úgy vágatnak előre, hogy, mint a lovaiba szerelmes Palkó mondani szokta, tán csak úgy hébe-hóba, példának okáért lépnek egyet-egyet a földre, a többit pedig a levegőben teszik.

Hanem a nagyságos úrnak még ez is lassan van. Palkó fejet csóvál, midőn erre azt feleli: »igenis értem, kérem alásan«, s aztán letér az országútról és völgyön-hegyen, szakadékon keresztül ereszti a rudat Barogfalva felé toronyirányában.

A nagyságos úr tudja mit akar. Palkó nem tud semmit, csak azt, hogy a lovakat nem kell kímélni. Ő nem törődik az úr dolgával, hanem azt látja, hogy az a mozdulatlan összegörnyedt alak ott a hátulsó ülésen nem jó járatban van, minélfogva tehát ő maga (ti. Palkó kocsis) sincs jó járatban,

s amint közibe vág olykor a négy röpülő lónak, el-eldünyyögi magában:

— Már csak látom én, hogy nekünk kettőnknek valami bajunk támadt ma.

Éjfél volt, midőn a barogi kastély külső kapujához értek. Isten csodája, hogy a nyakukat nem szegték valahol.

A nagyságos úr megparancsolta kocsisának, hogy ne hajtson be az udvarra, hanem fogja ki a lovakat itt, azután kösse meg a nagy akácfához, vagy pedig eressze világnak, amint akarja, és jöjjön vele a kastélyba, mert szüksége lesz rá.

Mialatt még beszélt, a kastély két, első emeleti, kivilágított ablakát nézte folytonosan.

Mikor készen volt Palkó, a hátulsó ajtón nesztelenül bementek a friss havon a belső udvarba. Aladár azt súgta Palkónak, hogy hozzon létrát és támassza meg a világitott ablak irányában.

Az öreg szolga engedelmeskedett.

— Eltalálta-e kend, öreg, mit akarok? — kérdé Baroghi szomorú, megindult hangon.

Az egykori huszár lecsüggesztette őszbe csavarodott fejét, aztán keservesen nyomta az egyik szemére a hosszúpántlikás kalapot, mintha jobban esnék neki félszemmél nézni ezt a dolgot.

— Nem biz én, nagyságos uram. Nem is találok el soha. Csak azt tudom, hogy nem leskelődni akar nagyságod ezen a létrán. Teringette . . . azt már bizonyosan tudom.

Aladár bámulva nézett öreg szolgájára; aztán elfordult tőle.

— Igaza van kendnek.

Az öreg némán biccentett fejével.

— De nekem mégis meg kell tudnom, mi történik abban a szobában ott fenn.

— Igenis értem, kérem alásan.

— Ha tehát például kend . . .

Az öreg Palkó még mélyebben húzta kalapját arcába.

— Nagyságos uram, hú embere vagyok, az is lesznek holtig, hanem azt az egyet ne kívánja tőlem. Múlják el ez a keserű pohár, ha lehet. Én szeretem a becsületet.

Aladár egy könyűt vett észre az öreg fénytelen szemében.

— Jól van — szól Aladár kétségbeesetten. — Kend is olyan mint a többi. Megyek hát magam, mert nekem is becsü-
ltem kívánja ezt a lépést.

És felhágott a lajtorja első lépcsőjére.

Palkó villámhirtelen ugrott oda.

— Ne menjen . . . ne menjen, hadd inkább én menjek.

Az öreg ügyesen mászott fel a lajtorján egész az ablak-
párkányzatig, míg lent Aladár fogta a lajtorja végét. Talpa
alatt égett a föld, keblében a legellentétebb érzelmek vihara
zúgott.

— Mit látott kend? — hörgé elfojtott, félénk hangon,
midőn Pál lefelé lépegetett.

— Nem dukál elmondani — mormogott Pál, mintegy
restellve, hogy nem is valami dolog miatt követett el ilyen
ordré-ellenes csínyt . . . — hanem csak amolyan asszony-
história az egész, francia lakájnak való munka.

— Parancsolom! — rivallt fel Aladár indulatosan.

— Már mint azt beszéljem el, hogy mit láttam? Hát a
kék vendégszobában a kandalló mögött ül egy úr, annak az
úrnak ölében pedig egy gyönyörűséges szép asszonyszemély . . .

Aladár, mint a meglőtt oroszlán, dühében elbődült s
eleresztvén a lajtorját, futott a kinyitott kastély kapuján át
az emeletre.

Az emeletre vezető lépcső ki volt még világítva.

Aladár önkéntelenül pillantott egy a behajlásnál függött
tükörbe . . . Egy ember kuszált hajjal, villogó szemekkel,
összeszorított ököllel, egyik kezében pisztolyt tartva rohant
onnan eléje: Aladár is összeszorítá öklét, feléje rohant s olyan
irtózatosat ütött rá, hogy csörömpölve ezer darabra zúzódtott
össze a — tükör.

A boldogtalan nem ismert magára.

De ha magára ismert volna is, nem sokat gondolkozott
volna rajta, ha vajon illik-e nagy éjszaka idején olyan toa-
lettben látogatást tenni valami szerelmes párnál. Aztán tudta
is ő azt, mit cselekszik!

Lihegve érkezett a kék vendégszoba ajtajához; a tükör
üvegén megsértett kezéből lefolyó vércseppek jelölék útját.

Az ajtót villámsebességgel szakítá fel.

Egy fehérruhás hölgy ült az ajtónak háttal fordulva Kádas Lászlóval szemben a kandallónál. Bizonyosan nagyon édes dolgokról csevegtek együtt, mert víg nevetés halt el az ajkukon, mikor Baroghi ijesztő alakja oly váratlanul és oly gyöngédtelenül betoppant.

A karcsú hölgy elfojtott sikoltást hallatott, aztán félnék őzike gyanánt iramodott el a termék hosszú sorain át, melyek a kastély balszárnyával voltak összeköttetésben.

— Mari! Mari! — kiáltott Aladár utána szaladva.

Laci felugrott a karszékből, melyben ült, s jóízű nevetéssel állta Aladár útját.

— No, csakhogy már egyszer becsípve látlak. Nem adom egy paripáért.

Aladár azzal felelt, hogy kisütötte a kezében tartott pisztolyt.

Kitűnő lövész lehetett. A csinos huszártiszt szívéen találva rogyott össze.

— Ez a te büntetésed — szólott irtózatossal nyugalommal.

S a szelíd Baroghi Aladár kéjes gyönyörrel nézte: mint dagad tócsává a sima padlón legjobb barátja vére.

A haldokló félkönyökére emelkedett, aztán azzal a szokott víg mosolyával mondá elhaló, bágyadt hangon:

— Ejnye Aladár, de bolondokat csinálsz, ha részeg vagy. Szervusz!

A mosoly ismét megjelent kékülő ajkain, majd elmosódott lassankint, helyet hagyva a halál hideg leheletének.

A víg fickó úgy halt meg, mint illik. Még a halál sem vetkőztette le teljesen humorát, a virginia szivar még holta után is ott kacérkodott összeszorított fogai közt.

Baroghi Aladár gyűlölségteljes tekintetet vetett a holttestre, azután végigfutkosott a szobákon hűtelen neje után. Sehol sem találta.

Bizonyosan a balszárnyba, saját szobáiba menekült.

Az ebédlőből kijutott a folyosóra; ott már fel volt lármázva minden; az álmából felriasztott s a lövés zajára? összefutott cselédség egymástól kérdezősködött: mi baj mi történt?

— Hol az asszony? — kérde Aladár dörgő hangon.

— A nagyságos asszony? Hát hol volna? A szobájában — feleli a szobalány dideregve.

Aladár oda sietett.

Istenem, milyen más érzelmek közt szokta átlépni e szent küszöböt!

Neje nappali szobáján kellett keresztülmennie.

A hálószoza ajtajánál megállott: azt hitte hogy az ajtó valószínűleg be lesz reteszelve. Arra gondolt, hogy valami feszítővasat találjon, mely alkalmas lenne a zár felnyitására.

Gyertyát gyújtott.

Az asztalon ott hevert neje kézimunkája, mit olyan pirulva rejtegetett előtte a múlt napokban: egy kis gyermek-főkötő.

A szerencsétlen ember kiejtette kezéből pisztolyát s belefogódzott a kis mahagóni-asztalkába, hogy össze ne roskadjon.

Most tűnt fel neki egész teljességében borzasztó vesztesége.

Minden oda van. Ami paradicsom volt tegnap, az pokol ma; ami még tegnap boldogság volt, az ma átok; aki tegnap király volt, az ma koldus. Vagy még annál is rosszabb. Neki nem maradt egyebe, csak egy iszonyatos pusztulás és a bosszú!

Ah, a bosszú!

Aladár ereje visszatért e gondolatra, szilárd léptekkel ment a hálószoza ajtajához s véres kezét odanyomta a kilincsre.

Mennyire meg volt lepve, midőn az ajtó kinyílt. Nem volt tehát bezárva.

A szobát homályos éji lámpa világítja.

Aladár lábai legyökereztek, midőn körültekintett.

... A szoba egyik szögletében patyolat-fehér selyem ágyon ott aludt a szép Mari, boldogan, nyugodtan mint az angyal, éjfekete szemei le voltak hűnyva a hosszú selyempillák árnyékában, az egyik karja pongyolán leeresztve, a másik pedig a mellén szétvált hálóöltönyt fogta össze öntudatlanul; a halavány-barna arcra piros rózsákat rajzolt az álom, mely hogy mély lehetett, tanúsítja a szokottnál erősebb lélegzete.

Aladár agyán egy irtózatoss gondolat futott keresztül.

Jaj neki, ha ez a gondolat igaz! És mégis talán jobban szeretné, ha igaz volna.

Odavánszorgott neje ágyához s megragadta lecsüggő kezét.

— Mari!

A szép barna asszony talán álmában is megismeri ezt a hangot, s mosolyogva nyitja ki epedő nagy szemeit.

— Itthon vagy, Aladár? Soká vártalak este.

Aladár meghatva fordítja el sápadt ijesztő arcát, és gondolkozik, mért jött ő most ide? . . .

A szép asszony megdörzsöli fehér ujjjaival kissé álmos szemeit, és elkezd csevegni.

— Tudod-e, hogy vendégünk is van? Itt van Kádas Laci és még valaki No, ne fordulj el. Találd ki, hogy kicsoda . . .

Aladár nem felelt.

A kis barna menyecske nem állhatta meg sokáig a nagy titkot.

— Hát képzeld, Laci ugyan rászédett minket. Tegnapelőtt megesküdött titokban Vilma húgoddal, aztán kicsináltak, hogy ma este itt jönnek össze és nálunk töltik a mézes-heteket. Gondolhatod, mennyire meg voltam lepve, midőn Vilmát mint feleségét mutatta be. Nagy kópé az a Laci!

Baroghi Aladár egész testében elkezdett reszketni, mint a nyárfa, azután egyet ordított, mint valami vadállat, és összeroskadott a padozaton.

Mari ijedt kiáltására befutottak a cselédek s hideg vízzel kezdek urokat eszméltre téríteni.

A cselédek közt mint síri árny suhant be egy fehérruhás, halavány arcú nő, lebontott hajjal, kikelt, vonagló arccal két-ségbeesetten kiáltva:

— Gyilkos! gyilkos!

Az öreg Pál azonnal megismerte, hogy ez volt az a gyönyörű szép asszony, akit a huszártiszt ölében látott.

Csakhogy akkor nem volt ilyen halavány!

— Ez a gyilkos! — mutatott Aladár a fehérruhás nő.

Aladár pedig felnyitotta szemét, felugrott gyorsan s bárgyú kacagással a fehérruhás nő nyakába vetette magát, azt susogván csendes, boldog mosolygással:

— Szervusz!

A fehérruhás hölgy iszonyodva lökte el magától a szerencsétlent, amit az jóízű kacajjal fogadott, s leült az ágy szélére

elalélt neje mellé, és azt mondta gyermekes komolysággal, megsimogatván hosszú fekete haját:

— Palkó, csináljon nekem ebből a hajból ostort!

Azután sajátóság mimikával elkezdte mutogatni, mint szoktak az ostorral pattogni, mikor az első lovat akarja az ember megválni, vagy mikor a lógóst oldalvást csapkodja vissza a kocsirúdhoz.

Az öreg Pál csak nézte, nézte szomorúan Aladár urat sokáig, becsületes öreg arcára két könnycsepp gördült le, azután keserű kocsis-humorral morogta magában:

— Tudtam, hogy elhagyunk valamit abban a cudar sebes hajtásban. Ahun la. Az eszét hagyta el a nagyságos úr.

És ez nagyon egyszerű történet. Az emberek beszéltek róla egy kicsit; azután elfelejtették; még csak a világ feneke sem esett ki miatta. Az igaz, hogy egy menyasszony lett özvegy benne, egy fiatal ember halott, egy boldog nő szerencsétlen, egy okos s szelíd férfiú gyógyíthatlan örült, — hanem hát ez mind csak a szeszélyes fátum dolga, mely szeret néha olyan képeket rajzolni az élet könyvébe, amikben túlságos sok a tragikum.

De hát ki tehet arról? az embernek egy haszontalan orvossága van ellene — a részvét.

No, de nincs is benne fukarkodás.

Hogy mást ne említsek — a jó Máli néni gyakran jár át kedves, szerencsétlen keresztlányához és vigasztalja szegényt, amint lehet.

... Meg kell nyugodni az isten végzésében, ő tudja, mit cselekszik az ő bölcsessége kiapadhatatlan: hanem az emberek! — azok rosszak; piszkolják, rágalmazzák egymást, pedig hát minek az az örökös marakodás, pletyka?

Az ám, gonosz a világ.

Őrá is kenik-fenik, hogy rossz a nyelve, azt pletykázzák, hogy ő pletykázik; pedig isten látja a lelkét, még a légynek sem vét szegény Máli néni.

MIÉRT FÉL STOFI BÁCSI A POROSZTÓL?

Bál volt a vidéki kisvárosban. Ahol egy fekete atilla megakadt a vármegyében, mindenütt került bele egy gavallér. A sok rongyos csészáról már egy hét óta tisztítják a tavali sarat, hogy a nagyságos kisasszonyok rangjukhoz illőn jelenhessenek meg a bálban. Szabónak, masamódnak meggyűlt a dolga. Mindenütt sürgés-forgás. A tekintetes papa veszekszik a báli ruhák ára miatt: huszonöt mérő búza megy fel egyre. A nagyságos mama háborút üzenget az egész nemes csizmadia céhnek, hogy bőre varrta az evelasztin cipőjét, pedig hát alig bírta beleerőszakolni a lábát. A kis nagysámok pedig ábrándoznak a jövő élvezetdús percekről, ami nagyon ártatlan mulatság, mert ha valahogy bőre találnák szabni az ábrándokat, legalább nem okozhatják érte a csizmadiákat.

A tekintetes papa nem is bánja, ha a kisasszonykái ábrándoznak, mert hát ez a divatcikk nem kerül pénzbe.

Végre azután elkészülnek a szép fodros selyemszoknyák; a Sáríkának pirosszínű, mert fekete szemei vannak, a Gizellának kék, mert a szemei is olyanok; — no az Etelkéé csak bizonytalan színű gyermekruha, mert annak a szemeit még nem szokta nézni senki.

A kisasszonykák felpróbálják a tükör előtt: szép lesz, feleségesen fognak kinézni! Csak már jönne a régen várt perc.

Még egy nap, egy éj, azután meg egy egész nap. Harminc óra. Jaj, de sok még!

Addig az ideig ezer apró körülmény intéztetik el; mint lesznek fésülve: à l'enfant vagy à la Pompadour? Ezer nagyfotosságú kérdés merül fel; vajon lesz-e cotillon? Ha nem lesz, mért nem lesz? S ha lesz, ki fogja rendezni? Alighanem Ripők Muki. Vagy azért is Fenyéri Szepi. Ő a legelegánsabb gavallér, már azon oknál fogva is, mert ő a Gizella kisasszony udvarlója.

És végre csakugyan elérkezik a kitűzött nap délutánja, a kisasszonyok felkészülnek, a kocsisnak kiadatik az új, ez alkalomra készült libéria, keményen meghagyatván neki, hogy vigyázzon rá, s ha valahogy netalántán verekedésbe találtatnék sodortatni, el ne feledje előbb emberséggel levetni az új dolmányt, mert az méregdrága jószág.

A kocsis szemtelen jámborsággal minden jókat ígér, közibe vág a józan vérű állatoknak, a kisasszonyok szíve megdobog a nagy örömtől, a nagyságos mama pedig az elindult kocsiról még egyszer ordít egy jóízút Böskére, Pannára: hogy a sok baromfi étlen-szomjan ne maradjon, mert különben baj lesz...

Egy óra múlva megérkeznek a székvárosba, ahol aztán leszállnak valamelyik jó atyafihoz, egy kicsit lekefélni magokat, ami azonban eltart vagy három óra hosszaiig. Itt már tüzetesebb kritika alá kerül a toalett. A néni is beleszól a dologba, s mint tapasztalt városi delnő, fenn akarván tartani tekintélyét, minduntalan talál valami hibát: vagy a derék van rosszul megvarrva, vagy az ingváll nem izletes eléggé. Azon most már persze nem lehet segíteni. De mért is nem tőle kértek tanácsot?

A nagy toronyóra eközben lassú ünnepélyességgel négy vékonyat és nyolc vastagot kong odakinn, mit Etelka ujjain összeolvasván, kitörő örömmel kiált fel:

— Nyolc az óra. Menjünk! kezdődik a bál!

Csakugyan kezdődik.

A megyeház első emeletén van a táncterem, amelyhez vezető lépcső tele van rakva virág-cserepekkel, zöld jegenyefa-gallyakkal, papiros cifrázatokkal.

Egy egész hamis erdő.

A teremajtóban két egyenesre kifent bajszerű cifra hajdú ácsorog, aki tiszteletteljesen szalutéroz a bemenőknek, némely magasabb állású egyén előtt egy-egy komplementumot is megreszkírozván, mi annyit jelent, hogy a jobb lábával egy hangos vakarintást tesz hátrafelé a zsaluzsányi téglakövezeten.

No, de ezt már nem látja senki.

Kinek is jutna eszébe a hajdút szemlélgetni, mikor odabenn sír a Jancsi vonója, olyan keserves-vígan, hogy a sok fiatalember szinte az orrával töri be az ajtót, csakhogy hamarabb benn lehessen.

Hanem nem is lehet őket csodálni!

Hiszen az egy egész paradicsom, hová sietnek.

A hosszú terem tele van délcog, kedves arcú leánykákkal, pajkos, szeretetreméltó fiatalemberekkel. Mindenütt fény és

virág, jókedv és öröm. Még az ős főispánok arcképei is, mik ott függnek az utónemzedék kegyeletéből a megye tanácstermében, mintha valami vidámabb vonást öltöttek volna fel ez estére, nem néznek olyan rideg mogorván, mint máskor.

Jancsi cigány erősen vitatja, hogy a muzsikaszóra hallgatnak.

Az élomedettebb urak kisebb gyűrűkké alakulva politizálnak, egy-egy csintalan mosolyt erőltetve ajkukra, ha történetesen valami kedves unokahúg lejt el mellettök.

Később azután behúzódnak a kredencbe, mert hát hiába mindjárt szabadabban érzi magát a férfiember, ha a felesége nem látja.

A kredenc peroról percre népesedik egész ójfélig. Felhangzanak a víg toasztok és a »causa bibendi«-k mindenféle nemei, megered a jó anekdota-zápor: Zsiga hátyánk mesés kalandjai a régi táblabírói világból, Stofi fiskális sopánkodásai a nép elszegényedéséről, amit Sramko fiskális azzal cáfol meg, hogy a kellner által egy tízforintost küld ki a cigánynak.

Egy-egy kritikus fiatalember, aki nem táncol, hanem csak úgy tapasztalatgyűjtés végett kószálgat fel s alá a teremben, néhány pikáns történetkét hoz koronként a kredencbelieknek, akik természetesen mohón kapnak az ilyeneken.

... »A szép Milka odavan Ripők Mukiért.«

... »Sarolta nagysám beleszeretett abba a gyönyörű ismeretlen fiatalemberbe, aki annyira feltűnt ma mindenkinek. Ugyan ki lehet? Milyen abszurdum, hogy senkinek sem mutatja be magát. Bámulatos fiatalember! Milyen szellemdús és elegáns! Bizonyosan valami mágnás, mert egy szót sem tud magyarul.«

Most megint Miska öcsénk rohan be lóhalálban a tánctereből:

— Hollá! Találjátok ki, mi az újság! Szepi szerelmet vallott Ridegh Gizellának. Ha látnátok, mint villog a szeme...

— Lehetetlen! — kételkedik Stofi fiskális.

— A még csak bliktri! — vélekedik Miska öcsénk. — Hanem arra találjon kádenciát, Stofi bácsi, hogy a maga szeretőjének mind lement arcáról a festék a nagy izzadtságban.

— Hm! Legalább asszekurálva van a szerelmi nyilatkozatok ellen.

É pillanatban megint az előbbi szóke uracs ugrik be, vígan nevetve:

— No, ez groszartig. Quel malheur! (kel malór!)

— Kell az istennyilának, de nem nekem! — vág közbe Sramko fiskális, ki a francia szót is magyarul érti.

A szóke uracs azonban nem hallgat Samu úrra, hanem, mint aki fontos dolgot tud, siet azt elhadarni.

— No, ugyan megjártuk az ismeretlen elegáns úrral. Különösen Sarolta nagysám járta meg. Úgy kell neki.

— Talán bizony faképnél hagyta a szép mágnás? — kíváncsiskodék egy csomó ember.

— Ej, dehog. Egészen másképp történt. A nobel fiatal-ember valódi forradalmat idézett elő a hölgyek közt, anélkül, hogy egy is tudta volna, kicsoda. Sarolta nagysám egészen odalott érte. Láttam, hogy szorongatta a kezét az előbbi négyesben. De nemcsak Ridegh Saroltának, hanem egyáltalában mindnyájunknak feltűnt elbájoló, fesztelen úrias tartása. Egy félórával ezelőtt az a hír kezdett terjedni róla, hogy egy gazdag orosz báró: nehányan már a családfáját is el tudták mondani. Sőt Zsiga bátyánk arra is emlékezett, hogy együtt vadászott apjával egyszer a kamcsatkaí hópusztákon. Akkor történt vele az a nevezetes eset, hogy egy lúdnagyságú oroszországi madár ráült a puska csövére...

— Az ám! — erősíté újólag Zsiga bácsi. — Előbb le kellett rázni, s csak azután lőhettem le, mikor már felrepült.

Hja! bizony sok mindenféle megtörténik az emberrel!

— Hát amint mondom, mindnyájan kíváncsiak voltunk nevére, de senki sem vállalkozott rá, hogy megkérdezze, mert hát egy báróval nem bolondság kikötni. Hátha sértésnek találná venni!

— Bizony, öcsém, nem is tanácsolom — szólt Zsiga bácsi.

— Az apja is nagyon ingerlékeny ember volt.

A szóke uracs úgy nevetett, majd belefajult a mája:

— Végén csattan az ostor, Zsiga bácsi. Akkor beszéljen!

— No, és?

— No, végre mégis akadt valaki, aki megkérdezte tőle, kicsoda. Az öreg Rideghnének feküdt leginkább érdekében, ki szörnyen büszke volt a magas állású udvarlóra. Titokban

rávette a kis Etelkát, ki mindig Sarolta nénje mellett ült, hogy kérdezze meg nevét.

— Mily neveletlenség! — dörmögte Zsiga bácsi, felkelve az asztaltól s rossz sejtelmek következtében elpárologva a szomszéd termekbe.

A szőke uracs folytatá az elbeszélést:

— A kis Etelka igen pajkos és raffinírozott lányka, aki már politikából is tud naiv lenni Pompásan adta szerepét. Midőn az előkelő fiatalúr az utóbbi négyes után helyére vezette Saroltát s mulattatni kezdé, a kis Etelka is beelegyedt a társalgásba, utánozva egy gyermek összefüggéstelen gondatlan csevegését. A sok bohó beszéd közt azután előhozta: »De én sohasem láttam önt. Hol lakik maga, bácsi? Mondd meg, Sárka, te bizonyosan tudod!« Kifogástalan sakk-matt! Saroltának nem lehetett egyebet mondani, mint hogy ő sem ösmeri a bácsit, mire az kénytelenítve lett kirukkolni nevével.

— Süsd ki már egyszer! — türelmetlenkedtek a kredenc vendégei.

— A bácsi nem jött éppen valami nagy zavarba, hanem egész illedelmesen bocsánatot kérvén a bemutatás elmulasztásáért, elmondá, hogy ő bizony Snapsz Augustin, pozsonyi borbélylegény.

No, erre aztán mindenki elkezdett kacagni, amint csak győzte.

Az ördögbe is! Egy gazdag báró, aki borbélylegénnyé devalválódik. Ez már csak elég komikus dolog!

Még Stofi fiskális is mosolygott; pedig ő nem szokott ingyen még mosolyogni sem.

A kredenc vendégeinek az a része, amelyik a maga lábán szokott hazajárni a bálokból, felkerekedett az asztalok mellől s mind sietett a táncterembe, meglátni azt a csodát, akitől úgy halálra ijedt a magas societás.

Hanem már egy szál borbély régen is csinált annyi bajt, mint ez a Snapsz Augustin.

Az egész teremben valami baljóslatú sugdosás járt szájról szájra. A hóbiskáló garde-dame-okat sorba felköltögették, meghallani azt a rettenetes újságot, hogy az orosz báró senki más, mint Snapsz Augustin borbélylegény.

Ilyen eset nem fordul elő a »chronique scandaleuse«-ben sem!

De hogy mert ez az ember idetolakodni? Ki hitta meg? Ki hozta ide?

— Hát talán Rideghné öngyásága! Az ő Sárrikájának udvarol.

Ezt persze azok a mamák mondták, akik nemcsak amúgy hallomás után szerzik a pletykát, hanem ... azért adott az isten talentumot az embernek, hogy saját fejében is teremjen valami.

Szegény Rideghnét hogy rágalmazhatták így!

Inkább sajnálni kellene minden igazhívó keresztyén léleknek.

Ilyen gyalázat!

Öngyásága ötféle színt is váltott azóta, ahogy Etelka kérdésére kilebbent az udvarló neve.

Pfuj!

Ő, aki a »high life« árnyékában nevelkedett fel, nem is álmódott ily megalázó skandalumról soha. Egy borbélylegény az egész világ szeme láttára az ő Sárrikájának udvarol, szeme közé mosolyog, sőt még talán a kezét is megszorította.

Borzasztó!

Legelső dolga volt, midőn magához tért, egy megvető, lesújtó tekintetet vetni az illúziótól megfosztott ifjúra, ki egészen természetesnek találta, hogy ő borbélylegény, s egy cseppet sem látszott észrevenni a kellemetlen benyomást.

— Sárrika! — szólt öngyásága célzatosan. — Halálosan bosszankodom. Hát te hogy érzed magad?

Sárrika valami furcsát akart felelni, mert nem hiába biggyeszté föl duzzadt piros ajkait, hanem egy tekintet a »lovagra«, ki mellette állt, s kiben van valami méltóságos és elbájoló, megfékezte csípős nyelvecskáját.

— Honteux, comme un renard... — mondá meglehetősen rossz kiejtéssel franciául, hogy a terhére vált ember meg se értse. Nem volt reá képes, hogy elutasítsa.

Snapsz Augustin tökéletes kiejtéssel egészíté ki a kisasszony szavait:

— Qu'une poule aurait pris.

A nagyságos mama elővette a monokliját s még egyszer jól megnézte tetőtül talpig; a saját szemének, fülének sem hitt. Azután megcsóválta fejét, egyet sóhajtott és azt gondolta magában: »Különös ember! Tud ez mindent! Mégsem lehet ez borbélylegény. Teljes lehetetlen.«

»Csak valami tisztességes úton kitudszkolhatnák innen«, suttogták a mamák, de egyszerűen kiutasítani mégsem lehet valakit azért, hogy borbélylegény, ha máskülönben illedelmesen viseli magát: meg aztán az is kérdés, hogy kimenne-e? Megfizette a belépti jegyet, mint más akárki, joga van itt maradni.

— No, most segítsen Stofi bácsi — nógatták Stofi fiskálist a fiatalemberek —, most mutassa meg, hogy milyen vitéz ember.

— Ühüm! Hát megmutassam? — eregeté ki a szót szájából Stofi bácsi. — No, hát megmutatom.

— De nem olyan könnyű ám elbánni azzal a borbélylegénnyel. Olyan kinézése van, hogy alig meri megszólítani az ember.

— No, majd kinézem én innen, akármilyen kinézése van is: csak rám kell bízni.

Odabenn a táncteremben azalatt cotillonhoz készültek.

A kredenc fiataltsága elszéledt s a táncterembe sietett, hol gyöngéd kezek teleaggatták kabátjaikat csillogó papírrendjelekkel, s a boldog fiataltság éppoly büszkén viselte, akár megannyi kamarás és belső titkos tanácsos.

Snapsz Augusztinnak végképpen üres volt fekete németkabátja, ami a történetek után nem kíván magyarázatot.

Mindenki reá figyelt. Ő volt a »Stichblatt«.

Egy félreeső asztalhoz ült s egy palack pezsgőt rendelt. Világos dolog, hogy hengegésnek vették.

A kellner előhozta a pezsgőt.

— Bontsd fel! Hopp! Megállj csak! Hisz ez magyar pezsgő. Én franciát kértem, azt hozza, te vén csont.

Sramko fiskális a szomszédjának esküdözni kezdett, hogy ez igazi úr, ha az öreg kellnert »te«-nek meri szólítani, mikor még ő is megmagázza a vén Arnoldot.

— Ezt meg visszavigyem? — kérdé a kellner.

— Ne bánts! Ha már megkezdtem, hát majd csak ki-fizetem ezt is.

— Tyú! Hisz ez kifogástalan gavallér! — mondogatták egymásnak az ifjú urak s már nem néztek rá oly megvetőleg.

»No, Stofi bácsi, rajta!«

Stofi bácsi megérté a szemintegetéseket s odasompolygott a félreeső asztalhoz, hol az ifjú ült, s elfújta a gyertyáját.

Snapsz Augustin gyufát vett ki mellényzsebéből és meggyújtotta gyertyáját anélkül, hogy csak legkisebb kedvetlenség vonult volna el szép férfias arcán.

Stofi úrnak nem tetszett az, hogy az idegen fel sem veszi a dolgot, tehát ahhoz a vastag tréfához folyamodott, hogy oda-könyökölt Snapsz asztalára s addig fészkelődött az ökleivel, míg ledöntötte a pezsgős palackot, hogy az legurult a földre s csörömpölve tört össze ezer darabra.

Az idegen mosolyogva nézett fel Stofi úrra.

— Látom, uram, hogy önnek különös passziói vannak. Most már legyen szíves üsse földhöz a poharat is, hanem előbb kiiszom belőle a pezsgőt.

— Hisz ez nagyon eredeti cimborá! — szóltak a tréfa nézői.

— No, még ilyen borbélyt nem láttam — örvendezett Sramko fiskális, aki rémítő demokrata, s nem adja ötven forintért, hogy ellenlábását, Stofi urat egy mesterember főzte le műveltségével. Bizony, bizony, közeledünk Amerikához!

A szőke uracs is jóízűen kacag s beszalad a táncterembe értesíteni a hölgyeket.

Mindenki mosolyog, csak Stofi bácsi bosszankodik, nagy uborka-orrán végtelen zavar festekezvén.

— Lám, lám, fráter, milyen tréfás ember maga. Én bizony azt hittem, hogy csak az érvágáshoz ért.

— Az a mesterségem, uram.

— Hm! Majd megpróbálom: milyen mesterember. Egyéb-iránt tanácslom, hogy a borotvát valahogy ne fenje otthon az officinában a nyelvéhez, mert olyan éles, hogy ketté vágja vele, ... már tudniillik a — borotvát.

— A bizony nagy baj lesz — szólt Snapsz úr könnyedén —, mivel azontúl borotva hiányában a nyelvemmel leszek kénytelen borotválni az embereket, mintha fiskális volnék.

Erre a jó élcrc még jobban kitört a nevetés; még a nők közül is bejött néhány katonásabb a nagy hahotára, azon kedélyes kíváncsiságtól vezéreltetve, hogy ugyan hány ember bolondult meg ekkora lármához.

Stofi bácsi szeme szikrázott a dühtől.

— Beste lélek, . . . no ezért a sértésért majd számolunk reggel — kiáltá mérgesen, értvén alatta hamarjában, hogy egy kis nagyhangú becsületsértési pörrel főzi majd le, vagy legalább megijeszti egy kicsit.

Hanem Snapsz másképp fogta fel a dolgot.

— Jól van, kész vagyok.

Azután a más asztalnál ülők felé fordult.

— Az urak közül lesz oly jó valaki segédem lenni, miután senkit sem ösmerek itt.

A meglepetés halk szisszenése hallatszott mindenünnen: »Ohó, hiszen ez valóságos gentleman!«

Azután lassú mosolygás követte a csodálkozást, melynek azonban minden gúnyja Stofi bácsit illette, ki olyan savanyú arcot vágott ehhez az értelmezéshez, hogy lehetetlen volt nem mosolyogni rajta.

— Quid- quid? — dadogott zavarral. — Ki beszél itt segédekről. Micsoda izé . . . dolog ez? Micsoda csúrés-csavarás? . . .

— Gyávaság lesz hátrálni, Stofi bácsi. Azt ne tegye valahogy, hadd legyen párbaj! — kiált közbe Fenyéri Szepi magyarul, hogy az idegen ne értse.

Stofi úr kegyetlenül dörzsölte a homlokát, mintha ott keresne a veszedelem elől valami jó gondolatot. Az is ott keres, ahol nincs.

— Hüm! Hm. No, no. . . hiszen magam is párbajt akartam.

Nagy megerőltetésébe került ez a vitéz mondat. Dehogy akarta ő a párbajt, dehogy . . .

— Hanem, hm. Richtig! Én csak nemes emberrel szállhatok síkra. Ön tartozik azt nekem holnap reggel a párbaj helyén bebizonyítani; mégpedig formális dokumentummal.

Az ifjú szó nélkül hagyta Stofi fiskális szavait; csak Miska öcsénknek jutott eszébe, hogy odamenjen hozzá, fülébe súgni:

— Hagyjon békét annak a nemesemberkedésnek. Nem járja már az, különösen az olyan embernek, akinek szinte elfelejtették megszerezni az ármálisát elődei.

— Már az más, ha azt is tudod... — morgott az ügyvéd kétségbeesve, hogy ezt az egyetlen mentő cérnaszálat is ellene fonták meg ostornak.

Míg Stofi úr dühöngött, addig mindkét részről megalakultak a segítők, Miska öcsénk és Sramko fiskális Snapsz úrnak ajánlották fel szolgálatukat, míg ellenben a másik fél részéről Fenyéri és Ripók vitték a nevezetes tisztséget: elhatározván, hogy a párviadal az »Ordas« erdőben, reggeli nyolc órákor történjék.

Stofi úr izgatottan sompolygott el a belső szobákba, Zsiga bácsit felkeresni. Azzal legalább eltartlizhatnak reggelgel valahol. Addig pedig sok jó gondolat juthat eszébe az embernek, különösen az olyan embernek, aki nemcsak pusztán ember, hanem még hozzá fiskális is.

Bizony csak szép kelepcébe került! Öregember léteére ilyen bolond dologba keverni fejét! Most már vagy végig kell játszani a hős szerepét, vagy kinevettetni hagyni magát. Tertium non datur. Mi lesz öbelőle öreg napjaira, ha agyon találja ütni a borbély?... Rémitő...

De még keseregni sem hagyták nyugodtan. A saját segédjei utána iramodtak s egyik vigasztalni, más meg ijesztgetni kezdte.

— Bátran viselje magát, Stofi bácsi — szolt Fenyéri —, hiszen úgyis megszökik az a borbély. Meglássa, hogy ott nem lesz az »Ordas«-ban reggel!

— Bár ne lenne!... azaz, hogy csak hadd legyen.

— Hanem nem ártana, ha ön most hazatávoznék és megírná a végrendeletet — mondá Muki.

Stofi úr elhalványodott. Hanem aztán ő is tréfára fordította a dolgot.

— Azt pedig nem könnyű munka kitalálni annyi sok rokon közt, hogy kinek hagyjam az új tajtékipímat. Mind dohányosak az istenadták, de egyiknek sem merem testálni, mert még a síromban is megfordulnék, ha bajuszt találna kapni.

— Sose tréfálgasson! Nagyon komoly dolog ez! — incselkedék az előbb szóló.

— Hüm! hm! Csak nem hiszed, hogy meg mer vívni velem?

— De bizony hiszem.

— Mégsem lehet hátrálni. A pezsgő beszélt abból az emberből — tüzelt Fenyéri.

Stofi fiskális a fejét vakarta.

— Dejszen, öcsém, az igaz, hogy már csak tulajdonképpen, izé... szégyen vagy micsoda a futás, de hasznos.

— Vegye tekintetbe, Stofi bácsi, hogy most ön van hivatva fenntartani mindnyájunk becsületét. Az ön hátrálása mindnyájunk erkölcsi vesztesége volna egy jöttment ember ellenében, kinek talán kard sem volt a kezében soha. Aztán gondolja meg azt is, hogy ön mégiscsak magyar ember.

A fiskális felbuzdult. Nagyon jó dolog, ha eszébe juttatják valakinek, hogy magyar ember.

— Jó, hogy mondtad, öcsém, mert magamtul ugyan nem jutott eszembe. Igenis az vagyok, édes öcsém, az is leszek holtig. Egyszer kell csak meghalnom úgylis. Holnap reggel nyolckor helyemen találtok.

A fiskális elfordult, hogy valahogy észre ne vegyék azt az érzékeny könyűt, amit e hős szavak sajtoltak szeméből.

Ezalatt újra felhangzott a táncteremben a muzsikaszó, s a fiatalság ott kezdte, ahol elhagyta: a csárdásnál.

Snapsz Augusztin is ott termett Sárika mellett és mulattatni kezdte. Beszélt neki mindenféle bohó dolgokat a szentpétervári bálokról, szibériai vadászatokról, a francia »Opéra Comique« hölgyeiről, berlini udvari furcsaságokról, olyan eleven szellemdús aprólékossággal, mintha az a bolond borbélylegény mind maga látta volna ezen csodálatos dolgokat.

Sárikában folytonosan küzdött az arisztokratikus büszkeség az ébredő szerelemmel.

»Milyen délceg termet, milyen férfias arc, milyen ész, milyen szellem!« s a leány arca felpirulna a lelkesültségtől, ha nyomban eszébe nem jutna az a gondolat: hogy hát ez a sok minden összeadva — egy borbélylegény.

S ekkor azt hitte a szegény leány, hogy el kell ájulnia, de valami bódító varázs által volt lekötve, ki nem szabadulhatott alóla: — mint mikor valakinek kellemetlen álma van s maga is érzi, hogy jó volna felébredni, de nem tud.

Már vagy tizenötször lebegett ajkain e szó: »ön alkalmatlan nekem«, de mind a tizenötször ott fagyott meg azokon a piros, meleg ajkakon.

A hamis szem nem egyszer intett Fenyéri Szepinek, hogy teljesítse az előbbi parancsolatot, de tudj' az isten, a fiatalság ma nem bírt goromba lenni. A Stofi bácsi példáján egészen kijózanodtak. Sőt annyira ment a borbélylegény iránti figyelem, hogy Sárika nagysámot egészen neki hagyták meg: még csak hozzá sem nyúlt senki.

Egyszer azonban mégis megkísérlettek egy vakmerő merényletet: összebeszéltek, hogy senki se legyen »vis à vis«-ja a következő négyesben. Snapsz úr nem táncolhatott Sárikával.

— Kimondhatlanul sajnálnám, ha nem lenne reményem, hogy majd a következő négyesre leszek szerencsés a kisasszonyt megnyerni.

Sárika nem tudott nemet mondani.

A négyes után megint egy csomó csárdás következett.

— Gyönyörű ez a kegyetek tánca! — jegyzé meg Snapsz úr.

— Ön hát nem magyarországi?

— Nem. Én poroszországi vagyok.

— Mióta lakik ön hazánkban?

— Néhány hét óta.

— Milyen cél vagy foglalkozás végett hagyta el ön hazáját?

— Egykor majd olvasni fogja kegyed a hírlapokban, de meglehet, akkor sem találja el.

— Ah! hisz ön az imént azt mondá, hogy borbély.

— Az ördögbe, . . . hiszen most is csak azt mondhatom.

— Tehát csakugyan . . . — szólt csüggedten a leány. . . — és mégis ön egész rejtély előtttem, melyet nem bírok megmagyarázni magamnak.

— Higgye meg, kisasszony, a rébuszok olyanok, mint az emberek, mihelyt megmagyaráztatnak, elvesztik érdeküket. Notre empire est détruit si l'homme est reconnu. Nemde?

— Meglehet. Ön hát eszerint érdekes akar lenni.

— Kegyed előtt igen.

— Miért éppen előtttem — rebegé a leány és elpirult. Megijedt a saját kérdésétől.

— Azért, mert érzem, hogy kegyedet szeretni tudnám. Ne volnék csak olyan szegény legény, aminő vagyok...

Igazi fájdalommal mondá e szavakat: szinte meg lehetett hennök kézzel fogni az őszinteséget.

Sárrika zavarodottan hajtotta le fejét és soká gondolkozott azon a mondaton: »ne volnék csak olyan szegény.« Azután felnézett az ifjúra szomorú, mélázó tekintettel, mintha mondta volna neki: »ne hozz a kísértetbe«.

— Miről gondolkozik, kisasszony?

— Istenem! semmiről. Beszéljen ön, kérem, valamit, — de nem arról, ...hanem valami másról.

»De nem arról...«

Tehát a büszke Ridegh Sarolta már odáig ment, hogy egy jöttment embernek mondja, ne beszéljen arról, amiről beszélt, a — szerelemről, és olyan hangon mondja, melyben benne van, hogy csak azért is arról beszéljen...

Az ifjú odaült mellé, megfogta gyengéden kezét.

A szép Saroltát valami delejes villany-folyam reszketteté meg, a nemes vonások sugároztak valami ismeretlen szemvakító fénytől, olyan boldognak érezte magát, hogy egészen elfeledte, ha ő-e ridegvári Ridegh Sarolta, az úri körök elkényeztetett bálványa, s az, aki vele beszél, egy borbélylegény. Ő a mennyországban érezte magát: abban a tartományban pedig nincs magas arisztokrácia, sem pedig »canaille«. Kinek jutna ott eszébe olyan bolondság: ki milyen rangot viselt valaha ezen a másik ostoba világon?

A deli ifjú ezalatt beszélt neki sok mindenféle dolgokat. Egy kis kunyhóru odahaza a csendes Rajna partján, abban egy szegény öregasszonyról, ki esténként kiül a morgó folyamhoz és nézi a közeledő hajókat, hogy melyiken jön meg az ő édes fia...hoz-e szép menyasszonyt távoli országból?... Milyen boldog élet van ott, tisztább a levegő, balzsam az illatja, szebbek a virágok, zöldebb a fű, jobbak az emberek...

A leány úgy elhallgatja, úgy elmereng a suttogó hangokon, mintha valami búhájós dallam volna, melynek akkordjai belopódnak a szívbe. Nem ügyel már semmire, nézik-e, látják-e, megszólják-e érte? ki törődne azzal, hogy mit csinálnak az emberek idelelné?...

...Az a kis kunyhó a Rajna partján, tündéri palota márvány csarnokokkal, az az öregasszony egy szelíd, jó arcú édesanya képe, az a folyam morgása egy csendes altató dal, melynek hangjainál oly jó volna álmodozni...

Oh, hogy a mennyországból ilyen furcsának látszik minden! Tovább! tovább!

Egymás leheletét szívják, olyan közel vannak arcaik egymáshoz. Milyen különös, hogy meg nem gyullad egyik a másiktól!

Az öreg Rideghné öngyűlöletét jó, hogy a guta nem üti meg zavarában, ha odapillant. — Az a leány egészen megfélemedezett magáról! De hát mit csináljon vele? Odamenjen és elutasítsa tőle azt a himpellért? Fi doncl csak magát blamírozná azáltal, ami pedig illetlen egy jó nevelésű delnőhöz. Legokosabb észre sem venni, hogy az ifjú nem tartozik a »társaság«-hoz. Odahaza meg majd kijár a lecke Sáríká-nak.

Ekképp okoskodott Rideghné.

A suttogó pár nem is sokat gondol azzal, hogy öngyűlöletéről elmélkedik. Ráér akármiről gondolkodni.

Tovább, tovább!

És az ifjú nem fősvény a beszédben, Sáríka mégis úgy érzi, hogy szeretné megenni mindenestül. Milyen édes lehet az maga, akinek a szavai is olyan édesek!

E pillanatban megnyílik a nagyterem ajtaja s egy simára borotvált képű öregúr lép be rajta, talpig érő sárgás németkabátban, zöld szemüveggel: éppen olyanformán néz ki, mint-ha az öreg Goethe támadt volna fel sírjából.

Az öregúr körülnéz az ajtónál, s meglátván Snapsz urat, egyenesen hozzátart, gyöngéden megérintve vállát.

Az ifjú bosszúsán néz hátra, hogy ki merészli most háborgatni? Azonban meglátván az öreget, szó nélkül ugrik fel.

— Mi történt?

— Egy úr várja önt szállásán. Azt mondja, rögtön beszélnie kell önnel.

Augusztin úr egy kicsit gondolkozott, aztán szilárd hangon mondá:

— Tehát rögtön megyek.

Aztán meghajtván magát Sáríka előtt, előadá, hogy sürgős ügyben egynehány percre szállására kell mennie az átellenben levő vendéglőbe.

— De reményelem, nem soká fog ön késni.

— Oh, semmi esetre sem. A következő négyes, melyet velem ígért kegyed eltáncolni, bizonyosan itt fog találni.

— Ki tudja? — mondá a leány — hiszen mindjárt kezdik.

— Azon esetben szabad kérnem a következőre. Egyszóval arra, mely visszaérkeztem után az első leend.

— Számítok önre! — jegyzé meg odaadó mosollyal Sáríka.

Augusztin úr is mosolygott, azután karonfogván az öreget, kiment a teremből.

A teremajtóban még egyszer megfordult és mosolygott, azután mutogatott valamit, mintha mondta volna: rögtön itt leszek.

Sáríka alig várta, hogy visszajöjjön. Az egész terem üresnek látszott neki nélküle.

De soká nem jön!

A négyes is elkezdődött. Valami vándor lélek vetődött hozzá és felkérte rá, de ő azzal utasítá el, hogy »foglalkozva van már«.

Azonban táncosa nem jött el.

Hol lehet annyi ideig?

Bizonyosan dolga van még.

Sok dolga lehetett Augusztin úrnak, mert már a másik négyesnek is a hatodik figuráját táncolják, s még sincs itt.

Sáríka kezdett nyugtalan lenni, szemei türelmetlenül voltak az ajtóra szegezve: jöttek-mentek rajta elegen, de Augusztin úr nem jött többé.

Soha többé.

Már reggeledett, a leeresztett ablakfüggönyökön keresztül a hajnali világosság, a csillárok kezdtek bágyadtabban világítani, a sok báli arcra odaíródott az átvirrasztott éj savanyú kinyomata, a vendégek egy része hazakészülőben van, a lányok kapkodják magukra a mantillákat és a nagykendőket, mit azonban az »animót« affektáló fiatalság kegyetlenül ízetlen arccal igyekszik szokásból megakadályozni, — hogy még egyet forduljon a kedves leánycsometével, mit a

szempilláit dörzsölgető mama mogorván enged meg, hozzá-
tévén nagy ásítózva: »de osztán az legyen ám az utolsó...«

A kredencből is már hazapusztult a lármásabb közönség,
kit kidobtak, ki meg magától ment el. Csak néhány öregúr
maradt még csendes, boldogító tarokk mellett.

A cigánybanda is már a kilencedik pohár feketekávéval
tartja fel magában a megfogyatkozott szuszt. Az öreg primá-
son az imént az a csúfság történt, hogy elaludt a maga nótáján,
s mikor a mellette álló more a vonó egy mesterséges lökésével
felébresztette — már akkor a valcert táncolták —, de ő azért
mégis csak azon kezdte, ahol elhagyta: »Nem akar a fakó
lovam legelni«, mire aztán az előtáncos, Fenyéri Józsi is úgy
kijött a sodrából, hogy azt mondta a táncosnéjának, Gizella
kiasasszonynak:

— Bocsánat, hogy olyan álmos vagyok...

(Azt hitte szegény, hogy ő tévesztette el a dolgot, nem a
primás.)

Már ezt megint Gizella kiasasszony sem hagyhatta szó
nélkül, minek következtében egy nagyon rekedtet és véko-
nyat sikított az édesmama felé:

— Menjünk már haza, mama.

— Oh, ne még egy kicsit! — könnyörgött Sárrika szomorú,
elmélyedt hangon.

Ő tudta, miért »ne még«.

Hátha eljő.

Istenem, nem lehet az, hogy el ne jöjjön legalább egy
percre!

Neki azt súgta a szíve.

Hanem hát a világon egy szív sem csalhatatlan.

Snapsz úr nem jött el.

És már nem is jó, mert mindjárt vége a bálnak.

»Oh, miért van már vége?!«

Ezt a fentebbi felkiáltást azért írom nagyobb betűkkel,
mert két ember gondolataiban született egyszerre.

Sárikáéban és a Stofi bácsiéban.

Stofi bácsi szerette volna, hogy bárcsak ez az éjszaka
tizenhárom éjjel ki ne virradott volna, hogy csak a tizenne-
gyedik nap reggeli nyolc óráján adassék át a halál martalé-
kaul. Addig az ideig legalább összeveszíthetne még néhány

klienst. Legalább már azt engednék meg neki, hogy előbb Kipések Mártontól és Kirgyela Mihály felektől a stempli-pénzt felvehesse: mindjárt nyugodtabban halna meg.

Irtózatos gondolat is az, kérem, egy fiskálisnak tudni, hogy meghal, anélkül, hogy legalább egy keresetet ne adhasson be a halál ellen, melyben felhozván kacsaringós konstrukciókban a jogtalan hatalmaskodást, őt a perköltségben elmarasztalni kérje.

Arcát izzadság verte ki, rémítő melege volt, — kiment tehát a folyosóra egy kis hús levegőt élvezni.

Nem csalódott: a hús levegő egészen lehűtötte forrongó véré, elannyira, hogy egy kétségbeesett eszmével kezdett foglalkozni, ti., hogy a borbélylegényt megkövesse.

Becsületére válik, hogy csak igen hosszas megfontolás után születt benne ez az aranyos gondolat, amit azonban nyilván maga is szörnyszülöttnek tartott, mert még megkeresztelni sem merte igazi nevén, hanem ráfogta, hogy »kapacitálni« kéne Snapsz urat.

»Hm, hm! Csakhogy akkor oda a becsülete. Még a gyerekek is csúfolni fognak. Istókügyse meg kell bolondulnom.«

Körülbelül az lett volna belőle, ha tovább is egyedül marad emésztő gondolataival, hanem jószerencsére Miska öcsénk is éppen odavetődött valahonnan a folyosóra.

A folyosón meglehetősen sötét volt, mert a lámpák már csak mélézgettak, vagy talán Stofi úr előtt volt sötét az egész világ, azért nem látta meg Miska öcsénket, hanem úgy beleütődött, hogy — ha valami csillagász előre kiszámíthatta volna a két kométa összeütközését, hamarjában elkiáltotta volna magát könnyen: »Vége a világnak!«

— Karambol! — szólt Miska öcsénk tréfásan.

Stofi úr nem felelt semmit; hihetőleg arról gondolkozott: Micsoda két részeg disznó küszködik itt egymással?

Az eszeágában sem volt, hogy ő most összetalálkozott valakivel: másutt járt az esze.

— Majd azt hittem, hogy nem is ön az, Stofi bácsi. Úgy ki van kelve a képéből...

— Persze, hogy nem is én vagyok... — morgott Stofi úr foga közt s egykedvűen ballagott odább.

Jókai Igazmondó című lapjának 1872. évi *Naptára*
 — Ebben jelent meg Mikszáth első elbeszélése: *A kemény ember*
 (1870) —

Felelős szerkesztő és kiadó:
VERTNER ARNOLD.

91. A SZÁM.
Pest, 1871. május 21.

Munkácsizsajtó és Kézi Nyomda.
Pappövelka-utca 7. szám.

Magyarország közértesítője és közveleményének alakítója. Az Ország Világ a nemzetiség és a jogosság érdekében áll. A jogosság mellett a nemzeti érdekek mellett is áll. A nemzetiség mellett a jogosság mellett is áll. A nemzetiség mellett a jogosság mellett is áll. A nemzetiség mellett a jogosság mellett is áll.

A litkos gyógyszer.

— Ha szél kell nékem, —
Művésztársam egy fekete gólya-
fő!
— Na mi! — Egyszerre-
ként a nagy kórház, — az éle-
detrakóba. De Mária, Mária!
— A hölgyteljeség az meg
sokszor látta, az amit a
nagy, nagy, nagy, nagy, nagy,
szóval a litkos.
Hát, hogy a litkos, a litkos,
váltott az életem szívére.
— Egy litkos, hogy a litkos,
sokszor látta, az amit a
nagy, nagy, nagy, nagy, nagy,
szóval a litkos, a litkos,
váltott az életem szívére.
— Egy litkos, hogy a litkos,
sokszor látta, az amit a
nagy, nagy, nagy, nagy, nagy,
szóval a litkos, a litkos,
váltott az életem szívére.
— Egy litkos, hogy a litkos,
sokszor látta, az amit a
nagy, nagy, nagy, nagy, nagy,
szóval a litkos, a litkos,
váltott az életem szívére.

— Egy litkos, hogy a litkos,
sokszor látta, az amit a
nagy, nagy, nagy, nagy, nagy,
szóval a litkos, a litkos,
váltott az életem szívére.
— Egy litkos, hogy a litkos,
sokszor látta, az amit a
nagy, nagy, nagy, nagy, nagy,
szóval a litkos, a litkos,
váltott az életem szívére.
— Egy litkos, hogy a litkos,
sokszor látta, az amit a
nagy, nagy, nagy, nagy, nagy,
szóval a litkos, a litkos,
váltott az életem szívére.
— Egy litkos, hogy a litkos,
sokszor látta, az amit a
nagy, nagy, nagy, nagy, nagy,
szóval a litkos, a litkos,
váltott az életem szívére.

**Az Ország Világ 1871. május 21-i száma
— Ebben jelent meg *A kedves Gaillard apó* —**

— Ejnye, de humoros kedélyben van. Talán bizony már észrevette, hogy a borbélylegény megszökött?

Ez az egy szó megcsiklandozta az érdeemes úr füleit. Visszafordult.

— Félrebeszélész? Hogyan?

— Úgy, hogy körülbelül két óra táján eltávozott a teremből. Segéde lévén s feltűnőnek találván hosszú kimaradását, a szállására mentem tudakozódni. Éppen most jövök onnan.

— Hát? — kérdé mohón a másik.

— A vendéglőben azon választ kaptam, hogy az idegen úr, még két másik úrral együtt ezelőtt egy órával elutazott.

Ki látta már a jó Szigeti bácsit »Falstaff« szerepében? Aki nem látta, az nézze meg Stofi urat, és akkor elmondhatja, hogy látta — nem a jó Szigeti bácsit, hanem — Falstaffot.

— Tyű! erre...arra...milliom adta...gyávája — gyuladt fel a teens fiskális úr. — Így bolonddá tartani az embert: láncos...lobogós adta! Egy kis vért akartam belőle eresztetni...No, megállj, nyúlszívű! Csak még egyszer kerülj a szemem elé!...

— Ne tüzeljen úgy, urambátyám, mert mindjárt hanyatt esem.

— Már hogyne tüzelnék ilyen...olyan...mert hidd meg, öcsém, hogy én szomjúhozom — — —

— Elhiszem, Stofi bácsi. Igyunk hát még egy kvaterkát.

— Én vére szomjúhozom, lámpás teremtette...

A teremből oszló közönség kíváncsian sereglett össze a mérges ember körül, aki erőnek erejével egy másik embert akart ma megenni früstökre, aki az egész világot összevisszaszidja amiatt, hogy neki az egész két hétre elrontották a kedvét, mert el hagyták szökni azt a haszontalan gyáva embert, mielőtt legalább az egyik fülét leszelte volna »Cotillon-ordnyik«-nak — ahogy úgy is lett volna.

Miska öcsénk nagyon megsajnálta a haragvó embert: próbálta megvigasztalni.

— Ne rontsa a tüdejét, bácsi! Még meghül és elreked ezen a hideg levegőn. Aztán, ki tudja — hátha még nyolcra vissza is térhet Snapsz valahonnan.

Csodálatos, hogy Stofi úr nyomban alábbhagyott a szóval: nagyon megnyugodhatott abban, hogy hát bizony nyolcra még itt is lehet.

No, de fölösleges is lett volna kiabálni: már úgysem hallgatna rá senki.

A teremben felharsogott a Rákóczi-induló lelkesítő csodás zenéje, az ajtónál álló hajdúk egyike sebesen felrántotta a szárnyas ajtó másik részét és a közönség kezdett tömegesen egymás hátán kitakarodni, mint a csürhe, mikor a mezőről hazaeresztik, — egyik jóllakva ábrándokkal, szerelemmel, másik éhesen, kedvetlenül; egyik tele szívvel, másik üres reményekkel; némelyek tele fejjel is — akiknek azonban megvolt azért legalább azon kárpótlásuk, hogy a zsebök lett az egyensúly fenntartása okáért üres.

Az udvariasabb fiatalemberek még most is kedvesek: körülugrálják imádoztjukat, segítik levezetni a meredek lépcsőkön — melyekről a sok szép zöld gallyat a hajdúk éktelen káromkodásai dacára is, mind ellopdosták a csizmadiainasok az éjjel; — megigazítják a mamák nagykendőit, hogy valahogy meg ne hüljenek az úton, egypár jelentéktelen szót sügnak búcsúzóra a szerető lányka fülébe, melyre már az csak azért is elpirul, mert a zimánkos téli szél egy perc alatt úgysis pipacspirosra festé arcát.

A kapu alatt »jó reggelt« kívánnak az éjszakából kifogyott közönségnek, mely hallatlan élc felett azután jóízűt nevet a szellemdús hölgyecske s egy búcsú-kézzszorítással jutalmazza lángeszű udvarlóját.

Azután előállnak a kocsik; öt-hat nagypénteki arcú vászoncseléd felül egybe-egybe; a kocsis egyet káromkodik reggeli imádság fejében, azután elindítja az ócska csészát — amit mind végig nézván egypár korán megjelent tejet áruló kofa a piacon, azzal a szóval kezdi meg a késő estig szakadatlanul tartandó diskurzust:

— Ühü! már vége a bálnak!

BEFÉJÉZÉS

Sok, sok év elmúlt a leírt bál óta.

Tiszta szívemből sajnálom a tekintetes vármegyét, mely olyan hosszú időn keresztül törte rajta a fejét, hogy milyen eredeti ember volt az a Snapsz Augustin. Valóságos gróf lett volna, ha nem lett volna borbélylegény, gavallér is lett volna, ha meg nem szökött volna a párbaj elől; de hát hova szökött innen? Vagy inkább honnan szökött ide? Hol, kitől lopta azt a finom szalon-modort? azt a sokoldalú tudományt? Legalább eddig senki sem kurrentálta utána a maga tudományát. No, de ez semmit sem bizonyít a gazember mellett — mondja Sramko fiskális —, mert a tudomány olyan história, melyről nem szereti az ember elmondani, hogy »hiányzik«, amit az ügyvéd úr önmagán tapasztalt.

De még tisztább szívemből sajnálom Sarolta kisasszonyt, akire ugyancsak rájárt otthon a rúd: az édes mama váltig mondogatta:

— Volt is kivel bepiszkíttatni azt a drága selyemruhádát!

A kis Etelka és Gizella pedig még évek múltán is üldözte fullánkjával.

Hát még a szíve mennyi mindent beszélt! Hogy ábrándozott esténként a csillagokon...

»Ez az én csillagom, az az ő csillagja! Ugyan összejön-e valaha a két csillag?«

Ezt persze csak Montedegó úr tudná kiszámítani.

Addig jár a korszó a kútra, míg el nem törik. Sarolta kisasszony is addig ábrándozott a szép, szellemdús borbélylegényről, míg egyszer csak férjhez veszett egy csúnya, ostoba szolgabíróhoz. Azontúl aztán nem ábrándozott semmiről, legfeljebb szép ruhákról, brüsszeli csipkékről, a drap du nord, a moiré antique, a bleu mexique, s tudja isten milyen mindenféle selyemszövetről, miket, tudom, volt professzorom sem tudna elősorolni, pedig ugyancsak tudta az esztétikát, azaz, hogy *csak tanította* szegény.

De ha nem ábrándozott is Sarolta többé a szép borbélyról, az az egyszeri bál sokszor jutott eszébe — s ha már mint asszony is a régi kedves emlékek közt keresgélni kezdett, szíve asztalfiókjában az Augustin úr képe volt legfelül...

Hova lett? Miért tűnt el? Milyen csodálatos dolog volt az egész. Mintha álom lett volna csak!

Legislegtisztább szívemből azonban a nemes városi kaszinót sajnálom, melynek a sok, sok hosszú éven keresztül minden áldott este meg kellett hallgatni Stofi úr hetyke legénykedését, ki egész életén keresztül sajnálja, hogy egy kis borbélyvért nem eresztethetett kardjával, cserében azért a sok véért, amit az érdemes borbély-céh drága pénzért szed ki az emberekből.

Örökké sajnálja, hogy ezt a jó élcet elhalászta a sors előle.

Dejszen csak még szeme elé kerüljön valaha, majd megmutatja neki, merre járnak a paradicsomba...

...Azon az úton ugyan nem, amilyen Stofi bácsi járt...

Sőt azt a fáradságot is megteszi a jövő ősszel, hogy utána megy Pozsony városába és felkeresi, ha a föld alatt van is: neki előteremtsék akárhonnán, mert különben kihíja szál kardra az egész magisztrátust.

És ezt minden este végig kellett hallgatni a kaszinói publikumnak. Aki a históriát nem tudta, annak Stofi úr kedveskedett az elejével, hogy hadd tudja; aki pedig már tudta, annak azért beszélt el, hogy el ne feledje és merenghessen felette: »milyen vitéz ember lehetett valaha az a Stofi bácsi!«

Ezért sajnálom legislegjobban a nemes városi kaszinót.

Hanem hát sok év alatt sok minden történt.

A sok minden közt egyszer kiütött a háború. Sadvánál becsületesen megverték minket.

A porosz nagyon örült neki — hanem azért mégsem örült neki oly nagyon, mint mi magunk.

No, de nem tartozik ide; — csak még azt akarom elmondani, hogy a porosz seregnek kedve kerekedett megnézni egyúttal Magyarországot is. Úgysem voltak még soha itt a tejjel-mézszel folyó földön.

El is jöttek egész Pozsonyig.

A hír széthordta az egész országban a kedves vendégek jöttét.

Azok aztán vitéz katonák, mívelt emberek!

Még amelyik legkevesebbet tud is, az is okosabb ember, mint nálunk a rác pópa: pedig az is csak valami!

Úgy ösmerik azok az országunkat, mint a saját tenyerüket, vagy még annál is jobban. Titkos embereik álruhában évek óta járnak közöttünk, tanulmányoznak hennünket, lefestik vidékeinket, a stratégiai pontokat az országban, úgy-hogy még a sógorom pincéje is rajta van a mappán.

Tudj' az isten minék az nekik!

Hát még a puskájuk? Azt aztán érdemes megnézni: míg a mi katonánk egyszer süti el a magáét, addig azok éppen tízszer lövik agyon.

Ehhez még barátságos és udvarias is. Ott a tábora Pozsony mellett, akárkinek szabad megnézni, szívesen látnak mindenkit. Az ember úgy érzi magát köztük, mintha otthon volna.

A poroszokat szeretni divat most.

Különben ez mind nem tartoznék ide, ha nem azt kellene kimutatnom, hogy hova lettek Fenyéri Szepi, Miska öcsénk s több más ismerőseink, kiknek ma mindnyájának részt kellene venni a nagy és szokatlan ünnepélyen, Rideghné őnagysága aranylakadalmán.

Biz azok már négy napja oda vannak Pozsonyban a tábort megnézni; egyébiránt délig még megérkezhetnek, mit a friss újságra áhító társaság kíváncsian vár.

Össze van gyűlve a fél vármegye: csakhogy természetesen igen kevés emberre ismerünk már rá. A hajdani báli fiatal-emberek most már meglett, unalmas férfiak, a szép délceg lányok hízott, komoly delnők, és így tovább...

No, de nőtt helyökbe elég új nemzedék: olyan virulók, délcegek, mintha éppen azok volnának...

Hanem azért hála istennek, itt vannak a régi ismerősök is: Zsiga bátyánk egy nagy karosszékekben ül és éppen azt beszél egy fiatalabb körnek, hogy ő »negyvennyolcban« a csatatéren játszott egyszer több tisztársaival »huszonegyet«, ti. aki legelőször huszonegy németet vágott le, elkiáltá magát »resto«, s behúzta a bankot. Egyébiránt mindig nagy malőrben volt, mert valahányszor feléje vágott kardjával a huszonegyediknek, rendszeren kettőt talált leütni — azaz elfuccsolta.

Távolabb Stofi fiskális vitatkozik Sramko fiskálissal azon a bonyolódott kérdésen: Jónás nyelte-e el a cethalat, vagy pedig a Bach-szisztém nyelte el Jónást a cethallal együtt?...

Ki tudná már azt!

A szép Sarolta még most is csinos, az ember alig nézné többnek huszonöt évesnél: a másik két testvér még mindig hajadon. Őnagyságán, az öregasszonyon azonban meglátszik az idő nyoma. Nem is bolondság az: hatvanhét esztendőt élni.

Aztán pedig, ha már a harmincéves háború is nagyon hosszú volt, mennyivel hosszabb háború annál egy ötven esztendő — házasság!

Aki ebbe bele nem hal, az csakugyan megérdemli már, hogy még egyszer táncolhasson a lakadalmán.

Bocsánatot kell kérnem az olvasótól, hogy oly hosszúra nyújtom történetemet s néha ott is szólok, ahol nem kellene — de hát nem szántszándékosan tologatom tágabbra e szűk novella keretét, hanem csak úgy magától rájár a nyelvem.

De most már rövidebb leszek, nehogy utoljára nyakamban maradjon a vád, hogy *ilyen nagy feneket kanyarítottam semminek.*

Tehát délben megérkeztek a kíváncsian várt vendégek.

A társaság körülfogta őket s nem győzte eléggé kikérdezni: »Mi újság Pozsonyban? Mit csinál a porosz tábor? Mikor jönnek beljebb?«

— Hé, Szepi! — furakodék előre Stofi úr a maga kérdésével. — Nem találkoztatok valahol azzal a gyáva Snapszszal?

— Deb'zon találkoztunk — bizonyítja Miska öcsénk, akit most már nem egy ember szólít »bácsinak« is.

— Csitt! Majd én mondom el a feketekávénál — kiáltott közbe Szepi.

Sárikának vére mind arcába szökkent...

Az ebédnek, bármily nagy volt, mégiscsak vége lett egyszer; felhozták a feketekávé, s Fenyéri kezdett áttérni a részletekre:

— Az egész tábornak megnéztük, mindent előzőkenyen megmutogattak, sőt a tisztak ott marasztaltak vacsorára is, s a jó tea és a víg beszéd mellett, midőn javában mulatnánk, egy köpenybe burkolt tiszt közeledett tűzünkhöz, ki amint szét nézett s meglátott, meglepetve kiálta ránk:

»Az ördögbe is, hiszen mi jó ismerősek vagyunk.«

»Nem emlékszem« mondtam. De még Miska sem emlékezett, hogy látta valahol.

— Nos, uraim, én vagyok Snapsz Augusztin — szolt mosolyogva.

— Ah! — csodálkozott a társaság azon része, mely ösmerte Augusztin úr történetét.

Szepe folytatá:

— Mi is csodálkoztunk, uraim, hanem végre is felismer-
tük Augusztin urat vonásról vonásra. Nagyon megöregedett
ugyan azóta, hanem még mindig deli, finom ember.

»Nos elhiszik-e önök most már, hogy borbélylegény vagyok,
miután olyan jól megborotváltuk Ausztriát« — mondá, miköz-
ben jóízűt nevetett!...

...Sarolta nagysámnak hangosan dobogott a szíve,
Stofi fiskális kezdett komolyabban hallgatni: még az öreg
menyasszony is azt mondta: különös történet...

— Hát még ami következik: az lesz csak furcsa — bizo-
nyítgatá Szepe úr. A tiszt — mint mondá — igen örül a talál-
kozásnak, különösen azért, mert még számolni tartozik azon
lovagiatlan viseleteért, hogy a Stofi bátyánkkal vívandó pár-
bajt nem várta be. Nagyon restelli, de teljes lehetetlenség
volt, miután egy még ennél is fontosabb, előre nem látott ok
nyomban hazaszólitotta. Bocsánatot kér tehát Stofi bácsitól
azon kijelentéssel, hogy a dolog azért nem maradt abban,
miután hisz a gondviselésben, hogy nemsokára személyesen
keresheti fel a szállásán Stofi bátyámat, miszerint lovagias
elégítelt adhasson s egy *sikerült érvágás* által borbélymester-
ségének renoméját megállapíthassa...

Stofi úr megszeppent.

— Hallottam én már ennél szebb mesét is.

— Becsületemre mondom, szórul szóra így történt.

Stofi úrral az a malőr történt, hogy a tüzes végével
dugta szájába a szivart.

— Kutya teremtette fátumja!...már tudniillik, hogy
ez a szivar...Aztán ugyan mit értett az alatt a »nemsokára«
— alatt?

— Hát legfeljebb néhány napot — vélekedék Zsiga bácsi.
Fenyéri úr Sáríka felé fordult.

— Nagyságodtól is engedelmet kér udvariatlanságáért,
hogy azt a hajdani négyest, melyre foglalkoztak, el nem
táncolhatta. Igen élénken és lelkesedve emlékszik nagysádra,

kézsókját üzeni, kikötvén egyszersmind azt is, hogy az elmaradt négyest egyúttal majd akkor táncolják el, amikor az említett ügyben eljön...

A szép asszony keblét úgy dagasztotta valami sajtóságos édes érzés.

— Folytassa kérem — rebegé elmélázva.

— Soká beszélgetett velünk, ezerszer is elmagyaráztatván magának, hogy néz ki azóta a szép magyar lányka. Eleget mondtuk neki, hogy asszony már, neki az mindegy volt, ő csak lánykának tartja nagysádat. Aztán elmondogatta, milyen jól mulatott ő akkor köztünk, milyen boldog volt ő akkor... — Szinte látszott rajta, hogy alig bír elválni tőlünk, végre azonban az éj beálltával elbúcsúzott, még egyszer biztosítván bennünket, hogy nemsokára okvetlenül egy szép hált fog nekünk rendezni odahaza. Búcsúzás közben, midőn kezét szorítottunk, szétvált mellén összehúzott köpenye, s mi megdöbbenve vettük észre, hogy akivel beszélünk, *porosz tábornok volt*.

— Ah — oh! — álmélkodott az aranymenyegző közönsége.

Stofi úr feldöntötte feketekávéját, Sarolta ónagysága ruhájának csipkéivel játszott, hogy végtelen felgerjedésért elpalástolja.

— Ki volt ez? — kértem egy porosz tisztől. »Hogyan?« válaszolt az: »hiszen ösmerősök! ... Ófensége Württembergi Ágost herceg volt.«

»Lehetetlen« kiálték fel csodálkozva, »hát nem Snapsz Augusztin?«

»Ahogy vesszük — mondá a tiszt. — Bizonyosan valami jó tréfát vitt végbe valahol e név alatt, mely nem egészen álnév, mert bonvivant és tréfas természete miatt a berliniek „Prinz Snapsz”-nak csúfolják...«

»Ugyan mondja meg nekem, tiszt úr — kértem hirtelen —, mi célból járt a herceg évekkel ezelőtt incognito Magyarországon?« Az én tisztem rejtélyesen mosolygott, azután barátságosan megfenyegetett az ujjával:

»Ne legyen ön kíváncsi. Ki tudná azt!«

Eddig tartott a történet.

Néma csend követé: mindenki elgondolkozott valamin, csak az öreg Zsiga bácsi szürcsölte ki egykedvűen a kávéját s

azután azt mondta saját bölcs véleményképpen az egészre, hogy:

— Ejnye!

*

Stofi úr e naptól kezdve sohasem beszélt Snapsz Augusztin históriájáról többé a kaszinóban, — mert hát tudja isten, hogy lesz, mint lesz? . . . Az olyan történet pedig nem ér egy ütöt taplót sem, amelyiknek a vége nem tudatik.

Azóta legörömelebb politizál, és minden áldott este tízszer is felosztja Európát a nagyhatalmak között úgy, amint ő gondolja.

Ilyenkor azután gyakran mondogatja a fiatalabb nemzedéknek:

— Már 'iszem öcsém . . . akár az ördögéi leszünk is, nem bánom, hanem már azt az egyet mégsem szeretném megélni soha, hogy a burkus valaha belénk ártsa magát . . . mert az nagy *kalafaktor*.

MIKOR AZ ÚJ KASTÉLY FÜSTBEMENT

Szegény urambátyám, de csöndes ember lett magából!

Itt állok a sírján és hallgatom, hogy nem hallom-e a nagy kupakatlan selmeci pipa szörtyögését odalenn a sír fenekéről . . .

Dehogy hallom, dehogy A nagy selmeci pipa odahaza van a becsukott »Corpus juris« fekete pergamenjén végigfektetve, félig kiszíva . . . Egészen már nem volt ideje kiszíni szegény Ezékiel bácsinak. Magához citálta a halál. Terminusa volt. El kellett mennie.

Minden csöndes a temetőben, csak a hajnali szellő beszél a szomorú-fűzfa lombjaival, lassan suttogva, mint a szerelmek . . . Hogy tud ellenni kedves urambátyám ebben az átkozott csöndességben? Ahol nincs alperes, felperes, egzekúció, licitáció, brachium, nincsen semmi, csak az ostoba némaság. Jobbra maga mellett ott fekszik Ricsók Marci, ki ötvenhárom forintjával tartozott, és hogy ne legyen kénytelen megfizetni, ráíratta minden vagyonát feleségére; balról

pedig Szuszi Miska alussza örök álmát, aki kaszájával szúrta le azt a szép pej csikáját, amit az Attila gyerek alá nevelt. Ugyan kedves Ezékiel bácsi, hogy tud aludni ilyen szomszéd-ságban? . . .

Minden csöndes, csak a távoli malom kelepelése hallatszik át. Ez az a híres malom, melyhez, mikor építette, »föl-felé« akarta ásatni a vizet, mert már azt a csúfságot nem lehet úgy hagyni, hogy egy nemes embert a természet regulázzon. Azért is ő regulázza a természetet. Hanem utoljára is beleunt a gyilkos munkába, azt mondta, hogy ménkő győzne a természettel birkózni; az nagy úr, hadd legyen neki is igaza . . . folyjon lefelé a víz . . . Így épült meg a híres malom, melynek csöndes estéken egész a temetőig is elhallatszik melankolikus kelepelése. Hallja-e, kedves Ezékiel bácsi, odalenn a sír fenekén? . . .

A téres ősi portát odahaza benötte a csalán, kóró, maszlag, *a kertben lévő kertben találtató kertben* (amint hét országra szóló prókatori tollával a bekerített fundus virágos kertjében a dohányra elrekesztett kertecskét körülírta) a jó sarjú dohányt rendre lopkodják azok a semmirekellő mendikáns-gyerekek; . . . és még csak meg sem moccanhat szegény Ezékiel bácsi, hogy közibök csördítsen azzal a roz-zant »duplával«, amelyikhez képest a burkus király puskája is csak »disznóláb«.

A százados pince odaát a hegy alatt nem élhette túl gondos gazdáját — beomlott. Boldog, boldogtalan bejárhat belsejébe és pusztíthatja a bakatort. Az Attila gyerek nem gondol vele. Istenem, de jó, hogy meg nem érte ezt az állapotot, kedves urambátyám!

Az öreg szőlőt, mit olyan gonddal, olyan szorgalommal ápolt, mely szemefénye volt teljes életében, csúffá tette az idén valami hitvány jégeső. Mintha a jégeső is tudná, hogy már úgy sincs senki, aki összevissza szidná ezért a gorombaságért.

Mindene tönkremegy, vész, kopik, mióta olyan nagyon csöndes ember lett!

A dohányzacskót elhasználta a gazdasszony befőzőt-tekre takarónak; a híres periratokat, miket hol prózába, hol versbe szerkesztett, miket a vármegye gyönyörrel olvasga-

tott, egyenkint szedik el a szolgálók gyömbér-, paprika-, túró-takarónak; a nagy kalamárisban, melyből mint Jupiter fejéből, seregestől pattant ki a sok nagy gondolat, kiszáradt a tinta, s a rágott végű lúdtoll hiába nyúlna be, hogy fekete száját megitassa; — de még ha megitathatná is, úgysem lehetne vele írni, mert már azóta ő is pipaszurkálóvá devalválódott, s nincs az a »penicilus« a világon, amelyikkel vissza lehetne még egyszer avanszíroztatni »calamusnak«. A mestergerendára akasztott kulacs megrepedett a szárazságtól, a sárga foglaltványú »ocularisból« pedig kivették az egyik üveget azok az istentől elrugaszzkodott béres kölykök és most a nap-sugárt fogdossák vele az akasztófáruvalók!

Bizony, bizony, jobb világ volt még három év előtt.

Még most is szemem előtt áll, amint mindszentek napján utoljára láttam, mikor a plebánossal almát venni mentünk hozzá. Milyen egészséges volt még akkor! Pirospozsgás, mint maga az élet. Csak a foga fájt egy kicsit és az álla fel volt kötve valami tarka zsebkendővel, mely a feje tetején végződött egy ízléstelen másliban.

Persze, nem a tükör előtt volt kötve.

Az olyanféle öregúr már nem sokat ad magára, nem sokat szeret a tükörbe nézni; különben is arról volt nevezetes, hogy egyszer a főispáni bálra botosban jelent meg. Mindenféle ruha rendesen összevissza volt hányva rajta, a felső kabátja rövidebb szokott lenni az alsónál, vagy a csizmáját húzta fel rosszul, a hegyes-orrú párból a bal, a harcsa-orrúból pedig a jobb lábára. Hanem az azért nagyon jó volt. A nemesember meztelenül is úr.

Az irálya is tökéletesen hasonlított viselőjéhez: összevissza volt abban hányva minden kifejezés, úgyhogy első pillanatra »csuvasz« nyelven írottaknak vélte az ember peres iratait.

Egyik keresetének tárgyát így fejezte ki egyszer: »Két vas — legalábbis 24 frtjával számítva — kályha és járulékaik iránt«. Legnevezetesebbé tette mégis az az egyszeri a törvényszékhez intézett kérelme, melyben, miután a törvényszéki bírakkal egyenkint »per tu« volt, fölöslegesnek tartván a címezgetést, egyszerűen, odakanyarította megszólításnak, amint dukált: »Te Törvényszék!«

Egyszóval Harcsa Ezékiel híres prókátor volt.

De nem is arról van itt szó — mert azt úgysem vonja kétségbe senki; . . . hanem, ha jól emlékszem, arról kezdtünk beszélni, hogy három évvel ezelőtt mindszentek napján mi történt légyen vele olyan nagy dolog, amivel egy novellát megkezdeni lehessen.

Hát bizony az történt, hogy délután négy óra tájban — megszomjuhozott.

Miután minket hiába marasztalt, fogta magát és átkurjantott a szomszédban lakó Pilászi sógorra, meg a jó torkú Kubacsek kántor uramra — hogy hát ballagjanak idebb egy szóra, kettő lesz belőle.

Lett bíz abból ezerkettő is . . .

— Hátha megnéznénk a pincét . . .

A két jeles férfiú, Pilászi és Kubacsek, nagyot bólintottak fejeikkel, mintha mondták volna: »pártoljuk a tisztelt előttünk szóló indítványát«. Kubacsek uramat ugyan otthon várta a sok parasztyerek, éktelen ordítást mívelve a tudomány csarnokában; — de hát hadd várjon! Kell is a parasztnak tudomány! . . . Tisztelje az urat és fizesse az adót . . . akkor mindjárt okos ember; Pilászi uramat, ki uradalmi számtartó volt, szinte odahaza siratta a sok munka . . . hanem azért mégis jó lesz kimenni Harcsa sógorral és elbeszélgetni egy »kvaterka« mellett a gazdasátról, ami az öreg Pilászi úrnak legkedvesebb »témája«.

Örökké azon ábrándozott: miként gazdagíthatná meg hirtelen földesurát, s azalatt egészen elhanyagolta gazdasági teendőit.

(Igazi fotográfiája a magyar ember politikai magatartásának.)

Ezt különben csak zárjel közt mondom, mert Ezékiel bácsi nem szeret politizálni. Az ország dolga majd elvégződik magától is. A legnagyobb politikus az, aki sohasem politizál. Aztán a politikai konstellációk is úgy állnak, hogy az ember ki sem ösmeri már magát, hol az igazság.

Talán sehol, egyik pártnál sem?

Hanem, ha már csakugyan létezik valahol, akkor alkalmasint a borban van.

Ott kell azt megkeresni.

No, hanem kereste is szegény Ezékiel bácsi végtelen szorgalommal; ki tehetett róla, hogy sohasem találta meg, s mindennap újra kellett kezdeni a keresést?

Ebben az egyben állhatatos volt egész utolsó lehetéig . . .

Hát aznap is szépen megindult Kubacsek és Pilászi uraimékkal, a dupla puskát nyakába akasztva, a szürke »Zeubisz« kutyát pedig, melynek Kutya-Bagostól Szent-Bernárdig nincs párja, magához szólítva.

Pincébe menet keresztül kellett ballagni a tagján is, mely a malma végiben volt kihalva, körülbelül ötven hold rét, föld, legelő és szőlő egy darabban, sűrű bokrokkal, lombcsoportozatokkal, tömérdek gyümölcsfával, csergedező patakokkal díszítve.

Valóságos paradicsom. A legszéliben gyönyörű vízesést, egy kis Niagarát »produkált« a természet, melytől alig nyolc lépésnyire kezdődött a másik paradicsom a — pince torka.

Oh, ti prózai pesti emberek, kik megisszátok »halb-szaitli« borotokat a »Kis pipá«-ban vagy a »Slová«-ban, — ti nem tudjátok, milyen derék dolog falun a pince torka.

Ami Pesten a Deák-klub, Nemzeti Kaszinó, baloldali kör, kávéház, sörház, vendéglő, dalárda, színház összevéve: azt itt mind a pince torka pótolja.

. . . Itt hányatik meg Európa sorsa, jövő alakja, itt szidatik össze, ha drágaság van — a drágaság, ha olcsóság van — az olcsóság; itt fejlődik alattomban a jogtudomány, itt csírázik ki a korteskedési rendszer, melyet aztán odaát Pesten, nem tudom, mint fojt el a »tisztelt ház«; itt születnek a lapok vidéki levelei, itt döntetik el a teens vármegye magatartása a megyerendezéssel szemben, itt arat dicséretet a szolgabíró, amiért a zsidót saját nagyúri kezével eldöngette, ha ti megrójátok is érte az újságtokban. Ez egy egészen más világ, szabad föld . . . Amerika . . . hol az szab törvényt a többinek, kinél a lopótök van, melyen keresztül eregeti be az öblös poharakba a pince belsejéből kihozott bakatorit.

Erre a szent helyre vezette vendégeit Harcsa bácsi.

Kivette zsebéből a nagy »ordinári« kulcsot, hogy a pince zárját felhívja.

Az könnyen engedett, annak jeléül, hogy hozzá van szokva e művelethez.

A két vendég leheveredett a pince előtti gyepre, s elkezdett beszélni, amiről ilyenkor szokás, hogy ti. elkelne már egy kis eső... kiállhatatlan nagy a szárazság.

Az már bizonyos. Még a torkuk is érzi.

No, de ezen majd segít Ezékiel bácsi, aki itt hozza már a teli lopótököt, lyukát mutatóujjával erősen leszorítva, nehogy a drága ital eltévessze valahogy rendeltetése célját.

— No, kóstolónak egy kvaterka... igyék, sógor uram... tessék, öcsémuram!

— Finom zamatja van — mondá Kubacsek, mint szakértő.

— Olyan amilyen... — replikázott Ezékiel bácsi egy pillantást vetve a kinyitott ajtón keresztül a pincébe, hol a teli hordók úgy állottak ott illő rendben, mint valami szép lány fogsora.

Gyönyörű dolog is ám egy ilyen pince. Felér a burkus birodalommal. Ezékiel bácsi legalább nem cserélné.

... Avagy nem birodalom-e a pince is, melynek maga Ezékiel bácsi korlátlan királya? A hordók az alattvalók.

Aztán milyen csendes, türelmes alattvalók, akikben ugyan elég tüzes vér foly, de melyben azért nincs egy csepp »rebellis« hajlam sem. A szegény alattvalók nem panaszkodnak, nem lázognak soha, odaadják mijök van, s mikor már kifogytak mindentől, legfeljebb egy nyöszörgő, panaszos kongással jelentik be a »szegénységi bizonyítványt«. Valóságos muszka természet.

Ezékiel bácsi is megkóstolta a bort, ha már olyan nagyon dicsérik, azután kitöltötte a maradékot a lopótökből poharaikba és végighasalt ő is a gyepen, büszke tekintettel nézve a malom felé, melynek falán a következő általa »komponált« felirat pompázott:

»Irigy, ha látsz — nézd miként állok,
Zúgok, hanem kárt nem csinálok.«

Alatta veres nagy betűkkel:

Ezt a malmot csinálta
Ezékiel de Harcsa
Ahogy csinálta
Úgy megcsinálta . . .

Igazi költői felfogás. Az a két utolsó sor olyan igazolás-féle volt, mért hogy nem felfelé ásatta a vizet. Sajnálja is cudarul ezt az egy dolgot. No, de az okosabb enged. Jól van az így is. A víz csak víz marad, ha fölfelé folyik is. Aztán majd ásat ő annak helyébe a tagja közepén nemsokára egy artézi szökőkutat. Hadd lássa a paraszt, hogy ő egyenesen az ég felé is tud vizet bocsátani. Hadd legyen, mibe megmosakodni a napnak. Oh, a szökőkút mindenestre meglesz, mihelyt megnyeri a *szentpéteri pört*, mihelyt felépül az új kastély.

A szentpéteri pör és a kastély volt az öreg Harcsa ábrándja.

Egy kastély kiülő rondellákkal, bádogfedéllel, széles üvegambitussal, tizenhárom szobával, melyeknek hosszú során ő fog sétálni a zsíros taplósapkában, meg a fekete botosban, jóízűen lógázva a nagy selmeci pipa hosszú szárát; aztán huszonnégy nagy ablaka lesz, ő majd odakönyököl az egyikbe és onnan köpködi le azt a kis rongyos vármegyét. Csak azért az egyért fájt a szíve, hogy mind a huszonnégy ablakból egyszerre mégsem köpködhet le a szegény, rongyos kis vármegyére.

És az a kastély bizonyos már. Egy év múlva ott fog állni vis-à-vis a pincével. Egy év múlva befejeződik a pör.

Az pedig nagyon érdekes pör. Ezékiel bácsi ma fogja elmondani százhuszadszor Pilászi sógornak meg Kubacsek öcsénknek. Hallgassuk mi is.

— Hát eszem a vérit öcsém, meg sógor úgy történt biz a . . . hogy ez a Sz. Péter községe, a »kupaktanácsban« ezelőtt valami két évvel kisütötte, hogy a bícsaki pusztát, amit a Kazáry grófok dominálnak, ők szántották valaha.

— Robotban — szólott a számtartó.

— Mindegy, akárhogy. Denique elhatározták, hogy biz azt jó lesz visszavenni. Jókora darab föld, megérdemli a

fáradtságot. Dekrétálták, hogy processust akasztanak a Kazáry grófok nyakába: mert hát nem igazság az, hogy annyija legyen egy famíliának!

Kubacsek nagyot bólintott fejével, mintha mondta volna, hogy »nem igazság.«

— Utcunque! Az lett a dologból, hogy hozzám jöttek konzíliumra — folytatá Harcsa úr —, mint a vármegye legjobb prókátorához... eszem a vérit!

Ehhez a kemény mondáshoz jónak látott egyet hörpenti a derék úr, s hogy borfolytonossági hiány — amint valami új prókátor, kinél Ezékiel bácsinak a botos talpa is külön ember, ezt a nyavalyát kifejezné — elő ne álljon, egy kis »interim«-et csinálva beballagott a Hypocréne öt akós forrásához, hogy a lopótökbe egy kis elokvenciát citáljon.

Mikor visszatért, ott folytatta, ahol elhagyá:

— A vérit! Tartsa csak, domine Kubacsek, ezt a nemes növényt, már ti. a lopótököt, mert nem szeretem, mikor beszélek, ha a kezemben van valami. — Nagyon szeretett hadonászni.

Domine Kubacsek méltó áhítattal fogta meg a karsú jószágot, nyílását beszorítva mutatóujjával. Tudom, hogy irigyelte mutatóujjának azt a szép hivatalát, miszerint az egyik csücske borban áztatja magát. Igazi bitorlása a torok jogainak.

— Porro... — nógatta magát a falusi ügyvéd. — Hát én bizony azt mondtam a parasztnak, hogy izé... no hogy... elutasítottam.

Ezékiel bácsi nagyot nyelt. Meglátszott rajta, hogy fillettett; mert dehogy utasította el őket, dehogy inkább azt mondta nekik: »Fiaim! viszem a pört. Majd megtanítom én a Kazáry grófokat. Jó kézbe kerültek. Egész Bécs bűdös lesz ettől a pörtől, fiaim!...«

— Hát aztán? — kérdé a számtartó, hogy ásításait tettett érdekeltség köpönyegével letakarja.

— Nos, az történt, hogy nem hagyott békében a sok paraszt, hiába mondtam nekik, hogy a pört megvesztjük, odajártak nyakamra, kipuhatták gyenge oldalamat.

— És volna a tekintetes úrnak is gyengéje? — hízelt domine Kubacsek.

Mikszáth Kálmáné Mauks Ilonka lénykorában

A szerelem a házasságban.
Ehérti Kézirat.

Előfeszítései (Helyesírásként):
Füvespata 1. és 2. számú és 3. számú
13. és 14. számú és 15. számú és 16. számú
és 17. számú és 18. számú és 19. számú
és 20. számú és 21. számú és 22. számú
és 23. számú és 24. számú és 25. számú
és 26. számú és 27. számú és 28. számú
és 29. számú és 30. számú és 31. számú
és 32. számú és 33. számú és 34. számú
és 35. számú és 36. számú és 37. számú
és 38. számú és 39. számú és 40. számú
és 41. számú és 42. számú és 43. számú
és 44. számú és 45. számú és 46. számú
és 47. számú és 48. számú és 49. számú
és 50. számú és 51. számú és 52. számú
és 53. számú és 54. számú és 55. számú
és 56. számú és 57. számú és 58. számú
és 59. számú és 60. számú és 61. számú
és 62. számú és 63. számú és 64. számú
és 65. számú és 66. számú és 67. számú
és 68. számú és 69. számú és 70. számú
és 71. számú és 72. számú és 73. számú
és 74. számú és 75. számú és 76. számú
és 77. számú és 78. számú és 79. számú
és 80. számú és 81. számú és 82. számú
és 83. számú és 84. számú és 85. számú
és 86. számú és 87. számú és 88. számú
és 89. számú és 90. számú és 91. számú
és 92. számú és 93. számú és 94. számú
és 95. számú és 96. számú és 97. számú
és 98. számú és 99. számú és 100. számú

QI. SZ.
Május 26-án.
1872.

A házasság megvalósulása a nővel
megvalósulása előtt juttatni kell a nővel
hatalmat magának a házasságban.

A szerelem a házasságban.
Ehérti Kézirat.

Ami embertől keletkezik az egyidejűleg és legelőször, legfontosabb és alfortólhatatlan házassági viszony a szerelem magasabb érzelmei alapján. Nélküle alig gondolható az emberi nem fejlődése. Az emberiség történelme felismerhetetlenül tanúsítja ezen érzelmei hatalmát és napnál világosabban kimutatja, hogy nem ifjúkori ábránd, nem költői rajongás, hanem az emberi lét érvényesülésének nélkülözhetetlen feltétele ez. S mégis, talán csak olyanok, kik nagyon ómlagotkivált, az élet csúfiraigai közt sorolják és semmibe sem veszik; különösen napjainkban, midőn az anyagi jólét gyors virágzásra való gazdagodási vágyát és pénzajánlatot sűn, midőn a jónak oksorság és a gyakorlati irányban haladó emberi szellem rovására a társadalom létfeltételeit tagadják. S e kör gyorsan terjed, magmetyes minden osztályt, kivétel nélkül.

E veszedelmes korszak legszembetűnőbb a Stranguaknál, hol nemcsak állatában a nemes vér, hanem a különböző rangfokozat is a házasság szűrésértékeléssel. De nem csak az állatoknál is; itta, a legelőször azonban nem a szerelem, hanem a birtok kérdése határozza a házasságnál; a különféle vonakomál sokkal inkább fontolásra veszik azt, hogy mennyi a megyaszonny hozomány. A falusi háttérhely adódoók prószeriága kétségbevitethető az idylli élet magasztaló költői, ha jelle lehetne egy oly tanácskozásnál, melyben két atya a gyermekek közt köteendő házasság feltételeiről egyezkedik, csakhamar meggyőződnek arról, hogy a tanácskozás legfontosabb részait nem a szerelmes pár, hanem a tehének és szarvaföldök száma képezi és hogy igen gyakran meghiusul a házasság terve, csupán azért, mert az úrnak nem tudtak meggyezni. Az alma nem mezei egek fájától; a milyenek a szülők, olyanok a gyermekek is; szerelem, ragasszkodás és hasonló magasabb érzelmeik nem igen támaszkodnak, minthogy a ridők fiatalosság és nevelődésiény előre is utjukat szegik.

A nagyobb városok lakóinál még ennél is nagyobb mérvű a birtokra vetotti tekintet, mert hiszen már az iparos is a nékeresedéssel leginkább a hajadon hozományát, pénzét mérlegeli, többnyire csak azért azért, hogy átalat nyithasson, és a hajadon is más részről, annak fogadja el legelőször, ezekben házassági ajánlatát, a ki leginkább biztosítja k és y o l m es életét.

A pénz-arisztokraciák körében pedig már épen jüstöt mérvben beszélhetők hasonló esetek; úgy a szülők, valamint a gyermekek előtt is fő a pénz vagy rangkérdés, és azon jelszó, hogy az ifjút és a hajadont csaknem mindig érzelmeik uralják, a legnagyobb ritkaságok közt tartotik; az elváltassat és ridők sűnli tanácsok tiltomptják csak hű érzelmeiket és a romlott kabalót szava fontolgatására kerültek.

S midőnnek mi a hővetszámó? Laza házasság, divvadászat, erkölcsiellenesség, koros nemzedék.

A szerelem alapján kötött házasság ellenben boldogságot, nemes erkölcsiélet és az emberi nem ép, erőtlen fejlődését és töhlyesülését eredményoz.

A Családi Kör 1872. május 26-i száma
— Ebben jelent meg a »Sramko bácsi»

— Van, öcsémuram. Csakhogy ez a gyengém is erősebb magánál, mert az magát földhöz üti.

— Mi a mennykő lehet az?

— Hát a bor, öcsémuram. Nekem az a gyenge oldalam. No, meg a kastély . .

— Ah! A kastély?

— Igen hát. Én nem vagyok olyan közönséges bocskoros nemes, az én szemeimet sérti a nádfödél, meg a hétszilvafa a szérú mögött, nekem az öregapám is hintóban járt, kastélyban lakott . . .

— Az már igaz.

— Hát kutya kutyánszki! ezek a bugris szentpéteriek, mondom, kikeresnék gyenge oldalamat s egy fényes kastélyt ígértek építeni, ha elvállalom pörüket.

Ezékiel bácsi megint félrecsavarodott az igazmondás útján, mert hát tulajdonképp ő maga kereste ki a saját maga gyenge oldalát, ő maga vette rá a szentpéterieket, hogy adjanak neki kötelezvényt a kastély megépítésére vonatkozólag. Hétszáz lakos úgyis könnyen megcsinálja. Sok varjú lovat győz. Legfeljebb egy-két tégladarab esik egyre. Mért ne építenék meg neki?

— Hát csak elvállalta, sógor úr? — kérdezé Pilászi.

Ezékiel bácsi egy pohár bort üritett ki és megcsavarta hosszú ősz bajuszát.

— Muszáj voltam vele. Kiállították a kötelezvényt, én a pört megkezdttem, s mint dukált, mind a három fórumon el is vesztettem emberül.

— És aztán?

Harcsa úr hamisan hunyorított szemével.

— Aztán jött a java. Felszólítottam a szentpéterieket, hogy most már szíveskedjenek megépíteni a kastélyomat itt a malmom végiben; őszre szeretnék beleköltözni. Fogadják meg magoknak Lepeczky építőmestert, majd én bediktálom neki a tervet a kötelezvény szerint. Október elsején elvárom a kulcsokat.

— Mit feleltek vissza?

— Azt, hogy nagyon szívesen megtesznek mindent, hanem nincsen hozzá fájuk, sem malternek való földjük; azonban a bicsaki pusztán van malternek való föld, geren-

dára alkalmas fa elég, majd ha övék lesz az a puszta, akkor aztán mindjárt belekezdének az építkezésbe. Addig nem lehet.

— A semmirekellők! — nyájaskodék Kubacsek.

Harcsa bácsi úgy tett, mint nagy Napóleon a kényes kérdésekkel szemben — az orrát kezdte vakarni.

— De majd én megtanítom őket, hogy lehet. Ravasz róka vagyok. Úgy stilizáltam a kontraktust, hogy prókatori munkálatok fejében tartoznak kiállítani a kastélyt. Tehát akár nyerem, akár vesztem a pert.

— Helyesen! — rikkantott közbe Kubacsek.

Eközben Ezékiel úr szeme elkezdett villogni; talán a bortól vagy talán attól, amit mondani fog?

— Most tehát nincs egyéb hátra, mint hogy a kötelezvényt bemutassam a törvényszéknél, s rögtön elmarasztalják az egész falut.

Ezalatt harmadszor is elfogyott a bor. Kubacsek futott húzni.

— No, csak szép fogás volt — szólott a számtartó, fejével nagyot bólintva. — Még ilyen könnyen sem épített kastélyt senki.

— Hja, édes sógor uram! Egy embernek esze van, más embernek pedig pénze; mind a kettő sokat ér.

— Most már valóságos kincs az a kötelezvény! — mondá újra a számtartó úr, csakhogy szóljon valamit.

— De még mekkora! Anélkül eldisputálnák a jussomat, mert hát úgylis esküt akarnak tenni, hogy ők csak azon esetre ígértek kastélyt építeni, ha a pörüket megnyerem; hja! de mikor a kötelezvény mást mond.

— Csak attól félek, sógor uram, hogy az ügyvédök, amilyen eszes pióca, elmagyarázza valahogy az írást; ilyesvalamit hallottam . . .

De már erre felpattant Harcsa bácsi, miután előbb megöblítette egy kis itallal a torkát.

— Micsoda? Elmagyarázza? Ki? Az ügyvéd? Mit? A kontraktust? Én ellenemben? Ne beszéljen zöldet, mert megharagszom. Ezer milliom kutya kutyánszki. Ki merte azt mondani? A vérit neki! Hol van szaporán egy bicska? Hamar egy bicskát!

Harcsa egészen kivörösödött, Pilászi pedig arról kezdett gondolkozni, nem jó volna-e megfutamodni, mert hát részeg emberrel nem lehet tréfálni, kivált mikor már bicskát emleget.

Késő volt. Harcsa bácsi kikotorászott zsebéből egy tollkést, dühös mozdulattal nyitotta ki s villámhirtelen végighasítá vele szürke kaputrokja bélését.

Egy papírköteg hullott ki a kabátból.

Pilászi megkönnyebbülten lélegzett fel és gyönyörködött sógora virágos kedélyállapotán, amint vigyorgó arccal bontogatni kezdé a papírcsomagot.

Legelőször egy itatós papiros hullott le róla, azután a »Magyar Állam« egyik csonka száma csavartatott le, mely után a harmadik takaró következett — egy darab viaszos vászon. Ezékiel bácsi ezt is lehámozta a folyton kisebbedő csomagról, úgy, hogy vékony cigaretta-papiros látszott fekete-sárga zsinórral átkötve. Mikor Ezékiel úr ezt bontá le, zöld selyem ruhadarab bukkant elő. Talán még az öreganyja bálozott valaha abban a zöld selyemruhában, amelyiknek egyik darabja képezte az ötödki takarót? Mikor ez is lemállott a gondosan őrzött tartalomról, akkor egyszerre nem maradt ott egyéb, mint egy félv négyrétben összehajtott regálpapiros a — szentpéteri szerződés eredeti példánya.

Az öreg Harcsa hozzátörülte először mindkét kezét a nadrágjához, csak aztán merte megfogni gyöngéden a drága jószágot, azt is csak azért, hogy ha netalán a szentpéteriek véletlenül valami goromba forgószelet találnak leimádkozni a feje fölé — fel ne kaphassa a levegőbe.

— Itt van, ami van. Ez az igazság! — kiáltott Ezékiel bácsi. — Ha én ebben a darab papirosban megtámasztom a lábam, fél ország sem bír kimozdítani, nem hogy egy fiatal mihaszna fiskális agyonüssön — szóval. Hová gondolt sógor úr?

Aztán reszketeg járású kezével maga elé terjesztette a fontos irományt és sokáig merengett rajta, mint a mohamedánus az alkorán titkos értelmén.

Ott volt minden, aminek lenni kellett. Ezt ugyan nem tudta volna jobban megszerkeszteni még Bismarck sem, pedig okos embernek híresztelik a magyar újságok, jóllehet, az még nagy kérdés, mert ami a burkusknál okos ember, az a magyarnál még csak »szintakszista« gyerek.

(Ezékiel bácsival sohasem lehetett olhitetni, hogy nem mi vagyunk a legtudományosabb nemzet.)

A nappali lámpából kifogyott az olaj — az égen, az éji lámpa szelíd félhomályos fénye kezdett világítani. A hold pedig nagyon zseniális festő a színek szelídítésében; a pince torka tündér kioszknak látszik, háttérében narancsbokrokkal, regényes csalittal, pálmafákkal — amint ki-ki képzelet magának. Harcsa Ezékiel tagja végtelenül szép. Az ezer meg ezer fa rejtelmes susogása belevegyül a patakok csörgésébe, a dértől megcsípett fű között zizeg, csiripel a számtalan szöcske, prücsök, távolabbról vidáman hangzik a parasztköltészet egyik legújabb terméke:

»A kisasszony Pozsonyba
Krinolinba!«

Ezékiel bácsi krumpliját éppen most hordják be a megásott vermekbe a parasztlányok, ezek az eleven verses könyvek, melyekből többet ér egy honorárium-példány, mint az egész egyetemi bibliotéka.

Közben megkondul a harcsai harang esti szava, egy-egy eltévedt csikó élesen nyerít fel a mezőn elveszett anyja után, az Ezékiel bácsi malmának kepelése pedig, mint fecsegő vénasszony nyelve, kellemetlenül botlik bele az est tompa élelenségébe.

Aztán lassankint még sötétebb lesz.

A hold bűvösdit játszik a kis felhőkkel s néha öt percig is megfosztja magát attól az élvezettől, hogy a pince torkában levő három berugott embert szemlélgesse. Alkalmasint többször volt már szerencséje őket ilyen állapotban látni, azért veszi olyan nagyon közönyösen.

Pedig ugyancsak volna mit megbámulni.

A diskurzus már értelmetlen hangzavarrá devalválódott, a mozdulatok tüzesebbek. Ezékiel bácsi azt képzelet, hogy ő hozta be a muszkát 49-ben, s emiatt védbeszédeket tart maga mellett. Kubacsek az otthon maradt gyerekeket dorgálja, hogy miért nem hagyják őt békében pihenni, Pilázi sógor pedig szeretne felállni, hogy a többieket haza nógassa, mert az »anyjuk« jutott eszébe, aki söprűvel várja otthon a kapuajtóban . . . Egyszóval, az egész kompániára ránehe-

zedett az a bizonyos »kőd«, mely minden kelletlenséget eltakar, s mely a bortól képződik az ember agyvelejében.

Pilászi sógor, elhatározásához híven, nagy nehezen csakugyan felemelkedett.

— Menjünk már, nehogy itt találjon az éjféli.

— Eh! nem keres az minket — vélekedik Kubacsek.

— De bizony menjünk — szólott Ezékiel úr rekedten.

— Akkor ér az ember valamit, ha józan .

— Azaz hogy . .

— Semmi azaz hogy . . Ma nem akarok berugni, punktum! — veté végét a beszélgetésnek Ezékiel bácsi, s azzal úgy igyekezett fölkelni, hogy előbb négykézláb állt a földre s először testének hátsó részét emelgette fel kifeszített karjain, hanem minduntalan visszaesett a földre, mert hát mégis csak igaza van a geográfiának, hogy a föld mozog.

Kubacsek odatántorgott hozzá, hogy fölemelje.

Ezékiel bácsi haragosan förmedt rá:

— Menjen el innen! Mit akar? Mit támaszkodik hozzám, ha részeg.

— Hiszen, kérem, segíteni akartam a fölkelésben.

— Micsoda? Segíteni? Engem? Hát nem tudok én magamtól felkelni? Hanem először, megálljon csak, hadd vessem le a kabátomat, mert kutya meleg idő van idekinn. Keményen süt a nap, eső lesz . . .

A nap ugyan nem sütött, hanem az esőnek keményen meg volt vetve az ágya ott fenn, az egyik lába már lekívánkozott a földre.

Kubacsek keservesen pillantott fel a sötét, terhes felhőre, és egy mély fohással azt jövendölte:

— Fele sem tréfa ennek. Bizony, bizony *kivülről* is megázunk.

Ettől a szótól annyira megijedt Harcsa prókátor, hogy minden erejét megfeszíté és fölkel; nagyon utálta a vizet még eső alakjában is.

A szürke kabátot panyókásan vállára erőszakolta, miután előbb rendetlenül zsebébe gyúrta a fűvön heverő írományokat s nyakába akasztá a híres dupla puskát.

— Menjünk. Viszem a kastélyt zsebemben. Most mondja valaki, hogy nem vagyok erősebb a bibliai Sámsonnál. Nem

hiába én hoztam a muszkát is nyakatokba. Különben körömfeketényit sem sajnálom. Elkellett az nektek!

Eközben megindultak kart karba fűzve, éktelen vargabetéket csinálva a tag keskeny útján. A rét közepén egy kis csermely folydogált; mikor a három úr odaért, az a nagy kérdés szülemlett meg: hogy jutnak a túlsó végére? Az igaz, hogy az egész patakocska nem volt szélesebb három arasztnál, de hát mikor még az is baj . . . Milyen nagy ostobaság volt az ösöktől, nem a csermelynek innenső oldalára építeni a falut!

Ezékiel bácsi levette válláról a puskát, mely úgysem volt megtöltve, és keresztülfektette lócának a kis csermelyen. Akkor aztán könnyedén átlépte az ért — nem ugyan a puskán át —, hanem mikor neki jólesett mégis az a hit, hogy a saját tudományának köszönheti az átkelést.

A puskája pedig azért nem szokott megtöltve lenni soha, mert egyszer az a furcsaság történt vele, hogy szőlőt menvén őrizni éjjel, végighasalt megtöltött puskájával a gyepen, egyszerre neszt hall a venyigék közt, felfogja a puskát és neki lő a vélt tolvajnak . . . egy egetverő ordítás hallatszik . . . Ezékiel bácsi odafut és látja, hogy a saját Attila fiának lábába lőtt, ki szintén tolvajokra vigyázott a szőlőben. Képzeltetni, miként ijedt meg! Jószerencse, hogy nem feljebb — szívén találta a család utolsó sarjadékát! Kire maradt volna az új kastély?

Ekkor fogadta meg, hogy többé nem tartja puskáját töltve, mert hát annak a puskának olyan kutya filozófiája van, hogy ha meg van töltve, magától is elsül, mint például akkor . . .

— Hopp! én már átjutottam. Csak utánam! Jól van no . . . Mehetünk. Hogy egye meg a muszka az ilyen világrendet! . . . A sors ide sanzsirozta a Fertő tavát utunkba .

Az eső kezdett permetezni; olyan sötét lett, mintha az egész világ »camera obscurá«-vá változott volna, hogy a három urat lefotografirozhassa.

— Csak lassan! Csak vigyázva, magyarok! Előre! Utánam! Mellettem . . . Jobbra nézz! Kanyarodj!

Ezékiel bácsi most azt képzelte, hogy ő Bem generális, s méltóságos léptekkel baktatott előre: egyéb baja sem tör-

tént, mint hogy néha a jobb lába megbotlott a saját bal lábában, amikor rendesen azt kiáltotta:

— Vigyázz! A piski hídnál vagyunk, magyarok!

Egyszer azonban, amint vezéri puskájával nagyot hadonászva, előre ballagna a két úr előtt, tompa zuhanás hallatszott, utána Ezékiel úr rikácsoló hangja:

— Hahó! Megállj! Belementem a golyóbis-raktárba. Halt!

Azután elhalt a vezényszó. Ezékiel bácsi talpas lépései nem hangzottak többé. A két úr azonban nagyon el volt magával foglalva, arról vitatkozván éppen, hogy melyik okosabb ember közülök. Hogy a harmadik cimbora nem velök megyen, az őket egy cseppet sem konfundálta; azért ők mégis beszélgettek vele, mintha ott volna.

— Ugye kedves sógor úr? Én voltam az első eminens, mikor Selmecen jártunk iskolába. Maga legjobban tudhatja.

— Hátulról? — kérde Kubacsek gúnyosan.

— Mit hátulról? Hallgassuk a sógor uramat. Ahon van ni. Ő is elősmeri, hogy a hátam mögött ült.

Ezékiel bácsi pedig nem ösmert el semmit, mert ő valahol a krumpli-veremben pihente ki hadvezéri fáradalmait. (Azok a gondatlan cselédek nyitva hagyták az egyik vermet, miután a krumpliból csak az aljára jutott egy kevés s másnap szándékozták kitölteni.)

Érezvén maga alatt a krumplit, azért hitte, hogy golyóbis-raktárban van. Haditervet forral tehát agyában, miként lehetne ezen kalandját serege javára fordítani? Legjobb lesz ezt a sok golyót a saját tábora számára vitetni el innen, minélfogva elhatározta, hogy előszólítja az adjutánsát, csak-hogy nem jutott eszébe hamarjában, hogy ki az adjutánsa. No, elmegy ő maga érte, aztán egyúttal jól összeszidja a pernahajdert, mért nem tartja orrát az ura mellett?

Felkelt s megrázta magát, már mennyire a verem térsége engedé s azt vette észre, hogy imitt-amott nagyon fájnak a tagjai, mintha huszonötöt vágtak volna rá. Furcsa! Hogy lehet az? Sehogy sem bírt rá visszaemlékezni, hogy megbotoztatta volna magát. Ilyen rendeletet szórakozott ember létére sem adhatott ki! Különben katonadolog az egész! Majd csinál ő rendet azonnal.

Kezdett mindenfelé kotorászni, hogy a nyílást megtalálja, de természetesen nem talált meg semmit.

Nagyon furcsa modorban volt a golyó-magazin építve!

Felülről derekasan potyogtak be az esőcseppek s arra a gondolatra vitték Ezékiel bácsit, hogy itt fölfelé kell menni valami garádicson.

Egész öntudatlan logikával meggyújtott egy gyufát, s akkor arra a meggyőződésre jutott, hogy ő — vereimben van.

Egyszerre szétfoszlott minden illúzió. kezdett kijózanodni. A ködképek eltűntek egyenkint, a generális-süveg, muszkavezetés, golyó-magazin hanem ezek helyett előtérbe lépett egy rémletes eszme: — hogy farkasverembe jutott.

Teste reszketni kezdett, homlokáról cseppekben folyt le az izzadság.

A nyíláson félve tekintett ki a sötét éjszakába.

És oh, seregeknek ura! a nyílásnál két villogó szem kacsintgat be, s egy vigyorgó fogsor rémletes fehérsége látszik.

»Brr! A farkas!«

Halálos félelem dermesztő hidegsége futott öreg urambátyám hátgerincén keresztül, eszébe jutott minden, ti. hogy ő Harcsa Ezékiel híres prókátor, a nemes vármegye ékestollú vezérsillaga, ki a farkas torkában fogja végezni szomorú pályafutását; még csak halotti prédikációt sem fog mondani fölötte nagytiszteletű Szebeni István uram, kidicsérendő benne számos világi érdemeit, még csak monumentumot sem állíthat testéhez a hálás utókor, mert testéből nem marad meg egyéb, csak a két ócska kordován csizma; teste többi részét pedig elviszi gyomrában a farkas, aki meglehet, valami Árva vármegyei vadállat. neki pedig öregapja sem járt Árva vármegyében soha, se elevenen, se holtan.

Mit tegyen a bizonyos halállal szemben?

Most egyszerre kezébe akad a puska, s megvolt a mentő-gondolat.

A halálos félelem iszonyú gyorsaságot kölcsönzött neki, egy szempillantásba került kikeresni lökészetét, aztán megtölteni a puska mindkét csövét. Most talán még a porosz katonaság is tanulhatott volna tőle gyorsaságot!

Ezalatt egyik szeme folytonosan oda volt meresztve a verem nyílásánál álló vadállatra s borzalommal nézte, mint mozog ott fenn a feje, mint nyújtja be olykor egyik lábát, hogy beugorjék, és csendes, áhítatos imát morgott, hogy az isten térítse észre ezt a vadállatot, miszerint az be ne ugorjék legalább addig, míg fegyverét megtölti, s hogy nagyobb foganatja legyen az imádságnak, záradékuul még azon fenyegetést csatolta hozzá: »mert ő különben áttér zsidónak«. Már tudniillik azon esetre, ha az isten helyt nem adván a kérelemnek, a farkas általi felfalatását indorsálja.

Az isten úgy intézkedett, hogy Ezékiel bácsinak időt hagyott mind a két csövet megtölteni.

E percben ott fenn a farkas mind a két lábát a nyílás felé nyújtotta, mintha készülné beugorni.

Harcsa bácsi puskájából már csak a fojtás hiányzott.

Ijedtében eszméletét kezdé veszteni s önkéntelenül rántott ki egy papírt szürke kaputja zsebéből, kétfelé szakítá s betömte a két csőbe. Jószerencse, hogy azokat az irományokat zsebében hordá. . .

No, hanem jókor is volt, mert a farkas már egész elő-részével a verem felé hajolt. Alkalmasint azon elmélkedett, hogy már ideje lenne vacsorálni, mert hogy az emberszagot észrevette a verem alján, az már bizonyos.

Ezékiel úr odairányozta a csövet s most az egyszer úgy célzott, mint Tell Vilmos. A félelem jó tanító az ügyességre.

— Brum! drum! — dördült meg az ősi dupla puskából kétszer egymás után, s a vadállat rémítő hörgéssel kezdett bukfencezni odafenn.

Ezékiel bácsi lélegzet-elfojtva hallgatta, mint hörög, hánykódik mindenfelé, aztán mint megy át a hörgés lassú, fájdalmas szuszogásba, s végre, hogy szűnik meg minden. Ez ugyan nem eszik több emberhúst ezen a világon.

Azután az átélt ijedelmek- és fáradalomtól elcsigázottan, igazi hősi öntudattal hajtá le ő is mámoros, nehéz fejét nyugalomra s néhány perc múlva olyan hangosan hortyogott a veremben, mintha csak otthon feküdt volna a tarka paplan alatt.

*

Másnap reggel kilenc órakor egy vörhőnyeges szakállú, Miksa császár képű, hosszú atillás alak nyitott be a Pilászi szobájába: szájában garasos veres pipa lógott kurta száron, a csizma szárában egy nagy fabicska ékeskedett kikandikáló nyelével, az atilla hátulsó zsebéből, hol a dandyk a zsebkendőt hordják, egy óriási dohányzacskó sallangja fityeggett le egész a bokájáig.

Ez volt Harcsa Attila ügyvédjelölt.

— Szerencsés jó reggelt. kívánok... Urambátyám! Egészségére... az éji... nyugodalmat! Hogy, mint van? Tisztelteti az. apámuram! — azaz dehogy tisztelteti. hanem hát éppen a járatban volnék... hogy... hát. nem tetszik-e. tudni, hova lett, az apámuram?... mert az éjjel nem kellett utána az ágyat megvetni, nem jött haza... hát én... bizony... »aztat« fundáltam ki. hogy »ittend« az urambátyámnál... kurentálok.

Attila úrfinak az a szokása volt, hogy minden szó után pausát tartott, nagyon halkán, vontatva beszélt s a legkonyhaibb szókötést és szavakat használta. Mert hát Deák Ferenc is szereti az egyszerű beszédet, mégis nagy »órátor«.

Pilászi uram még az ágyban feküdt s meghallván a beszédet, felette csodálkozók rajta.

— Ne beszélj a világba, öcsém! Már hogyné volna, hiszen egész a kapuig kísértük Kubacsekkel; még szépen el is búcsúztunk tőle. Világosan emlékszem.

Attila úrfinak kiesett szájából a makrapipa ijedtében.

— De hát akkor hova lett az isten szerelmeért?

Pilászi sógor azt mondta nagy bölcsességgel, hogy ő bizony nem koptatja az eszét ilyen bolond rébuszok kitalálásán, és befordult a fal felé aludni.

Az Attila gyerek fölemelte makrapipáját, hosszadalmasan csendes nyugodalmat kívánt Pilászinak és átballagott Kubacsekhez.

Hanem Kubacsek is világosan emlékezett rá, hogy az öregúrtól a kapujánál búcsúztak el.

Attila kétségbeesett, keresztülfutkosta az egész falut, kérdezősködött fűtől-fától, de Ezékiel bácsiról senki sem tudott hírt mondani. Elveszett nyomtalanul, mint a legendák alakjai.

Végre azután dél felé, mikor Kubacsek népnevelő úr megevett tizenhárom darab savanyú uborkát, mint valami távoli ködkép elmosódott körrajzai tünedeztek emlékezetébe elé a tegnapi események, a tizennegyedik uborkánál pedig azon fontos meggyőződésre jutott, hogy ő bizony nem emlékezik arra, vajon Harcsa bácsi vissza is jött-e velök. Ezt közölvén Pilászival, az szintén nemcsak hasonló értelemben eszmélkedett, hanem még az is tisztán állott előtte, hogy éppenséggel nélküle jöttek haza.

— De hát akkor hova lett? — kérde a két úr egymástól, egymásra bámulva.

— Meg kell keresni. Hátha valami baja történt. Útközben elhívjuk Attilát is.

A három ember elindult, lehetőleg azon a nyomon, amerre tegnap éjjel jöttek.

Minden bokrot megnézték útközben, nem ott szendereg-e Ezékiel bácsi? Az Attila gyerek fontos, szomorú ábrázattal ballagott elől, mindenütt kutatva, fürkészve, még a fákra is felpillantgatott: nem-e oda mászott fel az apja aludni? Attól az a bolondság is kitelik. Hol-hol megnyomkodta égő pipája hamuját és eldűnnyögte magában:

— Fátum. nagy fátum. .

A krumplivermek mellett szétszéledtek, egyenkint kezdve a keresést. Olyat mutatott e csoportozat, mint II. Lajos holttestének keresői.

Pilászinak jutott a nagy szerencse Ezékiel bácsit feltalálni. A krumpliveremből kihallatszó éktelen hortyogás vezette nyomra.

Egy irtózatosat kiáltott.

— Itt van! Megvan!

Azután hanyatt vetette magát a földön és kacagott.

Attila és Kubacsek odarohantak Pilászihoz a kérdéses verem felé.

A fű körös-körül véres volt.

— Gyilkosság! — kiáltott föl tompán Attila. — Szegény atyám! Mi lesz most árva gyermekedből? Oh, én boldogtalan!

Hanem csakhamar megpillantá, hogy a vércseppek nem a Harcsák nemes ereiből származnak. . .

Ott feküdt lelógó nagy füleivel, szétzúzott agyával a corpus delicti — a vén »Zeubisz«, Ezékiel bácsi hírhedt kutyája.

Most így halva még nagyobbnak látszott, mint elevenen. Igazi úri módon halt meg. Elnyújtózkodott. Kitelik a bőrből legalább húsz diploma. Szegény Zeubisz! Ki mert téged megölni? . . .

Az Attila gyerek talán sírt volna, ha a két úr röhögése őt is vidámabb hangulatba nem ejti.

— Alszik az öregúr. . . — mondá Kubacsek.

— Csodálatos! Ilyen helyen! — szolt Pilászi s lehajolt a verem széléhez, hogy a vén cimborát új kvartélyából kiszóltsa.

— Hej, sógor úr! Ébredjen, az ebadta! Délre jár az idő. Eget verő hortyogás volt a felelet.

Pilászi apró rögecskéket szedett markába: úgy vélte fölköltöni, ha azokat az alvóra bocsátgatja.

— Khrrsz. . . Khrrisz! Ki kopog? Mi kopog? — hangzott egy álmos, rekedt hang a verem fenekéről. Várjon kend odakint a folyosón. Mit háborgatják kendtek az ember álmát? . . . Majd elmegy innen az ajtótól, beste lélek fia. . . mert mindjárt beléd vágom ezt a csizmát. . .

Ott ugyan nem volt sem folyosó, sem ajtó, sem csizma, hanem ha már egyszer Ezékiel bácsi úgy képzelte, hogy odahaza fekszik a tágas kancelláriában, melynek ajtajánál türelmetlen kliensek csoszognak, zörögnek nagy nyugtalanul.

Végre Pilászinak az a jó ötlete támadt, hogy lebocsátja vadásztarisznyáját, mely körülbelül a hasára esik le, s csattan és üt annyira, miszerint fel kell tőle ébrednie.

Úgy is történt.

— Ha hop! szakad a padlás. Hoj! Jaj!

Ezékiel bácsi felugrott.

— Egeknek ura, hol vagyok?

Elkezdte a szeméit dörzsölni.

— Az istenügyse. Belefeküdtem az almáriomba.

— Jó reggelt, sógor úr! — kiáltott fölülről vidáman Pilászi.

— Jöjjön ki, atyámuram, itt vagyunk! — ordított aggodalmasan Attila.

— Mit? Hol? Kik? Veszett forgós-adta!. Hát k vagyok én?... Bagoly legyek, ha tudom.

— Majd megtudja idefenn — szólt Kubacsek. — Nyújtsa ide kezét, teens fiskális úr.

— Ahá! Tudom már. Én vagyok a fiskális. Így már érttem a dolgot. Eresszenek ki innen, öcsémuram!

Kubacsek lehajolt a verem nyílásához, odanyújtotta izmos hosszú kezét az öregúrnak s egy erőteljes rántással a külvilágra teremtette.

No, hanem érdemes is volt megbámulni a földalatti hálószoba lakóját. Az anyaföld nagyon udvariatlan házigazda, még csak a csizmáját sem tisztította ki szegény Harcsa bácsinak: a haja, ruházata tele volt sárral, piszokkal, mint valami modern perirat.

Egy desperátus pillantást vetett saját magára, egy másik bámész tekintetet röhögő környezetére, harmadik pillantása pedig a vermet és annak tájékát illette, hol a döglött Zeubisz kutya, mint valami logikai vezérfény, Ezékiel úr álmos fejét egyszerre megtöltötte világossággal, mégpedig annyi tömörked világossággal, hogy egyszerre elsötétült előtte a világ.

». . . Hm. Most már csakugyan nagy giksziert csinált. Ez még a nemesemberen is nagy csorba, mit nehéz lesz kiköszörülni. . . risum teneatis. . . hiszen az a tulajdon krumpliverme. Az meg ott a tulajdon Zeubisz kutyája. . . «

Egy másodpercig tökéletesen átérezte Don Quixotte-i kalandja összes gyalázatát, s az a borzasztó félelem szállta meg, hogy ha köztudomásúvá válik ez a skandalum, még tán az újságba is kinyomatja vagy novellának írja meg valami furfangos literátor. S e gondolatok annyira felbőszíték, hogy haragosan elordította magát:

— Agyonlövöm a pernahajdert. . .

— Kit? — kérdék egyszerre mind a hárman.

— Azt az íródeákot, aki. . . Azaz, hm. . . hm. Csak úgy elgondolkoztam valamiről. No, semmi baj. Hát benneteket mi az ördög hozott ide?

Ezékiel bácsi azzal a furfanggal élt, miszerint ő kezdett csodálkozni rajta, hogy a jelenlevőket itt látja.

— Mi bizony a sógor urat kerestük. Rosszabbat gyanítottunk, hanem hála istennek, csak egy kis betévedés történt

a verembe. Hahaha! Katonadolog az. Iszunk rá egyet.
Még az Attila gyerek is nevetett.

Harcsa bácsi neheztelve húzotta fel vastag ősz szemöldeit.

— Micsoda betévedés? Kikérem magamnak. Én mindent megfontolva teszek. Eszem a hét csillagját! Azt én magam is úgy akartam. Engem ne blaméozzon senki.

Ilyen szavak után természetesen mindenki meggyőződött, hogy Ezékiel bácsi maga akarta, hogy a verembe poty-tyanjon. Nem volt kedve hazafáradni abban a cudar esős időben, másrészt pedig egy kis tréfát akart megreszkirozni, hadd törje fejét hollétén két benyakalt útitársa.

Ezzel a merész fillentéssel újra vissza volt állítva a féltékenyen őrzött auktoritás. Egy kis hengegés száz malórt takar be. Legalább az olyan ember szemében, aki, mikor arcát és szemeit befödi a tök leveleivel: mert ő senkit sem lát — azt hiszi —, őt sem látja senki. Csak felülkerekedni kell tudni az embernek. Ez a legfőbb bölcsesség.

Ezékiel úr egészen szokott kedélyhangulatába törődött afeletti örömeiben, hogy a Pilászi szavait derekasán lecáfolta. Kivéven az utolsó mondatot. »Iszunk rá egyet.« Ez alapos föltevés. Azért hagyta megcáfolatlanul. Ezt már maga is »igazán« úgy akarta.

S ennek okáért nem a falu, hanem a pince felé irányozták lépteiket.

Útközben a miniatűr-Niagara habjaiban lemosta a sarat ábrázatáról Ezékiel bácsi.

Mikor megmosdott, kikereste kabátja zsebében a zsebkendőjét — törülközőnek.

Keresés közben kezébe akadt a sok összegyűrt papiros: a szentpéteri szerződés számtalan borítéka.

Ijedten kezdett markolászni köztük.

Ott volt mind, a selyem ruhadarab, az itatós papiros, a cigarett-papiros, a viaszkosvászon. Hanem maga a szerződés nem volt sehol.

Elsápadt s reszkető keze kiejté az irományokat.

Kubacsek, Pilászi és Attila megdöbbenve néztek a sápadt, remegő, kétségbeesett alakra.

— Mi történt?

Ezékiel bácsi nem szólt semmit, csak ökleit szorította össze és fenyegetve emelte az ég felé. Arcára iszonyú fájdalom sötét betűi voltak írva.

Azután odatántorgott a pincéhez, szótlánul kinyitotta az ajtót, húzott egy lopótökkel a legtüzesebb óborból és megitta egy hajtásra maga.

És még ekkor sem szólt semmit, hanem leguggolt a pince torkában a földre és nézett egy félóraig merőn, mogorván a semmibe. Senki sem mert meg szólítani. Tudták, hogy nagy baja történt. Ősmerték már a természetét. Hadd kérődzék egy darabig a saját fájdalmán, akkor majd könnyebben emészti meg.

Félóra múlva csakugyan elkezdett működni a bor hatása, öreg urambátyám sötét vonásain valami olyan bágyadt, szánalmas derű ömlött el: félig részegség, félig örülés volt az.

Felkelt, odalépett Attilához és gyöngéden megsimogatta haját.

— Hol az a puska, édes fiam, melyet levittem magammal a verembe?

— Az? Alkalmasint bennmaradt. Majd kivesszük hazamenet.

— Helyesen. Ki kell venned és meg kell őrizned örök emlékül, mert az a puska nagyot szólt ez éjjel. Nem hallottad?

— Nem.

— Pedig azt meg kellett volna hallania a burkus királynak is, meg kellett volna rázkódnia a földnek, le kellett volna szakadnia a mennyboltozatnak . . . mert én abból a puskából az éjjel levegőbe lőttem ki új kastélyunkat.

— Hogyan? — kiáltottak fel rémülten.

— Úgy, hogy begyűrtem a szerződést fojtásnak.

— Szent isten! Igazán?

Attila majdnem összeroskadt a veszteség fájdalmas érzetének súlya alatt, Pilászi kezét tördelte, Kubacsek meg úgy tolmácsolta gyászát, hogy elfelejtette elvenni szájától az ahhoz függőleges vonalban helyezett lopótököt.

Ezékiel bácsi az általános rémületnek közepette hideg szánalommal nézett végig rajtok és mosolyogva mondá:

— Ugye, gavallér-vonás volt tőlem?

Azután lassan utánatette:

— Nagylelkű akartam lenni.

Majd az égre nézett fel s tenyerével olyan mozdulatot tőn, mintha a felhőknek integetne valamit, mintha beszélne hozzájuk . . . Azokhoz a felhőkhöz, melyek felcsókolták azt a drága füstöt, mely a szerződésből lett, mikor kilőtte. Most már ott van az egész kastély tizenhárom szobástól, minde-
nestől a levegőben. Tessék utána sétálni. Na . . . csak jó helyen van az ott is. Legalább nem kell érte fizetni házadót.

Ezékiel bácsi megrázta vén szürke fejét, egyet köhintett, aztán mintha kisebb gondja is nagyobb lenne a szerződés tönkrementésénél, mintha ő maga is úgy akarta volna azt — vidáman kiáltott fel:

— Most pedig beszéljünk másról és térjünk napirendre. Igyunk.

De ez az erőltetett heroizmus csakhamar fölemészte erejét, egyre halványabb, kékebb lett arca, fogai vacogtak, tagjai reszkettek. Végre nem tagadhatta, hogy rosszul érzi magát. Alkalmasint nagyon átfázott ez éjjel. Ez a baja. Más semmi.

Kocsin kellett hazavitetni.

Otthon ágyba fektették, melegített árpával tömött zacskókat raktak gyomrára, de Ezékiel bácsi csak nem lett jobban, hánykódott, nyögött egész éjjelig, összebeszélt mindenféle bolond dolgokat, minőket csak a lázas agy gondolhat ki: kérte körülötte virrasztó barátait, hogy ne temessék el, hanem éhessék meg a testét . . . hadd legyen belőle füst és pára... hadd legyen belőle felhő . . . Olyan felhő, amelyikből boreső lesz . . . Aztán neki más komoly funkciója is van a felhők között. Ott lebeg szép új kastélya . . . innen is látja ő azt . . . odaadta haszonbérbe a holdnak . . . de most már maga akar beleköltözni.

Éjjel után egy óraker vizet kért.

— Nagyon rosszul van — sóhajtott Pilászi. — Minden nemes szokásából kivedlik.

Két óra felé pipát kívánt.

Pilászi örömteljesen kiáltott fel:

— Javul!

S azzal megtönte neki a nagy kupaktalan selmecit a leggyöngébb muskotály dohányból.

Ezékiel bácsi szippantott belőle egy-kettőt, aztán letette az asztalra. Erős volt neki a dohány, nem ízlett.

Végre még egyszer fél könyökére emelkedett s suttogó hangon mondá:

— Adjatok még egy pohár vizet.

Attila vitt neki egész korsóval.

Nagyot húzott belőle, kezeit szétterjeszté, szemeit becsukta, egyet sóhajtott és — meghalt.

Elköltözött új kastélyába a föld alá, ahol nem veszi mesterségének körömfeketényi hasznát sem, ahol nem fog perelni senkit, s őt sem fogja perelni senki, ahol a prókátor is csak olyan csöndes ember, mint a néma barát. Elment, hogy soha vissza ne térjen, mert hát . . . hiába . . . az ő élete össze volt nőve azzal a bolondos kontraktussal. Az elment, ő is elmegy. Minek is maradna itt? Elvesztette a szentpéteri pört ítélet nélkül . . . Makacssága megtört. Hagyta magát elegzekválni a halálnak, mert nem tehetett okosabbat. Ez ellen a végrehajtás ellen nem adhatott be appellátát sehova. Meg kellett benne nyugodnia.

Csak Pilászi mondá nagy keserűen:

— Már én csak annak mondója vagyok   hogy a víz ölte meg szegényt.

»SRAMKO BÁCSI«

Csupa négy lábú emberek, azaz: egyik sem nagyobb négy lábnál. Azért nevezték el őket »Kolibri-családnak«. A leányok még kisebbek, mint a fiú; ha cipőikről lenyesegetné az ember a magas sarkat, a fejről pedig a búbos »chignon«, górcsövön volna őket kénytelen nézi, — ha ugyan valakinek lenne akkora bolond passziója, hogy őket nézesse.

Pedig már nem mai leányok: az édesanyám még rövid ruhát hordott, mikor bálozni kezdtek. Azon hitben kezdtek pedig bálozni, hogy ők lesznek a bálkirálynők; hanem hát igazságtalan a világ! irigy lánybarátnőik összebeszéltek a fiatalemberekkel, hogy a Poroszy-kisasszonyokat nem kell táncba vinni: hadd áruljanak petrezselymet.

A Poroszy-lányok minden új bálon megpróbálták, hogy ki nem hült-e azóta a világ irigysége. Hanem a világ irigysége nagyon izzó volt, nem hült ki soha. A Poroszy-kisasszonyok sohasem lehettek bálkirálynők.

Pedig az ő nagy hiúságuk tükre azt mondta: nekik van a legbájosabb arcuk és a legdélcegebb termetük. Hogy valamivel kisebbek a többiekénél, az csak előnyükre szolgál: ami kicsi, az herceg.

A legidősebbet Kamiliának hívták. A keresztanyja nagyon pazarló lehetett, mikor ilyen nevet vesztegetett rá; no, de nem került pénzébe, van a naptárban elég. Kamilia barna volt, mint az éjszaka, minden fekete volt rajta, még a fogai is (persze akkor, mikor még voltak), csak az orra vörös és a szeme szürke.

A másik testvér Viola volt, halavány, sovány teremtés, nagy, kidülledt kékes szemekkel, átlátszó arcán kidudorodást képeztek a dagadt kék erek, az orrának az a tulajdonsága volt, hogy nagyon nagynek látszott.

A harmadiknak pisze orr jutott osztályrészül, de azért mégis ő volt legszebb a Poroszy-kisasszonyok közt. Nagyon szépen tudott mosolyogni. Igazi eleganciával. Bágyadtan beszélt mindig, mintha ki volna fáradva, de azért szavaiban sok volt a szellemdúsból és pikánsból. Ez a vegyülék képezte társadalmi műveltségét. Aztán az arca sem volt rút, egy kis kósza himlő egészen megszépítette harmadéve. Egyébiránt Rózsának hitták.

Mind a három virág volt, csak kertészlegény nem akadt hozzájuk.

És ennek sem volt más oka, mint a gonosz, az irigy világ!

Ott vannak például az Egérdy-lányok, a szép termetű Ilonka, meg a kis fekete Nellike, hiszen az igaz, hogy elég szinosak, de azért mégis mint irigykednek a Poroszy-kisasszonyokra; udvarlóik előtt annyira ócsárolják, élcelik őket, hogy aztán azok a bolond fiatalemberek, még ha a szívük hangosan dobog is a Poroszy-kisasszonyokért, nem mernek oda járni a világ nyelve előtt.

De csak hadd járjon másivé a fiatalság, hadd koptassa másoknak küszöbét, hadd bolondozzon, enyelegjen a kacér szüzcsekkkel, azért ha komoly házasságra kerül a dolog, tudom, rátalálnak a Poroszyék házára is!

Az ezüst ezüst marad, még ha nincsen is forgalomban, s mikor választásra kerül a sor, oda sem néz mellette a rézkrajcárnak senki . .

Hanem hát olyan gonosz idők jártak, hogy az ezüstöt senki sem akarta beváltani, akár ott ehetne a penész. A Poroszy-lányokat minden áldott farsang meghagyta a másik farsangnak.

A »Pester Lloyd« hirdetései, a mindenféle titkos kiházasító intézetek, a Pompadour-paszta, rizspor, rezeda-olaj nem használtak körömfeketényit sem.

Most már az élcek is megszűntek. A kor tiszteletre méltó és nem szabad kigúnyolni a fiatalságnak, a Poroszy-kisasszonyok elérték a tisztes kort, s ez elég ok a meg nem szólásra a társadalmi fogalom szerint, a társadalom pedig nagy úr, akivel nem jó kikötni.

Csak az Egérdy-lányok nem hagyták abba a csipkedő elménckedést.

Ők a nagy urakban is csak rabszolgákat látnak, akik nekik tömjéneznak; előttük nincsen nagy úr. Ők fumigálják a társadalmat. Azért is gúnyolni kell a vénlányokat, minek születtek olyan csúnyáknak és olyan régen...

Engem is a kis Nellike vett rá, hogy írjam meg a »Kolibri-család«-ot versben; hanem én azért sem engedelmeskedem, amint méltóztatik látni, mert csak prózában írom le — novellának.

Ott laktak az Apáca utcában, egy földszinti bérházban. Nagyon csendes, elhagyott utca volt, melynek az egyik vége kivezette az embert a városból, a másik pedig bevezette a temetőbe. Fiatal ember sohasem fordult meg ez utcában, kivált mióta az öreg uzorás Jebuzeus, ki Poroszyék tőzsomzedságában lakott, azt a bolondot tette, hogy adósai elől megszökött a másvilágra.

Ettől tanulhatnának becsületet a hitelezők!

A három Poroszy-kisasszonynak csupán egy szobája volt, a többi három szobát a »papa« és fivérök, Kálmán foglalta el, ki nagy »zseni«-nek tartotta magát és a prókátorsággal foglalkozott. Néhány rossz cikket írt a »Haza« esti lapjába, melyeket a szerkesztő valahol hátul a »Nyílt Tér«-ben nyomtatott ki, s melyek Poroszy Kálmánnal elhitették, hogy ő lángelme, ki hivatta van országokat mozgatni. Fumigálva beszélt minden nagyságról: Anglia alkotmánya nem ért neki fa-garast sem, a »Code Napoléon« merő ostobaság, dr. Neruda híres beszéde fércmű volt előtte. Csak egy okos embert ismert: maga magát.

De mi — szerencsére! — ismerünk még több okos embert is.

Ott van például a kétdiplomás férfiú: Zemák Sámuel, ügyvéd és okleveles állatorvos.

Ezen a néven azonban senki sem ismerne rá. Az ő igazi titulusa »Sramko bácsi«. Ő maga is így szokta magát aláírni, még mikor a peres iratokat is »szignálja«, ami különben nagyon ritkán történik, mivel Sramko bácsinak évenként egy pörénél alig van többje, az is rendszeren valami olyan desperátus ügy, mellyel a perlekedő klienst minden »renomirt« irodából kidobták, s melyet aztán az elvisz Sramko bácsihoz: hadd mulassa rajta magát a jó ember esős délutáni napokon,

mikor a korcsmába nem lehet elmenni, — hadd veszítse el emberséggel, aztán hadd szidja három hónapig a törvénytöréseket, amiért nem volt annyi becsület benne, hogy ezt a csip-csup pert neki »lazsírozta« volna.

Állatorvosi tudományával még kevesebbet keres a jó Sramko bácsi. Mondják ugyan, hogy valamikor az ötvenes években kigyógyított egy beteg vizsla-kutyát, de az is úgy hálálta meg tudományát, hogy az operáció alkalmával kegyetlenül megharapta jobb kezét.

No, de ilyen a világ is!

A tudományt nem becsüli semmire sem, a hazafiúi érdemek oda sem hederít.

Szegény Sramko bácsi valamennyi tisztújításon megbukott mindig. Akart már lenni szolgabíró, tisztii ügyész, ülnök, és mégsem lett meg semmi.

Pedig hát odahaza, a nagy festett »sifonír«-ban két rendjel álmódzik arról a dicsőségről, melynek ők néma képviselői; az egyiket a magyar forradalomban mint honvédkapitány kapta »hú szolgálatai fejében«; a másikat mint »Bach-szisztémabeli« hivatalnok, szinte »hú szolgálatai fejében«.

Egy kolosszális ellentmondás.

Más embert ilyen rendjelekkel 61-ben »eltettek« volna, 64-ben feltámasztottak volna, 65-ben főispánná nevezték volna, de Sramko bácsi olyan alak, kinek nem veszik rossz néven a »schwarz-gelb« medáliát, és nem róják fel dicséretül az ezüstkoronás érdemkeresztet.

Ki tudja, miért kapta őket?

Talán csak úgy véletlenül jutott hozzájuk, valami elesett bajtársa kabátjáról vette le a forradalmi csatákban az egyiket, s talán nagyon alázatosan kezét talált csókolni valami excellenciás nagy úrnak, azért kapta a másikat! . . .

Sramko bácsi nem árt, nem használ a légynek sem. Igazi szelíd, gyámoltalan tót ember »Trencsin országból«, kinek tej foly az ereiben, hanem az is aludt tej — vér helyett.

Pedig milyen emberevő marcona alak, az ember azt hinné, hogy egyenesen hadseregek élére van teremtve: egy ölnél magasabb termet, majesztetikus fő, torzonborz, gesz-

tenyeszín bajusszal és szakállal, égbe vágyakozó sörtehajjal. Egyebe nem is vágyakozik az égbe, csak a haja.

Hanem arra mégis nagyon büszke volt, hogy ő a legnagyobb szál ember az egész vármegyében, aki képes megfélemlíteni egy egész csoport embert pusztán megjelenésével ott, ahol nem ismerik, aki legkompetensebb egyéniség arra, hogy követválasztáskor legmagasabbra emelje a megválasztott képviselőt, s aki annyira megtetszett a felséges udvarnak, hogy be akarták szerződtetni »gödöllői kapusnak«.

Ebben a megtiszteltetésben sem részesül ám holmi bolond ember!

Ott állni őfelségeik kapuja alatt, nagy tuhutum medvebőr-kalpagban, sujtásos hosszú bundában, arany buzogánnyal kezében, odatartozni őfelségeik udvarához, nyájas mosolyokat s gazdag borralalókat fogadni el az excellenciás uraságoktól, csintalankodni a pajzán udvarhölgyekkel, elringatni térdein a trónörököst, ki odafutkározik majd a »kapus bácsihoz« hallgatni érdekes meséit Trencsin vármegyéről, Trencsin vármegyének híres »restorációiról«.

Biz az nem tréfadolog! Nem minden mihaszna embernek való méltóság az! Hanem Sramko bácsi mégsem foglalta el, nem tudott megválni attól a megszokott kisvárostól, mely jelen beszélyem színhelye.

Olyan ismerős, olyan kedves ott neki minden.

Az egyetlen hosszú, szűk utca, a makacs pocsolya a közepén, melybe éjjél óráiban hazaballagó, »Náci«-nál elmaradt halandó be-betéved, az egyszerű falóca a Karpalovics-bolt előtt, melyen oly jóízűen el lehet beszélgetni Flóris bácsival, Feri esküdttel, Haragh Sándorral; a Schmidl-sörház, hol a »kuglizó« hajlásait úgy ismeri már, mint a tulajdon tenyerét; a »Kör«, melynek ő a fizetéstelen ügyvéde, ahol úgy grasszálhat, mint otthon, habár három évi tagsági díjjal van is hátrálékban.

Aztán a világ minden hivatalánál többet ér egy kis vasárnap délutáni kalábriász, amit garasban játszik Flóris bácsival és az öreg Poroszyval.

Csak hadd legyen gödöllői kapus akárki!

Hat-hétezer forintja van a takarékpénztárban, a penzió jár rendesen, aztán hébe-hóba egy-egy »jó ködmön« is vető-

dik az ügyvédi irodába . hát legalább cseppen, ha nem csurran, — szegény ember élél a kevésből is, ha a mindennapi kenyérhez nem jut is mindig pecsenye.

Aztán Sramko bácsinak van egy harmadik mestersége is, a — balekfogdosás.

Erről ugyan nincs diplomája, hanem azért ezt érti legjobban mégis.

Odadörzsölődik hetivásárra bejáró galant falusi emberekhez, nyájaskodik, hízeleg nekik, együtt eszik, iszik velük, aztán ha fizetésre kerül a sor, kifordítja mind a nyolc zsebét, hogy elmondhassa szokott tót dialektusával: »Nincsen pinz, megdöglött pinz, fizesil irtem, baratom.« A galant emberek ismerik már Sramko bácsi természetét, egy darabig kötődnek vele, aztán kifizetik a kontóját. Jól esik neki, szegénynek a — potya.

Egész életében ezt az egy dolgot szerette szenvedélyesen.

Mikor egyszer két helyre hitták meg egy napon ebédre, majd megrepedt afeletti bosszúságában, hogy kétfelé nem repedhet; a koronázási ökörsütés és tengernyi potyabor hírére gyalog jött fel Budára 67-ben, hol is rémítő kalandokon ment keresztül; majd a koronázási posztóból akart volna egy lajblira valót bekörmölni öreg gazdasszonya, az istenfelő Mácsikné számára, majd a pénzzel hajigálkozó miniszter után iramodék — — — és csak a jóisten őrzötte, hogy holtra nem taposták novellám címét.

Még egy másik dolog is volt, amit Sramko bácsi nagyon szeretett: a pénz. Mintha csak egyenesen rá csinálták volna azt a példabeszédet: »Egy garasért kifutna a világból.« A pénz volt örök ábrándja. Mikor végighasalt otthon a kopott kanapén (melyen költői rendetlenségben volt elszórva a Koller contra Kumliczki-pör, Sramko bácsi egyetlen folyamatban levő ügye), két óra hosszáig is elmerengett holmi bolondos mesés gondolatokon, melyekkel szép tarkára kistikkeltte a saját jövője titkát takaró lepedőt . millióit neki hagyományozó amerikai nagybátya, »terno«, »haupttreffer« képezték szellemdús merengését, folytonosan azzal a hittal táplálva regényes lelkét, hogy őbelőle még gazdag ember lesz valaha .

Ez a hit volt éltetője, ezzel feküdt, ezzel kelt, ez vigasztalta szomorúságában, ez édesíté meg élete cukortalan fekete-kávéját.

Ifjúsága első éveiben valami véletlen szerencsét gondolt nyakába szakadni: beleszeret Rothschildnak valamelyik unokahúga — ha van . . ., százezer forintos tárcát talál valahol, — egyszóval ilyesméről ábrándozott.

Azért maradt nőtlen egész mostanáig, pedig már 44 év terhe nyomja izmos vállait.

Beszéli, hogy sokszor megházasodhatott volna, szép lányok, gyönyörűséges özvegyasszonyok bolondultak utána,— de hát mit ért az, mikor kevés volt a »leves«.

A pénzt levesnek hívja Sramko bácsi.

Minek is az asszony leves nélkül? A levest fűszerezi az asszony, az asszonyt pedig fűszerezi a leves. Anélkül csúnya is, ostoba is, és semmivel sem ér többet Mácsikné asszonyomnál, ki tizenöt garasból olyan ebédet főz Sramko bácsinak, hogy Lucullus is megtörülne száját utána, — pedig az már csakugyan jó koszthoz volt szokva.

De iszen Mácsikné asszonyom derék asszonyság, még az irigység sem talál rajta hibát, igazi védangyala ő Sramko bácsinak, aki megfőzi az ennivalót, hetenkint kétszer bujtatja tisztába, gondot visel rá, megdorgálja, ha későn vetődik haza a »teens úr«, vagy ha a kalábriaszban veszít. Ilyen gazdaasszonyt ugyan kár volna megszorítani azzal, hogy elvegyen valami »három fodros« dibdáb vagyontalan teremtést, mert Mácsikné asszonyom kimondta régen azt a veszedelmes elvet, hogy: »Hallja maga, teens úr! ebbe a házba csak az én holttestemen keresztül jut be új asszony!« Ha pedig Mácsikné asszonyom kimond valamit, az nem üres szó, pusztá levegő, mint a diplomaták szavai, hanem oszlop, amit negyvenezer szurony sem képes ledönteni.

Sramko bácsi tehát részint a fennebbiek, részint pedig többször meghiúsult remények folytán lemondott a meggazdagodás ama divatos neméről, mely gazdag »parti« alakjában háborgatja az ember álmait, hanem reményei szekérének rúdját a börze és részvények felé irányozá.

Idejét ennek tanulmányozására fordítá, az »ich nehme«, »ich gebe« felfogására a »contremine«, »panique«, »al pari«,

a »fin prochain«, »fin courant« csodaszerű titkainak és értelmének kipuhatólására szeretett volna behatolni, a sokat emlegetett pénzügyi manőverek szövvényes homályába, egyszóval börze-spekuláns akart lenni, s e célból csupa pénzügyi munkákat olvasott a kölcsönkönyvtárból, mely okból ráfogták szegény Sramko bácsira, hogy finánc-miniszternek készül; sőt még azt a hallatlan kiadást is megkockáztatta, hogy egy német pénzügyi napilapra prenumerált, — az igaz, hogy feleáron kapta, mivel a szerkesztő, az Egérdy-lányoknak valami nagybátyja, többször mulatván itteni rokonainál, ismerős volt Sramko bácsival, s engedett magánlevelében előadott kérelmének, mely szerint az előfizetési összeg felét elengedtetni kéri.

Mikor aztán végigtanulmányozott vagy ötven pénzügyi szakmunkát; s félévig olvasta a bécsi potya-lapot, arra a meggyőződésre jutott, hogy nem ért biz ő abból egy szót sem.

Őbelőle sohasem lehet »börziáner«.

Lett hát belőle egyszerű »lutri-rakó«.

Így is lehet csinálni ternót, haupttreffert.

Minden áldott héten feltett négy-öt számot a bécsi lottériába, aztán mindenféle sorsjegyet megvett boldogboldogtalantól, ismeretségbe lépett a bankházak sorsjegyárulató ügynökeivel és utazóival, könyvnélkül tudta a húzások határnapját, izgatottsággal várta azokat, minden este azzal a gondolattal feküdt, hogy hátha másnap mint gazdag ember ébred fel. Udvarolt a szerencse istenasszonyának.

De hát biz ő csak szegény embernek ébredett fel mindig. Sohasem nyert egy rézgombot sem. A szerencse esküdt ellensége volt a két diplomás embernek. Hiába volt fényes érdemele magyartól, némettől, a szerencse csak úgy bánt vele, mint valami közönséges paraszttal: hátat fordított neki.

Sőt bekövetkezett a legrosszabb eshetőség is.

Mácsikné asszonyom komolyan megdorgálta, hogy minek pazarolja a pénzt lutrira, sorsjegyekre. Azt ő többé ne hallja, mert leönti a teens urat forró vízzel.

Sramko bácsi tiszta lelkéből utálta a vizet — hát még a forró vizet! Hanem meg akarta mutatni, hogy ő tud lenni férfi is, szilárd és kemény.

Fogta tehát magát, elszaladt hazulról a gazdasszonya haragja elől a Karpalovics-boltba, s első haragjában megvett az állam által kórodákra rendezett sorsjátékból egyszerre húsz darab jegyet két forintjával.

Azért sem mond le a lutiról! Éppen azért sem! Meglátja ő, hogy mit parancsol neki Mácsikné!

Egypár óráig aztán ilyen haragos kedélyállapotban járt-kelt az utcákon, hanem később mindinkább csillapodni kezdett a nemes harag, s borzadva gondolt a rémitő pazarlásra, mit elkövetett. Nem marad meg a házban, ha Mácsikné megtudja. Negyven forint odavan, elpatkolt!

De hátha még segíteni lehetne rajta!

Ha teszem azt, úgy kéz alatt el tudna belőlük adni vagy tizennyolcat, akkor a gazdasszony nem tudna meg semmit...

Ez a jó ötlet visszaadta Sramko bácsi nyugodt, csendes vérmérsékletét.

Délután levén az idő, elment néhány ismerős házhoz, Poroszyékhoz, Ritkásyékhoz, Egérdyékhez s a t., eldicsérte keményen a jótékony célú bécsi sorsjátékot, elmondta, hogy »csak« háromszázezer jegy van, hogy a főnyeremény 200,000 frt lesz, s a húzás szeptember 15-dikén tartatik meg. Aki vesz, annak lesz.

A Poroszy-család minden tagja megvett egyet, nem annyira a jótékony cél iránti tekintetéből, mint inkább Sramko bácsi kedvéért, kire a három leány nem egy tüzes pillantást vesztegetett.

Sramko bácsiban újra föléledvén a potya-hajlam, az illetőktől ezer-ezer forintot kötött ki, ha a főnyeremény sültgalambja valamelyikük szájába szállna, — mit azok mosolyogva ígértek meg.

Samu úr tehát szorgalmasan bejegyezte a tárcájába, kinek milyen számú jegyet adott, hogy véletlen eshetőség alkalmával kéznél legyen — mert hát az ördög nem alszik.

Ritkásyéknál két jegy fogyott el. Egérdyéknél szintén kettőt vettek meg a lányok.

Ilonka csak azt akarta tudni, nincs-e közöttük »tizenhármas« számon végződő. Ő azt venné meg, mert az szerencsétlen szám: ő pedig szeret a szerencsétlenséggel dacolni. Mit neki a szerencsétlenség!

Sramko bácsi végignézte a sorsjegyeket és azt mondta:
— Itt nincs szerencsétlen szám. Mind szerencsés. Pedig ha jól emlékszem, volt egy »tizenhárom« végződő is, de már túladtam rajta.

Kivette tárcájában levő »Notesz«-könyvét és belepislogott apró szemeivel.

— Akkuráte! Poroszy Kamilia kisasszony vette meg. Úgy van: 125,213 számú. Nagyon sajnálom, hogy nem szolgálhatok vele nagysádnak.

Ilonka kisasszony belenézett a Sramko bácsi hónalján keresztül annak »Notesz«-könyvébe.

Csakugyan a »125,213« számú sorsjegy volt a Poroszy Kamilia neve után jegyezve.

Egy strikkelő-tű volt az Ilonka kezében, azzal észrevétlenül a pamlag karfájára karcolta a fennebbi és a »serie«-számot. A serie-szám »3« volt.

Aztán jóízűen mosolygott.

Valami pajkos gondolat jutott eszébe.

A másik percben már azzal a szokott kedves impertinenciával feltette a cvikkert orrára s frivol komolysággal nézte végig Sramko bacsit.

— No, adja ide már valamelyiket.

Samu úr kiválasztott a két kisasszonynak egy-egy jegyet, aztán ajánlotta magát és hazament. Csak az előszobában jutott eszébe, hogy elfelejtett ezer forintot biztosítani magának. Az az átkozott »cvikker« egészen megzavarta üzleti eszméit.

Ilonka pedig, amint magukban maradtak, odaszaladt Nellikéhez, és kacagni kezdett, hogy a két fekete szem egészen belenedvesedett. Olyan szépen tudott nevetni, mint egy csengettyű.

— Te, Nelka! nekem egy nagyon jó tréfa jutott eszembe. Nagyon-nagyon jó . .

— Például?

— Elhíreszteljük erre a Zemákra, hogy Poroszy Kamiliának udvarol, hogy nőül akarja venni . . ilyesvalamit . .

Nellike örök komolyságú arcát egy bágyadt mosoly derűje öntötte el. Azok a bolond poéták »holt mosolynak« szokták azt nevezni.

— Nem bánom.

— De ez nem minden. Ez csak az eleje lesz egy olyan kapitális tréfának, amitől el lesz bájolva az egész megye, — ha sikerül.

— Kíváncsi vagyok — szólt Nelli, finom keskeny ajkait felbiggyeszítve afeletti bosszankodásában, hogy ennek a kapitális tréfának nem ő gondolta ki az eszméjét.

— Nem árulom el neked sem. Senkinek sem. Nagyon valószínűtlen még. De én hiszem, hogy sikerül. Ándungom van.

— De hát beszéld el, kérlek.

— Nem, nem, semmi esetre

Hanem azért mégis odahajolt a Nellike boglyas fejéhez és elusogta az egész dolgot, amint élénk, pajkos fantáziájával előre elképzelte, és kacagott hozzá, hogy csak úgy csengett tőle az egész ház.

Nelli kedvetlenül rázta fejét és szokott álmos hangján mondá:

— Az kivihetetlen.

Aztán mégsem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjék.

Talán Sramko bácsi jutott eszébe kinek az alatt, míg ő nyugodt lelkiismerettel ballagott a Poroszyék által hasznabérelt ház hátsó részében levő szállására, két szép fehér kezecke szövögette tarkára élete cérnáit.

Szegény Sramko bácsi, de sokat is szenvedett az emberektől!

Ő volt az egész vármegye »Stichblatt«-ja. A bűnbak. Ha valami skandalum történt valahol valakivel, azt a harmadik-negyedik elbeszélő már úgy csavarta, úgy variálta, hogy Sramko úrnak is jutott benne szerep. Ha névtelen szerelmes vers jelent meg valamelyik rossz divatlapban, azt okvetlen Sramko írta Mácsiknéhoz; ha a köztünk ténfergő muzska kémei jöttek szóba — azoknak is Sramko volt a magyarországi főnöke, a pantini gyilkosságát is ő tervezte, Beniczkyt szintén ő tüntette el a föld színéről mindenütt a szegény Sramko bácsi keze járt!

És neki tetszett az a szerep, hogy az emberek tréfálnak vele, élcelik, haragítják: sohasem haragudott érte senkire.

Csak a »pataki hagyaték« hozta dühbe, de az is csak egy percére.

A szolgabíró és esküdtje hivatalosan elhíresztelték, hogy egy pataki szegény asszony ezer forintot hagyományozott Samu úrnak, s mikor az aztán egészen beleélte magát a potya ezer forint birtokába: kirukkoltak vele, hogy az egész csak — tréfa.

Samu dühös lett és leszidta az esküdtet.

Az esküdt dettó dühös lett, és kihívta párbajra, ha vissza nem vonja állításait.

Világos dolog, hogy a jó Samu bácsi rögtön visszavonta s bocsánatot kért.

Ekkor néhány régi tisztvárosa a honvéd világból, közbeszólt, hogy: »de már az mégis csak nagy gyávaság, egy volt honvédkapitánynak poltronmódra meghátrálni egy gyermek előtt; ezt nem lehet úgy hagyni; vagy álljon ki egy szál kardra velük, vagy tagadja meg írásban, hogy honvéd volt valaha.«

Sramko bácsi sokat volt képes áldozni, csak hagyják békén, — kiállította az okmányt, hogy ő sohasem volt honvéd, sem nem szolgált a forradalomban, hanem tollat fosztott odahaza Trencsin vármegyében az egész szabadságharc alatt.

De ezzel még jobban meggyűlt a baja.

Most már a honvédtisztek egy másik része azért a ki-mondhatlan sértésért szólítá fel elégtétel-adásra, melyet a honvéd név megtagadásával követett el.

A szegény, bal-csillagzat alatt született férfiú utoljára is kijött a flegmából s ezen mondásokkal fordult a kihívókhoz:

— Nos, jól van hát. Itt vagyok. Üssetek agyon engem. Lesz jó a csontom nektek suviksznak. Egyébre nem való vagyok úgyse. Kitelik belőlem vagy száz skatulya. Arra fáj a fogatok ugye? Jó lesz osztrák bakáknak tisztítani patron-táskákat.

Azok elnevelték magukat, aztán otthagyták bántatlanul. Hadd éljen tovább. Hadd legyen az élete is olyan odaajándékozott, gavallériából odadobott potya-jószág, amihhez maga sem tudja, hogyan jutott.

Ilyen fátumos ember volt szegény Sramko úr! Sohasem tehetett semmit, mit meg nem kritizáltak volna, mit helyben hagytak volna akár az emberek, akár a sors.

Minden tette, minden mozdulata veszedelmes mag volt, melyből tüskés szárú növény burjánzott fel: s azon a növényen sohasem termett egyéb, csak malőr.

De hát ki tehet róla, hogy a világ ilyen? Ő maga csak nem jobbíthatja meg az egész világot.

Alkalmazta magát hozzá, amint lehetett.

Hanem arra a hírre mégis csak felforrt a vére, mely néhány nap múlva kezdett szállinkózni a kisvárosban, melyet röhögve adott át egyik a másiknak:

» . . A „nagy” Sramko bácsi el akarja venni a „törpe” Poroszy Kamiliát. A Kolibri-család megszorodik egy „mammut”-tal.«

A kisvárosi »high life« sok ideig nem beszélt másról, csak a Samu bácsi házasságáról. A vén bolond! Hová tette a szemét? De hát van annak esze? Erős gyomor kell hozzá .

Flóris bácsi egyszer megállította az utcán Sramko urat.

— Igaz lenne az, hogy csak az egyik Poroszy-lányt veszed el?

— Nem igaz — felelt Sramko bácsi mogorván.

— Mindjárt mondtam. Mi a mennykőnek volna az az »egy«! Tudtam, hogy mind a hármat akarod.

Sramko úr dühbe jött, s mikor dühbe jött, akkor elfelejtett vigyázni a helyes szókötés- és kiejtésre: nagyon tótosan beszélt akkor.

— Akarja bizony az istennyila, de nem in. Nekem egyik se nem kell. Inkább kibujdosom világba is megkeresem magamnak Miss Pastranát is elveszem ötöt felesignek. Inkább le hagyom nyúznai testemről bőrt nagydobnak, inkább hagyom magamat megsütetnyi elevenen, mint históriában Duzsu György, mintsem én ötöt felesignek elvenném. Ha az egész világ lenne egy sziget, hol nem volna asszonyszemély több, mégse nem kellene egyik se. Azért hát azt mondd neked, barátocskám, hogy ha még egyszer emlitsz nekem őket, én úgy megszidlak tized, barátocskám, hogy magam izs sirnyi fogom feletted. Mert, barátocskám, in nagyon keminy ember vagyok, ha megharagszok.

Sramko bácsi végtelen folyást engedett haragjának, még aznap elhurcolkodott a Poroszyékkal közös házban levő szállásáról, a fiatal Poroszyt kerülte, a kisasszonyoknak

nem is köszönt, ha találkozott velük, az öreg Poroszyt, a hű kalábrász-kompanistát nem kereste fel vasárnaponkint többé a kis tót faluban, haszonbérlett apró birtokán, hol a nyár legnagyobb részét szokta tölteni.

De mindezen tüntetések dacára a pletyka folyton növekedett; voltak olyanok, kik megesküdték rá, hogy a gyűrű-váltás is megtörtént, mások viszont az esküvő napját is tudták. Az Egérdy-lányok nagyon ügyes mot d'ordre-t hoztak »schwungba« ismerőseik közt.

Egy napon még azt a vakmerőséget is megtették, hogy elmentek Poroszyékhoz »vizitbe«.

Fiatal lányok voltak, fickándozott bennük a szellem. Egy jó élcért, hazárd tréfiért semmi áldozatot sem sokalltak. Sokszor egész napokat azzal töltöttek, hogy leveleket dobáltak az utcára, melyekre ráírták: »Terhelve száz, kétszáz forinttal«; kikönyököltek az ablakokra s dobogó szívvel várták, míg felemeli valaki, aztán meglátván, mily nagy összeg van benne, félénken körülnéz s gyorsan zsebébe rejti. Ijedten rántották vissza ilyenkor fejeiket, befutottak a belső szobákba, s mint akik valami nagy vétket cselekedtek, ott magukra csukták az ajtót és tapsoltak kis kezeikkel az örömtől.

A kis, költői érzelmű Nellike verseket írogatott ismerőseire, melyek minden voltak inkább, mint versek, egy kis próza és egy kis pasquil-vegyülék; azokat aztán küldözte megváltoztatott írással postán az illetőknek, és örült annak a bohóságnak, hogy elképzelhette magának, mint bosszankodik az majd, akinek a vers szól, ha megkapja és elolvassa. Egyszer azonban valaki úgy tréfálta vissza, hogy kinyomatta az egész verset azon módon valamelyik lapban a »Nyílt Tér«-ben, aláírván az »Egérdy Kornélia« nevet. Ez a kúra használt. Nellike azóta nem írt verseket, földhöz ütötte a lantot, és apró lábacskaival úgy megrúgta lelógó fülű Pegazusát, hogy az ugyan többet sohasem fog kívánkozni az Olympusra. Szegény Pegazus!

Ilonka még több juxot követett el. Megtanulta egy nagynénjének aláírását utánozni, s ezzel a mesterséggel, mikor a jó néni semmit sem gyanított, összehítt hozzá ugyanazon egy napra száz darab vendéget, úgyhogy a szegény

asszonyénit, ki nagyon fősvény volt, kilelte a hideg, mikor az udvara tengernyi vendéggel telt még egy szép napon. Sohasem tudta meg senki, hogy a gonosz kis Ilonka pajkos-sága csinálta szegény asszonyéninek ezt a keserves napot.

Ilonka öröme határtalan volt tréfája sikerén.

.. Oh, boldog gyermekkor! de alant is teremnek a te örömeid! Gyöngéd kezeiddel akárhol eléred őket leszakítni!..

A két Egérdy-leány még igazi gyermek volt.

Olyan félelemmel indultak a már említett vizitbe, mint a katona az első csatába.

Rég nem látogatta egymást a két család, annál meglepőbb volt tehát a mai odamenetel.

Bevezetéképpen Ilonka és Nelli barátságos szemrehányást tettek a Poroszy-kisasszonyoknak, hogy nagyon régen voltak náluk, ezer esztendeje lesz a jövő héten: ők csak azért is eljöttek, hanem persze azon reményben, hogy ezentúl nekik is lesz szerencsájuk, melyről a három vén-kisasszony nagy csókolódzás közben biztosítá őket.

És ez a sok komédia mind csak azért történt, hogy Ilonka azt mondhassa valami »apropos helyen« Kamiliának:

— Egyébiránt vedd szerencsekívánatomat Zemák ügyvéddel leendő összekelésedhez.

Kamilia először el akarta magát sikoltani, aztán elpirult, azaz egész füle hegyéig piros lett, mint a podluzsányi téglá.

— Nem értek, angyalom. Hová beszélsz?

— Ah, minek az? Nincsen miért tagadnod! Zemák úr derék férfiú, és csak örülhetne akármelyik lány, ha válaszával szerencsételné.

— Nem tudok róla semmit! — kiáltá a bámulattal vegyes öröm kitörő ámulatával.

Most már Ilonka tett úgy, mintha meg volna lepette, egy divatos grimaszt csinált ajkának szegleteivel, aztán a legkorrektebb bámulat kifejezésével fordult Nelka felé, ki hogy zavarát elrejthesse, elkezdett köhécselni. Még nem volt olyan nagy színésznő, mint Ilona.

— Az lehetetlen! Vagy minket csaltak volna meg? Nem hinném! Hiszen az egész város beszél.

— Mit?

— Azt, hogy Zemák téged fog elvenni. Ugye, Nelka? Nelka lomhán biccentett fejével.

— Nem, nem. Nem igaz! — vágott közbe Kamília hirtelen; aztán fölkelt, büszkén végigmérte a szobát s egy futó pillantást vetett a tükörbe, majd újra megállt Ilonka előtt.

— No, tudod. Zemák derék, szép férfi, az tagadhatatlan; s ha a szempillantásnak s holmi apró jeleknek szabad hinni, akkor van a dologban valami. de nyilvánosan még eddig semmi sem történt.

Ilona nem nyelhetett el egy mosolyt: sietett tehát ahhoz szabni a mondandókat.

— Alkalmasint nem mer szerénysége miatt. Túlságos szerény, istenadta Zemákja. Én mindig azt jövendöltem, hogy csak akkor házasodik meg, ha valaki megkéri.

A másik két Poroszy-lány nevetett, Nelka az asztalról levett albumba bámult, s fogadni mernék, ha valaki a háta mögé kerül, megpirítja, mert nagyon hosszasan találta feledni tekintetét egy fiatal férfi arcképén; . . barna haj, szögletes, széles arc, pisze, lapos orr, élénk szem, serdülő körszakáll. Valami kicsapott falusi jogász fizonómiája. Ugyan mit nézhet rajta olyan sokáig! Ki tudná azt? . . .

Csak Kamília biggyeszté fel az előbbi kifejezésért színtelen ajkait, melyekről reggel óta egészen lemállott a piros festék.

— Annyira már nem gyáva. Bocsásd meg, édesem! Ő szerény, de nem gyáva . . .

Ilonka összeharapta ajkait, hogy ne nevehessen, aztán azt mondta angolul Nellinek:

— Szavaink óriások, ha hasznunkra vannak.

Nellike lehajtotta fejét és nem felelt, hanem behúnyta szemeit: talán hogy az arckép eredetijét idézze maga elé gondolataiban.

— Ennek a leánynak valami baja van ma — szóló Rózsa Nelkára célzólag. — Tán rosszul érzi magát nálunk?

— Oh, nem, azt már nem — ellenveté Ilona. — Ő bús, de csak látszólag. Róla mindig eszembe jut »Vicomte Letoriéres« szenátora, ki .

— Nos, aki . . ?

— Boros üvegeket rejtegetett komoly könyveket ábrázoló pergamenákban.

— Ah! ma nagyon szellemdús vagy, Ilona. Felülmúlod a mi Rózsánkat. Nelka sehogy sem szakadt rád.

Nelli fölemelte fejét, nagy mélán végigtekintett a jelenlevőkön, mintha gondolkoznék, hogy miről is beszéltek tulajdonképpen; aztán az ujjaival elkezdett mindenféle cirádákat rajzolni a levegőbe, és azt dűnnyögé félhangosan, inkább csak úgy magának:

— Pedig szeretnék szellemdús lenni én is. Nagyon szeretnék . . .

Aztán Ilona felé fordult és franciául mondá:

— A szellemdús nőknek nincsen szívük.

Ilona tagadólag rázta fejét és fekete, villogó szemeinek fénye olyan kimondhatatlan szelíddé változott, mintha valami pajkos angyal azt a juxot csinálná az emberekkel, hogy a legforróbban sütő napot az égen egyszerre becserélné a méla holddal.

— Nem igaz. Legalább nem mindig. Én nem is szeretném. L'amour est soeur de la prière. Én pedig akarok ám imádkozni.

Ezzel aztán be volt bizonyítva az is, hogy Nelkának nincsen igaza, az is, hogy az Egérdy-lányok a magas »societas« tónusában tudnak társalogni, mikor azt akarják, hogy holmi »canaille« meg ne értse, ami a szívük fenekén van.

Nem is lehet az, hogy az okosabb ember ne éreztesse fölényét a magánál gyarlóbbal, — kivált ha az az okosabb ember hiú: mert nem azért tanul az ember, hogy tudjon, hanem azért, hogy brillirozzék . . .

Arra pedig nagyon jó dolog a francia nyelv, meg az a kedves csemege, amit a francia »des demi-mots«-nak nevez.

Mikor estefelé nagy csókolódzások után elbúcsúztak, Ilonka azt mondta útközben nővérének:

— Nagyon jó tréfa lehet belőle. Excellens fejlődései lehetnek.

Hazaérvén, sietve gombolta le magáról csuklyás szürke köpenyét és bezárkózott írószobájába.

Kevés vártatva egy levelet vitt postára a szobalány. Az utcán találkozott Sramko úrral.

— Hová megy maga, szép Karbunkulus? — kérdezé Zemák ügyvéd, szokás szerint megcsipkedve pirospozsgás arcát. Jószerencse, hogy Mácsikné nem ismeri ezt a szokását. Volna nemulass!

— Ezt a levelet viszem a postára. Megint valami bolondságon töri benne eszt a nagyobbik kisasszonyka, mert nagyon nevetett, mikor id'adta.

Samu úr megnézte a tetejét. Egérdy Miklós szerkesztőnek volt címezve Bécsbe.

Azután szépen ballagott, ahová megindult, — Nácihoz. Mit érdekelte őt az a bolondság, amiért a szobalány ki hagyná a félszemét szűrni? Nagyon el volt foglalva holmi anyagi gondolatokkal.

Az járt eszében, hogy hát mindenben »pech«-je van, — milyen finom dolog volna már egyszer »szerencsét csinálni«.

A jövő héten lesz szeptember 15-ike: de jó dolgot is cselekedne vele a sors, ha a sorshúzásnál az ő számja közül nyerné meg valamelyik a főnyereményt!

Kétszázezer forint sok pénz. De sok »drapákat« lehetne meginni a kamatjából! Mindjárt od'adna belőle ötezer forintot a »honvéd-menházra«. Míg azonban a Náci korcsmájáig ért, addig nagyon megsajnálta azt a hallatlan pazarlást. Nem Rothschild ő, hogy ötezer forintokat elajándékozzon bolondságra. Nagyon elég lesz ötven forint. Azaz hogy még az is pazarlás. Szedte-vette rokkant honvédjei, mért nem vigyáztak magukra jobban? Vagy miért nem haltak már meg régen? Mit tengődnek itt a nyakunkon? Ő bizony nem ad egy petákat sem.

És nem is adott egy petákat sem.

Hanem a sors is olyanforma véleménnyel viseltetett Sramko bácsi irányában, mint ő a rokkant honvédek iránt: nem hagyott neki nyerni egy petákat sem.

Szeptember 17-dikén délben megérkezett az a bécsi lap, melyben a nyerőszámnak kellett lennie.

Sramko úr éppen a díványon heverészett, mikor a levélhordó behozta.

Heves izgatottsággal ugrott fel, s tépte szét a címszalagot; aztán felvett az asztalról egy ív papiroost, rátette a lapra s elkezdte lassankint húzogatni.

Ezt ő »gusztálásnak« nevezte.

Egyet rántott, jött a fővezércikk, ezt követte egy másik, fiók-vezércikk, azután következett a »Tárca«, utána a külföldi hírek és rövid kivonatban a magyar és osztrák képviselőház viselt dolgai, azután a napihírek. Ezek között volt a 15-iki sorshúzás eredménye.

Sramko homlokát kiverte az izzadság, szemei kéjben égtek. Neki egész kábító gyönyör volt ez a gusztálás, mint a mahomedánnak a mákonyivás. Keze reszketegen és lassan csúsztatta a tündéri titkokat takaró papírt.

A számok úgy táncoltak káprázó szemei előtt, mint valami apró démonok.

»125, 213.« Serie 3.

Ez volt a haupttreffer. Ennek birtokosáé volt a főnyeremény.

Sramko nagyot sóhajtott és most már sebesebben, kevesebb gyönyörrel nézte végig a kisebb nyereményeket. Egyik szám sem volt az övé. A »pech-vogel« elmehet megint zabot hegyezni Trencsénbe. Nem nyert semmit. Megpállott.

Csüggedten vágta földhöz a potya-lapot. Ostoba minden újságíró. Fel kéne őket akasztani sorba. Minek rontják el az ember reményeit! Megfullasztják azt a sok szép ábrándos álmot, amit hónapok óta vánkosnak használt az ember!

Hanem azután megint csak felvette a földről és elkezdte újra betűzni a számokat; saját szemeinek sem akart hinni: hátha benne van valahol az ő numerusa, hátha csak észre nem vette egyszeri átolvasásra?

Nem volt biz az ott mégsem.

Akkor Sramko bácsi arra kezdett gusztálni, hogy az eladott jegyek közül nyert-e valamelyik?

Felkereste tárcáját, ahová azokat jegyezte.

És íme, ott állott a Poroszy Kamilia neve után a 125,213 szám — a »haupttreffer«!

Sramko először elsápadt, aztán felugrott és elkezdett ordítani: hogy jöjjön ide valaki és kötözze meg, mert ő veszett bolond, aki egy tál lencséért adta el örökségét, kétszázezer forintot érő sorsjegyet adott oda két zöldhasú forintos bankóért egy vénleánynak, egy varangyos békának.

Oh, szakadj meg, föld! repedj meg, világ! ordíts, kapul kiálts, város! — mert ez valami rettenetes! Ezt nem élheti tul Zemák fiskális egy perccel sem!

Senki sem hallotta kiabálását. Mácsikné nem volt otthon: rokonait ment látogatni Győrbe.

Bágyadtan, kimerülten hanyatlott díványjára és arról gondolkozott, hogy milyen jó dolog egy ólomgolyó annak, ki elég bátorsággal bír magát agyonlőni. Ilyen fátum után bűn tovább rontani a levegőt.

Majd lassankint csillapodni kezdett. Felugrott s villám-hirtelen elrejté az újságot íróasztala fiókjába, aztán becsukta a fiókot. Ne lássa senki azt a lapot. Még a napvilág sem, — mert kibeszélhetné az is.

Egy nagy gondolat született fejében.

Bécsi újságot az egész városban egyedül ő járat. A magyar lapok csak egy nappal később hozzák meg a sorsjáték eredményét. Ma tehát nem fogja tudni senki a nyerő számot, még maga Poroszy Kamília sem. A drága titok az ő kizárólagos birtokában lesz egy egész napig. Ezt az egy napot nem szabad elvesztegetni

Borzasztó dologra készült.

A legborzasztóbbra, amit emberi agy szörny-vajadásában megteremthet, amit a pénzsomj pokoli gyehennája sugall a fékét vesztett szenvedélynek: elhatározta, hogy nőül veszi Kamiliát.

Kétszázezer forint sok pénz! Azért érdemes egy kis áldozatot hozni. Azzal házasodhatik az ember minden héten kétszer

Hanem még voltak »skrupulusai«.

Megvan-e a sorsjegy? Nincsen-e eltévesztve valamelyik szám? Nem-e hibásan írta fel jegyzőkönyvébe? Neki látni kell azt, mielőtt határozott lépést tenne. De mit fog mondani Mácsikné? Hát Kamília nem-e ad kosarat, ha megszűnik szegény lány lenni? Az ördögbe is! Kétszázezer forinttal minden asszony-teremtés elbájoló és hiú.

Itt gyorsan és eszélyesen kell cselekedni.

Felvette tehát legszebb fekete rokkját, kivételképp ez egyszer mellényt is húzott, a sárga vastag bajusz szép kacsaringósra lőn idomítva, megkente rózsaoilajjal, az arany-

láncot nyakába akasztá, azután fejére tette a széles tiroli kalapot. Úgy nézett ki, mint a »schöne Dóvidl«.

Ily ékesen ment Poroszyékhoz.

Ott éppen akkor végezték az ebédet. Kamília tányérokat mosott a konyhában, s mikor Zemák urat megpillantá, leejtette a nagy leveses tálat, elpirult, s egy szemérmes, halk sikoltással befutott a szobába.

Viola pedig, ki valahol az udvaron járkált, a nagy tányércsörgésre — azon hitben, hogy a bent cirkáló kutya döntött le valamit — felkapott egy seprőt s azt magasra emelve, rohant egyenesen Samu fiskálisnak.

— Hogy az izé egyen meg! Ááah! Isten hozta!

— Alaz'szolgája... — dadogott Sramko bácsi.

— Bocsánat! Azt hittem, hogy a... Tessék besétálni.

Sramkó úr nagy feszengve belépett.

Bent csak Rózsa volt és Kálmán. Kamília a harmadik szobába menekült, toalettjét megigazgatni.

Egész negyedóráig csupa merő udvarias semmitmondó kifejezésekből állott a társalgás, mígnem Sramko bácsi alkalmat talált a harmadik szobába osonni Kamília után.

Ott csakugyan megtalálta. Egy pamlagon hevert fél fekvő helyzetben. Talán várta.

Zemák bácsi »kezeit csókolom«-mal odajárult hozzá, megfogta azokat a kiaszott, szeplős kezeket és tetteleg is megcsókolta.

Sohasem eszik többé kocsonyát szegény!

Kamília nem szólt semmit, csupán sóhajtott.

— Tán beteg ön, kisasszony? — kérdé Sramko bácsi gyöngéd hangon.

— Valóban... igen, úgy hiszem.. rosszul érzem magam — selypített Kamília. — Üljön le, kedves Zemák, s mondja meg, minek köszönhetjük a szerencsét, hogy önt itt látjuk?

Sramko bácsi hebegni kezdett.

— Egy kis malőr azon tiszteleten kívül...

— Ah! Valami kellemetlenség hozta hozzánk? — Azután kedvetlenül tette hozzá: — Mi az?

— No, nem éppen valami nagy baj. Azon sorsjegyek valamelyikére, melyek közül kegyed is szíves volt meg-

tartani egyet, szórakozottságból egy kis jegyzetet tettem, egyik kliensem érdekében, mely most egyszerre fontos lett... Tehát nincs más mód, mint sorba keresni a jegyek hátán ismeretes macskakaparásaimat... Bocsánat, ha alkalmatlan vagyok...

— Oh! Kérem!

A Kolibri-kisasszony felkelt s kikereste toalett-szekrényében a sorsjegyet, aztán maga nézte meg előbb, s csak azután nyújtotta Sramkonak.

— Nincsen ezen semmi jegyzet. Egészen tiszta.

Sramko megnézte. Persze, hogy nem volt rajta semmi jegyzet, hanem ott volt rányomatva a sokat beszélő 125,213 szám.

— Csakugyan nincs rajta semmi. No, most már hol a pokolban keressem? Végig kell járni valamennyi új gazdáját a jegyeimnek.

A jó Sramko bácsi finoman tudott fillenteni. Értett a mókához.

Nem hiába volt Sramkol

Kamilia visszatette a jegyet szekrényébe.

— Haragszom önre, kedves Zemák. Nagyon ritkán látogat meg. Nem szeret minket.

Sramko bácsi egyet köhintett.

— Sőt éppen. Oh, ha a szívemet látná kisasszony. .ha a tenyerembe tehetném...

Kamilia egy karosszékbe ült és ruhája csipkéivel játszott.

Sramko folytatá beszédét:

— Furcsa dolgokat olvashatna róla.

— Ne mondja! Ugyan mit?

Sramko bácsi a helyzet magaslatán állt. Már csak egy lépés a Mont-Blancig.

Féltérdre ereszkedett Kamilia előtt, mint a regényekben szokás, és rezgő, lágy lírai hangon mondá:

— Azt, hogy én önt imádom, szeretem. Igen, kisasszony, szívem legszentebb érzelmei önért lángolnak. Könyörüljön rajtam, kisasszony. Ne hagyjon elégni. Ne büntesse vakmerőségemet. Adjon egy parányi reményt, hogy viszont szeret, hogy nőm lesz. Neje leghívebb rabszolgájának!

Sramko bácsi olyan érzékenyen szavalta el e szavakat, hogy a kő is megindult volna rajtok. Oh, ha Mácsikné hallotta volna! . . .

Ha már a kő is megindult volna rajtok, hogyné indult volna hát meg a bájos Kamília!

Arcát kimondhatlan örömfény derítette fel, mint mikor a határdombot megaranyozza a hanyatló nap sugára, szeméből egy-egy vízcsepp pergett alá egész rezes orráig, teste megsibbadt a nagy örömtől, erei lázasan lüktettek . . .

Hangja fuvallatszerű volt, mikor mondá:

— Keljen fel, Zemák.

Zemák lehajtotta nyakát, mint a járomba készülő tinó, és nem mozdult.

— Királynő előtt térdelni szokás.

Akkor a királynő leszállt trónjáról felemelni Zemákot, — hanem ki tehet róla, hogy Zemák oly nehéz volt (163 fontot nyomott), miszerint nem bírta felemelni s odarogyott a nagy erőlködésben ő is hozzá, s az a hely ahová rogyott, éppen a Sramko bácsi «hú keble» volt, melyben a vulkán hasznabérelt ki mára lakást . . . S ha már oly közel voltak egymáshoz, ki parancsolhatott volna a két mágnes-ajknak, hogy össze ne érjen s ne üdvözljön egy édes, mámorító csókban!

— Kedves Samum! Nagyon-nagyon szeretlek téged . . .

— Hát én téged! Még százszor, ezerszer jobban! Oh, miért is szeretlek olyan nagyon?

Mintha bizony nem tudta volna: »miért«!

Egész félóráig tartott a pásztoróra, míg végre eszébe jutott Sramko bácsinak az etikett, s kérte menyasszonyát, hogy mutassa be mármost a testvéreinek is, kik nagy örömet mutattak, nem annyira a Kamília boldogsága felett, hanem azon gondolatnak: hogy »a kenyér meg van kezdve«.

. . . Az az elhagyott kemény kenyér, amelyikbe senki sem akart beleharapni, míg végre Sramko bácsi kezdte meg a »legöregebb oldaláról«.

A pásztorórát nagy eljegyzési uzsonna követé, melyen csak a család tagjai vettek részt.

Uzsonna után a szerelmes pár kiment sétálni a kertbe, s ott Sramko bácsi előadá terveit:

— Holnap reggel elmegyünk atyádhöz, beleegyezését kinyerni, aztán ott esküszünk meg a falusi templomban, s esküvő után idejövünk a lakadalmat megtartani. Jó lesz ugye?

Kamilia ellene volt a tervnek.

— Nem lehet holnap. Holmit össze kell vásárolnom. Halasszuk a falura menetelt holnaputánra.

Sramko bácsi összetette kezeit, úgy könyörgött jegyesének:

— De mikor nagyon-nagyon kérek! Ne tagadd meg első kérésemet!

Sramko bácsinak nagy oka volt be nem várni a holnapi nap déli óráit.

Kamilia egy csókkal pecsétlő meg beleegyezését. Sramko bácsinak olyan volt az a csók, mint a tarantula-csipés, — de hát kétszázezer forintot nem adnak »ingyen«!

— Tehát holnap reggel hat órakor utazunk.

Úgy történt minden, mintha csak íródeákja lett volna Sramko bácsinak a sors, és hagyott volna magának diktálnia mindent.

Másnap reggel csakugyan kirándult falura menyasszonyával, annak atyjához.

Az öreg Poroszy először bámult, azután örült.

Minden zsáknak megvan a maga foltja. Les extrémés se touchent. Kiegészítik egymást. Összepasszolnak. A »skíz« meg a »pagát«.

Most már nem is hiányzott egyéb, csak az összekelés.

Sramko bácsinak érdekében feküdt »sietni« azzal is, mert hátha valahogy megtudja Kamilia, hogy kétszázezer forintja van?...

Itt ugyan biztos volt felőle, hogy meg nem tudja, mert a faluba egyetlenegy lap sem járt.

...De hátha valami extra pech, privát malőr, speciális szerencsétlenség jó közbe?...

No, csak legjobb lesz minél előbb keresztülesni rajta.

Elhatározták, hogy másnap reggel megesküsznek a helybeli templomban, azután kocsira ülnek és az öregúr is hazakíséri őket. Otthon azután lesz egy kis vacsora. Néhány ismerős- és rokonon kívül nem lesz meghíva senki.

Egy lovasember a kellő intézkedések megtétele végett azonnal megvívá a hírt a városiaknak.

Másnap megtörtént az esküvő. Férj és feleség voltak. A mammut meg a kolibri.

Azután megindultak — haza.

Sramko óvakodott az úton elárulni a menyecskének, hogy haupttrefert csinált a jegye. Ne látszassék önzőnek. Megvárja, míg maga a felesége fogja neki elbeszélni, ha majd megtudja; — hogy megtudhassa, arról gondoskodni fog.

Ezenkívül még sok más édes gondolat fordult meg agyában. . .

Hová, miként helyezi el a kétszázezer forintot? Egy egész uradalmat vesz rajta. Éppen kitelik. Aztán egyike lesz a legnagyobb »virilistáknak« a vármegyében. . . Az emberek tisztelettel fognak előtte kalapot emelni, mondván: »Ez az a gazdag Zemák ügyvéd! Jó lenne kinyerni pártfogását, mert gazdag ember — denique sokat tehet. . .«

Milyen szép jövő vár rá! Ki tudja, mit hordoz magában az idők méhe? Hátha még neki is jut egy szék a képviselőház termében? . . . Gazdag emberrel könnyen megtörténik mindenféle bolondság!

De ezen édes ábrándok közé odavegyült a keserű »memento mori«.

»Mit fog mondani Mácsikné?«

Oh, bárcsak sohasem jönne haza Győrből! Bárcsak ki-zökkenne az a kutya gőzkocsi, amelyik hozni fogja, a kerékvágásából, hogy agyonütné a vén áspist nyelvvel együtt. Mindjárt üdvözlő telegrammot küldene a vasúti igazgatóság-nak.

Mikor estefelé megérkezett az új pár, már ott várták őket Poroszyéknál a meghívott vendégek: a két Egérdy-kisasszony, Ritkásyék, Flóris bácsi, Stofi ügyvéd, Feri esküdt, Haragh Sándor stb.

Sramko és Kamília boldogoknak érezték magokat. Arcukon ragyogott az öröm. Mind a kettőnek »külön« oka volt rá.

Sramko úr mind a két rendjelét kiakasztá az újdonatúj atillára, és táncolt, mint az eszeveszett, csárdást, polkát, négyest — amint jött.

11 óra után következett a szünóra.

A másik teremben terített asztal várta a vendégeket.

Űsi szokás szerint Samu úr elnökölt menyasszonyával, és evett-ivott vele közös tányérból, közös pohárból. Kétszáz-ezer forint megérdemli, hogy az ember megossza valakivel poharát egy estére.

Vacsora alatt szakadt a toaszt meg a mindenféle tarka diskurzus.

Stofi ügyvéd többi közt felemlíté az államnak azt a bolond szerencséjét, hogy a szeptember 15-iki húzásnál övé lett a főnyeremény. A kis víz is a nagyba szakad.

— Quid quid? — vágott közbe Sramko. — Micsoda? Mi lett az államé?

Stofi kollega még egyszer megmagyarázta neki.

— Hát egy sorsjátékot rendezett az állam kórodákra. Lett belőle vagy hatszázezer forint jövedelme, aztán tetejébe még maga csinálta meg a haupttreffert is.

Sramko el akarta magát kiáltani XIV. Lajossal:

— L'état c'est moi. Én magam vagyok az állam.

De azután mégis jónak látta bővebben kérdezősködni:

— Nem lehetséges az, kedves barátom. Ön bizonyosan téved.

Hanem ez egyszer nem hagyták hazugságban Stofi ügyvédet; mindnyájan támogatták állítását.

— Úgy van. Az állam nyerte el. Okosan. Hadd fizessen most már maga magának százalékot tőle.

— Hazugság! — kiáltá Sramko bácsi önkéntelenül. — Istenúgyse, nem hiszem.

A teljes című vendégek azt hitték, hogy Sramko bácsi többet vett be a jóból, mint mennyit kellett volna, s most már erőnek erejével egy kis »pontusi kérdést« akar magának csinálni: mert olyan volt ő — mikor bekap, szeretne valakivel összekapni, hogy kikaphasson...

Szépen kitértek tehát a civódás elől, s maga a leggorombább ember, Stofi ügyvéd is csak annyit mondott:

— Nem tehetek róla. Az újságban legalább benne van. Sramko úr kezeiből kiesett a villa.

— Én is az újságból olvastam, hogy.

— No, akkor önnek extra-újságot szoktak nyomatni, édes barátom!

De már ennek az eredeti gondolatnak általános nevetéssel adóztak...

Zemák úr kényelmetlenül feszengett székén és sem menyasszonya mosolya, sem a közönség derült hangulata meg nem nyugtatá. Boldogsága egén nagy felhőt képezett ez a beszéd, habár nem is bírt semmi alappal. De hát minek nyomatnak azok a pernahajder újságírók mindenféle bolond dolgokat a lapjaikba? És minek éppen akkor, mikor az ő felesége nyeri meg a főösszeget? Ez már cudarság!

Szerette volna megcáfolni a dolgot.

De hogyan?

Nyíltan csak nem szólhat...

— Aztán hányadik szám kapja a főnyereményt? — kérde izgatottan Stofitól.

— A »968«-ik.

De már erre felpattant Zemák bácsi.

— Micsoda szerencsétlenség az, uram? Hát illik az? Ámítani, kétségbeejteni az embert! Tévtutakra vezetni ostoba koholmányokkal. Határozott adataim vannak, hogy ön hazudik...

A közönség komor hallgatása ékesen szóló rosszalása volt Sramko szavainak. Miért nem fekszik le, ha részeg? Mit kapcáskodik vendégeibe? Ez már illetlenség!

Mindenki elítélte modoráért.

Csak egy hang kelt ki védelmére.

Egy szép, ezüstös, csengő hang, az — Egérdy Ilonáé.

— Kérem... Zemák úrnak igaza van.

— Ah! Halljuk Ilonka kisasszonyt. Irigylendő pártfogó.

Ilonka kisasszony felállt székéről, délceg termete egészen kiegyenesedett, halavány ajkairól most még az az örökös pajkos vonás, vidám mosoly is eltűnt. Egészen komoly akart lenni.

Sramko még a száját is eltátotta, hogy egészen elnyelhesse azokat a dicső hangokat, melyek Stofit megcáfolják.

— Félreértés van a dologban. Zemák úr alkalmasint a nagybátyám bécsi lapját olvasta csak. Nemde?

— Persze hogy... — szólt Sramko bácsi hirtelen.

— No, hát abban a lapban egy kis nyomtatási hiba fordult elő, melyet csak a következő számban javított ki a szerkesztő.

— Nyomtatási hiba? — tagoló Zemák szemmeresztve, míg a fogai vacogtak. — Igenis, értem már. Azt olvasta Stofi úr...

— Nem Stofi úr, hanem — ön — szólt Ilona.

— Én? Hogy?

— Úgy, hogy először, gondolom: a szerdai lapban a 125,213-ik szám volt haupttreffer gyanánt nyomtatva — tévedésből. Másnap aztán kijelentették a nyomtatási hibát s a Stofi ügyvéd úr által említett szám lépett az előbbi helyére. De ön természetesen nem olvasta azt — tehát...

— Tehát egy kis tévedés — szólt Stofi ügyvéd, fekete-kávét szürcsölgetve. — Én megbocsátok önnek, kollega.

Azzal odanyújtotta kezét Sramko bácsinak, de az nem szorítá azt vissza, mert az övé meg volt merevedve. Feje aláhanyatlott a vőlegényi karszék támlányára s az arca olyan kék lett, mint a posztó. Nagyon rosszul hatott rá a magyarázat.

— Meghalt vagy elájult! — ordítának fel körülötte.

A menyasszony elsikoltá magát és futott otkolonos üvegért, hogy eszméletre térítse a drága beteget.

Két orvos levén jelen a vendégek közt, sorra tapogatták Sramko bácsi ütereit és konzíliumot tartottak, hogy mi lehetett oka az életerős férfiú hirteleni rosszulletének. Végre kisütöttek valami görög nevezetű betegséget és megnyugodtak rajta. Ilyen az emberi természet. Törekenyek vagyunk mindnyájan.

Csak Ilona akarta eltalálni a betegséget. Hadd legyen egészen teljes a kapitális tréfa.

Odafutott a Sramkot locsolgató Kamiliához.

— Nem lennél szíves megmutatni a sorsjegyedet?

A vendégek egy része álmélkodva nézett Ilonára, a másik része mosolyogva. Kezdték érteni a »rébuszt«.

Kamilia kihozta »loze«-ját.

— Hányadik szám? — kérdé Ilona.

— 125,213 — mondá a menyasszony.

Elfojtott nevetés lassú szisszenése hallatszott mindenfelül.

A menyasszony megértette erről a nevetésről, hogy az ő »agio«-ja mint emelkedett és mint szállott le!

— Nincs igaz szerelem többé a világon! — sóhajtá fájdalmasan.

Sramko bácsi eközben feleszmélt, kirúgta maga alól a széket, és el kezdte a haját tépni.

— Nyomatási hiba! Átkozott legyen annak a betűszedőnek buksi koponyája, ki ekkora hibát ejt, átkozott legyen a betű, amely kinyomatta... átkozott legyen a papír, amely megtúrte... Oh! ordíts kapu! kiálts város!... Akkor hát az egész élet egy nagy nyomtatási hiba... Akkor hát ez a házasság is nyomtatási hiba...

Persze hogy nyomtatási hiba volt, csak hogy már nem lehetett kijavítani.

Sramko dúlt-fült, mint egy vadállat, káromkodott, mint valami budai fiákeres, legelőször puskát kért, mert ő főbe akarja magát lőni, azután palackokat kezdett vagdosni a falhoz, úgyhogy a szelídebb természetű vendégek kénytelenek voltak evaporálni, végül pedig felhajtott egy butela szilvóriumot egy szuszra, hogy csak úgy szikrázott a szeme tőle, aztán ledőlt a díványra aludni, részegen, mint a csap.

...Hadd álmodozhassék még legalább reggelig a kétszázezer forintról...

Reggel aztán úgyis tudni fogja az egész város, mint tréfálta meg a jó Sramko bácsit megint, s most az egyszerűen nagyon érzékenyen a pajzán, gonosz sors, melynek görbe kezeit egy selyemhajszálon a kis Egérdy Ilona vezette.

Csak hogy azt nem fogja tudni senki. Annak titokban kell maradni.

Egy-két hétig ha eszébe jut a két bohó gyermeknek varrás közben, mikor magokban lesznek... egyet-egyet fognak nevetni a »kapitális tréfán« — mígnem lassankint elfelejtik mindenestül. Hadd legyen annak is oka — a sors. Az a bolondos öreg sors, akire rá lehet kenni mindent.

Csak az újságíró nagybácsi ne mutatná meg senkinek a levelet, amit néhány nap előtt írt Ilona! Azt a levelet, melyben ez volt megírva szóról szóra:

»Kedves Onklim!

Egy jó juxot akarok csinálni valakivel. Majd nagyot nevetünk rajta, ha eljön hozzánk. Tegye meg nekem azt az örömet, hogy nyomassa ki lapjában „haupttreffernek” a „125,213” számot. A következő számban úgysis kijavíthatja. Ugye megteszi, kedves nagybácsi? Még egyszer nagyon, nagyon kéri

szerető húga

Ilona.«

A nagybácsi természetesen nem tudta megtagadni unokahúga kérését, s ilyen veszedelmes dologba bonyolítá szegény Sramko bácsit. Szegény tatár!

Nagy malőr volt, melynek szaga eltart a síríg, melyet nem lehet kiheverni soha többé.

Se pénz, se posztó — hanem még ráadásul asszony!

Azaz milyen asszony?

Akit azért teremtett az isten, hogy elutáltassa általa a házasságot . . .

Rettentő fátum!

No, de legalább egy jó oldala van a dolognak.

Ezentúl már több »pöre« lesz Sramko bácsinak.

Kivált ha majd hazavetődik Mácsikné asszonyom is.

FOTOGRÁFIÁK A VÁRMEGYÉBŐL

Ugyan már ki nem ösmerné »Kelemen bácsit«? Először is azt a kedves Kelemen bácsit, kinek mosolygó ábrázatával mindennap ott találkozik az ember a kaszinóban, aki mindenkit »per tu« szólít, mindenkivel bizalmas lábon áll, az olvasószobában végignézegeti a »Borsszem Jankó« és az »Üstökös« torzképeit (ezek képezik politikai tanulmányát), a biliárdozó teremben dicséri a másodalispán »lökeményeit«, a kártyaszobában odaül a »megátalkodott tarokk kompániához« és haragítja Mády Károlyt, a legszórakozottabb játékost, akin egyszer az a csúfság történt meg, hogy a »huszonegyesét« agyonütötték »hármassal« . . .

És azt a haragos »Kelemen urat«, aki komótsapkában jár-kél a vármegye házában ide s tova, a hosszú borostyán csibukszárat nagy hegyesen eltartva magától kifeszített balkezeivel, míg a jobbkezeivel folytonosan úgy tesz, mintha a levegőt tologatná el magától, mert hát az mégis nagy gondatlanság volt az úristentől, hogy parasztnak, úrnak egyforma levegőt teremtett; már csak illett volna extra egy kis parfümöt vegyíteni az ő levegője közé. Nem köszön senkinek, csak a csibukszárral int kedvetlenül, s ha szól is egy-két szót, az is az orrán jön keresztül valami savanyú fintor kíséretében.

És ki ne ismerné azt a jámbor gyámoltalan »öreg Kelemen« is, aki szerényen ott ül az alispáni büróban, rajzolgatva a gömbölyű ó-módi betűket az instanciák hátára, fel-feltekintve egy-egy hosszabb végzés után — melyben az alispán szót a világért sem mulasztaná el kacskaringós nagy »A«-val írni — az aljegyző urak tudós ábrázatjára, ha nem aludt-e ki azalatt valamelyiknek a pipája, hogy fidibusszal szolgálhasson neki. Az alispán szobájának ajtaja előtt szépen letörölgeti magáról a port, kiköhög a gyomrából előre minden »flegmát«, nehogy odabenn érje utól valami tiszteletlen köhögés, aztán négyrét hajlongva megy be másolnivalóért a »vármegye fejéhez«, kinek azonban csak a lábaira mer vetni egy hódolatteljes pillantást.

Ilyen háromféle ember a mi Kelemen bátyánk.

De a nagyvilág nem ösmeri benne sem a kaszinó joviális, szellemdús alakját, sem az alispáni iroda alázatos írnökát; hanem ösmeri benne a megyeház udvaráról a mogorva, impozáns, kevély, csibukozó uraságot, akit elnevezett »3-ad alispánnak«.

És ehhez a titulushoz jól odaillik az a sűrű, tisztességes ősz szakáll, az a hegyesre fent gesztenyeszín bajusz és az auktoritást előmozdító táblabírói has. Mintha azt mondanák: »Minket az isten is vicispánnak teremtett!«

No, de ha írnök volt is Kelemen bácsi, azért korántsem szenvedett csorbát úri becsületében és rangjában, ő azért mégsem volt írnök, hanem tekintetes úr, a vármegye gyűlésén széke volt, a sétatéri kuglizón rendszeren őt is be szokták választani a »Kriegs-parthie«-ba a vármegye urai, a főispáni

ebédekről pedig éppen csak olyan kimaradhatatlan személy, mint akár Mády Károly maga.

És az már csak teljes lehetetlenség, hogy Mádyt hagyják ki valahonnan. Mi lenne önélküle a tekintetes vármegye? Valóságos üres kulacs. Mády már nem akárkicsoda. Ő már »portentum«. Ha Kelemen bácsira szükség van megszokásból, rá azért van szükség, mert nélküle meg sem bírnának mozdulni. Ki tartaná azokat a higgadt, nagyszerű beszédeket a komoly tanácskozóteremben, ki gyönyörködtetné a közönséget azokkal a hatásos dikciókkal a fáklyásmuzsikáknál, — és ki mondaná azokat a csodaszép toasztokat a díszebédeknél, melyekre olyan jól esik az ital? Önélküle pusztá, szomorú lenne minden... Még a pezsgő is ecetté változnék az ő jelenléte nélkül, még a főispán is belesülne a megnyitójába, ha a Mády arca nem virítna vele szemben, mosolygón, biztatólag mint egy csírázó éljenkiáltás.

Mádyt azelőtt Smolkának hitták, hanem az mindig bosszantotta, hogy van valahol Csehországban még egy ilyen nevű diplomata; az igaz, hogy az is okos ember, derék ember, megérdemli azt a nevet, amit a sors nyakába akasztott, az azonban mégsem megy, hogy az ő babérjait a közvélemény rendszeren arra a másik Smolkára ragasztgassa. Ha a mai gyűlésen ő tartott valami modern beszédet, melyben Jericho ostromától le egészi a mohácsi csatáig benne volt az emberi nem minden elhibázott cselekménye: azt már a bolondos újságírók rendszeren úgy travesztálták néhány nap múlva, mintha az a másik Smolka tartott volna jeles beszédet valahol a cseheknek... amiből persze sohasem volt igaz egy szó sem. Csak úgy ráfógták azt arra a másik Smolkára a bolondos újságírók! — Hogy vesszen ki a magja valamennyinek!

Emiatt való bosszúságában változtatta meg a nevét Mádyra. Ne takaróddzék az ő bölcsességének paplanyával senki. Hadd szopogassa mindenki a maga érdemeit.

Hanem a megátalkodott újságírók, amilyen kapcáskodók, még ezután is csak egyre Smolkát dicsérgették benne. Nem tudom, miért lehettek olyan esküdt ellenségei!

Az öreg Kelemennel meglehetősen jó viszonyban állott, noha nagy korkülönbség választá el őket egymástól. Mády 42 éves lehetett, az öreg Kelemen pedig testvérek közt is

megvolt 60, mit nem annyira róla, mint inkább leányáról, a körülbelül 35 esztendőös Melanie kisasszonyról lehetett következtetni. Kelemen bácsi gyakran eljárt Mádyhoz, de az sohasem látogatta vissza, mert a nagy diplomata nőgyűlölő volt, s ahol vászoncelédet érzett, oda ugyan egy fél világért sem vitte orrát, hacsak a körülmények nem kényszeríték. Pedig gazdag parti volt, ábrándja a lányos mamáknak már egy évtized óta. Az a százezer forintja, mely a pesti takarékpénztárban volt elhelyezve, s melynek kamatjaiból élt, valóságos bűvkörbe helyezé a különben nem szép férfit; noha ő maga nagyon meg volt győződve az ellenkezőről s mennyre-földre esküdözött, hogy egyszer Bécsben egy tudós mint igazi »huntpust« mutatta be egy tudós gyülekezet előtt.

Ott lakott a katolikus templom mellett. Szakácsot és inast tartott. Az főzött, ez utóbbi pedig mosott rá. Neki ne turkáljon asszony az étele vagy a ruhája között. Akkor lássa, mikor a háta közepét. A diplomatának megvetni illik a szoknyákat. Pitt is gyűlölte őket, Thiers sem nagy barátjuk. A státusférfit begombolódzik a hiú világi benyomások elől, a státusférfit olyan, mint a bezsírozott papiros: nem fog rajta a tinta. Hanem hát az asszonyok nagyon sokféle tintával írnak!

A sors pedig nagy imposztor. Leleményes az emberek megtréfálásában egész a szemtelenségig. A nagy diplomatákba éppen úgy bele mer kötni, mint az apró-cseprő emberekbe. Nem hagyja magát lekenyerezni toasztal, dörgedelmes frázisokkal. Neki egészen külön stílusa van. Hol tréfás, hol szomorú, de mindig — eredeti.

A tekintetes vármegyére nagy napok virradtak. Tisztújítás volt, s hogy az új vármegye talpalás ne legyen, néhány napra rá új főispánt nevezett ki a kormány. Az ünnepélyeknek nem volt sem hossza, sem vége. Mády egészen boldognak érezte magát, mert alkalma volt ragyogni, fényleni, világitani. Az ostoba, hülye nép bámulja, csodálja mint félistent. A bolondok! Azt sem tudja már, hová lépjen a büszkeségtől; képzeletében mindenütt hallani véli, amint az emberek egymást oldalba lökve suttojják utána: »Ez az a híres Mády Károly! A lángész. Vármegyénk ékessége. Egy miniszter — in spe.«

Ő pedig mosolyog negédesen és gondolja magában, hogy milyen olcsóba kerül neki ez a tenger nagy dicsőség! De hát ez mind a színpalak mögött van, abból a nagy publikumnak nem szabad tudni semmit, arra nem szabad rájönni senkinek, hogy azokat az ékes dikciókat Mády úr egy vén német könyvből puskázta ki, valamicskét told hozzájuk a maga fejéből is, feleresztí egy kis alkalmi lében, s megvan az egész oráció. Az igaz, hogy csak az teszi jóvá, nagyszerűvé az egészet, amit ő told hozzá. Az olyan mint a sujtás a nadrágon. Ő maga is varrhatná ugyan az egész nadrágot; de mikor ő lomha ember, nagy diplomata, roppant szónok — de pihenő diplomata, aki nem tartja érdemesnek egész nagyságában megjelenni az olyan apró terrénumon, mint aminő a vármegye. Neki nagy tér kell, nagy színpad, mint a valódi művésznek, kit, meglehet, Párizsban megtapsolnak s Kutya-Bagason, meglehet, lepiszszegnek. Majd ha országos képviselőnek választják meg, akkor lép ki a maga teljes pompájában. Még eddig ugyan nem próbálta, hanem az ereje megvan hozzá, azt mélyen érzi. Ez még csak mind a vékonyabbja volt, amit eddig produkált. Ámbár ez sem bolondság! Azért, hogy »ugyanazon« beszédekét szavalja most az alkotmányos világban is, mikkel a Bach-szisztém és a provizórum alatt traktálta az akkori nemzedéket, az nem von le azoknak becséből semmit. S ha akad is itt-ott olyan ember, ki kétszer vagy háromszor is hallotta ugyanazon beszédet, annak is az illető maga oka: minek jár annyit nyilvános helyekre! Vagy miért nem felejtette el? Minek van olyan bolondos jó memóriája a számárnak? Ő csak nem komponálhat minden rüpők számára minduntalan újdonságú orációkat!

Aztán ha valaki közbe találna kiáltani, hogy: »hallottuk már!« — tart ő arra készen egy szellemdús mondást, mellyel azonnal letorkolhassa: »Bis repetita placent.«

Minden igazi diplomata körülbarikadírozza az ilyen eshetőségeket!

Ha kint szónokol, s megered az eső, okvetlenül beszövi, hogy »minden nagy nemzetnek föltett kalappal illik beszélni«, s ezen elmés quasi ex abrupto intermezzo után fölteszi a nagy báránybőr süveget kopaszodni kezdő fejére; ha pedig a beszéd folyamán tótos nyelve sokszor megbicsaklik a helyes szókötés

tarlóján, úgyhogy maga is megérzi, — ismét csak pompásan kivágja magát e kezügyében levő zármondattal: »... és az isten annyi évig éltesse, mint amennyi grammatikai hibát csináltam e beszédben.«

(No, a megtisztelt meg is lehet bizvást elégedve olyan életkorral.)

Bizony csak sok csínja-bínja van a szónoklatnak — és az mind az öt ujjában van Mády úrnak. Azok a szép liberális kifejezések, miket senki sem ért, még Mády úr sem, de amiket mégis megcsodál, megtapsol mindenki, mint például ezt a híres kifejezést: »a kormány önkénye egyensúlyának merevedő vasbotja«, vagy: »ezen törvény vésteljes nyilainak ügető saskörmei«, amiért hogy »actiót« nem kapott, maig is csodálja.

Természetes, hogy ennyi siker sok ellenséget is szerzett Mádynak, akik becsmélék tudományát, kik az elokvenciáját elnevezték ordításnak, beszédjeit ostobaságnak, humorát hóbortnak, kedélyességét izetlenségnek. Hanem hát ez mind csak ármány! Az oroszán ellen hadat viselő egerek új kiadása. Ösmerjük már az ilyen embereket! Na bizony, ezekre ugyan nem hallgat senki. Aztán még ha hallgatna is, ha az egész világ azt mondaná is... azért Mády Károly úr mégis nagy szónok lenne — saját maga előtt —, mert ő maga mélyen meg van arról győződve, hogy nagy szónok. A meggyőződést pedig tisztelni kell. Hadd legyen szabad mindenkinek »álmodni«, amiről akar.

A tisztújítás kellő rendben ment végig. Egyéb figyelemre-méltó sem történt, csak hogy a másodalispán Botló Ákos kimaradt Mády nagy öröme, mert Ákos bácsi volt eddig is az ő megölő betűje, rettentőn gúnyolódó ember, nagy arisztokrata és valóságos »apré«-ja a megye Cicerójának. Az a nőket gyűlölte, ez bolondult utánok. A csinos szoknya után kifutott volna a világból, egyszerre szerelmes volt öt-hat nőbe is, — ide nem értvén a tulajdon két feleségét, akikbe éppen nem volt szerelmes. Az alispán kimaradásán kívül még nagy szenzációt okozott Kelemen bácsinak főcsendbiztossá történt megválasztása. A derék ember meg volt hatva, és sehogysen akarta elvállalni e hivatalt. Köszöni alásan a tekintetes bizottmány jóakarátát, de csak hadd maradjon ő örökösen

írnoknak, ha már egyszer meghozta a magas diéta azt a törvényt, hogy a hivatalnok 300 forinton felüli fizetését lefoglalhassák a hitelezők. Elég jó hivatal neki az írnostság is. Fizetése úgyszem lehetne több... a rangja pedig úgyszem elég nagy a »harmad vicispánynak«. Hanem a tekintetes vármegye addig forszérozta, míg utoljára is elvállalta, de csak azon kikötéssel, ha a fizetése azért mégsem lesz több 300 forintnál.

Egyébként a nemes vármegye rosszul produkálta magát ezúttal. Még csak a fejét sem törték be senkinek. No, de ezután következik még a java, az új főispán instellációja, a háromszáz terítékű ebéd másnap a megyeház nagytermében, és ezenfelül a sok apróbb eszem-izsom, mert az újonnan megválasztott tisztviselők mindenike tartozik megválasztásának örmére szűkkörű traktát csapni a fő-fő emberek számára, úgy követelvé az az alkotmányos rend, hogy az »éljen«-ordításban elrekedt torok megfogyott nedvessége visszapótolassék. Az uraságot sem adhatják ingyen. A »kvalitásnak« legszilárdabb fundamentuma a hordó. Aki arra épít, jól épít.

Az első ebédet a vicispán adja, azután rá harmadnapra a főjegyző, majd következik a szolgabíró vacsorája, és így tovább-tovább le egészen a főcsendbiztos Kelemen bácsi uzsonnájáig, melyet éppen arra a napra tűztek ki, melyen a főispánnak kellett megérkeznie. Alkalmasint ez okból is volt uzsonna, mert az érdeemes vendégek délutáni három órától félőtig el lesznek foglalva a fogadtatásnál, esti tíz órákor pedig az óméltósága tiszteletére adandó fáklyászenénél. Eszerint csakis éppen kurta uzsonnára futja ki az igen-igen rövid időből.

Melanie kisasszonynak ezer a dolga a nagy napig. A szobákat ki kell sikároltatni, a szoba falairól leszedegetni a meghonfiúsított pókhálókat, a képekről, almáriomokról letörölgetni a halandóságra emlékeztető port, a szomszédasszonyok ezüstkanalait elkölcsönözgetni, elkészíteni a meghívanéak lajstromát, aztán kikombinálni a saját toalettjét, hogy az hódító legyen, még egyszer... utoljára...

Fel, fel még egy nagy küzdelemre! Vagy győzelem, vagy örök pártá!

Turnovszkytól két darab fogat kell hozatni, Török Józseftől hajfestő szert, rezeda-olajt, rizsport, Pompadour-pasztát,

anatherin-szájvizet, egyszóval mindent, amit lehet, legalább nyugodt lesz a lelkiismerete, ha felsóhajthat a bibliából: »mindeneket megpróbáltam.« De hátha... semmi sem lehetetlen. Az ördög nem alszik. Minden szem másképp néz mindennap. — Hátha valami kolumbusi ízlés e nagy napon fedezi fel rajta azokat a bájokat, amelyekkel addig sem tudott férjhezmenni, amíg megvoltak. Aztán minden zsáknak akad foltja. Oh, mennyi édes ábránddal hálózta körül Melanie kisasszony e színarany közmondást — és mindedig hasztalanul! Hátha a mai napon fogja a tisztelt kisasszonyt hozzávarrni a sors ahhoz a sokszor megálmodott, sokszor elképzelt folthoz. mely egy folt a paradicsomból.

Melanie kisasszony csak azért fohászzkodott a sorshoz, hogy ha már olyan jó lesz és odavarrja, méltóztassék őt olyan vastag cérnával varrni, hogy soha le ne szakadhasson.

Melanie 35 éves volt, de ő annyiszor elmondta már, hogy 24 éves, miszerint évek hosszú során át tökéletesen belegyőződött önmaga is, hogy csak 24 éves; különben is az idő keveset rabolt el szépségéből, — mert az időt is regulázzák a fizikai lehetetlenségek; ahol nincs semmi, ott ő sem talál semmit. Színére nézve szőke vagyis inkább fakó volt, melyhez nagyon jól illett a kis szem és a lapos, átlátszó orr, melynek felső részétől hegyesben végződő homlok kezdődött, telerajzolva ezer ránc-hierogliffel, ami nagyon érdekös régészeti tanulmány lehetett. Kiálló arcsontjai és fogai leginkább csúnyították mégis a tisztos hölgyet, kit a világért sem írnék le ilyen rút-nak, ha csupán személyes szimpátiámon és nem a fotografírozás hűségén fordulna meg a dolog, mert én részemről nagy vonzalommal viseltetem azon személyiségek iránt, kik egy elv, egy eszme megvalósításán dolgoznak fáradhatatlan szorgalommal szüntelenül.

Az ő elve, az ő eszméje a férjhezmenetel volt. Ennek az egynek feláldozott mindent.

Tudott lenni kacér, szende, házias, előkelő, amint a hódítási manőver hozta magával. Hanem hát biz azok nagyon eredménytelen stratégiai mozdulatok voltak, amiket tett. Sem ő nem hódított, sem őt nem hódították meg velők soha. Egész ifjúsága olyan volt, mint a »gödi csata«, ahol a puska-port elpuffogtatták a levegőbe, a pozíciókat el hagyta foglalni

az egyik fél a másiknak udvariasságból, mutatva, mintha meg volna verve, — hanem aztán az »attak« után szépen lerázta magáról a nagy vereséget és azt mondta a másik félnek: »szervusz, bruder!... ne parádézzunk tovább.«

Bizony Melanie sorsát nemigen lehet irigyelni. Unalmas élete lehetett szegénynek. Addig, míg az édesanyja élt, — isten nyugosztalja meg! — legalább veszekedni és pletykázni volt kivel; azóta azonban még erről az élvezetről is le kellett mondania, mert az öreg Kelemen bácsi házi körében mindig a »komótsapkás« mogorva alak, a harmadalispán, ki csak akkor szól, ha parancsol.

Ott kinn laknak a város végén Melanie házában, mely anyjától maradt rá. Pusztá, rideg épület, a világgal meghasonlott kedélyeknek való lakás. Egy modern kripta. Emeletesre is talán csak azért van csinálva, hogy minél hamarabb rádüljön gazdáira. És meglehet, hogy jobb is volna az úgy. A túlvilágon utol nem érné az egyiket a sok hitelező, a másikat pedig talán utolérné a főkötő. Mindenkinék másféle a mennyország. A földszinten nem lakik senki, csak a »vén Sebján«, egy félénk öregember, aki az ingyen lakásért némi szolgálatot végez a Kelemen-családnál; — meg egy öreg komondor, a »Visztula«, melyen az egész város gyerekei gyakorolják magukat a céldobásban, s ki csak a nagy vasszegekkel átlábolhatatlanná tett kapun és kerítésen belül mer egyet-egyet közibe ugatni a világ zajának. Cseppet sem érzé annak a körülménynek fontosságát, hogy ő a főcsendbiztos úr »fogdmeg«-je, s eszerint félig-meddig hivatalos személy. Nincs benne egy körömfeketőnyi ambíció sem. Az emeleti három szoba egyikét, melynek kilátása az utcára nyílik, s mely egyszersmind a »vizit«-szoba, Melanie lakja, a másik kettőt az öregúr használja; az egyiket háló, a másikat nappali szobául. E rajzot kiegészíté még a füstös konyha, a »tót Áncsa« szolgálo komor birodalma, melyet csak a svábbogarakkal és a »Cirmos« macskával tartozik atyafiságosan megosztani; mivel a »Cukri« ölebecske ott benn tanýázik Melanie kisasszonynál.

Ilyen a Kelemen bácsiék háza. Antik mindenütt, mindenben, a szolgálotól kezdve fel egész a gazdáig; még a nagy, százados, egész a Melanie ablakáig érő körtefára fészket rakott veréb is egészen fehér; az is százesztendő s már.

Hanem hát bekövetkezik az a nap is, amikor az ős veréb helyét vidám fecsegő szarka foglalja el a száradni indult fán, hogy hirdesse az utcának nagy kelepeléssel, miszerint a Kelemen ház megtelik ma fényes, előkelő vendéggel.

Istenem, hogy fogják irigyelni a szomszédban lakó tisztartó kisasszonyok! Csak az a kár, hogy a városban nem soká fognak beszélhetni a Kelemenék uzsonnájáról, mert a főispán beiktatása el fogja mosni emlékét, mint a fővényszemet az áradat. Az emberek azzal fognak foglalkozni két egész hétig. Mády úr, ki a fáklyászenénél fog szónokolni, már előre kikürtölte, hogy nagyszerű monumentális beszédet mond, úgyhogy még az unokáink unokái is megemlegetik. És amilyen ember, még meg is teszi amivel fenyegetődzik. Mondják, egész éjjelutánokig ég a gyertya dolgozószobájában, folytonosan készíti beszédét, mely remeke lesz az újkori szónoklatnak. A bensőbb emberek előtt már fel is olvasott egyes részleteket belőle, itt-ott már keringnek is a kis városban egyes szebb helyei, — mint teszem azt: »Méltóságod lesz a nyüzsgő alkotmány bátyája olyvmadarának csőrében megakadt elefántcsont szálla« stb., ki győzné azt mind megtanulni! . . . Maga a szónok sem magolja be könyv nélkül, hanem úgy intézkedett, hogy előtte két ember fog állani fáklyával, közbül pedig egy harmadiknak hátához lesznek spárgával odakötve a beszédet tartalmazó ívek; onnan fogja elszavalni stentori érchangjával, olyan érzékenyen, olyan szépen, mint még eddig soha.

Milyen diadal lesz az! Mády előre elmerengett rajta. . . Hogy fognak könnybe lábadni a jószívű főispán szemei, hogy reszketteti meg a levegőt a meghatott nép éljenkiáltása milyen tiszteletteljes moraj, suttogás fog keletkezni másnap, midőn a nagygyűlési terembe lép be, . . . mint fognak fölugrálni székeikről a tekintélyesebb bizottsági tagok, hogy kezten szoríthassanak a múlt est hőisével! Még maga Botló Ákos sem fog ránézni többé azzal a szokott, gúnyos, becsmérítő mosolyával; még a nép bálványja, az ős alispán sem fogja bírni magát megtartani, hogy egy irigy pillantást ne vessen az »alteregokjára. . .

Oh, ez az irigy pillantás édesebb lesz cukornál, méznél, asszonyi csóknál!

Általános várakozás közt teltek a napok, míg végre csakugyan felvirradt az a reggel is, mely Mády úr elmondandó beszéde szerint olyan dicső, hogy megérdemli, miszerint veres betűk zephirjével jeleztessék a kalendárium csillámdús lapjai zajgatagos tengerének bőszi emlézetén. A főispán a kijelölt órában megérkezett, megbámulták a huszárja livróját és a lovait, dicsérték a főszolgabíró új mentéjét, melyet az a felesége viklerjéből varratott át, szidták a főcsendbiztost, amiért nagy lármát csapott a csend érdekében s goromba volt a nép iránt. A vén bolond! Erővel érdemeket akar szerezni vén korára. Az új Bornemisza — megfordítva. Azaz hogy még Bornemisznál is külön rendőrfőnök kíván lenni, legalább is egy másik Le Coq úr.

És valóban Kelemen bácsiban fel is ébredt az ambíció, mert hát a dicsőség utáni vágy olyan, mint a rác-tövis; még a mohós kősziklán is megterem, ahova nem vetették.

Azonban meg is kell adni, hogy derekasan viselte magát; csupa izgékonyság volt az öregúr; a csibukszárnak ugyancsak volt dolga, mint kapacitálási szernek azon egyszerű dolog megmagyarázására, hogy a főispán hatalmas úr ugyan, hanem ezúttal azért mégsem akarja agyongázolni a népet, mert őméltósága nagy demokrata, hát ne tolakodjanak az útbá, mint a csürhék... mert különben...

Ez a »mert különben« annyira szokásává fajult az örökké hivatalos stílusban úszó öregnek, hogy egyszer, midőn a miatyánkot morogta, az »add meg mindennapi kenyérünket« után, önkéntelenül odatette a hivatalos fenyegetést is: »mert különben«.

Egyébiránt ez nem valami bolond mondat ám, s tapasztalásból mondhatom, hogy testvérek közt is felér egy vármegye hajdúval, úgyhogy Kelemen bácsinak most is csak ezen kifejezés s járulékaiknak fölemlegetése mellett sikerült a főispán úr őméltóságá bevonulását sikeresen előkészíteni.

Hanem meg is volt a jó úr magával elégedve tökéletesen, s kevély léptekkel ballagott haza, azalatt összejött vendégeihez.

Ott volt Répay Guszti főjegyző, zseniális humorista, hűséges búvárlója az összes hazai kalendáriumoknak; a híres vízivó Tóth Pista, kinek a világ minden anekdotája az öt ujjában van; a siket levéltárnok Zábory Eduard, az elegáns

Kavics Tamás, a jó Stofi bácsi disputálva Sramko fiskálissal; ott jár szóttalanul Mády Károly is, hosszú kezeivel nagyokat hadonászva maga körül; de eleget beszél valamennyiök helyett Botló Ákos, kit a »svihák« melléknévvvel keresztelt meg titokban a rágalmozó rossz világ.

Pedig már az nagy méltatlanság! Hisz az igaz, hogy neki is lehetnek hibái . . . szeret »tóngébereskedni«, mesélgetni, de nem úgy, hogy dicsekedne, vagy az önmagasztalás bálványának áldozna; — hanem hogy másokat mulattasson szóról szóra igaz kalandjaival. Nem Zábory ő vagy Mády! Őhozzá ugyan nem fér egy körömfeketényi dicsvágy sem!

Most is csak azt magyarázza a társaságnak, hogy milyen joviális finom cimborá Napóleon herceg, kivel Bordeaux-ban találkozott utoljára. Az persze semmit sem lódit a dolgon, ha Bordeaux-ban nem is volt soha, már ti. nem Napóleon herceg, — hanem Ákos bácsi.

— Szervusz, Ákos! — ordított az rá messziről. — Hol az ördögbe jársz itt?

— Hát, pajtás, eljöttem ide egy kis italra a falutokba.

— No, ha eljöttél, hát gyere hozzám. Majd iszunk, ha úgy szereted ezt a bordeaux-it.

Teremtő ég! mekkora lumpolás volt az! Még most is borsószik a háta tőle, ha meggondolja. A herceg minden áldott reggel teletöltetett két kádat jó bordeaux-ival, abba beleültek fürödni, s addig ittak maguk alatt, míg le nem apaszták a bort lábfürdővé. És ez így tartott két álló hétig. Mikor végre nagy rimánkodásra hazabocsátotta Ákos bácsit, olyan volt mindkettőnek arca az ivástól, mint a veres posztó. Azóta el is nevezték Napóleont »veres herceg«-nek. Ákos bácsinak pedig örökösen biborcsókos maradt az orra és ábrázatja; — de nem tesz semmit; az a jó mulatság bizvást megérte, hogy az emléket holtukig viseljük.

Melanie kisasszony mindenütt látható, valódi lelke a társaságnak; szederjes arcán a kölcsönvett rózsákat kedvesebbnél kedvesebb mosolyok derűje önti el, mindenki iránt nyájas, lekötelező, figyelmes egész a végletekg, de különösen a nőgyűlölő Mády iránt.

No, iszen nehéz munkába fogott szegény! könnyebb lenne a szuezi kanálist megépíteni még egyszer, mint a Mády

szívüregébe belevezetni a szerelem csergedező patakját, melynek tiszta vizében — már amennyiben ő állana a parton — a saját arcát láthatná Melanie. Egyébiránt az »ándung« tesz mindent. — Még a hetes is jó kártya a jószerelem mellett. Ki tudja azt? Hátha Melaniének ándungja van Mádyra.

Az agglegény szinte belepirul a sok kitüntetésbe; látszik rajta, hogy szeretne itt nem lenni, szántsándékosan kerüli Melanie tekintetét, de az azért ott függ folytonosan »mira-beau-ia« vonásain, amint ő nevezte el a saját édes fizonomiáját.

— Ah . . . ah, édes Mády! Önhöz nagy kérésem van — sipított fel Melanie.

— Valóban?

— Szóbeli folyamodást akarok önhöz benyújtani.

— Igazán kíváncsi vagyok.

— Nem előbb, míg meg nem ígéri, hogy kedvező lesz az indorsáta.

— Kétségekívül az lesz, kisasszony!

— Azért kívánom pedig magam ilyen erősen biztosítani — szólta Melanie —, mert félórai időt fogok elrabolni öntől, ami pedig nem csekély áldozat.

— Szerencsére nem vagyok angol, s ha az volnék — nem vagyok fősvény — felelt egy udvaronc könnyedségével.

Hja! Ért ő ehhez is. A diplomatának mindent kell tudni!

Melanie egész biztos helyismerettel vitte lovagját a beszélgetés kertjében egyenesen azon virágpadhoz, hol hiúságának pipacsai piroslottak.

— Tehát, hogy a dologra térjek: ön azt említé uzsonna közben, miszerint ma este elmondandó beszédjének kéziratát véletlenül magával hozta. . .

— Csakugyan.

— Minthogy sajnálatomra nem mehetek a fáklyászenéhez azt meghallgatni. . . tegye meg azt az örömet, hogy olvassa fel nekem most idehaza. Majd meggyújtatom a gyertyát a másik szobában. . .

— Ezer örömmel! — szólta Mády kellemesen meglepetve.

— Csak aztán nagysád ne unja magát.

— Már előre is annyi magasztalót hallottam beszédjéről, hogy az majdnem lehetetlen.

— Túloztak talán... — felelt a nagy ember, minden habozás nélkül elfoglalva Melanie nyájas intésére a mellette levő széket.

— Nem hinném... — udvariaskodék a vénlány. — Különben majd megmutatja a siker.

De már azt Botló Ákos meg nem állhatta szó nélkül, hogy az ő »Stichblatt«-ját komoly kártyává igyekszik befesteni egy vénlány ügyes »pemzlije.«

— Mit siker? Ostobaság! A provinciális orátorok olyanok, mint a keresztfán csiripelő veréb; azt hiszik, hogy őket süvegelik az emberek, pedig csak a kereszt előtt emelnek kalapot. Azt mondja az én pajtásom Thiers Dolfi, hogy a »sikert az alkalom szüli.« Tehát ilyen helyeken is nem a beszéd, de az alkalom. Egyébiránt nagyon mulatságos fickó ez a Thiers. — Nagyon szeretem. Mikor most a háború után ott mászkáltam Párizsban, hát csak megpillantom egyszer a Rue Rivoliban, egy vén batárban. Az a régi, nevezetes két szürke gebe vitte most is, amin azelőtt szokott járni; hanem annyit mondhatok, hogy úgy ment, mint az istennyila...

— Mondja csak, Ákos bácsi, miért nevezetes az a két szürke? — kérde a tanulni vágyó Kavics Tamás, ki biztos hitte, hogy valami történelmi apróságot tud a két szürke gebéről az elbeszélő.

— Bizony csak azért, édes öcsém, mert azt a két lovat tőlem cserélte még a forradalom előtt. No, de hadd mondjam tovább. A vén batár hátuljára egy ócska »kuffer« volt kötve, melynek azonban sem becsületes szíjja, sem zárja, hanem csak úgy madzaggal volt összevissza kötözve jól-rosszul, s a sokféle írás fityegett ki belőle s hullott szanaszét a heves rázás következtében.

»Hahó!« — ordítok utána, de alig bírtam megállítani.

No, hanem el is csodálkozott, amint meglátott.

»Szervusz, Ákos! mit keressz itt?«

»Quelle question! Én nem keresek semmit. Hanem te már csakugyan keresheted írásaidat. Mind kihullott abból a rongyos kufferből. Útheted bottal a nyomát.«

No, iszen el is sápadt erre az én emberem, mint a fal.

»Diable! Mit mondasz? szent Isten!« kiáltott fel kétségbeesetten. »Éppen köztük volt a békeokmány, amit

ezelőtt néhány órával írtam alá a porosz király öfe'ségével.«

»No...no, ne búsulj, — talán éppen ez az itt a lábamnál», mondtam, egy írást emelve föl a kövezetről, melyen már kívülről is kiütődött régi jó cimborám, a furfangos Bismarck kacsakaringós aláírása.

No, hanem volt is azután öröm, az öreg hálálkodott rettenetesen.

»Köszönöm pajtás, hogy megállítottál... Most te mentted meg másodszor Európa békéjét. Holnap megkapod a becsületrendet.«

»Sose fáraszd magad! — mondtam neki. — Nem szeretem a cifraságot, hanem azt az egyet mégis tanácslom, hogy végy valami becsületesebb bőröndöt, mert ez csak megyei aktákra való. Vagy ha már végképp nem futja ki a kasszátokból, akkor legalább egy lovas megyei huszárt lódíts a kocsi után, aki szüntelen ott legyen a sarkadban, mert én nem jöhetek le mindennap a vármegyéből, hogy az országtokra vigyázzak.«

...Még a lélegzetöket is visszafojtották a hívők, úgy hallgatták Ákos bácsi kalandjait, melyekből sohasem fogott ki.

...Bizony csak sok mindenféle történt a jó Ákos bácsival!

Melanie azalatt halkított hangon folytatá a társalgást Mádyval, kinek ez éppen nem volt ínye ellen. Tetszett neki, hogy van valaki, aki nem hallgat a »svihákra«. Hanem Ákos bácsi csak azért is folytonosan üldözve fullánkos célzataival a Cicerót, csipkedte, szurkálta, hol vékonyan, hol vastagon egész a vérig, úgyhogy Melanie nagyon alkalmoszerűnek találta megsűrgetni a beszéd felolvasását.

— Bocsásson meg, de már nagyon türelmetlen vagyok. Oh, mikor oly nagyon szeretem a szónoklatokat. Majd meghalok egy szép mondatért.

Mády úr meghajtotta magát s ügyetlen medveléptekkel cammogott a szomszéd szobába Melanie után, ki iránt valami hálához hasonló érzelem kezdett kérges szívében kicsírázni. Mégsem olyan egészen gyűlöletre méltók az asszonyok, mint a minőknek ő képzelte.

— Ha nincs terhére! — szólt Mády, amint a nagy vendégszobában helyet foglaltak, s kihúzta zsebéből a papírcsoma-

got, melynek görbe betűin büszke tekintettel nyújtózkodtak el kancsal szemei.

— Oh, kérem ! már előre reszketek a szellemi gyönyörtől.

A nagy férfiú szemérmatosan egyet hunyorított, aztán szokás szerint egy-kettőt köhécselt, mielőtt belekezdett volna az olvasásba.

Melanie festői helyzetbe tette magát, megigazította ruhája fodrait, kacéran látni hagyva az egyik lábát, mely már 35 éve tapossa az anyaföldet, aztán engedelmes arcvonásaira erőszakolt egy kis szellemdús jelleget s behunyta ihlettsége jeléül mindkét szemét, hogy a nagy mondatok megtestesülve lépjenek lelke elé.

— Hallgatom önt, uram.

Mády eleinte félnék, lassú hangon olvasta a körmönfont periodusokat, mik olyanok voltak akár a csuvasz nyelv, hogy külön kellett volna tanulni az értelmöket a csupán magyarul tudó embernek; később azután mindig nagyobb-nagyobb tűzbe jött, szemei szikráztak, hangja dörgő lett, mint Jupiteré, ki az Olympusról szól lelkének összes búbjával.

— Nagyszerű ! — rebegé Melanie a lelkesülés mámorával az értelmetlenebb helyeknél.

S fel-felpislogott apró szemeivel, hogy a hálójába röplendő madarat szemügyre vegye: elég közel van-e rá ahhoz, hogy a hálót egy határozott, merész lökéssel ráhajítsa?

Még nem volt hozzá elég bátorsága. Előbb jó lesz talán még egy finom fogást alkalmazni. A lángelméket csak a lángelmék hódíthatják meg. Hát miért ne lehetne valaki lángész, ha szüksége van rá, hogy az legyen. Milyen hatalmas erőberungot tenne Mády előtt, ha teszem azt, holnap szórul szóra elmondaná előtte ma felolvasott beszédét. Az érzéketlen medve egészen meg lenne hódítva s magától menne be a kalitkába. Az igaz, hogy egy kicsit erős dolog, annyi sok ostobaságot betanulni, de elvégre is a férjek nem teremnek úgy mint a gomba, azokat fáradságosan meg kell érdemelni. A cél könnyíti az eszközöket.

Melanie elhatározta, hogy valami csel útján magához keríti a beszédet, holnap estig betanulja szórul szóra, amikor is találkozni fog Mádyval a sétatéren s produkálni fogja nagy emlékezőtehetségét egyszeri hallásra megtanult beszédének

elmondásával. A többi aztán magától következik. Új helyzetek új eszközöket teremtenek. A »tisztességes szándék« is csak olyan növény, mint a többi közönséges plánta: ültetni kell, hogy kikelhessen, gondosan ápolni, öntözni, nyesegetni, hogy megérlelődjék. . .

A földolog csak az, hogy Mády észre ne vegye holnap estig kéziratának eltűnését; — holnap este majd arra sétál Melanie a háza mellett s valamelyik kinyitott ablakon bedobja, hogy minden parányi nyom eltűnjék, mely bámulatatos lángelméjét gyanússá tehesse.

Mikor Mády végigolvasta dikcióját, összehajtogatta a becses tartalmú kéziratot, s letette a kis toalett-asztalra Melanie albumai mellé és elmélázott a nagyszerű sikeren, melytől már csak néhány óra választja el.

Azalatt odaát a másik szobában már nagyon kimelegedtek az arcok, megteltek a kedélyek, megfogytak a palacok, a sziaími-iker-sótartó feldöntve, kiömlött tartalma ott uszkál az asztalon, a kisebb-nagyobb bortócsákban, miktől mindmegannyi mappa képződik a fehér abroszon.

A társaság egy része Tóth Pistát hallgatja, ki éppen most kezd bele a negyvenedik anekdotába, míg a másik rész a siket Záboryt figyeli, amint belebeszél, szavalva a jó öreg Gvadányi-ból régi elfelejtett kádenciákat; csak a Kelemen bácsi szavai részesülnek osztatlan figyelemben; ő beszél legokosabban:

— Igyanak, uraim, mert különben. . .

— Éljen az öreg Gvadányi szelleme! — kiált fel Zábory »causa bibendit« keresve —, kihez hasonló nagy »literátort« csak egyet bír a század felmutatni.

— Kicsodát? — kiált közbe Ákos bácsi, mindenféleképp mesterkedvén szóhoz jutni.

— Hm. . . hm! Kicsodát is no! Hát izé. . . Paul de Kockot.

A szegény levéltárnok meg volt akadva; sehogy sem jutott eszébe valami írói név. Csak nagysokára bírta kibetűzni emlékezeté ábécéjéből, hogy a felesége ettől a Kocktól szokott olvasni.

No 'isz csak az kellett Ákos bácsinak! Hogy meri valaki az ő istenben boldogult »Szepi bácsiját« az olyan pipogya emberrel hasonlítani össze, mint aminő Kock Pali. Szegény jó öreg! Hogy megríkatja valaha a »Peleskei nótárius« érzékeny

történetével, melyet személyesen olvasott fel előtte gyerekkorában. Véletlenül akkor nyit be rájuk a híres Gaál, aki megértvén, hogy a sírást-rívást Nagy-Zajtay István halála okozta, egész megindultan simogatá meg Ákos úrfit; »sose sírj, kis öcsém, majd feltámasztom a te kedvedért« — s így született meg a »Peleskei nótárius feltámadása«.

Egyszóval ez a komisz XIX-dik század mindenestül az Ákos bácsi teremtménye; ő a világ tengelye, ökörlötte forog minden: politika, irodalom, művészet, miniszteri szék, szép asszonyok... minden... minden. Hiába! az már úgy van, annak már úgy kell lenni; az ellen nem tehet senki semmit.

Csak a nagyothalló rebellis Zábory Eduárd mer megkockázatni Ákos úr szavaira egy-egy kételkedő »de már az nem bizonyos« kiáltást, azt is talán csak azért, mert nem hallja miről van szó, aztán pedig neki már az a »nem bizonyos« megátalkodott szavajárása, úgyhogy egyszer a főispáni ebéden, midőn valaki a főispánért ivott s előszámlálgatta, hogy: »milyen tündöklő csillag öméltósága az alkotmányosság egén«, Edus úr azt akarván elhíttetni a publikummal, miszerint nem siket (szomszédja által úgy informáltatván, hogy a burkus szövetség üdvös voltáról beszélnek) közberikkantott: »De már ez nem bizonyos.«

(Hanem az meg már bizonyos, hogy Eduárd urat azóta sohasem hívják meg többé a főispáni ebédekre — toasztot hallgatni.)

Sőt Ákos bácsi ezúttal is keményen röffent fel közbeszólásáért.

— Micsoda! Hogy nem bizonyos? Kikérem magamnak! Ha nem respektálnám a füleidet, mindjárt levagdosnám taplósapkáknak. Hát hallottál engem valaha hazudni?

Úgy van... tökéletes igazsága volt, Zábory sohasem hallhatta őt hazudni; először persze azért, mert nem hazudott soha... no, másodsor meg azért is, mert nem szokott olyan nagyon kiabálni, hogy az Edus hallási talentumának mértékét megüsse, tehát üres kapcáskodás volt tőle méltatlanul ledorongolni ostoba szójáráásával Ákos bácsit.

Hanem az meg is bosszulta magát kegyetlenül.

Főlemelkedett helyéről s toasztmondási előzményképpen egyik kezével megvakarta a parókáját, mintha viszketne, a

másikkal pedig magasra emelte a poharat s átkiáltott a nyitott ajtón keresztül a másik szobába.

— Uram, uram, Mády Károly uram, szólok az úrnak!

— Hívják! — figyelmezteté Melanie szórakozott lovagját.

— Engem? — kérde az elmélyedt férfiú felrezenve.

— Igen. Botló toasztot intéz önhöz. Menjünk!

Az aggszűz azonban úgy tett az ajtónál, mintha valamit benn feledett volna, s maga előtt eresztve Mádyt, hirtelen visszasurrant szobájába.

Egy szempillantásába került a toalett-asztalkán feledt kéziratot becsúsztatni egy album alá s annak helyére két ív tiszta papírost hasonló alakúvá összehajtogatni.

Ez az első lépés. Ha ez elsül, az lesz a második lépés. A harmadik lépést már Mády fogja tenni.

Melanie sietett a vendégekhez, hogy Mády észre se vehesse távollétét.

Ott benn mindenki feszülten várta a toasztot, mert a ritkaság vonzó: az pedig nagy ritkaság, hogy Ákos bácsi toasztot mondjon. Vajon kit köszönt fel? Valami mázsás dolog lesz, mert egész birkatürelemmel bevárja, míg a társaság zsvajva néma csenddé válik; csak ekkor kezdi meg éktelen kiabáló hangon:

— Tekintetes Zábory urat, aki. . .

A megtisztelt férfiú neve hallatára hirtelen hátrakapta fejét, kirúgta maga alól a széket, s hajlongva állt fel egész reverenciával végighallgatni a saját apotheosisát. Még az a szerencse sem érte soha, hogy ilyen tekintélyes férfiú igyék az egészségeért!

De a szegény malőrös ember ezt az örömet sem élvezhette egész teljességében, mert Ákos bácsi nem tartotta magát folytonosan ahhoz az erős hanghoz, — melyből kiindult, hanem ahelyett — nem szólt többé egy kukkot sem, csak a száját mozgatta nagy sebesen, mintha folytonosan beszélne és perorálna, és hadonászott, gesztikulált hozzá a két karjával, hogy szinte izzadt bele. . .

A társaság megérté a tréfát, tetteté magát, mintha feszült figyelemmel hallgatná a szónokot, és osztaná annak szavait. . .

— Úgy van! helyes!

A levéltárnok úr füleinek csendes birodalmát csak e koronkinti felkiáltások elmosódott hangja csiklandozta meg.

Pedig mint szerette volna hallani az egészet! Most haragudott magára először életében amiért siket. Íme, nem hall egyetlenegy szócskát sem az Ákos bácsi toasztjából. Még csak el sem fogja tudni otthon mondani a feleségének, ha csak meg nem kérdezi valakitől... Azaz, hogy meg sem kérdezheti, nehogy elárulja egyetlen hibáját, amit akár egyetlen jó tulajdonságának tarthatnának.

De ha nem is hallja, azért meg van győződve, hogy nagyon szép toaszt lehet. Aztán milyen tűzzel mondja! Terrengette! Az oszt a jeles szónok! Milyen parlamentáris minden mozdulata, hogy szinte megszólalni látszik... Szinte érteni véli. a szöveget. Csupa szikra, csupa rakéta. És mily hosszasan beszél! Alkalmasint soká időzik hazafiúi érdemeinek felsorolásánál.

A levéltárnok úr egészen elzékenyül s szorény pironkodással beszél közbe.

— Oh, kérem...ez már sok. Ez már nem bizonyos. Ennyit már nem érdemeltem meg.

Végre Ákos bácsi megelégi a bolondériát, szájához viszi a telt poharat és a szokásos »isten éltessé«-vel csattanósan bevégzi a néma toasztot.

Felhangzik az éljen, minden arc tündöklöklik a mosolytól, csak a levéltárnok úr veszi a dolgot komolyan s ünnepélyes hálával siet szorongatni a szónok kezeit.

— Köszönöm, nagyon köszönöm.

No, már erre aztán hangosan kitört a hahota. Ákos bácsi egyet csavarint bajuszán nagy megelégedéssel, mivel a bomló tekintélyt fényesen sikerült visszaállítania. Aki legjobban győzi szóval, az a legnagyobb tromf mindenütt. Ezzel az egy ellenséggel ugyan könnyen bánt. Úgy agyonütötte viccel, mintha ott sem lett volna. Most már elmehet isten hírével, haza a — levéltárba, — ad acta...

Ez a kis bolondság aztán végképpen megállapítá a Kelemen-bankett renoméját, még az is azt fogja mondani holnap, hogy jól mulatott, kinek történetesen a foga fáj ma; — csak Mády restellte, hogy ezt az originális toasztot nem ő tartotta.

Már az igaz, hogy minden jó gondolatot elkapkodnak előle, hol Montesquieu, hol Thiers, hol Shakespeare, hol Botló Ákos.

Azaz, hogy marad biz ott elég eredeti gondolat neki is, amint azt majd még ma meglátja a világ. A lángész teremt a semmiből. A »semmiben« pedig nincs hiány; az mindig terem a »valamiből«.

Azzal ijedten kapott kaputrokkja zsebéhez, majd befutott a Melanie szobájába ott feledett kéziratáért.

... Abban a darab papirosban rejtett minden ereje, mint Sámsonnak a hajában, az volt neki az Aladin csodalámpája, mellyel fényt teremtett, mellyel várakat épített maga körül, annak élt, abban bízott, az foglalta el lelkét e napokban...

Melanie utána nézett az üvegajtón keresztül s ravaszul mosolygott, midőn látta, hogy az asztalon kikészített üres papirost mohó sebességgel csúsztatta zsebébe, aztán büszkén vetette föl fejét, felborzolván nagy aranygyűrűs kezével különben is égbe meredező haját, s égő türelmetlenséggel pillantott órájára.

Pont nyolc óra volt.

Ezer villám! De szörnyű lassan megy ma az idő! Mintha csak Kelemenék fogadták volna meg vendégmarasztalónak. Még két egész óra a fáklyászenéig!

Talpai alatt égett a föld, szemeiben ragyogott a tűz, homlokán kidagadtak az erek. Nem hiába hasonlítják a dicsőséget a naphoz: nagyon melegítenek már a közeledő sugarai is...

Nem maradhat többé e helyen. El a magányba! Lelke ma nem bírja kiállani e prózai levegőt. Otthon majd elmulat a beszédével; habár nem is képes azt már könyv nélkül betanulni, az nem árt, ha minél többször átnézi; emlékező tehetőségének sűrű rostáján keresztül mégis csak átesik néhány gondolatmorzsa.

Mády úr előkereste sapkáját, botját és ürügyül hozva valami hirtelen eszébe jutott teendőjét, engedelmet kért elbúcsúzni.

A búcsúzáson egészen szerencsésen esett keresztül; egyéb baja sem történt, csak hogy szórakozottságból Kelemen bácsinak kezet akart csókolni, míg Melanie-t e mondattal vigasztalá meg.

— Szervusz, öregem! Reményilem találkozunk még ma...

Ez megállította Mucit. A' már nem tréfa, ha a szemét oly előnyösen értékesítheti az ember. A tajtékpipa megédesítette a halál eszméjét és visszavezette az engedelmességhez.

Nagy félenken beballagott az ura szobájába.

— Hol az a pipa? Na, itt a szemem, melyiket akarja kiszúrni a teins úr?

Aztán félenken tekintett az ágy alá; de sem rablót, sem gyilkost nem bírt felfedezni sehol.

Mády még akkor is görcsösen tartá kezében a szerencsétlen papirost.

— Nézd meg ezt, s mondd meg, micsoda ez?

— Hm! Hát a bizony egy árkus papiros.

— Mi van rajta? — riad fel a magából kikelt Cicero.

— Űm! Hát mi volna? Semmi!... — vigyorgott Muci.

Mády irtózatossá erővel ragadta torkon e szóra.

— Hazudsz, gazember! Hát az én beszédem hova lett róla? Annak ott kell lenni rajta. Azt nem nyalta le róla a macska. Az én dicső, az én édes, az én pompás beszédem, az én örömem, az én boldogságom! Mindjárt megfojtlak!

— Er-esz-szen — hörgé Muci. — Most már jobban megneztem, nem bánom már én hát... ott van... rajta van a... beszédje.

A félig tébolyodott ember lázas örömmel ölelte át Mucit.

— No, ugye látod? Ugye látod? Megvan, ott van... Csak én nem láttam. Ugye, hogy nem ámitasz? Mai nap már nem csinál csodákat a Krisztus, a vizet nem változtatja borrá, s a Mády Károly beszédét vízzé — akarom mondani tiszta papirossá. Ugye nem? Szólj hát Mucikám, édes kedves sasszemű Mucikám! Olvasd fel nekem azt a beszédet hangosan. Te nagy talentum vagy, Muci, én téged emberré csinállok. No, olvasd már hát!

A nagy talentum bámulva nézett urára. A' bizony megbolondult! Elhagyta az a kis esze is, amije volt, mert tiszta ésszel csak nem kívánná tőle, hogy onnan olvasson neki, ahol semmi sincs, mikor még onnan sem képes elolvasni a betűt, ahol van. Ő sem bölcs Salamon, hogy mindent tudjon, még azt is, amit nem tanult. No, már itt nem segít senki, csak a doktor.

A jó Muci lelken keresztülizzadt egy kis keresztényi érzelem, melynek előidézésében nem kis szerepet játszott a tajték-pipa; fogta hát magát, úgy tett, mintha olvasni akarna; de amint Mády karjából kimenekült, hirtelen kiugrott a szobából s szaladt doktort keresni.

Mády kezére tapasztá homlokát, s amint izgatottsága fogyott, gondolkozni kezdett.

A sors keze ez! A végzet odaszegődött Botló Ákoshoz és demonstrálni kezd ellene... Pedig hát ő sohasem vétett a sorsnak semmit! Ő elösmeri, hogy a sors a legnagyobb szónok, mert neki vannak a legvastagabb argumentumai. Hát a sors meg minek agyarkodik az ő működése ellen? Minek avatkozik bele, minek csinál az ő tintájából láthatatlan »Wasszerdrukkot.«

..Csak legalább »impurumot« hagyott volna magának! Ne lett volna annyira hiú és circumspectus, hogy a sok javítás és tollrágás tanújeleit elégesse. Nem állna most a kétségbeesés tornyának legtetetjén. Oh, istenem! Mi lesz most már belőle? Ki fog szónokolni ma este és mit?

Roppant skandalum, fekete gyalázat, égreszkettető malőr!

A fél országban elmegy híre, hogy Mády Károly megszökött az oráció előtt! A második Demosthenesbe belerekedt az elokvencia! Mádyból kifogyott a mondanivaló! A legnagyobb hordónak kiesett a feneké!

Oh, ezt a gyalázatot nem lehet elevenen megérnie!

De ha mindezt még ki is lehetne parírozni! Ki pótolja vissza neki azt a nagy dicsőséget, azt az örök babért, melyet lelkében elképzelt? Oh, úgy fáj, olyan nagyon, nagyon fáj lemondani arról!!

Inkább megöli magát.

Denique, még a nagy diplomata sem barikadírozhatja el magát minden eshetőség ellen, még abba is bele mer kötni a magasabb égi hatalom.

Milyen jó lett volna a régi indus szokás szerint belevéselni az egész beszédét a Muci hátába. Csakhogy akkor a Muci hátát bizonyosan kicserélte volna a sors a Melanie arcával, amelyikre pedig nincs írva semmi, csak az: »hunyd be szemedet!«

Melanie-ről eszébe jutott, hogy még délután ötkor megvolt a beszédje. A jó lánynak még fel is olvasta. Hogy lelkesedett rajta szegény! Oh, ennek a lánynak fölséges szíve van! Kár, hogy nem férfi. Milyen jó mamelukja lenne belőle! Egész áhítattal hallgatta minden szavát! Oh, hogy azokból a nagy szavakból nincs már semmi! Mintha csak vízió, fantom lett volna minden...

E pillanatban Mády hirtelen felugrott. Egy eszme cikázott agyán keresztül. Egy csónak a kétségbeesés tengerén. Bele is ült abba a csónakba azonnal.

Az a beszéd nem lehet elveszve. Azt ő ott hagyhatta a Melanie toalett-asztalán és más papirost csúsztatott helyette zsebébe. Bizonyosan, bizonyosan!

— Heuréka! — ordított fel örömteljesen, s nyitva hagyván az egész épületet, futott a népesedni kezdő utcákon Kelemenék felé.

Az utcák pedig azért kezdtek népesedni, mert a kisvárosi publikum szereti a potya látványosságot, ingyen szórakozást. Jólesik az a kis füst, mellyel lefüstölik bizonyos nagy emberekről a kisszerűséget. Hadd jusson valami kevés az ő orrának is! Úgyis neki fog majd kelleni prüszkölni legjobban a méltóságos úr érdemeitől.

A külső utcákban már nem hullámozott a nép, ott már néptelen, kihalt volt minden, csak a kutyák ugattak eszevesztetten. Valami fontos keleti kérdés foroghatott szőnyegen közöttök, mert még a Kelemenék Visztulája is belebocsátkozott az általános vitába, természetesen a becsukott kapu mellől.

»Hau...vau!«

Mády kongó léptei kísértetiesen visszhangoztak az éj csendében.

Lihegett a fáradságtól. De mit neki a fáradság? — előtte sokkal magasabb cél lebegett, mintsem a haszontalan dibdáb földi sanyarúságokat észrevehette volna; csupán a kutyák ellen reszkírozott meg egy kis keserű eszmemenetet.

De hát minek is akadékoskodnak az útjába, adta szemtelen kutyái! Vagy legalább valami botot hozott volna magával, mert ezeknek ugyan hiába magyarázná szóval, hogy könyörüljenek rajta, ne ténferogjenek az útjába, ne kapkodjanak a combja után, majd inkább holnap ide küldi nekik

Mucit, ha már olyan nagy guszthusuk van emberlábra; azt haraphatják amennyit tetszik, annak úgysem árt, mert sánta; — hanem most az egyszer eresszék békességgel, mert a méltóságos főispán úr van itt, aki könnyen oráció nélkül maradna, ha egy óra alatt meg nem járja Kelemenéket...

Persze a veszett állapotban nincs annyi parlamentáris érzék, hogy az ilyenekre hallgasson; hanem megállj, beste isten teremtsései! majd befütyül ő azoknak a holnapi gyűlésen!... Olyan szájkosarat indítványoz, hogy a sintér is megsíratja őket...

No, de már nem messze van céljától.

A Kelemen-ház már ott feketedik; az ablakok ugyan sötétek, jele, hogy a vendégek alkalmasint a fáklyászene kedvéért eloszlottak, s a család lefeküdt. Nem tesz semmit! — ha lefeküdtek, majd fölkelnek! Ilyenkor nem adhat az ember sokat az etikettre; fölzavarja, ha úgy alusznak is, mint a bunda.

Hála istennek, még nincs elveszve semmi. Még elég bőven kifutja az időből, elkérni a beszédet s visszamenni. Ojjé! Hiszen még a menet csak háromnegyedóra múlva kezd szervezkedni. Addig még ki is szíhat otthon egy csibuk dohányt...

Eközben egészen odaért a házhoz, megtörülte izzadt homlokát kabátja ujjával s nagyot lélegzett. No, csakhogy itt van. Íme, a nagy diplomatákba bele mer ugyan kötni az égi hatalmasság, de azért azok nem hagyják ám magokat könnyen lefőzni.

Azzal felnézett a borongós égre, mintha a polemizáló felső hatalommal diskurálna.

— No, ugye eljöttem a beszédért? No, ugye kemény gyerek Mády Károly?

Aztán kevélyen lépett egyet oldalt és olyan egyenes jó irányban lépett a — malteres gödörbe, hogy csak akkor vette észre, mikor már a szürke fluidum összecsapott mirabeau-i alakja körül.

— Jaj! ordított fel a kemény gyerek —, ki az ördög ásatta be ide azt a lekváros bödönt, amelybe estem. Meghalok! Odavagyok! Jaj a szemem!

A Cícero kimondhatlan kínokat állott ki, a nagy sötétségben csak nagysokára jött rá, hogy ez alighanem malter, mert a

falhoz támasztott létráról kombinálta ki, hogy itt bizonyosan tatarozzák a falat — azonban a gödörből kijönni sehogy sem bírt.

— Oh, uram, bocsásd meg hiúságomat! — fohászkodék fel a veszedelemben az úristenhez. — Segíts ki innen! Sohasem tartok szónoklatot többé. Nem vagyok én kemény gyerek, én csak alázatos keresztény vagyok. Buzgó római katolikus. Holnap korán reggel mindjárt küldök egy ötven forintos Péterfillért öszentségének. Nem is Mády Károly a nevem, én csak a Muci vagyok, a híres orátor szolgája. Nem is a beszédért jöttem ide, hanem imádkozni akarok ebben a csendes zajtalan utcában.

E pillanatban feje fölött az első emeleten Melanie szobájából felhangzott annak rikácsoló hangja, amint egy népdalt kiabált alkalmasint elalvás előtt:

Ej ha én, oj ha én,
Ha én legény volnék,
Ahhoz a lányokhoz
Jaj de bátran szólnék.

Mády ezalatt fázott, reszketett a malter-szószbán.

— Még ébren van Melanie — suttogá magában.

A dal megszűnt. Mády kétségbeesett erőfeszítéssel emelte ki magát kifeszített karján. Sikerült neki belefogódnia a nagy, százados körtefába.

Már az igaz, hogy furcsa toalettbem jelent meg a külvilágon. A fél cipője lemaradt a sapkájával együtt. Ami pedig megmaradt belőle, az olyan szürkeség volt, hogy ő maga sem bírt ráakadni saját magára. Egy nagy sárdarab volt az egész ember, a borzas haj odatapasztva meszes, lecsepegő habarékkal az arcához; a szem, a fül, minden tele sárral, úgyhogy sem nem látott, sem nem hallott semmit.

Cudarul bevakolta a sors; nem is volt már egyéb hátra, csak még tetejébe egy kis mésszel is kifehériteríteni a vármegye oszlopát.

Legelőször is szemét törölte volna ki, ha lett volna mivel, azután odavánszorgott a kapuajtóhoz és megnyomta sáros kezével a kilincset.

Be volt zárva.

Hosszú lélegzetet vett. Eszébe jutott, miszerint a gödörben azt az ígéretet tette az égieknek, hogy oda sem hederít többé a dikciónak. Eh, mi! Nem ér semmit! *Vi coacta* volt. Aztán mit segített neki az isten? Semmit. Magától, önerejéből jött ki. Nem tartozik senkinek semmivel! Ő ugyan el nem áll a szótól a Rotschild vagyonaért sem. Ha az istennek szabad mennydörögni, villámlani, bevezetni az embereket malteros gödrökbe: miért ne volna szabad neki is perorálni, szólni búfájosan, szépen, végigcikáztatni elméjének szikráit, lemennydörögni lélkének haragját és belevezetni embertársait az Olympusba?

A nagyra termett férfiúnak szokatlan erőt kölcsönzött a szenvedély. Míg tagjai reszkettek a hidegtől s teste annyira lankadt volt a kiállott fáradtságtól, hogy mozdulni is alig bírt: addig kétségbeesésében irtózatosat ütött a sarkaiban megrendült kapura.

De az újkori Botondnak csak a Visztula felelt belülről száraz, hektikus vonítással.

Ismét megdöngette a kaput.

Megint semmi nesz. Senki sem hallja. Még a vén Visztula is jónak látta visszahúzódni az ólak felé, lassú, félénk morgással, mintha arról elmélnék: »Hallgatni ezüst, ugatni réz.« Aztán az még nem is történt meg soha, hogy a Kelemenék kapuján a manupropriáját próbálgassa valaki éjjel. Erre nincs paragrafus a kutya Corpus Jurisban; mert olyan emberre, aki ott kinn van és nem szándékozik bejönni, — ugatni kényelmes és mulatságos —, de az olyan emberre, aki ott kinn van, de be akar jönni, ugatni veszedelmes és meggondolandó dolog.

Ezt így tanítja a kutyafilozófia, amely egészen olyan, mint az embereké. Nem tudom, melyik tanulta a másiktól?

Mády kezdett kétségbeesni, az idő fogyott, a kapu és a bástyaszerű kerítés megmászhatatlan volt, tehát egész céltalanul zörögthetett itt akár reggelig, anélkül, hogy ott fenn az alvók meghallanák.

A lutheránus torony óráján e percben tompán kongott el a két negyed tízre.

Hah! csak félóra van már hátra! Addig kezembem kellene lenni a beszédnek, hazaérni, megmosdani, átöltözni. Lehetetlen, lehetetlen.

Mády szomorúan csüggeszté le fejét és desperátus sóhajjal rebegé:

— Miért nem tudok repülni?

Majd homlokára csapott tenyerével, úgyhogy ezer darabban freccsent szét róla a sár.

— Oh, én hájfejű! Hát hiszen ott a létra! Már rég fölmehttem volna az ablakra-zörögni.

A létra csakugyan ott volt. Egy másodpercebe került, azt a Melanie szobájának nyitva volt ablakához támasztani s felmenni rajta.

Egy kicsit regényes dolog volt biz az, kivált Mády számára; de hát nemigen lehetett válogatni az eszközökben. Aztán úgysem tudja azt meg senki.

Mády megállt a lajtorja legfelső fokán s fejét bedugván az ablakon, mennyire a sötétség engedé, szétnézett Melanie hálószobájában.

...Az ünnepélyes csöndesség némán borult a szűz álmaira, a mell lágy pihégésével édesdeden csókolódzott össze az ablakon be-beröpködő zephir, melyet egy-egy játszi hortyogás pajkosan kergetett el, a félrecsúszott paplan alól kikandikáló fonnyadt bájakat félve és gondosan, gondosan és mégis hanyagul takarta el búbájos átlátszó fátyolával az éj titokteljes sötétje...

Mády meghök'kent. Az ördögbe is! Minden jó lélek dicséri az urat! Az mégsem egészen rendes eset egy szűz szobájába rontani éjnek idején az ablakon keresztül, felverni azt édes szunnyadásából, megrontani álmait.

...Kivált, ha a sabinusokról talált álmodni...

Aztán ilyen ruhában, ilyen piszkosan hogyan mutassa magát, hogyan költse fel? Az egész világ előtt nevetség tárgyává tegye magát? Beszéltesen magáról kalandosabbnál kalandosabb epizódokat? Nem, ezerszer nem! Hiszen Melanie-t nem szükség felkölteni. Ha felhág az ablakra, hosszú kezeivel könnyedén eléri a toalett-asztalt, hol kézírata van.

S azzal felhágott egyik lábával az ablak párkányára, belefogódzván mindkét kezével a keresztfákba.

Ekkor Melanie egyet köhécselt és megmozdult ágyában, éppen abban a pillanatban, midőn Mády a másik lábát húzta fölfelé.

A kalandhős megrezzent s vérében lévén a hátrálás jámbor természetű: önkéntelen félelemmel villámhirtelen rántotta vissza útban levő lábát, s a nagy sietség következtében oly szerencsétlenül, hogy a létra egyik oldalát túlsúlyba hozván — az roppant csattanással lezuhant.

Most már elérte a desperáció Rubiconját! Most már nincs menekülés, visszamenetel! Látni fogják ebben az irtózatosságtümben, röhögni fognak rajta. Csúfolni fogják még a gyerekek is.

Oh, milyen jó volna most ott heverni a létra mellett a kövezeten élettelenül, meghalva! . . .

Mády ereiben megfagyott minden csepp vér, agyában zúgott, zsi bongott a kétségbeesés démoni gondolatra. A gödörben különben is átfázott testét hideg láz kezdte gyötörni, mögötte az elmúlt borzasztó jelenetek minden átélt gyötrelmökkel, előtte pedig a még borzasztóbb jövő események, melyeknek olyan vérjégesztő kimenetele lehet. . .

. . . Oh, ez nagyon, nagyon keserű nap volt. . .

Hogy szeretne most otthon lenni az ágyában, nyugodtan, procul negotiis, nem törődne már ő azzal sem, hogy ki szónokol a fáklyásmenetnél, ki igazgatja a vármegyét, mit főz holnapra a főispáni szakács: — vagy ha már az teljes lehetetlenség, legalább szökhetne mindjárt ebben a percben a földkerekség túlsó oldalára, ahol nincsenek ismerősök, tisztelők, kiknek mindenikének gúnyos mosolyával fog kelleni találkoznia, mindmegannyi tördőféssel abba a nemes szívbe, melynek külső burokját annyi megpróbáltatásnak tette ki a fátum. . .

Vagy mért nincs itt a kezeügyében mindjárt egy képviselő aspiráns, aki neki nyomban vasutat építtessen innen hazáig, vagy egy gózsiklót az ablakból lefelé! Attól talán kitelnék. Ígért az már nagyobb dolgokat is.

. . . Ah, késő minden!

Melanie felébredt a létra lezuhanása által okozott zajra, s álmos, felriadó hangon sikoltott fel:

— Ki az? Mi az?

Mády nem felelt.

A vénlány borzadva pillantá meg, amint sikerült szétnéznie, hogy az ablakban valami fekete tömeg guggol a virágcserepek közt.

— Segítség! Hess! Kísértet! Csiba te!

Azzal áhitatosan keresztet vetett magára.

»Bizonyosan kísértet« gondolá, s foga vacogott a félelemtől. Az a különös, hogy a kísértetnek is vacogott a foga.

A vénlány reszketve bújt a párna alá és arról kezdett gondolkozni, hogy hányfélék a kísértetek? Bizonyosan ott is vannak nőkísértetek és férfikísértetek is... Vajon az utóbbi nemhez tartozik-e az ő síri látogatója?

— Melanie kisasszony! — szólalt meg e percben az ablakból egy nyöszörgő, alázatos hang.

A vénlány örömszketve kapott mellén szétvált ingéhez, s azután elgondolva, mennyi édes varázs rejlik a közelgő percek méhében, álmodozó, egyszerre egzaltált hangon szóla, lassan, suttogón, mint a titkos szerelem költészete, lágyan, olvadékonyan, mint az aeolhárfa.

— Ön az? Ah, ön az? Ön? Mády? Ah! Vártam önt. Tudtam ezt, reméltem ezt. Ön kedves vakmerő! Nos, fél a szemrehányástól? Kétségkívül, kétségkívül meg fogom szidni. Eh! hagyjuk ezt, édes barátom, minél későbbre, nemde? Most legtanácsosabb lesz belépni, kóbor lovagom! Lám, lám merre talál ajtót a gonosz.

No, iszen most ijedt ám csak meg komolyan Mády Károly! — Ez volt a leghalálosabb tördőfés életnyugalmának. Így félhalva, összekénozva, minden örömtől megfosztva, meg tetejébe megfogadni regényalaknak, szerelem bolondjának, középkori trubadúrnak.. Seregeknek ura! Hogy bírtad kigondolni ezt a fokozatos kínláncolatot, ezt az eleven mártíromságot!

— Én beteg vagyok, kisasszony — nyöszörgött tovább feleletül a kóbor lovag. — Egy nagy kérésem van nagysádhoz!

Melanie megigazítván pongyoláját, félig fölemelkedett agyában:

— Hogyan, ön beteg? Szóljon! Minden szava teljesítve lesz! Arra esküszöm. Szóljon!

— Legelőszőr is esedezem, ne gyújtson gyertyát... — szótagoló Mády.

— Oh, nem, nem. A világért sem, ha ön akarja, — szólt közbe Melanie, kinek magának sem volt kedvére a gyertyavilág. A sötétség eltakarja a női bájak hiányát.

— ...Aztán hunyja be szemeit...
— A külön! — dünnyögé a vén lány.
— És magyarázza meg, merre lehet innen észrevétlenül lemenni az utcára.

Melanie szemrehányó sóhajjal válaszolt.

— Alig jött, és már az elmenetelre gondol. Az nem szép öntől!

Mády leereszkedett a szobába, s amint a padozatra ugrott, nagyot rotytant a malter-nedvvel megtelt félcipő.

— Szóljon, az égre kérem, tisztelt Melanie kisasszony. Holtig háladatos szolgája leszek. Szánakozzék rajtam! Én nagyon, nagyon szerencsétlen vagyok.

— Ön különös! — szólt Melanie kételkedő bámulattal. — Amerre jött, arra megy. Hiszen az nagyon egyszerű.

— Igen, kisasszony! De én a létrán jöttem s azt szerencsétlenül lelöktem magam alatt — siránkozték Mády.

Melanie elkezdett szívéből kacagni; kutyába sem vette ezt a mohácsi veszedelmet.

— Ön szeretetreméltó pechvogel! Szerelem mártírja! Így kell az ilyen hevesvérű kalandkeresőknek. Elkel egy kis lecke önöknek is, férfiak! Mindég szeretik az extrémeket. Néha ránk sem néznek, máskor meg a tornyot is megmásszák értünk. Úgy kell, úgy kell!

Melanie felkelt ágyából s amint a sötétben Mády felé lépdelt, önkéntelen pajkossággal fenyegette meg ujjával.

Mind közelebb-közelebb jött s egyre suttogóbb hangon szólott hozzá:

— Ön pedig ugyancsak furcsa helyzetbe jutott. Ebből a szobából csak az apám hálószobáján lehet kijutni. Attól pedig isten mentse meg! Oh, az én apám nagyon kemény ember az ilyenekben... nagyon, nagyon rossz ember... Mind a kettőnket keresztül lőne, ha megtudná...

Mády összerázódott s felsikoltott az agyonlövés gondolatára.

...Oh, hiszen olyan szép az élet!..

— Szent ég! Mi baja? Pszt! Lassan. pszt! — csitítá Melanie egészen mellé lépve.

— Ne lépjen közelebb, kisasszony, az isten szerelmeért!

— Miért?

— Mert egészen bekeni magát. Jaj, egy szót sem szólok többé. Csendes leszek, mint az agyonütött; csak az életem ne bántsa senki.

Azzal hanyatt terült a padlón és elkezdett nyögni, lihegni rémletesen; a láz nagyon erőt vett rajta s megfosztá eszméletétől; beszélt összevissza mindenféle hagymázos bolondságot, amit beteg álmai elébe rajzoltak a mai élményekből.

... Engem meglőni! Oh, nem! nem! Olyan utálatos a halál; ott feküdni hideg földben, rothadt fagyókerekkel összevegyülve, férgek között... míg ellenben oly szép az élet; nézni a zöld fűvet tavaszkor, hallgatni a szél zúgását sötét erdőben... Oh, nem akarok meghalni. Ne öljetek meg! Szelíd, szófogadó, alázatos ember leszek! Prenumerálok minden hazai lapra!

Melanie kétségbeesetten hajolt le hozzá, de amint arcához ért kezével, félrerántotta azt.

— Mi az ördög az?

Izgatottsága miatt, melyet az események rendkívülsége szült, alig bírta a gyertyát meggyújtani.

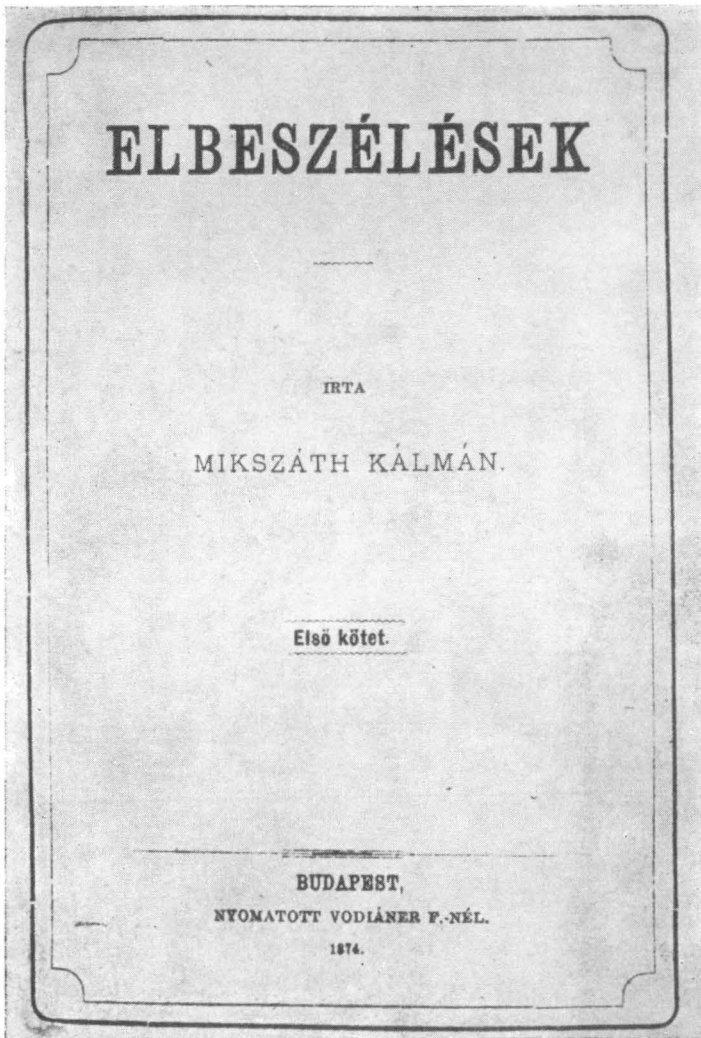
Inkább ne is gyújtotta volna meg!

Az esteli ideál valóban szánandó helyzetben feküdt ott, összezsugorodva, mint a sündisznó. Felismerhetlen rajta minden emberi vonás, még a szeme is be van hunyva, hogy annak se legyen nyoma sehol; csak a melle zihált erősen és a szája mozgott folytonosan.

». . Éresszétek meg eszem ártézi szökőkútját, hadd fecskendezze be a világot még egyszer utoljára gondolatok özönével! Le kell főzni Lindleyt. — Nini, hogy fogja kabátom szélét a méltóságos főispán úr. . . Pedig hiába fogja, nincs benne semmi — csak én. Azaz, hogy én sem vagyok benne, mert én nem vagyok senki. Ejnye csak eszembe jutna a nevem. . . Vagy talán nem is hínak már engem sehogy! . . .«

Melanie pedig csak nézte, nézte egy darabig »a szomorú alakú lovag«-ot és eszébe jutott a neve is, no meg mellel az is, hogy erre a névre százezer forintot érő takarékpénztári könyvecske álmodozik otthon a nagy »siffonér«-ban, fátumos gazdájának leendő édes feleségéről; — lehajolt tehát még egyszer Mádyhoz, és fölemelte a földről, gyöngéd szerető nyájaszkodással kényszerítve őt ágyhoz támolyogni.

Mikszáth elbeszéléseinek első kötetkiadása
— 1874 —

— Megyek, Mucikám. . . megyek. . . Úgy van, fektess le. Hallod-e a sok »éljen« kiáltást odakünn? Az mind nekem szól. Hallod? Ugye hallod, Mucikám. Neked adom az ócska csizmaszáramat.

— Láza van — suttogá Melanie, aztán odafektette a saját szűz párnáiba az idomtalan sártömeget, és becsukván szobája ajtaját belülről, leült az ágy szélére virrasztani a kedves beteg fölött.

Hja bizony, a férjek nem teremnek úgy, mint a gomba! Azokat fáradtságosan meg kell érdemelni, szolgálni, mint a jó hírt, mint a jószerecsét, mint az érdemkeresztet.

Melanie az éjen át többször felköltötte Ancsát s főzetett bodzaherbatét, fodormenta-levelet, állítólag a maga, de tulajdonképpen a beteg férj-jelölt számára, kivel még az anatherin-szájvizet, meg a rezedalajat is megitatná szívesen, csak használna.

Tisztelet a vénlányoknak, csak ők tudják igazán megbecsülni a férfiakat!

Melanie boldog volt. Beteljesült, amiről álmodozott. Az ándung ritkán csal. A kiterjesztett háló pihenhet már nem vette semmi hasznát. . . A medve magától jött be a kalitkába. Többé már nem mehet ki. . . soha többé. . .

Hol-hol fölkel betege mellől s lábujjhegyen eltipeg a nagy állótükörig, mely hűségese adja vissza az önteltté vált vonásokat; elől-hátul megnézegeti magát, egyet mosolyog a rá visszaintegető képre, mintha üdvöznélne azt, mintha elhalmozna azt összes szeretetével.

Majd megfordul s hosszan elandalog a másik alakon is, kit olyan bizarrá rajzolt ki a szeszélyes végzet durva ecsetje, aztán siet a csurgó izzadságtól felelesztett sarat koronkint letörölni halántékairól a szerető leány gyöngédségével és az édesanya gondosságával, belebeszélve annak lázas vízióiba:

— Szegény ember! Mennyire tönkretette a szerelem!

BEFEJEZÉS

Oh, de nagy akasztófáraláló az a Plantamour kométája, hogy nem ezen az éjszakán hozta magával farkán a — »világ végét«; hanem megmaradt későbbre ijesztgetni a felvilágosodott emberi nemet. Milyen szép lett volna, ha soha meg nem virrad többé, ha elmúlt volna minden, egy nagy gyurmává alakult volna az összes mindenség, vármegyeház, el nem mondott dikció, megmaradt fáklyadarab, lemaradt cipő, okos ember, számár ember, szerencsétlen ember, mind mind összetaposva, összegyúrva a világ tengelyének küllői alatt. De fájdalom, most is csak úgy megvirradt, mint máskor: a nap mosolyogva bukott be a láthatárra; a vártán álló huszár a megyeház kapujában éppen csak olyan peckesen lépegetett, mint tegnap; az öreg Kelemen éppen olyan nehezen húzta fel sarkantyús díszcsizmáit, mint tegnap, és olyan türelmetlenül kiabált reggeli után, mint tegnap.

A világ nem változott semmit. Egészen érzéketlenül hagyta a Mády-féle tragédia.

A »tót Ancsa« nagy szuszogva behozta a reggelit, éppen mint tegnap, hanem ma még ráadásul behozott egy sáros báránybőr sapkát meg egy lakkcipőt. Már ilyen mellékelt tegnap csakugyan nem hozott be.

— Hát ezt mihez egyem meg? — riadt rá Kelemen úr.

— Ezt a kőműves találta — a maltergödörben.

— Hollá! — kiáltott föl Kelemen bácsi. — Hiszen ez a Mády kucsmája. Olyan nagy feje nem lehet másnak.

— Az ördögbe is... — folytatá gondolkozva — tegnap még ebben a sapkában és cipőben volt itt. Ez különös fontos-ságú körülmény. Ebből még szép eset nőheti ki magát. Csalhatatlan corpus delicti. Eredj fiam, Ancsa, Mády úrékhoz és kérdezd ki, hogy hol van az úr, — otthon aludt-e az éjjel? Siess! itthon legyen a féllábad!

Ancsa fölfogván rendőrügynöki minőségének fontosságát: ahelyett, hogy maga beszélte volna el ama jelentékeny körülményeket, miket Mády felől megtudott, elhozta eleven tudósításnak a Muci inast, ki a főcsendbiztosnak részletesen elbeszélte a tens úr tegnapi furcsa viseletét: mint kiáltott segítséget sehol sem létezett rablók és gyilkosok ellen, mint foj-

togatta meg, amiért nem tudott neki olvasni a tiszta papírosról, és mint találta üresen az egész házat, mire az orvossal visszatért; azóta pedig egész időig sem híre, sem hava.

Kelemen bácsi nagy kedvveléssel hallgatta ezeket a dolgokat. E' bizony fene homályos történet. Az eleje ugyancsak szépen fest. Egy új bűneset a »Pitavak«-ba, amit Kelemen Miklós főcsendbiztos fog kideríteni. A manóba! hiszen ezt még a lapok is közölni fogják, köszönetet szavazva a derék és ügyes csendbiztosnak. Ott lesz, olvasni fogja a nevét nyomtatásban. A főispán megdicséri hivatalosan, a nemes vármegye pedig bámulva fogja beszélni, milyen ménkő ember a vén Kelemen.

Most nincs is egyéb hátra, mint egész kedvvel nekiindulni a nyomoknak, összeszedni, ami még a régi szuszából megmaradt a vén »kaput«-ban. Hisz a magyar ember úgylébe születik minden tudományba. Annak csak akarni kell.

Aztán elgondolkozva, hogy az eddigi észleletek bizonyára raffinírt gyilkosságnak rosszul takart griffjei, önkéntelenül felkiáltott:

— Úgy van! A szegény Mády kétségkívül meggyilkoltatott!

A jó Muci érzékeny könnyekbe tört ki.

— Szegény jó tens uram! Én istenem, én istenem! Minek mentem, minek távoztam el mellőle? Legalább a szemét fogtam volna he szegénynek! Legalább már testamentumot engedtek volna neki csinálni vérengző gyilkosai. Tudom, nekem is hagyott volna valamit.

A főcsendbiztos sietve csatolta fel kardját s fontos léptekkel ballagott le a talált »corpus delicti« helyszínére; még a csibukjára is elfelejtett rágyújtani buzgalmában; csak úgy a levegőbe szipákkolt.

A maltergödörnél semmi különöset sem bírt fölfedezni; hanem az mégis feltűnő volt, hogy a Melanie szobájának ablakától le a földig az egész fal összeviessza volt csepegtetve malterrel, mintha valami bagózó óriás köpte volna le a tisz-tára meszelt homlokzatot.

Az öregúr megcsóválta fejét, nem szólt egy szót sem, hanem ismét felballagott az emeletre.

— Hol a kisasszony? — kérdé Ancsától.

— Még nem kelt fel. Odabent fekszik. Az éjjel beteg volt.
— Igaz. Magam is észrevettem, hogy többször átment a szobámon.

Kelemen intett a középső szobában a siránkozó Mucinak, hogy maradjon hátra, s megnyomta lánya szobájának kilincset.

A szoba be volt zárva.

— Nyisd ki! — kiáltá.

Azután hozzátette:

— Mert különben...

Képzhetni Mády rémületét odabenn, ki csak az imént ébredt fel kórálmaiból tökéletes épségben és egészségben. Ekkor tárult fel előtte egész borzalmasságában az »új világ«, melyben ébredésekor találta magát.

... Biz az kopár föld volt, sehol oáz, virág, zöld levél! Mindenütt, a lélekölő, szomorú pusztaság... sivatag... Hanem hát az igazi diplomata körülbarikadíroz minden eshetőséget! az igazi diplomata, mikor leesik, mindjárt arról gondolkodik, hogy mint keljen fel. Ha pedig föl nem kelhet, inkább hajlik egyet, mintsem eltörjön...

Desperációjában végigkérődzött a tegnapi eseményeken, s már éppen kombinálni kezdte, miben áll a dolog, milyen pozíciót kell foglalnia: midőn Kelemen zörögni kezdett az ajtón.

Dobogó szívvel bújt a párna alá. Melanie biztatta, hogy ne féljen, hanem nyíltan és bátran lépjen fel apja előtt.

— Melániám! Leányom! Nyisd ki, ha még élsz, szegény gyermekem! — hangzott újra kívülről az öregúr hangja, sokkal érzékenyebben mint előbb, mert az újdonsült csendbiztos újabb gyilkosságot gyanított, midőn leánya felelete helyett csak a némaság adott visszhangot szavára.

— Nyitom. Azonnal nyitom! — felelt nagysokára Melanie. Várjon kérem egy kicsit.

Az öreg fejét csóválta megint.

— Már mégis kellett valaminek történni. Hm. Az öreg Kelemen ménkő ember. Megszagol mindent!

Aztán türelmetlenül s érdekesülten tekintett az ajtóra.

Bent sürgés-forgás, keresés, rakosgatás, kefélés, elfojtott suttogás siket nesze uralkodott, mindinkább bonyolítva a

dolgot Kelemen bácsi elméjében. Az ördög jött volna rá, hogy az nem egyéb mint a Mády előkészítése az utolsó kenetkez.

— Legyen bátor, ne féljen semmit! — suttogá még egyszer Melanie, mielőtt az ajtót kinyitotta.

— Az leszek! Vakmerő leszek! Egész hős leszek, csak aztán kegyed is védjen, gyámolítson, bántani ne hagyjon...

Végre csikorgott a kulcs a rozsdás zárban s Kelemen úr előtt kitárult az ajtó.

Melanie háttérben látható volt a Mády alakja. Kár, hogy nem görögtűz mellett jelentek meg az ámuló öreg előtt.

A nagy diplomata valahogy jól-rosszul megmosdva, kikefélve, de mezítláb jelent meg a terenumon félénk »jó reggelt!« kívánva.

Muci felösmerte a hangjáról s örömsikoltással rohant hozzá.

— Hát él a tens úr? Nem ölték meg, nem gyilkolták meg? Meghagyták élve, egészen elevenen...

— Ni, hogy örül más kárán a gazember! a futó betyár! No, megállj! Takarodsz ki a házamból! — riadt fel Mucira Kelemen bácsi, kinek sehogy sem esett jól, hogy az elgondolt gyilkosságból nem lett semmi. Vége van mindennek! Hír, dicsőség már pihenhet. Most már mehet a pokol fenekébe Pantinba, ha agyonütött emberre fáj a foga!

Azután odafordult Mádyhoz s rideg, sötét arccal kérdé:

— Kicsoda ön?

— Csak ösmer, kedves urambátyám, hogy Mády Károly vagyok.

Az öreg Kelemen haragosan csapott kardjára.

— Én nem vagyok önnek kedves urabátyja. Én Kelemen Miklós főcsendbiztos vagyok. Mit keres ön itt? Feleljen nekem, hogy jutott ön ide?

A gyámoltalan ember reszketve, félve húzódott az aggszúz háta mögé.

Már hiszen tud mennydörögni kormány ellen, társadalom, zsarnokság ellen, de egy haragos emberrel, aki még tetejébe oda van kötve egy ócska fringióhoz... azzal már bajos beszélni.

— Mit keres ön itt? — ismétlé vérjégesztő hangon az öreg.

— Se-sem-mit sem... — szótagoló az elokvenciából kifogyott orátor.

— Borzasztót gyanítok — ordított képéből kikelve a főcsendbiztos. — Éjszaka bejönni a lányom hálószobájába. Borzasztóság! Ezer millióm ördög! Magyarázza ki magát az úr, — mert különben mindjárt vérfürdőt csinálók!

A vármegye oszlopa úgy összezsugorodott, mint a gombolyag; az arca eltorzulva kék színbe ment át, a lába pedig reszketett alatta, mint a kocsonya — hogy félteni lehetett az összerogyástól.

— Irgalom! Kegyelem! Nem vagyok vétkes! Avagy bűn-e a szerelem? Szeretni forrón, kimondhatatlanul — nem lehet véték. Igen, igen, én szeretem Melanio-t, s őt boldogítani egyetlen kívánságom. Esküszöm, hogy csak tisztességes szándék vezetett ide...

Ezek a szavak voltak a nagy diplomata jelenlegi bari-kádja! Melanie lágyan borult ezek hallatára Mády keblére.

— Én szerelmesem! Szívemnek szíve! . . .

Az öreg Kelemen bácsi pedig megsodorintá bajuszát, nagy nyugalommal letette csibukját az asztalra, egyet szipantott a tobákos piksziséből, egyet igazított a kardkötőjén és — teljesen felderült.

— Hüm! Az már egészen más dolog. No, no... nem haragszom. Csókoljátok meg egymást, gyermekek! Aztán a félcipője ott van a másik szobában; felhúzzhatja. Richtig! Nem parancsol, kedves uramöcsém, egy kis szilvóriumot? Nem árt az meg! Jó lesz szíverősítőnek!

... És az nagyon jó vice volt Kelemen bácsitól, hogy szív-erősítővel kínálta meg a boldog vőlegényt.

LÁTOGATÁS STOFI BÁCSINÁL

Csütörtökön délután a királyi ügyész úr engedélyével meglátogattam beszélyeim alakját, a jó Stofi bácsit.

Tartoztam neki ezzel a vizittel.

Ha végig viaskodtattam Sapsz Augusztinnal a »Miért fél Stofi bácsi a porosztól?« című beszélyben, ha összevesztettem a »Batyus zsidó lányá«-ban az esküdtekkal, ha kidobtam az ablakon a »Fekete szemek«-ben, ha elkísértem élete kalandos útain tollammal, illő, hogy a küzdelemteljes, logikátlan pálya emberét megnézzem a legutolsó garádicson is, ahová a sors keze letaszította.

Az őrmester szobájába hívtam le.

Velem volt még két beszély-alakom, Sramko fiskális és a toasztírózó Béla gyerek.

Öt perc múlva megjelent.

Az arca sárgább, mint egy héttel ezelőtt, a szeme beesettebb, alakja összeesett: a nagy fekete kabát csak úgy lityeg-lotyog rajta. Az eleje mindig be szokott lenni piszkolva leszóródó tubákkal: azóta már azt is lekefélte róla a szél . . .

Vad mosoly jelent meg arcán, amint megpillantott.

Arcsontjain valami rángás volt észrevehető, vállait felhúzta egész nyakáig, melyben hanyagul lóg le az ismeretes fekete kendő.

— Isten hozta! Servus humillimus! Hüm! Már megint anyagot jött gyűjteni maga, kis román-schreiber. No, örülök. Nem is képzeli, milyen szép leány-vizitem volt tegnap . . . Izé . . . nézze csak, milyen korrupált a mai társadalom . . . Sie, Herr őrmester! Kitől konfiskálták ezt a sok gyufatartót?

— Hát hogy van, Stofi bácsi? — kérdém részvétellel.

— Hüm . . . izé . hüm . mily kérdés?! Úgy vagyok, mint Lónyay a parlamentben. Megvan mindennem a világon, csak a *levegő* hiányzik.

— Hogy beszélhet hát mégis a *levegőbe*?

— Malícia. Hüm . . . De megbocsátok magának. Ösmer-tem magát még kicsi gyermek korában. Úgy látszik, fehér haja volt, minélfogva miért ne allegálhatnék én innen is?

— Igen, de hogy számítja be a feleknek a *pertári megjelenéseket*? Hát kap-e feketekávét ebben az Eldorádóban?

— Hihihüm! Küldhi nhekem mindennap izraelitha hitközség Bécsből telegraphon — szólott Stofi bácsi zsidó dialektussal, mintegy reminiszcenciája-képpen a Deutsch-kávéházi diplomatikus nyelvnek.

Szegény, ha tudná, hogy a Deutsch-kávéházat is becsuk-ták egyidejűleg vele! Egyik se élhette túl a másikat.

Utána puszta rideg lett minden . . .

Meg sem szomorítottam ezzel a hírrel. Ha megtudná, talán nem is vágyakozna a szabadság után. Mert mit ér, ha van szabadság, de nincs kává a Deutsch-ban?

Mit ér, ha van pap, de nincs templom?

Jó negyedóráig diskuráltunk. Azután ajánlottuk magunkat. Stofi bácsi kikisért az udvarra, hol a rabok, ezek a félig szánandó, félig borzalmas alakok egész flegmatice végezték monoton körsétájokat oly egykedvűséggel, mintha csak valami bálteremben defilíroznának egymás után garde-dame-jaik, az örök, felügyelete mellett.

— Lássák, milyen szép tágas udvarom van — mondá keserű humorral. — Ez aztán a fény! Magok ezt nem is értik, szegény ördögök! —

Egyet rántott izgatottan a nyakkendőjén . . .

— No, de nem tesz semmit! Ne irigyeljék tőlem. Mert olvégre is nem lehet minden ember *udvarképes*.

Mély gondolatokba merült: reszkető két ujját végig-simította homlokán . . . Olyan sötét volt az e percben . . .

— Isten áldja meg, Stofi bácsi! — mondám búcsúzólag a kapunál. — Én már nem látogathatom meg többé. Néhány nap múlva megyek Pestre. Adja isten, hogy egy esztendő múlva egészségesen találkozunk *odakinn*. Bagatelle.

Hiszen már csak háromszázhatvankét napja van hátra az egy évből . .

Stofi bácsi felröhögött, egy nagyot hunyorított szemöldökeivel, és idenyújtotta kézszorításra a jobb keze három ujját. . .

Feltűnt az a körülmény, hogy a mutató- és nagyujja görcsösen össze volt szorulva.

Mi lehet az? Még egyszer megfogtam kezét s széthúztam ujjait.

Hát szegény *egy csipetnyi tubákot* szorongatott ott, amit az őrmester piksziséből sikerült elhódítania, elviendő azt magával vigasztalásul a szomorú fogságba azon jeles orr számára, melynek nem szabad megérzenie gazdája nélkülözéseit.

Mikor olyan édes gondolat az, hogy az ember szabadon elprüsszentheti magát a börtön néma falai közt és elmondhatja magának: »*prózi*«. Még azt is elhitetheti magával, hogy nincs egyedül.

Egyébiránt ő sohasem lehet egyedül.

Vele vannak összekuszált, zürzavaros, kaotikus eszméi: ez a hadsereg, melyet ő szül s mégis ellene fordul, tépi, marcangolja kebelét, mely egy egészen külön világ, amelyik nem forog a nap körül, mert mindig *az örökös éjszakának van fordulva*.

— Stofi bácsi, szeretne-e most odakinn lenni? — kiáltám vissza, mikor már jó távol voltam tőle.

A kalapjával integetett, míg a kezével odamutatott a sétáló rabsoporra.

— Lächerlich! Mit gondol? Mit keresnék én magok közt, mikor idebent sokkal *becsületesebb emberek* közt vagyok, mintha *ott kinn* volnék.

A FOTOGRÁFIÁK REGÉNYE

Öt arcképem van tőle.

Olyan szép kis mosolygó gyermekleány volt. Ez az akkori arcképe. A szép gömbölyű, piros pofácska mint a barackvirág, a kis elkényeztetett szájacská széthúzva görbére, úgy-hogy a biggyesztett ajk szépen befödi a kis szemölcsöt, mely alatta van, s mely olyan jól illik a gonosznak! Az ábrándozásnak indult kék szemben ott játszik az a végtelen nagy pajkosság, amely a gyermeknek sajátja. A boldog gyermeké, s mely talán csak azért van ott, hogy az életnek legyen mit letörülni onnan a bánat szivacsával. A gesztenyeszín gazdag haj egyszerű fonadékban omlik alá, mintha mondaná: a tizenkét évnek még nincsen hiúsága.

Éppen tizenkét éves volt akkor Lórika. Már annak talán nyolc éve is, ahogy fotografírozták. Valami kóbor kisvárosi művész remekelt rajta. A mama ígért neki szép ruhát meg nagy képeskönyvet, amibe ördögök lesznek festve, ha öt percig mozdulatlanul belebámul abba a csodálatos fekete ágyúba, amely mögé félve búvik el a nagy kendő alá a fotográfus bácsi.

Megállotta nevetés nélkül, mint Napóleon Lulu a sziámi követség fogadtatását, és talán megkapta mamától a szép ruhát. No, az ördögökkel telefestett könyvet hogy megkapta, azt bizonyosan tudom. A sors ajándékozta meg vele, aki mostohaanyja volt Lórikának.

A másik fotográfia mint felnőtt hajadont ábrázolja. Egész négy évvel készült később az előbbinél. Milyen változás! Hosszú uszályos, fekete-fehér csikos ruha foly le délcég termetén: a gesztenyeszín haj megbarnult s mesterkélte fonatai közt három sor fehér gyöngyöt mutat. Aladár szereti úgy. A gömbölyű arc meghosszabbodott, s ha nem is olyan szép már mint azelőtt, de sokkal méltóságosabb. Aladár legalább úgy találja. Homloka nem magas és pattanásos, arca kissé keskeny a homloknál s egyre szélesebb lefelé. Ez különös ugyan, de Aladár éppen ezt a különöséget imádja. Könnyen lehet, hogy az ő kedvéért nőtt ilyen alakúvá. Mert nem lehetetlen, hogy Aladár kedve ellen semmit sem tesz az isten. Mikor olyan nagyon-nagyon kedves

Oh, szép arc ez most is nagyon. Tessék csak jól megnézni! Szűzies szendesség a régi pajkos, most pedig lesütött szemben. A kedves vonásokon valami nemes kedélyesség, valami szilaj dac és nőies légység, mely fenséget kölcsönöz azoknak. Olyan ő akár egy Zrínyi Ilona. A hófehér nyakról hanyagul csügg le a nagy medaillon. Aladár haja van benne. Kezében pedig ott lóbálódik a cvikker. Azt már nem szereti Aladár. Hanem juszt, azért is.

Ekkor már tizenkét példányban vétette le magát Lórika. Mégsem jutott minden udvarlójának. Bánja az ördög! Nem törődik ő egyikkel sem, csak Aladárnak jusson. Az az ő egész világa.

Aladár is szerette Lórikát. Volt valami előkelőség a tartásában, ami eltaszította és vonzotta az embert egyszerre. Olyan volt, mint egy szép festmény, amelynek még hibái is elragadók. Aladár is éppen úgy szerette, mint egy szép bizarr festményt, amit szobája falára készül akasztani. Ha látta maga előtt, ellenállhatatlan hévvel tapadt rá tekintete, lebűvölve figyelmét, akarátát, gondolkozó tehetségét éppen mint egy szép festmény; ha pedig nem látta, nem gondolt rá, s ha felidézte néha emlékét egy-egy múltó perc, az nem fájt neki, nem égette, csak lelkesítette.

Lehetetlen volt őt nem szeretni.

Termete deli volt, hangja csengő, jelleme szilárd. Egy darab földre dobott paradicsom. Mikor olvadt a szerelemtől, olyan volt mint Ronow Ágnes, családi körben mint Bornemissza Anna, a társaságban mint Lola Montez... közönségesen pedig mint egy kis ördög.

Aladárnak azért tetszett, mert olyan kis ördög volt.

Társadalmi állására nézve közepette állott a valódi uraknak és a bocskoros nemeseknek. Ezekhez ő nem akart tartozni, amazok pedig őhöz nem. Édesmamája típusa volt az úgynevezett garasos arisztokráciának: kedves, tősgyökeres magyar asszony, annak minden erényeivel és hibáival, kire ráragadt némi előkelő máz, mely olyan nagyon rítt le róla, mintha valaki sallangos dohányzacskójára lantot hímeztetne sárga-fekete sáfollyal; no, meg az is nagy hibája volt, hogy az anyatermészet is valóságos lányos mamának, telivér garde-dame-nak alkotta.

Nagyothalló is volt egy kicsit a jó ténsasszony, rövidlátó is, de azért a mosolyt, kézszorítást észrevette a csirájában, s ha a beszélgetés fonala letévedt a jó időjárás orsójáról, nyomban észrevette, s a legérdekesebb suttogás közé sietett pontot csinálni:

— Nézz csak ki, fiam, Lórika. Hová lett az az akasztó-fárávaló kis Gyuri?

A kis Gyuri volt a ház legapróbb csemetéje. A kedvenc. A kis lángész. A család büszkesége. A nagyságos mamáék leendő istápjja, amire azonban a kis Gyurka nem látszott valami nagyon számítani, mert már kétszer próbált belecsni a kútba. És vagy háromszor pottyant le a létráról, melyre verébfészkek után bátorkodott a kis nagy vitéz.

Bizony szegény Lórika sokat szenvedett a mamától.

Ha a regény közepén, a Paul de Kock-féle helyeken egyszerre el volt nyírva a legérdekesebb két lap, ott bizonyosan a mama keze járt. Ha a szűkre parancsolt ruhaderek oly bőnek került haza a szabótól, hogy a hét egyiptomi kövér esztendő is belefért volna, az is a mama dolga volt.

Ha valami demokrata mulatságra volt Lórikának kedve elmenni, s a rudas ló, a Miska kocsis kacskaringós esküdözése szerint, hirtelen megsántult, úgyhogy nem lehetett befogni, oda is mama vitte a betegséget.

Mama volt megölő betűje minden jónak, minden szépeknek, minden mulatságosnak.

Ő választotta a barátnőket és udvarlókat leánya számára. Már az igaz, hogy kitűnően értett ehhez a mesterséghez: olyan finoman elmarni ínye-ellenes fiatalembert a háztól, hogy az szegény maga is azt hitte, miszerint magától maradt el; egy kis figyelmetlen megérintése az illető flótás-jelölt fogyatkozásainak egészen megtette a hatást. Ha pedig az sem használt volna, jutott a nagyságos mama »Conversations-lexicon«-jából drasztikusabb szer is, amitől a jó-hiszemű udvarló ajkain egyszerre jéggé fagyott az imádot-jához röpkedő sóhaj szerelemterhes lehelete. Ilyen szer volt önagysága vasvillás szeme, különféle szabású grimaszja s végszükség esetén aztán »nyílt felpattanása«.

Aladár nem tartozott a kimustrálandó gárdába.

Egyik hővérű barátja kópéságból elmesélte a mama előtt, hogy valamelyik ősanyja nővére volt a madagaszkári királynak, gróf Benyovszkynak: van is ott a madagaszkári szigeten egy hirtelen vármegye, mely egyenesen Aladárt illetné mindenestül, ha valami fogas prókátornak kerülne kezébe ez a captiosus kérdés.

Ezt azután sohasem feledhette őnagysága: az a madagaszkári vármegye sohase ment ki többé az eszéből. Aladárt végtelenül szerette azóta. Ő lett a fiatalság példányképe. Egy úr a »több úr« közül. Okos, mívelt fiatalember, aki megél a jéghátán is. Természete is éppen megegyezik a Lóráéval. Egyforma bolond mind a kettő! Szép összeillő pár lesz belőlök!

Ebből az időből való a harmadik kép. Tiszta fotográfia! Gondolom Borsosé.

A szép Lórika ott áll a virágállvány mögött és sugárzó boldog arccal nyújtja kezét Aladár felé, aki egy közönséges kerekarcú, boglyasfejű nagy gyerek. Csodálatos, hogy mit tud rajta szeretni! Nem is nagyon látszik érezni a mamlasz, hogy milyen fontos dolog az, ha az embernek szeretője odaengedi pingáltatni képét, saját arca mellé. Pedig hát ez olyan nagy bankó, amit csak a házasság vált be »aprópénzre«, talán azért aprópénzre, hogy legyen mivel kifizetni a férjek bizalmosságát.

Hanem iszen igaza is lehetett Aladárnak.

A sorsnak semmi köze ahhoz, hogy kiket festett a fotográfus egy képre, ő nem törődik azzal, hanem külön dobja őket, ha kedve tartja. A sors nem szereti az utánnomatokat, nem plagiator, hanem megtartja a maga eredetiségét mindeütt mindenben.

Mikor már ott csillogott a jegygyűrű ujjaikon, az első szerelmi csók emléke ott égett arcaikon, akkor egyszerre felkerekedett s odadobott a paradicsomba vezető útra akadálynak egy vén porosz bárót.

Gondolom Stallenberg Maxnak hitták.

Nem volt reki ugyan valami tetszetős fizonomiája, amivel hódítani lehetett, hanem hozott ahelyett hazájából egy tarisznya aranyat, amivel győzni lehetett.

Itt aztán vett egy ötszáz holdas birtokot, egy ócska kastélyt, négy lovat a tilburyja elé és csináltatott egy

libériát, amibe valami lompos parasztot bújtatott kocsinak.

Ismerte már az embereket.

Persze, hogy mindenütt szívesen látták a lányos házaknál.

Lórikáékkal is megismerkedett. Neki is nagyon megtetszett az Aladár ideálja. Hogynel mikor olyan gyönyörű porosz szabású arca van. Aladár nem vette neki rossz néven, hiszen ott a jegygyűrű az ujján, és ott a falon a kép, mely összecsatolja őket örökre.

Max báró hanyag eleganciával meg is nézte azt egy ízben cvikkerén keresztül, és arról gondolkozott, hogy az egyik alakot le fogja onnan vakarni. Nem ismerte még a szerelem erejét.

De azért hozzálátott a kivakaráshoz, és a nagyságos mama segített neki.

Aladár már többé nem volt derék, mívelt, zseniális fiatalember, Lórikához illő vőlegény; Aladár »lump« volt ezentúl a mama szemében, akiből sohasem lesz semmi. Ő ugyan hozzá nem adja leányát, inkább küldi a kolostorba! Ide ugyan az ő házába ne tegye többé lábát! Mit ártogat az ő Lórikája szerencséjének?

Max úr úgy tett, mint szerencsés földije Bismarck hg.: veni, vidi, vici. Egy szép reggelen előszámlálta valamennyi ösét, valamennyi jó tulajdonságát, valamennyi jövedelmi forrását, és megkérte szüleitől Lórika kezét. Azt a kezét, amelyiken ott csillog már a jegygyűrű s amelyik Aladár felé van nyújtva a szép aranyos ráámájú képen.

A szülők szíve dobogott az örömtől és meghatva rebegetek valamit részint a nagy szerencséről, részint föltétlen beleegyezésről. Hogyne örültek volna, mikor olyan nagyon szerették a szép Lórikát, akiből most már »nagyságos báróné« lesz.

Lórika pedig elsápadt, összeszorította fogait és azt mondta:

— Nem. Sohasem!

Hanem hát ki hallgatna egy gyermek szavaira? Tudja is az, mit csinál? A természet azért rendeli a karót a gyenge paszuly mellé, hogy egyenesre nővessze. A szüle is azért van,

hogy támogassa gyermekét, hogy érzelmeinek kertjéből kigyomlálja a katángot, gyomot, kakukkfűvet és egyéb ártalmas növényt, s azok helyére ültessen büszke amaranthokat, nemes kaktuszfajokat.

De hátha meg nem fogamzanak a talajban!

Az csak bolondos mese. Mindennek megvan a maga módja. Óvatosan, lassan kell elfonnyasztani az egyiket és óvatosan beültetni a másikat. Aztán az emberi szív is csak olyan, mint Max báró virginia-szivarja: ha nem ég, meg kell egy kicsit puhítani.

No, hát hozzá is fogtak a fonnyasztáshoz és a puhításhoz is. Az eljegyzési hír befutotta a vidéket. Aladár elbúsult rajta és elkezdett korhely lenni. Ivott, dorbézolt egész éjszakákon keresztül. Hideg, szótalan, mogorva lett, mióta nem volt szabad Lórikához menni. Ivott folytonosan. Nagy halottja volt, a — mennyország, azt temette be a tengernyi borba.

Lórika szüleinek jólesett az a sok szeszecskét, amitől Aladár szemei beestek, kék karikák közé.

— Látod-e a kedves ideált! No, ugyan volt kit szeretni. Azt a lumpot, országos korhelyt. Mily különbség: ő és a báró! Egy istentől elrugaszkodott haszontalan fickó és egy kifogástalan gentleman!

De Lórikának hiába beszéltek akár szülei, akár idegenek Aladár viselt dolgairól; hiába rajzolták borzasztó színekkel a jövőt, mely mellette várna rá: ő nem nézett bele soha abba a panorámába, amit mutogattak, az ő lelkében másképp volt kiszínezve a jövő képe, és ő csak annak a képnek hitt.

És ezt nem lehetett tőle rossz néven venni.

Max báró azt tanácsolta, hogy jó lenne elvinni Karlsbadba, onnan ő sem fog hallani semmit Aladár felől, sem az felőle. Az egész szerelem elmúlik egy szezon alatt, mint a füst. A távolság olyan, mint a szél, elfújja a füstöt.

Hanem azt alkalmasint elfeledték, hogy a szélnek még az a tulajdonsága is van, miszerint a nagy lángokat még nagyobbakra neveli . .

A gondos szülék, bármily anyagi megerőltetésükbe került is, nem késtek elfogadni és végrehajtani Max úr taná-

csát. Az bizony jó lesz! Hadd gyógyuljon ki szegényke mindenféleképpen. Hiszen olyan nagyon halovány most! Hadd legyen belőle pirosposzsgás menyasszony az új borra!

Azt gondolták, hogy a szerelem is olyan, mint Max báró parókája; ha az embernek alkalmatlan: leveszi, más színűre festeti, eldobja, összetépi.

Lórika szabódott, nem akart Karlsbadba menni. Hiszen olyan jól esik azt a levegőt színi, amit Aladár szí. A lehelet elröpül, eloszlik, beolvad a miriádnyi levegőrészek közé. Aladár azt lélegzi be: ő is viszont. És mégis azt mondják neki, hogy az orvos levegőváltoztatást tanácsol. Órülség! Elhagyni azt a levegőt, amely üde, édes, a többiért, ami mind ölé méreg!

A nagy szerelem óriásinak növeli még a semmit is, ha veszti, ha nyeri.

Lórika apja kemény ember volt, aztán olyan nagy bolondja volt Lórikának, hogy még erőszakos eszközökhöz is szívesen nyúlt boldogságaért. Erőszakkal hurcolta el Karlsbadba, mert hát a fogat is jobb egy rántással húzni ki, mint lassan feszegetni; — jobban fáj ugyan, de csak egy pillanatig. A levelezést is eltiltotta. Ne legyen egyetlen gyöker sem, mely összekösse a múlttal a nagyrahivatott gyermeket. Milyen nagyszerű jövőnek néznek elébe! Egy báróné a Bogozy-családban. A kis Gyurika, ha megnő, milyen charmant dialektussal fogja emlegethetni: »testvérrem a bárróné.«

Lázás büszkeség fogja el a szülők szívét, ha a bálványozott gyermekre gondolnak. Az anya és Max báró folytonosan ott voltak vele, az apa pedig minden két hétben elutazott hozzá egyszer, hogy megcsókolhassa azt a folytonosan halványuló-halványuló bizarr arcot. Ugyan mi baja lehet? Most még egy kicsit búsul az otthonért. No, majd jobban lesz. Aladárt már — úgy látszik — elfeledte. Sohasem emlegeti. De hát akkor mi szedi le arcáról egyenkint a szép piros rózsákat? Mintha valami titkos féreg rázna életgyökerén. . . Ki tudná azt, mi van a szívben a hamu alatt! Hátha mégis az a fickó? Csak már egyszer agyoninná magát!

Az pedig nem itta magát még agyon: a bánat és bor lassan öl csak.

Egyszer ott iddógált már harmadnapja egy kurta korcs-
mában, keservesen mulatott, egy szál cigány húzta neki a
szomorúbbnál szomorúbb nótákat részegen. Olyan nagy
lump volt már, hogy a társai is elhagyták, s a műzsikáló
cigányt kellett megfognia ivócimborának.

A levélhordó jött be, levelet hozott neki; tudta már,
hol kell őt keresni.

— Nem kell, ide ne hozd, semmi sem érdekel már. Hú-
zad, more, a jövő hétig. De meg ne állj! A jövő héten majd
átmegyünk a szomszéd csárdába.

A levélhordó mégis csak odadobta a levelet az asztalra.

Aladár odatekintett részegségtől keresztbe fordult sze-
mével a ledobott levélre.

Hát azokat az édes, kedves, rendetlen kuszált vonásokat
látta ott, mik szebbek a szerető szemnek Correggio festmé-
nyeinél; mintha a tündér nimfa írt volna fel oda egy varázs-
regét — azokat a vonásokat, mik költészetet kölcsönöznek
a hideg papírnak, mik megeszményítik, lebilincselik a gon-
dolatot.

Reszketeg kézzel tépte fel a borítékot, és kiesett belőle
ez a — negyedik fotográfia.

Azaz hogy nem éppen ez — hanem egy példány a Lórika
karlsbadi arcképeiből.

Oh, fordítsátok el szemeteket e szemrehányó arcról!
Elkárhozik, aki reá néz.

A karcsú, délceg termet meghajolva, a szem mélyen
beesve, a halvány arcon előntve a tengernyi bánat. Megkapó
fájdalomfelkiáltás az egész alak. A szemek fénye megtört,
semmi kifejezés bennök többé; mintha az égé volnának már...
Szenvedő angyal, aki a mennybe akar röplülni, de még egy-
szer visszasóhajt a föld után. A fekete medaillon még most
is nyakán van, finom összhangban a fekete moiré-antique
selyemruhával, mely bő redőzetben foly le soványaknak
látszó tagjain. Az egyik keze szíven nyugszik, mintha mutat-
ná, hogy ott belül fáj oly nagyon valami . . . a másik keze
Székács imakönyvét látszik eltolni az állványról, mintha
mondaná, hogy abban sincsen már elég vigasztalás . . . csak
a homlokon van még meg az a sötét vonás, az a szilaj dac:
»nem, sohasem«; de azt is előnti valami szelíd, melankolikus

glória, mely kér, mely átkoz, esdekel és mennydörög, mely azt látszik kiáltani az istennek: »Hol vagy hát, ha vagy? Ide gyere! Én vádollok téged! Minek teremtetted a szívet ilyené!» . . .

Az Aladárnak küldött kép alatt oda volt karcolva kötőtűvel ez az egy szó: »szeretlek.«

Ez az egyetlenegy szó. De abban benne volt minden.

A fiatalember kiitta, ami még bor volt poharában, odatette a negyedik arcképet a többi három mellé szívéhez, azután eljött hozzám és azt mondta nagy alázatosan, hogyha lehet, vegyem meg összes birtokát ötezer forint készpénzért, de rögtön; másképp tízezret is megérne.

Megalkudtam, jó vásárt csináltam vele, kiállítottuk az okmányokat, kifizettem, azzal szépen kezelt szorított velem és elment. Sem azt nem mondta: hova megy, sem azt: hogy mikor tér vissza . . .

Hírét sem hallottam többé; mintha a föld nyelte volna el és szőlőtőke nőne valahol a csontjaiból.

Egyszer aztán, úgy félév múlva, csak beállít szobámba egy cvikkeres divaturacs, aranygombos botjával szelesen hadonázva maga körül.

— Hollá! Hogy az ördög vigyen el, ha nem te vagy az, Aladár. Szervusz! Ül le!

Aladár nem várta be a kínálást, hanem hanyagul vágta magát legtisztességesebb pamlagomra és egyenkint szedegette fel sáros lábait törökösen maga alá.

— No, persze hogy én vagyok. Legalább valószínű.

— De hát hol a pokolba jártál?

Aladár leverte előbb szivarjáról a hamut, azután andalogni megforgatta nagy brilliantos gyűrűjét és azt a vékony arany karikát mellette.

— Hja, pajtás, az igen hosszú és unalmas história. Innen egyenest Baden-Badenbe mentem, ott aztán nyertem a te ötezer forintoddal kétszázézeret és most jövök vissza, hogy elvegyem menyasszonyomat, akit szegény legény koromban nem akartak hozzám adni szülei. No, útközben egy kis mulatság kedvéért még meg is választattam magamat országos képviselőnek. Bagatelle! Csak harmincezer forintomba került.

Azzal nagy begyeesen orrom elé vágott egy nagy csomó ezres bankjegyet, egy mandátumot és négy fotográfiát.

— No, látod! Hanem ez még nem minden. Még a történet csak most kezdődik. Ennek a négy fotográfiának van egy eredetije . . .

Végignéztem emberemet tetőtől talpig, amint ott állott elszedülve a nagy sikertől, mellyel a szerencse istennője megtréfálta — és ezt mondtam neki:

— Tudom. Csakhogy még nem egészen teljes a gyűjteményed. Majd mutatok én ahhoz még egy ötödiket.

Azzal kivettem szekrényemből az utolsó képet.

Azon a képen pedig le volt véve a szép Lórika — halva.

. . . A kis kezek megdermedve és elburkolva a selyem halotti lepel által, csak a jobb kéz keskeny nagyujjacska kája kandikál ki egy helyen; a beszédes száj, az élénk kék szem becsukva örökre, a felbontott fekete hajon menyasszonyi koszorú: szinte reszketni látszik a négy viaszgyertya között. Az arc már alig ismerhető fel, elfonnyadt fehér lilium . . . csak az alsó ajk alatt feketedik a kis búbájós szemölcs. Egy ismertetőjel, amit a halál megkímélt és magával vitt az életből. A medaillon Aladár hajával most is ott függ keblén, mely már megszűnt dobogni, és nem melegszik fel soha többé. A homlokon is megmaradt a szilaj, dacos vonás, mintha még a halálban is mondaná: »nem, — sohasem.« Oh, milyen gyönyörű halott! Az elröppenő lélek egy-egy nagy szemrehányást vitt a mennybe, amit majd felhő alakjában látunk meg fejünk felett.

Aki gyógyította, a tudósképi karlsbadi orvos, dr. Pipifax, ki is sütötte, hogy hát tulajdonképpen miféle betegségben halt meg: gondolom átfázástól eredt tüdősorvadásban. És ebben meg is lehet nyugodni, ha a doktor úr mondja. A tudós úrral különben is bajos volna elhiteni, hogy másféle betegség is van a nap alatt, mint az, amit az »ars medica« jónak látott diagnosztizálni.

Aladár soká nézte a képet, egy könny sem esett ki szeméből, csak vonásain kezdett elterjedni valami kékes ónszín, mely szokatlan keménységet kölcsönzött azoknak. A kétségbeesés heroizmusa volt ez.

Megtörülte batiszt kendőjével homlokát és hanyagul visszanyújtotta a képet.

— Enfin! Ezzel most már hát ez a történet egészen bevégeződött.

Én csak néztem rá bámulva és vártam mi fog történni.

Az én Aladárom végigsétált a szobán vagy háromszor, figyelmesen megnézte vaskályhám ügyes szerkezetét, azután megállt előttem és megfogta kabátom gombját olyan fiziognómiával, mint egy börzespekuláns.

— Hallod-e, bruder! Gondoltam valamit. Add vissza azt a félév előtt eladott birtokomat tízezer forintért. Ezt a többi pénzt pedig oszd szét, amint akarsz, jótékony célokra az én nevében. Már a mandátummal majd csak magam gyújtok pipára. Megértettél?

— Tökéletesen.

Azután keserű, ironikus mosollyal tette hozzá:

— Ehhez a fotografiai-gyűjteményhez pedig szerezz meg hatodiknak Lórika szüleinek arcképét. Azokét a szerető, feláldozó, gyöngéd szülékét, akik olyan nagyon gondot viseltek lányukra, hogy szépen, csöndesen meghalt a nagy gondviselésben. Így aztán egészen teljes lesz a kollekció. Adieu!

Azzal ott a szobámban félrevágta divatos flórenci kalapját és csendes füttyörészés közben ballagott a legelső — csárdáig.

TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZÉS A HIDEGLÁZRÓL

(F. F. úrnak ajánlva)

Egy hét óta folytonosan iszom.

De hogy senki se irigyelje, hát megmondom, hogy orvos-ságot, de hogy senki ne is sajnáljon, hát kijelentem, hogy ezt a bolondot sem a magam akaratából teszem, hanem csak öntik belém mások. Az ő lelkök rajta, ha valami bajom támad tőle!

Mikor még a »Nógrádi Lapok« múlt számát nyomták, olyan pirosposzsgás, kövér gyerek voltam, mint akár »Mohácsi bácsi«, most pedig olyan halavány, sovány ember vagyok, mint — teszem azt — Pálffy Albert.

Ebből tehát világos, hogy azóta megsoványodott a gondolkodásmódom is: nem is merek most akkora robostus alakot előkaparítani tárcának, mint Sramko; — az orvos megtiltotta a vastag ételeket. Pesti élményeim eldorádójából, a Steinczből lenne jó talán egy kép? Úgyis most van a pikáns ételek szezonja! Igen, de most van a kolera is! Nem szabad a falusi férjek vágyainak alvó oroszánait felebreszteni. És mégis olyan jól esnék írnom rólok, kikről betegségemben álmodtam. A hunyorkáló Viktorról, ki egy új váltógazdálkodási rendszer alapját vetette meg . . .; az ábrándos Nettiről, ki hú tudott lenni, mert nem szeretett; a karcsú Zsanetről, ki megsalt, mert imádott . . . és ez mind elmésen van indokolva; a fräulein Alphonsinéről, ki minden nógrádi atyafit azzal bűvöl el, hogy szellemdúsan tud belekötni a palóc dialektusba. Én minden ellenségem közül őt szeretem a legjobban. Mennyi szépség, mennyi zsenialitás egy rakáson! Bátran bejárhatod a *fél világot*, míg párját leled!

Mindmegannyi háládatos tárgy volna laptölteleknek, de fájdalom, a »*tárca*« számára nem háládatos! sőt inkább... de nem akarok indiszkrét lenni.

Aztán a demimonde eredeti jelenség, és szeretetreméltó, a könnyelműnek és nemesnek csodálatos keveréke.

Aki nem ösmeri, az gyűlöli, aki ösmeri, az megveti, aki nagyon ismeri, az szánja a demi-monde-ot.

Én pedig szeretem őket és nem szánom.

Mert tudom, hogy az egy egészen sajátos világ, melyben ők élnek, egészen külön morállal, külön heraldikával, külön esztétikával, és ők jól érzik magukat abban, meg vannak elégedve vele és boldogok.

— Én mindig tisztelettel emelem meg kalapomat előttetek, hallod Alphonsine, tisztelettel; és megiszom az egészségtelkre egy üveg medicinát, de nem mindig!

*

Biz a medicina utálatos dolog!

De ki tehet róla, mikor muszáj dolog. Az én kedves orvos barátomtól úgy kikérdeztem mindent, hogy most már magam is beállhatok láz-kúrálónak. Sok szépet elmondott nekem erről a témáról, orvosi tanácsainak sok hasznát vettem, — most majd viszonzásul én mondok el neki egy csalhatatlan gyógymódot a láz ellen.

Koronkint ki szoktam járni a lóvonatú vaspályán egyik barátomhoz, a barakk-kórház orvosához, Dr. Bothár Samu úrhoz.

Az én doktor barátom nagyon szereti csúnya mesteriségét, bele van bolondulva, különösen ebbe a mostani kolera-járványba, s reggeltől estig lesi komótsapkában, pipaszóval az utcaajtóban a kolerabetegeket. Ha sok van, már szinte messziről mosolyog az ábrázatja elém:

— Szervusz, barátocskám. Jó, hogy jössz! Ma egy nagy-szerű Vorstellungot akarok neked megmutatni.

— Nem kell nekem. Nekem ne mutass semmit, mert mindjárt visszaszököm.

Samu gyöngéden megfogja a kabátgombomat:

— Hüm, barátom, ez valami extra ordinarius, valami delikatesz lesz, neked, beszélyírónak való . . .

Szuverén megvetéssel köpködök magam körül.

— Láttam már minden ördögöt. Bécsi természetgyűjteményt, rothadt embert, lábtörést, doktorparókát, szép tündérracú lányt a bonc-padon, ide akarták adni prezentbe az egyik fülét, — hatlábú tehenet is láttam. Nekem már nem mutathatsz semmit.

— Nix, nutz, mutatok neked egy eredeti kúrát, ha sikerül. Itt van Fucha öcsém, láza van.

— Ah! A Fucha van itt?

Az olvasónak meg kell magyarázni, hogy Fucha, Dr. Bothár úr öccse, nagyon derék, jovialis fiú, iskolatársam, ki végtelenül szeretvén a huszonegyezést, még valaha Selmecen neveztem el báró Fuchának, azóta annyira rajtamaradt, hogy még az édesapja is báró Fuchának nevezi, amihez ő maga is egészen hozzászokott.

— Hát igen, itt van az öcsém, és sehogy sem bírom a lázból kigyógyítani: mindennap rájön délután öt óra felé és tart reggelig. Egészen rosszul néz ki a fiú.

— No, ami természetes is .

— Nagyszerű tervem van vele: megmondom neki, hogy te is itt vagy és hasonló lázad van, te is úgy öt óra felé szoktad kapni. Ha összehozlak, te csak hagyj rám mindent, s ha kártyázni hí, légy rá készen, és kérjetez kártyát.

Ráálltam. Fucha örült, hogy lát, panaszkodott, hogy csehül van, aztán megkérdezte: szoktam-e még piketározni, mire azt válaszoltam, hogy szívesen játszom néhány partit.

— De nincs ám kártya! — szólalt fel a doktor.

Fucha dühös lett:

— Hát mi az ördögöt csináljunk így? Bevárjuk az ítéletnapot. Vagy azzal a koponyával kuglizunk a padlón, míg a láz megvesz.

— Tudjátok mit? — így a doktor. — Úgyis egyszerre jön a lázatok, egyforma időben, én magam sem bírom meghatározni, melyikre előbb

— Hm . . .

— Legyetek egyszer angolok, tegyetek ki tíz-tíz forintot, aztán amelyekre előbb jön rá a láz, és azt kimutatja fogvacogtatással vagy reszketéssel: fuccs! a másik be fogja húzni a bankot.

— Gilt! — szóltam én.

Fucha nem akart beleegyezni, ő rizikóra nem játszik a Jehovának sem, az öregapja sem hallott ennél bolondabbat. Samu bátyja azonban háta mögé került s echt hamisjátékos fizionómiával gyöngéden megdőfte a vékonydongájú pácienszt, kinek is ezen megdőféstől kezdve folyton változék nézete ezen különös sport felül, s szörnyen mágnásosnak találta azt.

— Also . . . én elvégre is nem bánom, nos, akard?

Szótalanul kitették a tíz-tíz forintot, s aztán az egyik is, a másik is összegömbölyödött a kanapé egy-egy csücskébe, onnan néztük egymást, már ti. csak Fucha nézte nagy érdekel arcom változását, hogy mikor vacogtatom össze a fogaimat: ő majd csak kibírja — gondolta magában; a klassziban is mindig ő ütött földhöz, most sem lehet ő a kevésbé kitartó.

Mikor már vagy két óráig ott diskuráltam, s Fucha mindjobban kezdett halaványodni, a doktor megtapogatta ütőereinket és az orrunkat.

Fucha feszülten várta a hatást, melyet az én vizsgálatásom tesz az orvosra.

— Adieu, parti! — szólt hozzám Samu. — Legalább félórával léssz hamarább kész Fuchánál. Malőrben vagy!

— Nem hiszem — feleltem legénykedve. — Majd meg-lássák. No, tégy a Fucha blattjára te is tíz forintot, azt is tartom.

Azzal még tíz forintot tettem ki. Samu kétszeres pénzt ajánlt fel ellenébe, de Fucha félretolta azt nagy haragosan, hogy az ő blattján ne nyereszkedjék senki, ő nem tűr semmiféle brodsitzert . . . Mindent tart ő maga.

Egészen belejött a játékdühbe, csakhogy eközben már teljesen elkéült, s hol-hol megrázkódott egész testében, majd vadul összeszorítván fogait, kétségbeeső pillantással mérte meg koronkint állapotomat.

Én egykedvűen pipázva mosolyogtam a szeme közé, mely már elhomályosodni kezdett, s keresztbefordulva a helyéből kikelt arc felett tart szemlét, aztán végtelen merészséggel glédába állt, mint egy császári baka.

Nagy heroizmus volt Fucha öcsénkben.

Hős volt, csak a játszmát ne kelljen elvesztenie.

Mucius Scaevola szenvedése suviksz ahhoz képest, amit ő kiállott, de azért nem retirált, nem adta meg magát. Várta előbb az én megadásomat.

És addig-addig várta, iszonyú kínok között, mert semmi sem kínosabb, mint a kín visszatartása, míg egyszer szépen beesteledett, s a nagy megerőltetéstől egészen jobban lett, elmúlt a láza.

— Gyújts gyertyát! — szólt megkönnyebbült tagokkal — mert így nem veszem észre az ellenlábasm állapotát. Kissé erősen tartja magát. Úgy látszik, kemény fickó: hanem már nem soká győzzük ugye?

Ekkor kacagtunk fel először mind a ketten.

A doktor visszaadta szépen a pénzemet, a megmaradtat pedig zsebregyúrte.

— Sose várakozzál, testvér! — szólt mézédés maliciával. — Nincs itt senkinek láza többé, csak neked volt. Hanem most már te is kigyógyultál. A honoráriumot is zsebre tettem már. Kvittek vagyunk.

Fucha pajtásom persze mérges volt amiért elbolondítottuk — de láza csakugyan nem volt többé.

Ha ünnepélyesen megígérem, hogy ezentúl az allopátákat nem szidom — reménylem, Dr. Bothár barátom megbocsát azért a vétkemért, hogy ezt a kis kalandunkat nyilvánosságra hoztam.

Különben is a leleményesség és az emberi jellemek ismeretének ily zseniális applikálása az egyes bajoknál mindenkinél, de különösen az orvosoknál megbecsülhetetlen és dicső tulajdon.

SÁRIKA GRÓFNŐ

Szép fekete szeme volt és — egy millió hozománya.

A két szem ragyogó fénye elvilágított messzire, az egy millió forint szaga elhatott még messzebbre. Mindenfelől özönlöttek az udvarlók a kelendi várkastélyba, hová az öreg grófné hozta unokáját a nevelőből.

Hanem Sárika grófnőre nem tett benyomást senki. Fialat volt még, játszott a világgal, bolondozott az emberekkel; elég vagyona volt hozzá.

És végtére az udvarlókknak is elég türelmük volt hozzá, makacs szívóssággal egyengetni maguk előtt a sors esélyeit.

Az egy millió mindenütt olyan növény, hogy akárki szívesen beáll érte szenvedélyes botanikusnak.

A legkiválóbb udvarlók Kukuleff Iván herceg, gazdag orosz főúr, az elegáns gróf Berzay és az ábrándos Kele Péter báró. De aki mindezek fölött állott, az az ifjú Daróczy volt, őt magyar uradalom tulajdonosa, aki úgy lovagol a turfon, mint egy Mars, úgy lő, mint egy Tell Vilmos, s úgy szónokol az alsóházban, mint egy kis Pitt; szép, barna fiatalember, magas homlokkal, eleven kék szemekkel, középtűt kiborotvált állal. Ő is, mint valamennyien, valódi eszenciája a »high life«-nek.

Ez volt Sáríka szerint az úgynevezett »állandó gyűjtemény«, a többi lőtő-futó gavallér már csak »a mozgó- és tartalék-sereget« képezte. Azokról már nem is érdemes lajstromot vezetnie.

Elég sok komédiát csináltak ezek is.

Iván herceg erőszakkal akarta elrabolni egyszer, minden el volt már előre csinálva, váltott fogatok a vasút-állomásig, onnan pedig extravonatok egész Szentpétervárig. A terv az volt, hogy egy sötét éjszakán kilopja hálószobájából az ablakon át, mely a kertre nyílt. És alkalmasint sikerül is, ha komornyikja egyszer le nem issza magát és pusztá pajtáságból el nem meséli az egész titkos kombinációt a Daróczy legényének, ki egy rakás szivarcsutkáért, melyet Trézsi szobaleány gyűjtött számára, meglágyult kebellet adta tovább a titkot, és az viszont egész odáig, míg a Sáríka grófnő fiülébe nem jutott. Persze, hogy mosolygott rajta és azt gondolta magában:

— De iszen Iván herceg mégis derék ember.

Aztán megparancsolta a titoktartást és az ominózus éjszakán befektette saját szobájába és ágyába társalkodónőjét: Tini kisasszonyt. Reggelre pedig nagyot nevetett, mikor hálószobáján az ablaktáblákat, a zsaluval együtt, leszedve találták a kertben, Tini kisasszonyt pedig nem találták sehhol. Na, hogy az Iván herceg kísérete is elpárolgott gazdástul, mindenestül, azt talán felesleges is mondani.

Sáríka grófnő ezt a pikáns történetkét aztán feltálalta a reggelinél vendégeinek. Hisz ez valami eredeti, valami bizarr. Egy regényhősnő, aki elcseréli magát és beáll régisseurnek! Hogy fognak ennek a komédiának nevetni a szezon alatt,

a társaságban! Péter bárót még meg is kérte, hogy írjon róla balladát; ő ért az ilyen bolondságokhoz.

A nagymama egyet-kettőt köhintett közbe és azt mondta az egész históriára:

— No, no!

A groszmama keveset szokott beszélni: igazi ritkaság öreg asszonyságban.

Daróczy felugrott és összevissza csókolta Sárika kezét, azokat a szép, parányi kezeckéket, melyek a sorsot igazgatják.

— Charmant! Ön bámulatraméltó kis intrikus. Bravó.

Péter báró feldöntötte teáját meglepetésében és azt morogta magában:

»Szegény Iván herceg!«

Ő arra gondolt, milyen rossz annak, akit nevetnek és — nem nevetett.

Annál jobb hatást csinált e hír a ravasz gróf Berzayra. Hümm! Nem rossz. Egy makacs vetélytárssal kevesebb. Iván herceg nem tér többé vissza, legfőleg Tini kisasszonyt küldi el utánvétellel. No, az majd elbeszéli ezt az egész kis epizódot körülményesen; csak megjönne estig a — teához.

Csupán egy ember nem nyilatkozott sehogy, mindössze a homloka sötétedett el kissé, és egy futó rángás rajzolt különböző szegletes vonalakat az ajkszélei körül egy percre. De azt nem vette észre senki. Ki ügyelne egy igénytelen egyén arcának szimptomáira? Mi köze lehetne egy szegény ördögnek az urak kedvteléseikhez? Törődik is azzal valaki, hogy miről gondolkozik az akkor, mikor a többiek nem gondolkoznak semmiről.

Ez az ember a kelendi határt tagosító fiatal mérnök volt, ki működése alatt az uraságnál kapott szállást és kosztot.

Sárika grófnő talán csak maga vette észre azt a sötét vonást azon a kemény arcon. Fi donc! Mintha nem is vette volna észre.

Az kissé bosszantá ugyan, hogy akad valaki, aki nincs elragadtatva csínye fölött, sőt ellenkezőleg, haragszik érte, s azt elég neveletlen ki is mutatni. Vagy meglehet, nem is arról gondolkozik, meglehet, az jár eszében, min vesz új csizmát, ha elkopik a mostani. De akkor mégis bosszan-

totta, hogy zseniális juxta nem bírta fölkelteni érdeklődését, annyira nem, hogy fumigálja, észre sem veszi. Egyszóval, mérgeskedett rá. Íme, egy kiállhatatlan ember a sok szeretreméltó között. Egy ordinaire darab a »canaille« közül. No, ugyan érdemes gondolkozni felőle.

És aztán nem is gondolkozott egész estig.

Este, éppen a vacsora végén, váratlanul bejelentették, hogy a begördülő hintón megérkezett Iván herceg. Tini kisasszonyt is magával hozta félájultan és saját karjain vitte be a szobájába.

Ez a hír persze felvillanyozta az egész társaságot, a groszmama levette szeméről a pápaszemet és félretette az »Abendblatt«-ot, Péter báró elhibázta a kiadást a whistben, amit ki-mondhatatlanul restell, a mérnök arcán pedig egy rángás volt észrevehető. A harag szokott szülni ilyen, kölcsönadva azt a bosszúnak.

Sárika grófnő elfordította fejét, hogy ne lássa azt a kiállhatatlan embert. Holnap szobájába fogja küldeni a vacsorát. A groszmama »zu demokratisch«! Ide ülteti magát közé. Az ördög túri itt a grimászait.

Aztán megmondta a komornyiknak, hogy rögtön látni kívánja Iván herceget.

Erre következett be csak az igazi meglepetés. Az ördögbe is, az eldobott kártyát mennyire siet újra felvenni a szép Sárika!

— No, ezt a játszmát aligha nem vesztettük el — súgá Péter báró Daróczynak, s majd még halkabban hozzátette: — hanem hogy Iván herceg visszajöjjön, az szerénytelenségnek egy kicsit mégis vastag.

Néhány perc múlva Kukuleff herceg megjelent az ajtóban. Sárika grófnő nyájas kézszorítással fogadta.

— Foglaljon helyet! Ön ma eredeti akart lenni, nem is mondta távozását. Azt hittük, nem látjuk többé.

A herceg mogorván rázta meg nagy, rőt fejét, és némi lassúsággal ereszkedett le egy karszékbe.

— Megvallom, nem volt szándékom visszajönni, hanem —

— Hanem?

— Itt felejtettem valamit.

— Aha! Egy kis sajtóhiba csúszott be terveibe. Azt akarja ön kiigazítani.

A herceg kék szemeiben az öröm ragyogó tüze lobogott fel.

— Nem mondom, hogy nem.

Azután fölkelt, egész közel lépett Saroltához és suttogó hangon mondá:

— Ha a grófnő is úgy akarja.

Sárrika könnyedén hátralépett és élénk, mosolygó arcát valami pokoli szemkápráztató gúnyt öntötte el.

— Már a korrektúrára nem vállalkozom, édes herceg. Apropos, iszik ön egy kis teát?

Iván herceg dühösen harapott ajkaiba s elvegyült a többiek közé; Sárrika pedig leült a zongorához, valami bolondos valcert játszott el kétszer egymásután, és olyan hidegnek látszott az arca hozzá, mint a márvány. Nemsokára elhagyta a termet, az ajtóból még egy pillantást vetett a férfiakra és az a pillantás még hidegebb volt arcánál.

A férfiak közül legelőbb távozott Iván herceg, nyomban utána a mérnök, a többiek még folytatták a whistet.

Ott kinn nagy sötétség volt, az ember alig bírta magát tájékozni a tornáctól a vendégszobáig, a süvöltő szél eloltotta mind a két lámpát a homlokzatnál.

Midőn éppen le akart menni a széles márványlépcsőzeten, Iván herceget vállon érintette valaki.

— Mi az? Ki az? — kérdé felriadva.

— Én vagyok, Fekete Miklós, a mérnök.

— Ah, ön az? Nos, hát mit akar?

Fekete Miklós egészen odaállott a herceg mellé, délceg termete kiegyenesült, úgyhogy egy fejjel látszott magasabbnak a szokottnál, sötét szemei pedig vadul forogtak.

— Azt akarom önnek mondani, herceg úr, hogy ön egy impertinens ember.

És a hang, mellyel ezt kimondta, olyan szilárd és olyan fagyos volt, hogy a herceget önkéntelenül megrázta. Egész testén végigfutott tőle a szibériai hideg.

E pillanatban a tornácon egy árny lebbent át, valami fehérlő női alak, melynek körrajzát, mint a füstét, nyomban elnyelte a sötétség.

A herceg gyanakodólag nézett utána, mialatt Fekete Miklós választalanul távozott szobájába, a kerti lakba.

A herceg jól gondolta, — az az árny Sárika grófnő volt. Amint végigment a folyosón, izgatottan lépett be társalkodónője szobájába, ki bágyadtan, az ijedség és az út fáradalmái miatt megtörve feküdt a pamlagon.

Sarolta mellé ült egy karszékbe és lehajolt, szép magas homlokát megtapogatni, ha nem forró-e? Nem volt forró, üterét is rendben találta.

— Hogy van, kedves Tini? Képzelem, mennyire meg volt ijedve, szegény barátnóm.

Tini kisasszony biztosítá, hogy az egész csak a felindulás és a bosszúság múlt gyöngesége.

— Mint bánt önnel a herceg?

— Jól, nagyon jól. Amint észrevette a vasútnál, mert odáig ő külön utazott, hogy engem hozott el a grófnő helyett, oly búskomor lett, hogy még nekem kellett őt vigasztalnom.

Sárika grófnő kedélyesen kacagott fel, de csakhamar komoran nézett maga elé.

— Ugyan mondja, kedvesem, kit hitt elrablójának eleintén? Ügye, hogy valaki másra gondolt? Vallja meg nekem igazán.

— Senkire.

Sarolta fürkésző gyanakodással szögezte rá fagyos tekintetét.

— Tehát csakugyan nem volna önnek senkije? Lehetetlen az, hihetetlen az.

Tini szomorúan rázta fejét, azután kis kezeckéibe temette gömbölyű, barna arcát: azért-e, hogy egy ásítást elnyomjon, vagy hogy a rajta előmlő pirt eltakarja?

Sarolta bosszús ingerültséggel rázta a fejét s más oldalról kezdett manővrozni.

— Valóban, édes barátnóm, kije is lenne itt önnek ebben a Szaharában? Szegény Tinim, elvirágzik anélkül, hogy észrevegyék, mint a bokor háta mögé szorult ibolya. Egyetlen önnek való fiatalember sincs a vidéken, az tisztartó fia nagy mamlasz, ami pedig Fekete Miklóst, a mérnököt illeti . . .

Sarolta fürkészőleg nézett Tinire, kinek azonban arca nem árult el érdeklődést: hideg volt és közönyös.

— Ami a mérnököt illeti — folytatá Sarolta —, eleintén anständig embernek hittem, hanem —

— Hanem? — vágott közbe Tini önkéntelenül.

— Legújabbán úgy értesülök, hogy az egy jellemtelen nőcsábító.

De már ez több volt az elégnél.

A szerető szív megdobban a nagy vádra és erőt ad a lankadt tagoknak. Tini felszökött helyéről, termete kiegyenesedett, mint egy párducé, szeme megvillant fenyegetőleg, mint két pisztolycső, a vér pedig mind odatódult halvány arcába. Megragadta a grófnő karját s reszkető hangon kiáltá:

— Az nem igaz! Az hazugság!

A grófnő felháborodva hátrált két lépést. Tini heroizmusa keserű könnyekbe ment át.

— Megcsalták, én istenem! Rossz emberek elámították a grófnőt. Én ismerem őt, én tudom, milyen. Az egy félisten! Még annál is több. Sokkal több. Büszke lehet az a föld, amit megtapod.

— Ah! hát így vagyunk? — kacagott fel görcsösen Sarolta és sietve hagyta oda a szobát.

És Tininek úgy fájt az a gúnyos kacagás. Hát mi kacagni való van abban, hogy ő szeret? Mi nevetséges van abban, hogy az isten szívet teremtett az embernek? Ugyan tudta-e a teremtó, hogy milyen veszedelmes ajándék a föld fiának, hogy míg ebben a világban ténfereg, hol ide-oda lökdösve ütök-verik sors és viszonyok, addig bura-bajra még egy másik világot is hordozzon, a szívet: melyben ki-kiüt a forradalom, és egy hadsereggel sem lehet elnyomni.

De Saroltának is fájt valami; egész éjjel nem hunyta be szemét, álmatlanul hánykolódva vánkosain. Az fájt neki, hogy milyen boldogok mások, milyen büszke volt ma az a lány, mikor ideálja jellemét védelmezte. Egy királyné, ki trónjáról mennydörög le. Mire lehet büszke ilyen nyomorult, szegény lény, kinek egyebe sincs, mint szép szeme, piros arca? S az a leány mégsem cserélne vele, ővele, gróf Kelendy Saroltával, kinek több a szolgája, mint amennyi hajszál az ő fején, azon az árva, gyámoltalan fón, mely mégis kedvesebb Fekete Miklósnak mindennél a világon. Kétségtelen, hogy szeretik

egymást. Azt bizonyítja a mai affér is a herceggel. Oh, milyen gőgös hanglejtése volt annak a kiállhatatlan parasztnak, mikor egy hercegnek szemtől-szembe azt merté mondani: »impertinens ember«, mert őhelyette a kis Tinikét merté elrabolni. Ha »csak«
őt rabolja el, akkor az persze semmi, viheti a pokolba; senki sem kérte volna számon, mert nincs egyetlen férfi sem környezetében. Mind nulla! Az az egy meg, aki van, mást szeret, annak meg Kelendy Sarolta »nulla«.

Oh, milyen nagyon fáj pedig nullának lenni annak, ki mindenütt a legnagyobb szám. Oh, milyen gyűlöletesek a boldog emberek, kik el vannak bízva egymásban!

Sárrika háborút üzent a boldogságnak.

Az emberi hiúság és a rossz nevelés vétke ez. Azt óhajtani, ami nincs, nem túrni semmi olyat másnál, amire ő még rá nem unt. A lélektan eléggé megmagyarázza. Az a kis darab hús, a szív, tele van ellenmondással, kegyetlenséggel és hiúsággal.

A hiúság pedig olyan, mint a tolvaj, semmi sem szent előtte, föléri a legnagyobbat és lehajol a legkisebbért is. Minden egyformán édes neki, ha a »másé«. És nem válogat az eszközökben, hogy hozzá jusson.

Sárrika grófnő kacér kezdett lenni. Másnap kilovagolt udvarlói kíséretében a »királyerdőbe«, hol véletlenül Fekete Miklós húzatta a láncot, ott aztán véletlenül kedve jött megállapodni, megéhezett, tehát felterítetté lovászaival a villásreggelit és személyesen hitta meg a mérnököt.

Az nem fogadta el, először, mert nem szokott kétszer reggelizni, másodszor, mert nem ér rá —, s azzal ott hagyta az udvarias grófnőt a faképnél és dolga után látott.

Sárrika bosszús volt; egész nap dült-fült és kíméletlenkedett az urakkal; Péter báró meg is neheztelt érzékenyen és estefelé elutazott ezredéhez, Győrbe. Azontúl aztán ritkán lehetett Sárrikát jókedvűnek látni: mindennap érte valami kellemetlenség.

Következő nap összevissza vagdalva hozták haza Iván herceget valahonnan. Senki sem tudta, mi baja történt. Egy hang sem beszélt arról.

Sarolta meg volt győződve, hogy párbajt vívott Fekete Miklóssal. Ki is kérdezte Feketét, ha nem tudja-e, mi történt Kukuleff herceggel?

Az aztán csinált hozzá olyan együgyű arcot, hogy öröm volt nézni. Hát honnan tudná ő azt, szegény rögturkáló, hogy mit csinálnak a magas uraságok unalmukban.

— Bizonyosan párbaja volt a hercegnek. Szokott ön vívni?

— Szoktam, midőn logaritmusokkal megostromolom a fraktákat. Hanem már a kard és pisztoly nem az én mester-ségem.

— Tehát nem is használja soha?

— Soha sincs bajom senkivel, grófnő.

— De lehetne. Tudom, hogy önnek is van olyan valakije, kinek a becsületén ejtett foltot le akarná mosni vérrel.

— Valóban, nekem van olyan valakim.

És ezzel egyszerre el volt metszve a párbeszéd fonala. Nem lehetett szólni egy hajszállal sem odább.

Sarolta büszkén billentett fejével és távozott szobáiba, hogy ott kedvére kisírhassa magát, amiért úton-útfélen sértegeti egy szemtelen, pimasz ember.

Oh, azok a sebek az Iván herceg testén, melyek a Tini két fekete szeméért voltak oda szabdalva, jobban fájtak neki ezerszer, mint magának Iván hercegnek.

Átkozott legyen az a két fekete szem, mely oka volt nekik, és ezerszer átkozott az a kéz, mely adta őket!

Azt hitte, hogy gyűlöli Fekete Miklóst, pedig nem gyűlölte; azt hitte, hogy szereti Iván herceget, pedig gyűlölte.

Elhatározta, hogy ezentúl kerülni fogja a mérnököt, és ha találkoznak is, ő a büszke Kelendy grófkisasszony lesz irányában, míg ellenben Kukuleff herceget elhalmozza gyöngéd-ségével. Milyen édes gondolat szeretni azt, kit ő gyűlöl!

És úgy tett, amint mondá. A mérnökkel úgysem igen találkozhatott volna, mert az siettetvén a tagosztás befejezését, reggeltől késő estig kint járt a mezőn, s ami üres ideje maradt, azt vagy Tininek vagy szobai munkájának szánta. A herceg iránt elég alkalma volt kimutatni, míg betegen feküdt, a részvétet, s mikor felépült, a gyöngéd oda-adást elannyira, hogy az idején hitte kezét megkérni.

Nem tagadta meg. Úgy tett, mintha örülne neki.

Nemsokára megtörtént a jegyváltás is, mitől úgy szét-futamodtak az udvarlók, mint az ördög a tömjénfüsttől; csak

gróf Berzay vélt látni valami fekete pontot a jegyesek derült egén — és ott maradt. Neki volt a legjobb szeme.

Az eljegyzési ünnepély csupán »en famille« ment végbe: egypár rokon, falun tartózkodó vendégeik és Fekete Miklós vettek részt benne. A menyasszony maga akarta úgy.

Különben elég boldognak látszott, mindenki azt tartotta: »na, ezek ugyan szeretik egymást, boldog pár lesz belőlük.« Hanem volt még egy ragyogóbb arc is az övénél a társaságban; annak az arcnak a ragyogása nagy árnyékot vetett a Saroltaéra. Fekete Miklós az asztal alatt ebéd közben egy gyűrűt húzott fel alattomban a Tini ujjára. Ez is azt jelentette, mit a főúri pár gyűrűje.

Sarolta észrevette a gyűrű-cserét és belesápadt: az a gögös márványhomlok, melyen ott villogott a kilencágú gyémántdiadém, egyszerre olyan izzó lett erre a látványra, mint a pokol.

És forrtak benne pokoli gondolatok...

Milyen nagyszerű lenne szétmorzsolni egy mennyországot és alkotni helyette egy másikat — magának.

Meg kellett adnia magát: ő, ki háborút üzent a szerelemnek, legyőzetett általa, rabja lett; ő, ki meg akarta szűrni a Tini szívét kisé, keresztülszúrta a magáét egészen.

Oh, ez a játék sokba került. Hát még mibe fog kerülni?

A ragyogó gyémántdiadém olyan nehéz volt homlokának. Ledobta fejéről: tűzött helyébe egy fehér rózsát.

— Nemde, ön is különb ékszernek találja a rózsát a gyémántnál? — kérdé Feketéhez közeledve.

— Én igen — felelt az nyomatékosan. Az a nyomatékosság annyit jelentett: »te, tudom, nem.«

Sarolta némi keserű szemrehányást vélt fölfedezni hangjában, és ez végtelenül boldoggá tette, pedig hát ez lehetett szarkazmus is.

— Higgye meg, Fekete, bennem is van pedig hajlam a költészetre. Én is tudok érezni.

Fekete nem szólt semmit, elhitte neki.

— Én nem vagyok rabja a kincsnek, rangnak. A gyémántnál jobban vonz a fehér rózsza, a szalonnál az árnyas liget. Én is le tudnék mondani mindezekről egy szerető szívért, egy igazi szívért, egy hajszálnyi boldogságért.

A mérnök nagy álmélkodással tekintett fel a beszélőre, meggyőződni, hogy a kevély menyasszony úgy könyv nélkül beszél-e, vagy pedig idéz valami poétai munkából összevissza cikornyás ékességű mondatokat?

Hát azon a büszke halavány arcon éppen akkor folyt végig egy csillogó nagy könnycsepp, amely megmagyarázott volna mindent másnak, de Miklós nem tudott olvasni a sorok között; éppen akkor is arról gondolkozott, hogy csak egy tudomány van a világon, és az nem a lavateri, hanem az »egyszeregy«.

Ő bizony megint csak inkább elhitte a grófnőnek, hogy azt a sok jót mind képes elcserélni azért a sok semmiért, mert nem tudta volna számokkal bebizonyítani az ellenkezőt.

Másnap esős idő volt, egész nap bent dolgozott a kerti lakban. Egészen el volt merülve a térképrajzolásban, midőn egyszerre nyílt az ajtó s belépett rajta Sárrika grófnő egyedül.

A mérnök fel sem pillantott, azt hitte, hogy az inas jött be, s nyugodtan számíttgatott tovább. Valahol kimaradt egy-pár parcella, azt kereste mindenütt. A kifeszített körzővel hümmögve szurkált ide-oda a vonalokon. Sárrika nem merte megszólítani. Oh, hogy némán is észre nem vette szíve hangos dobogásáról!

Nagysokára mégiscsak észrevette s olyan lyukat szakított ki körzőjével a mappán meglepetésében, hogy amiatt legalább hat-holdas szántó föld mállott semmivé a természetben. Nem is tudta eleintén, káromkodják-e, vagy pedig jónapot kívánjon a grófnőnek.

A nehezebbet választotta: jónapot kívánt s megkérdezte a váratlan szerencse okát.

— Beszélni óhajtottam önnel, Fekete.

— Parancsoljon velem.

— Nem háborgatom önt munkájában? — kérdé szokatlan félénk hangon.

— Mily kérdés!

— Min dolgozik most?

— A méltóságtok birtokának térképén. Méltóztatik talán megnézni?

Azzal odanyújtotta a grófnőnek, magyarázva, hogy a sárgás szín a szántóföldeket, a zöld szín a réteket, a halaványzöld a legelőt, a bokros-zöld pedig az erdőket jelenti.

— Ez meg legfelül micsoda? — kérde Sarolta villogó szemekkel.

— Ez a Kelendy grófi címer, a kardot tartó oroszlán, összefonva a herceg Kukuleff-címerrel, a nyíllal átlótt sassal. Gondolom, egészen jól van?

Sárrika grófnő letépte mindkét kezéről a kesztyűt, megragadta a térképet és összetépte négy darabra, aztán oda dobta a mérnök lábaihoz.

— De hát mért teszi azt a grófnő? — szólt álmétkodva a mérnök.

— Hogy merre az én címerem mellé egy idegenét festeni?

— Hiszen a grófnő tudja, hogy miért.

— Én sohasem leszek a Kukuleff herceg neje. Érti? Soha!

— Értem. Eszerint a másik térképen kimarad a herceg címere — mondá Fekete szelíd flegmával.

— Én gyűlölöm, ki nem állhatom Kukuleff herceget.

— Semmi okom sincs kételkedni benne.

A grófnő hátravetette hosszú kék fátyolát, s amint ki-gyulladt bűvös arcával mindig közelebb-közelebb lépett Feketéhez, olyan volt, mint az égből aláereszkedő angyal.

— Gyűlölöm a herceget, mert mást szeretek forrón, szenvedélyesen. Egy olyan embert, aki arról nem is tud.

Fekete Miklós vállat vont és azt mondta vigasztalásul:

— Az bizony nagy baj. Kár, hogy nem segíthetek rajta. Ha én festeném a grófnő életének mappáját, biztos lehet, hogy fekete helyett mindenütt pirossal színezném ki.

A grófnő haragosan dobbantott lábával.

— Én istenem, ön nem ért engem!

Fekete kérdő pillantást vetett rá.

A büszke grófkisasszony pedig még közelebb lépett hozzá, kezét lihegő mellére tette, attól félt, hogy lélegzete fog elállni ama néhány szótól, mit kimondani akar, kezével görcsösen kapaszkodott a nagy dolgozóasztal csücskébe, hogy össze ne rogyják. Olyan volt, mint a bűnös angyal, ki vétkei

lajstromát nyújtja át az istennek, olyan volt, mint a haldokló szemérem, és olyan volt, mint a feltámadó örület.

— Uram, én szeretem és imádom önt.

A mérnök megdöbbenve lépett hátra egyet, egyszer-kétszer végigsétált a szobán, azután monoton hangon előadta, hogy az, amit a grófnő mondani kegyeskedett, igen különös dolog a maga nemében, de hát ebből még ő sehol sem vette ki azt, ami a dolog lényegére vonatkozik, hogy ti. mitévő legyen mármost ő azzal a négy darabra tépett mappával?

Sarolta egy pokoli démon lesújtó tekintetével függeszté rá szemét. A sértett női méltóság kifakadása volt az: metsző és éles.

— Ember! Én nem arról beszéltem önnel!

Fekete Miklós elhárító mozdulatot tett kezével, aztán kinyújtotta azt és némán mutatott arra az egyszerű vékony karikagyűrűre a középujján:

— Nekem pedig csak arról szabad beszélnem önnel, grófnő.

És egy cseppet sem reszketett hangja a felindulástól, mikor ezt kimondta.

Oh, de bolond prózai ember volt! Nem tudom, nincs-e már azóta kitömve valami ritkaság-gyűjteményben!

FÜGGELÉK

DIÁKKORI DOLGOZATOK

RIMASZOMBAT

1861—1862

MAGYAROK BEJÖVETELE

Beszély

[I.]

Messze a gyönyörű Ázsia közepében laktanak őseink, idestova hordozható sátorokban; a föld gazdag volt és termékeny, a sűrű erdők zöld lombjaikkal, a Don folyam ezüst tiszta habjaival ékesíték. Egyedüli épület az egész Dontói Magyarhonban Magyarvár vala. Magyarvár elbeszélésünk korában ritka remekmű volt, izmos bástyákkal, erős, vastag falakkal, fölébe hét torony emelkedett. Legnagyobb építész pompával ékeskedett az úgynevezett »tanácskozási terem«, melynek gót ívei és remekül faragott szobrai bámulatra ragadták a szemlélőt. E teremben szoktak tanácskozni a nép vénei. A hét vezér most is itt ül, ajkaikról már elhangzott az esküszó. Az edény előttök áll, melybe piros vérök összefolyt. Most a kápolnába indulnak áldást kérni a magyar fegyverekre. Elöl megy Álmos, a koros, de deli fejedelem, arcán mély barázdákat hagyott az idő, de szemeiből királyi erő, büszkeség és bátorság sugárzik. A kápolnába érve félresimítja hollófekeete fürtjeit, melyek gazdagon férfias vállaira omlanak, s csengő érhangon szól:

Dicső Hadúr! Álmos, szeretett néped fejedelme szól hozzád, halljad meg buzgó imáját, mely e nemzet jólléte s üdvére van irányozva. Amint tudod, mi elmegyünk megszerezni a világreszkettető Etel tejjel és mézzel patakozó birodalmát, a bájos Hunniát. Tehát, dicső Hadúr! ki a csatákban velünk harcolál, és megengeded, hogy őseink babérkoszorúja díszítse a mi homlokainkat is, adj áldást fegyvereinkre, s kövess célunk felé.

A nap eközben jött fel a láthatárra s szokatlan fénnel aranyozá meg a bérceket; a táltosok örömtől sugárzó arccal jelenték a nap feljöttét s áhítatteljes hangon rebegek: — Ha Isten velünk, ki ellenünk?

Az udvari kápolnából kiérve a harcfiak lóra ültenek, mindenki megcsókolá utoljára a kedves hazát, mindenki ajka egy istenhozzád-ot rebegett a földhöz, hol gyermekéveit élte, hol szülei és rokonai eltemetve vannak. Álmos szeméből is egy könny gördült ki, de csakhamar letörölte azt Hunnia emléke, s teljes nyugodt hangon szólt:

Előre, harcfiak, a szent határ felé!

És mentek ők, mint a villám, bántatlanul, nem akadályozva senkitől.

*

Négy hete, ahogy utazik már a magyar sereg. A Don folyam messze elmaradt tőlök, messze a kedves bércek, a bájos ligetek. Oroszhon határi közt vannak, távolról egy sötét pont látszik közeledni feléjük. A magyar sereg megáll s vizgáldni látszik.

— Valami birkanyáj lehet, és ha ellenség volna is, majd csak elbánnánk vele, ugye atyám? — mond egy deli ifjú, kérdőleg függesztvén sötét szeméit Álmosra.

— Igen, fiam — szól Álmos, komor tekintetét atyai szelídséggel váltva fel —, csak te vigyázz, oldalom mellől ne távozzál.

— Árpád nem szokott félni, atyám! — mond büszkén az ifjú.

Eközben ismét csendesség lett, s a magyar leventék szóttalan ballagtak egymás mellett. A fekete pont mindég nagyobb kezdett lenni, s villogó dárdák tűntek ki a távolból, a sereg meggyőződött, hogy az ellen. Most két férfi vágthatott a szittyá had elé, vastag, nehéz páncélban, villogó dárdákkal kezökben.

A két orosz rögtön a fejedelem elé vezetettett.

— Te vagy a fejedelem? — kérdé az egyik.

— Én. És ti kik? . . .

— Mink a hatalmas kievi herceg követei vagyunk, ki, ha megadjátok magatokat, oly kegyelmes lesz: meghagyja hitvány fejeiteket, barbár hazátlanok.

Töhötöm kardjához csapott:

— Le velök! — kiáltá dühösen.

— A követ szent és sérthetetlen — szól Álmos. — Ti pedig, becsületes sima szakállúak, el fogtok menni fejetekhez, s megmondjátok, a magyar fejedelem azt üzeni: míg kard lesz az ő és népe oldalán, hódolni nem látjátok meg soha.

— Soha! Soha! Éljen a fejedelem! — hangzott mindenfelül.

A követek morogva s kedvetlenül távoztak.

Félóra múlva összecsapott a két sereg, a nap lementeig harcolt mindkét rész bátran, vitézül, eszeveszetten. A magyar győzött, az oroszok alázva hódoltak a büszke, de győzelmében sem kevély magyar fejedelemnek.

Este van, a közel levő egyház ringó harangjai megkon-
dultak, sötét és nesztelen a táj, csak Álmos tábora tüzeiktől
világította arca látszik az éj sötétiben: ott áll méltóságosan,
mint győztes oroszán, sátra előtt. Körötte ég felé emelt
ujjakkal a magyarokkal csatlakozott hét kun vezér, ajkaikról
hangzik a távolba:

— Esküszünk, el nem hagyunk.

II.

A kievi csata után egyesülve a fekete kunokkal, kik
szinte hét vezér alatt állottak, a magyarok szent lelkesedéssel,
újult erővel indultak Hunniába. Ha olykor elfáradtak, s
nyugalomra volt szükségök, nem hagyta őket nyugodni a
hazátlanság érzete, felpattantak méneikre, és mentek. Ment
velük a nap is, a kék égbolt, a vén, és ők mondák: — Az
Isten követ.

Néhány napi utazás után, elég viszontagságok mellett
Halicsba érkeztek, s innen a Kárpátok felé vevék útjokat.
Lehetetlen a lelkesedést e néma lapokra elővarázsolni,
melyet a szittyia had érzett, midőn megpillantá Hunniát:
arany hegyeit, kedves bérceit. A kard önkéntelen megcsör-

rent kezökben, ajkaik akaratlan rebegék — azaz nem is az ajk, de a szív beszélt — : Üdvözlégy, szent határ!

Szótalán ballagtak egymás mellett a Kárpátok közt Munkács felé, mert ők keveset beszélni, de annál többet szoktak tenni. Szeme mindenkinek el volt foglalva a földi paradicsom bájainak nézésében. Arcok lángolt, szívök dagadt a lelkesedéstől, ők úgy érezték, hogy a levegő edesebb, a forrás üdítőbb, mint egyebütt. Néma merengésökből trombitaharsogás riasztá fel.

— Az ellen! — kiáltának többen közülök.

— Meg kell várni — mond Álmos —, rendbe álljatok kissé.

Néhány perc múlva mintegy tizenkét férfi közeledett feléjük; karcsú tagjaikat a magyarokéhoz hasonló rövid dolmány födé, s vállaikról tigriskacagány lógott le. A büszke magatartás, a nemes vonások, a tűz, mely szemeikben égett, mind oly nagyon hasonlítottak a magyarokéihoz. Olyanok voltak ők a szittyá had előtt, mint régen látott rokonok vagy elfeledett barátok, kiket valaha jól ismerénk, pedig sohasem látták egymást.

Most egy közülök Álmos elébe lépett s tiszteletteljes bók után így szólt:

— Dicsó fejedelem . . .

A magyarok megdöbbenve fordultak feléje, amint hallák a kedves magyar hangokat. A követ folytatá:

— Mink a székely nemzet követei vagyunk, mely neked általunk hódolatot küld, és segélykezet ajánl, ha reászorulsz, számodra karunk és kardunk mindig készen áll, s ha vért kell érted ontani, megteesszük.*

— Éljenek a székely atyafiak! — hangzott a sereg ajkiról.

— És a magyarok! — mond a követ, egyet igazítva pörge bajuszán.

— A magyar mindig magyar marad! — fejezé be Álmos a kölcsönös üdvözléseket.

Másnap Álmos nagy lakomát csapott azon a helyen, hol most Munkács vára áll. S fejedelmileg vendégeteltette meg a

*Dierner : Magyarország Története. [Mikszáth jegyzete.]

székely követeket. Nehány nap múlva, midőn a magyar sereg teljesen kipihente a hosszú út fáradalmaival, Ungvárnál megütközött Zalán hadaival.

Zalán gyáván megfutott a csatatérről, serege megveretett, Ungvár a magyarok kezére jutott.

A magyar sereg győzelemittasan gyűlt fejedelme körül. Álmos áldozatot parancsolt nyújtani istenének a szerencsés kezdetért.

A fehér mén piros vére már kifolyt, a máglya ég, a fejedelem mégse jó.

A sátor szárny-ajtói nyílnak. Ki az . . . ? — a fejedelem. Ő, karján Árpád, az erőteljes ifjú, a csatákhoz edzett bajnok.

— Ím, ezentúli fejedelmetek — szól Álmos rezgő hangon, a kedves ifjúra mutatva.

A máglya tüze fennen kóvályog. Árpád a nép előtt áll megdicsőülve, fölötte királyi sas lebeg kiterjesztett szárnyakkal, s a nép ajkiról egyhangúlag hangzik:

— Éljen Árpád, az új fejedelem .

A LÓ ÉS A SZARVAS

Mese

Csendes ballagva mene egy erdőn keresztül a ló.

— Mily deli, izmos vagyok én — mondá magában —, versenyt futok a leggyorsabb állatokkal, hátamon hordom a legvitézebb daliákat, és mégis én, a büszke, a deli teremtmény, az állatok dísze és koronája, az emberek kedvence, mit egy majom megtesz, azt ne tenném meg? Ez lehetetlen? . . . Hát azért vannak nekem gyors patkós lábaim, erőteljes tagjaim, hogy egy nyomorult fára ne tudnék felmászni? Nem, nem, ezt megkísértem és meg fogom tenni . . .

De alig kezdte meg a hozzá nem való kísérletet, egyszerre hanyatthomlok rohant le egy letört gallyal, s összetört csontokkal terült el a földön, hosszú nyögésekkel háborítva az erdei magányt.

— Mi bajod? — kérdé az odaérkező szarvas.

— Beteg, nyomorult vagyok.
— Ki bántott, pajtás? Szólj, mi oka szörnyű fájdalmidnak?

— A tehetetlenség, barátom — mond amaz, kiadva leheletét.

Tanúság: Ember! férj meg bőrödben, kit a teremtő kecsék- és javakkal bőven ajándékozott meg.

JURISICS MIKLÓS KÓSZEGEN

[I.]

Magyar dicsőség, mi valál?

Hulló csillag . .

Gazdag völgyek és bércek ölében fekszik Kőszeg városa. A virágfürtekkel behintett rétek, a lombos ligetek, a bérci patakok, melyek zuhogva omlanak a völgy kebelébe, mind-megannyi bizonyítványa a természet remek kezeinek, melyekből pazarul hullt a báj e vidékre, mely történetünk színhelye leend. A vár már messziről látszik erős bástyaival, magas tornyaival, a szem oly nyugodtan pihen bádogos fedelén, büszke falain, mint az uzsorásé kincse halmazán. A várba vezető út mellett karcsú sudár jegenyék emelkednek, melyek némi regényes alakot kölcsönöznek a kisdud erős várnak. A vár kapuján áthaladva egy széles udvarba érünk, hol a legtar-
kább vegyületét látjuk az embereknek. A bástya tetejéről roppant álgyúk tátognak a mélységbe.

Nem kevésbé kényelmes a vár belső része is, jobbra a várparancsnok Jurisics Miklós lakosztálya van; a kényelmes termek, a pompás bútorok, melyekkel ékesítvék, mind eléggé bizonyítják a várparancsnok kényelmét és gazdagságát.

II.

Jurisics Miklós, a kőszegi várkapitány gondolkozva járt szobájában fel s alá, midőn az ajtó megnyílt, s azon egy

tetőtől talpig török ruhába öltözött egyén lépett be. A kém volt.

— Mi jót hozott, János? — kérdé Jurisics nyájasan.

— A török jó — felelé amaz, figyelemmel vizsgálva urának vonásait. — Eszíknel hever tábora, és mint hallám, Kőszeg s a büszke Bécs leendnek vérszomjának áldozatai.

— Az jövő titka — mond a kapitány szokott nyugodtsággal.

— De a had kétszázzezernyi — viszonzá János, mindenképp rémíteni akarván urát.

— Kétszázzezernyi gyáva nép, kik között sok van, ki saját kardját fél megfogni, nehogy elvágja kezét.

— De azt mondja a példabeszéd: »Sok varjú lovat győz.«

— Ha haldoklik a rengeteg királya, a győztes oroszán — kezdi Jurisics beszélni — örül a szemtelen állatsereg, és tort ül halálára. De hangja, a haldokló vagy ébredő hang, mely feldúlja az erdei magányt, visszariasztja a szemtelent. Nem oroszán-e a magyar? — fél világ volt ura. És bár haldoklik ő és hazája, bár pártviszály emészti belsejét, van szíve, mely tud dobogni, vér, mely buzogva forr a honért, van karja, mellyel kivívja magának az élet vagy halált. De a dicsőnek halála nagy. A hattyú, midőn végezni készül élte napjait, elmondja legszebb, lehangzósabb dalát. S ez koszorúja művinek. A tűzhegy, midőn megszüntetni készül okádásait, erőfeszítve forr. A föld megrendül, összerázkódik, a hegy — mint soha — bömbölve hányja az izzó tűzparázst; a tűz magosan szökell, házakat romba dönt, országokat temet. E végső erőfeszítés minden rombolásinak legborzasztóbbika. Ilyen a haldokló oroszáné, ilyen halál leend, ha kell, a beteg magyaré.

Jurisics arca ez utóbbi szavaknál egészen kipirosodott, és akaratlanul olyat ütött kardjára, hogy szegény János, vitéz urának haragját közel lenni vélvén, az ajtó felé hátrált, hogy onnan észrevétlenül kimehessen.

— Mit tud még mást? — kérdé Jurisics a szökni akarótól.

— A követek holnap érkeznek.

— Ez nem sok . . . Mehet — szólt a kapitány szigorú hangon.

III.

Délutáni négy óra lehet, a melegség lankadni kezd, a várban danolva, jókedvvel járnak a harcfiak, mit sem törődve az Eszéknél heverő törökökkel.

Maga Jurisics Miklós ma tartja születésnapját, számos barátai jelenlétében. A serlegek gyorsan ürülnek, a várban víg zene hangzik, s messze hallatszik az üdvkiáltás.

— Éljen a hon! Éljen a király . . .

Az ajtó nyílik, a török követeket jött jelenteni az inas.

— Jöjjenek — mondá Jurisics élénken.

A követek kevés szünet után a vendégterembe érkeztek keleti pompában öltözve, kolcsagos turbánokkal, bíbor, arannyal gazdagon átvert kaftánokban, oldalukon drága damaski kard csüngött.

Jurisics magányterembe akart vonulni kihallgatás végett, de barátjai nem engedék.

— Halljuk! Halljuk! — kiáltának mindannyian.

— Hitetlen kutyák legnagyobb kutyaája — kezdé a követ a betanult beszédet, Jurisicshez fordulva —, ne gondold, hogy háborút üzen néked a nagyúr, kinek te nem vagy méltó palástja szegélyét csókolni! Ő azt üzeni, azaz parancsolja, hogy ha életed kedves, s még kedved van a drága kenyeret pusztítani, melyre te nem vagy érdemes: három nap alatt lomha embereiddel e várból kitakarodj, hogy falaira minden akadály nélkül feltűzhesse a félhold dicsőséges zászlaját a nagyúr. Ha pedig parancsát, mi az Isten parancsa is, nem teljesítenétek, a zultán három nap múlva eljövend s mindnyájatokat megperzseltet, ezt a várat pedig, mely nem érdemli, hogy »kunyhónak« neveztesse, lesepri a föld színéről.

Az egész beszédet pedig oly oratori figurákkal kíséré a török, hogy a magyar urak hangos kacagásra fakadtak.

— No, Miklós — kérdik tréfásan a kapitányt —, mit üzensz a kegyelmes úrnak, ki annyi kegyben méltóztatott részesíteni?

— Nem sokat . . . Üzenetemet — mond a követekhez fordulva — ezen szavakkal add tudtul uradnak, kopasz: »Nem ugorkafán terem a győzelem!«

IV.

Jurisics, mihelyt értesült a törökök beütéséről, rögtön követeket küldött Ferdinánd magyar királyhoz, őt a történetek felől értesítendő s egyszersmind segílyt kérni a kised, de fontos Kőszeg védelmére.

De a királytól tagadó választ nyért.

— Tehát semmi segíly? — kérdé Jurisics, s arcán keserű mosoly lejte át.

— Végképpen semmi — felelé szomorúan az üzenettel visszatért követ.

— »Védje meg ki-ki magát!« szép üzenet — mondá Jurisics elgondolkozva.

— Ha ők megfeledeztek kötelességeikről, én nem feledek; ha maradunk, maradjunk győzve és dicsón, ha halunk, haljunk meg bátran, vitézül a csatában a honért.

V.

Két nap alatt a készülétek meg voltak téve a törökök elfogadására. A sáncok, valamint a várnak gyengébb oldalai megerősítetttek, a harcfiak összegyülekeztek. A várban minden megváltozott, csak a csatárok jó kedve, s Jurisics hűsége a haza és király iránt a régi, a meg nem tántorítható maradt.

A török jó . . . hangzik a vészkiáltás az ország szélétől a másikáig. Csupán Jurisics várában öröm a harcok kezdete; amidőn kitűnik: ki a gyáva, bátortalan, ki a bajnok, ki férfiú, ki szereti a hazát, király-, nemzetét? Szép harci idők! . . . Ezekről gondolkozik nappal a katona, ezekről álmodozik éjjel mindenki nyugtalanul, csak Jurisics nyugodtan várja a csapást.

A török itt . . . hangzik újra a harckiáltás nem remegő, de bátor s harc-epedő nép ajkiról. Erről ráismerhetünk, hogy Jurisics vára előtt a durva pogány. Ott vívnek a várban a bátor harcfiak, közöttük a dicsó, a bajnok Jurisics. Félistennek vélnéd; deli termete, hollófekete fürtjei, a harc-tűztől kipirosodott arc, az ildomos mozdulatok mind emberentúlivá varázsolják. Mily bájos ő. bajnoktársai látják. Szép arca

lelkesíti a csüggedőt, érchangja bátorítja a harcolót, vas karja lonyomja az ellenkezőt. Félisten ő... Hadisten ő... Ott villog kardja férfias kezében, félelmet árasztva vagy halált. Ott rebeg a golyók zápora közt ajka halk imát a hön szeretett szép honért. Félisten ő... Hadisten ő.

Lent a törökség bős hada a várfalakra üvöltve ront, a kartács sűrű esőként hull, az ágyúk durrognak, a várfal ropog. Már harmadszor hangzott el a háromszoros Allah-kiáltás, a negyedik ostromra a pogányok újult erővel rontanak. Ember ember ellen küzd a várfalakon, a magyar csüggedni kezd. — A törökség győzelem-kiáltás közt tódul a várba. A magyarok ajkiról hangzik a vészkiáltás. — Minden elveszett...

De a védangyal siet.

Ki az, ki ott ront elő, mint hősi oroszlán, s megfordítja a háború kockáját? Ki az, kinnek szikrákat hányó kardja előtt rettegve hull a tar, s győzelem-kiáltása halálhörgéssé válik át? Ki az, ki mint egy hadisten áll véres kardjával a törökök hulláin, a győztes magyar nép előtt?

Ki volna más e hős, mint:

Jurisics Miklós.

VI.

Délutáni négy óra lehet. Jurisics várában jókedvvel, danolva járnak a harcfiak, mintha semmi sem történt volna.

Maga Jurisics Miklós ma tartja győzedelmi ünnepét számos barátjai jelenlétében.

A serlegek gyorsan ürülnek, a várban víg zene hangzik.

S messze hallatszik az üdvkiáltás: Éljen a hon!... Éljen a király!

A zultán kérésére, ki ahelyett, hogy Bécs elfoglalására indulna, szégyenében hazatakarodott: Jurisics feltűzte a lófarkot Kőszeg ormaira, melyet Szolimán távoztával rögtön ledobattott.

RÓMA GYÖNGYE

Történeti elbeszélés

[I.]

A Római birodalom hatalmának tetőpontján volt, midőn Augustus meghalálozott.

Róma mélyen megérezte a nagy férfiú hatalmát; a nép, midőn uralkodni kezdett, azt mondá felőle: Augustus bár sohasem született volna; midőn pedig meghalt, úgy vélekedtek: Vagy ha született, bár sohasem halt volna meg!

A trónra most Cajus Tiberius Nero, Augustus fogadott fia lépett. Eszélyes, ravasz és kegyetlen férfiú, a színészet mesterségét a legfőbb tökélyig vitte, szívében mindig más érzelem tanyázott, mint amit szája mondott. Theodotus, híres tanítója, azt mondja felőle: »Tiberius nem egyéb, mint vérbe mártott sár.«

Alatta nagy divatba jött az árulkodás; egyes kimondott szó, tréfa mind balul magyaráztattak, s »crimen laesae majestatis«, felségsértésnek tartattak. Szóval:

Egy Augustus után kicsiny vala a fél világ uralta trónján egy Tiberius.

A ravaszság és kegyetlenség folytonos jelei nem hagyák kialudni a már kitörni készülő lángokat. Germániában egész hadsereg támadott fel, Pannoniában három légió. A németországi hadsereg vezére, Germanicus, hallván a lázadás kitörését, Galliából Germániába sietett a fölháborodott kedélyek lecsillapítására. A harcosok imádták Germanicust, imádták páratlan igazságszereteteért, imádták jeles hadi tehetségeért; hallván érkezését hangos üdvkiáltásokra fakadva várták a szeretett hadvezért.

Gordianus, az alvezér, sötét terveket koholva ült sátorában, midőn a szokottnál hangosabb kiáltások verték fel mercnéseiből. »Mi az?« susogta magában.

Kívülről még világosabban nangzott: »Le a császárral! Éljen Germanicus!«

Gordian felköté ősí kardját, s mint párdue büszkén lépett a vad harcosok elé. A zaj csillapodni kezdett, s a

tribun felszökve lovára, rántá ki kardját s lelkes, megrázó érc-hangon kiáltá:

»Esküdjetek!»

A tribun szavait komor hallgatás követé.

A tribun folytatá:

»Soha császárnak el nem ösmeritek Tiberiust!»

Ezer meg ezer kard hagyá el csörömpölve hüvelyét:

»Esküszünk, soha!»

»Mi történik itt?» kiáltá egy csengő szózat, s a harcosok előtt »Róma gyöngye« állott könnyű fegyverzetben, habzó lován.

»Le a császárral! Éljen Germanicus!» hangzott a lázadók ajkairól.

»Ne tovább! — szolt keserűen a fővezér. — A császár trónja, élete az istenek kezében van, s jaj annak, ki szentségtelen kézzel vagy az egyiket, vagy a másikat megingatni merészel... Hadd lássam, ki a vakmerő?»

»Akiket itt látsz, mindazok nem vakmerők ugyan, de gyávák sem annyira, hogy szabad nép levén, rabláncot tűrni tudjanak» felelt a nép nevében Gordian.

»Ha rablánc nyomja lábatok, eltörjük a bilincset, s szabadok lesztek újra» felelt a nép nevében Gordian. »A császár nevére kérlek, csillapodjatok.»

»Soha! Soha! Éljen Germanicus, a trónra fel vele!»

»Rómaiak!» igyekezett hangját felemelni Germanicus »én, a császár fogadott fia, hogyan tehetném fellázadni atyám és uralkodóm ellen? hogyan ránthatnálak a veszélybe titeket, bajnoktársaim! Kikkel együtt ontottam véretem, egy helyről néztem a halált. Tiberius hatalmas tekintetétől százezrek függenek. Legyen béke, rómaiak! A világasszony rettegett volt a harcok által, nagyá csak a béke teheti.

Ti zúgtok, rómaiak! avagy nem az a szív dobog-e e testben, amely tibennetek? nem-e római vér foly ez erekben? Igen, Róma gyermeke vagyok, de mert Róma nemzett, azért nem leszek háládatlan s törvényes királyom ellen lázadó soha; inkább halál, mint gyalázatos élet!»

A katonák tagadólag rázták fejüket.

»Avagy nem hiszitek: itt elöttetek ontom véremet, ha a császár hűségére vissza nem tértek, nem érem túl a gyalázatot. Róma szívébe önnön gyermeki ütök be a halálhozó gyilkot.«

Germanicus kirántá kardját s azt saját mellének szegezé. Száz harcos ugrott hirtelen kicsavarni a vezér kezéből a görbe harci kardot.

Gordian, a büszke tribun, kevélyen, mint királyi sas, lépett a vezér elé, s kihúzva drága kardját, kevélyen tartá a vezér elébe.

»Im, vedd, ez élesebb.«

Néhány perc múlva a harci kürtök megzendültek, s a katonák ajkairól hangzott a messzeségbe:

»Maradjon Tiberius a trónon, hideg udvaroncok! Germanicus a táborban, érte meghalni kész hadfiak körében.«

*

Még a germániai lázadás így folytatótt el, addig Pannóniában egy új ütött ki, de ezt a császár fia, Drusus, igen könnyen elnyomta. A katonák, az ütközet előtti mennydörgést rossz jelnek magyarázván, megadták magokat. Főbbjeik láncra verve Rómába vitettek.

II.

Tiberius campaniai magányából visszatérvén, költött ürügy alatt visszahívatta Germanicust Németországból. A rómaiak diadalünnepet ültek Germanicus megérkezésén. Örömrivalgva kísérték lakására s útját diadalkoszorúkkal hintették be.

Boldog volt, aki Germanicust, az ünnepelt férfiút e napon csak láthatta is. A szeretet és tisztelet jelei, mit a nép iránta érzett, bántották Tiberiust, ki ugyanazon napon érkezett Rómába, melyen Germanicus.

A germán légiók parancsnoka sietett a császárnál tenni tiszteletét. A császár megszorítá a vezér kezét.

»Atyám! — mond csengő hangján az ifjú — mi boldog vagyok láthatni téged úira, hazámban lenni ismét.«

»Ne hidd — szolt Tiberius szemjartatással —, nagy dolgok végbevittele vár reád, fiam. Ázsia fegyvert fog ellenem! Menj, áztasd a földet áruló vérökkel!«

A vezér homlokára mutatott, azután kardját csörgeté meg.

»Értem, nagyon értem, Germanicus! Előbb ésszel, azután karddal. Tedd, ahogy akarod, csak menj, siess, néhány nap múlva indulnod kell.«

Két órával később a szenátus termei nyíltak meg a császár előtt. Tiberiust Drusus és Germanicus vezetéek karjaikon. Háromszoros »Éljen!« fogadá Augustus királyi vére sarjait. Tiberius várta, hogy sok szemrehányással fog illetetni a szenátustól a távol elkövetett, de a tanács figyelmét ki nem kerülte tettei s gyakori kihágásai miatt.

De a tanács ellenkezőleg: engedékeny volt a császár személye iránt. Tiberius elégedetten hagyá oda a tanácsstermet.

»Mint szereti ez a nép a saját rabságát!« mondá pokolyi gúnymosollyal legkedvesebb két udvarnoka-, Sejanus- és Cajus Macrónak.

Cajus Macro ajkába harapott, Sejanus pedig kardját szorítá oldalához.

III.

Tiberiusnál e nap az öröm napja volt. Örömét nevelte a Germanicus eltávolítása a veszély örvényébe. Mert ő rendkívül gyűlölte Germanicust, látván, hogy amely mértékben gyűlöltek ő a néptől, úgy szerették Germanicus.

Ő a vezérben vetélytársat látott felnőni maga mellett, ki mindenkitől bálványoztatik. Hogyne örvendett volna távozásán.

A császári pompás termeket a zene hangjai tölték be.

Tiberius átnyújtva ült mennyezetes székében, részegen a bortól, részegen az örömtől. Mellette jobbra és balra udvaroncai, kik a császár gondolatjait lesik. A drága italok, falvakat érő ételek mind már nem ébresztik fel Tiberius kíváncsiságát. Ugyan mi kell neki? . . .

»Ha-ha-ha — kacag fel jó kedvében a nagyúr —, oly kedvem volna vért vegyíteni ez ital közé. Te, Sejanus, vezettesd elé a pannon lázadó vezért.«

Két perc múlva széttárultak a trónterem ajtai, s egy bilincsel terhelt bajnok lépett be. A férfiú felemelte fejét s keresztbetett kezekkel nyugodtan várta az ítéletet.

»Hogy mertél trónom ellen felkelni, vakmerő? Felelj . . .«

A bajnok még magasabbra emelte fejét, azután szolt nyugodtan:

»Mivel nekünk azon férfiak helyébe, kik megvédjenek, farkasok küldettek, kik összemarjanak és lenyeljenek.«

A bajnok szavait javalló zúgás követé, s a császár dühtől tajtékozó ajakkal kiáltá:

»Ma a halálnak napja lesz! Seján, a germán lázadók főbjeit vezettesd elő.«

Öt-hat deli harcos lépett a trónterembe, mind büszke, szálas, de legkevélyebb közöttük a tribun, Gordianus.

A császár kérdezé a kevély tribunt:

»Te kardot rántottál ellenem, ugye?«

Gordian a császár füléhez hajolt: Én kardot ránték fogadott fiad, Germanicus ellen, és rántok bármikor.

A császár ajkain öröm mosoly vonult át, azután hirtelen szolt:

»Legyen; te nem vagy oka a lázadásnak; lakoljanak a többiek, és te, vakmerő pannon, ki álnok társaid nevében szemembe mersz kikelni megbízottjaim ellen, halj meg tehát! Vesszetek mindannyian! Sejan, a vérpadra velök!«

A császár sietett a tornácra gyönyörködni a jelenetben, Gordian pedig elégedetten ment, nem többé a börtönbe, de a királyi palotában rendezett szállására. Midőn elváltak, a császár azt súgá fülibe: »Szükségem lesz reád.«

IV.

Három nap múlva a gyűlés után már a tenger habja röpíték Germanicus hajóit; ő ment; egy szent törekvés égett kebelében, midőn messze az édes hazától, messze idegen tartományba megy, és csak azért, mert azt a földet is, melyen született, annyira szereti, hogy feláldozá üdvét, boldogságát, csak kockára teszi önön életét, hogy eloszlassa a vészfelhőket, melyek Róma s Tiberius trónja fölé tornyosulnak.

Mert hisz nem volna »Róma gyöngye« ő, ha nem szeretné szép honát forrón. Majd Ázsiába érkezik, mindent megtesz a fölháborodott kedélyek lecsillapítására, nem kímél szót, pénzt, nem kímél semmi áldozatot, csak tervét kivihesse. Fáradtságát siker koronázta.

Miután mindent megtett, mit a nép egy szeretetre méltó hadvezértől várhatott volna, a békét egészen helyreállította.

Armeniának királyt adott. Több tartományt Rómának hódoltatott meg, s a szeretet- és tiszteletet itt is — mint mindenkitől — mindenütt megnyerte.

Csak Syria kormányzója, Piso volt iránta kevély és hideg; s mily nagy mértékben, készséggel engedelmeskedének neki az idegenek, oly makacs volt iránta Piso. Pisót a császár küldé átvenni Syria kormányzóságát, miután visszahívatta Pannóniából, hol ez, mint fővezér, Pisonius várát és városát — mely most Pozsonynak neveztetik — építette.*

De a kormányzásban oly kétértelműleg viselte magát, hogy Germanicus jónak látta őt meginteni, de miután parancsait és intéseit megvetette, Germanicus Syriából eltávozását parancsolta.

Piso pedig megesküdött: »Korábban fog eltávozni Germanicus a világból, mint én Syriából.«

Germanicusnak nem sokat nevelte nyugtalanságát a Piso esküje; midőn értesült róla, nyugodt lélekkel felelt:

»Elég volt már az ész, megmérem a kardot.«

Azután lenyugodott, de a jóltevő álmok kerülte Germanicus szemeit. Nem hagyták aludni a rémképek, melyek Germanicus elméjét elfoglalák. Ott látta Rómát, a világasszonyt, halálküzdélmei között, látta: mint enyészik napról napra a világ-bámulta hatalom, a zsarnokság bilincsei mint nyomják le a népet, mely eddig csak parancsolni tanult. Látta fellebbenni maga előtt a jövő sötét fátyolát, Caligula, Nero iszonyú korát. Olyan borzasztó volt ezt álmodni, — átélni meg vajon minő lehet? .

Germanicus felébredett, valamit keresett a szobában, talán a kardját, azt tette fejéhez. De borzasztó alakok, síró, jajveszékélő emberek jöttek eléje véres, bezúzott fővel.

* Gvadányi villag historiája. [Mikszáth jegyzete.]

Egy alak üldözte szüntelen, fekete páncélruhában, halálfővel mellén, kezében arany cifrázattal ékesített kard villogott, mit az árny, valahányszor lehunyta szemeit, lesújtásra emelt mindannyiszor.

Különöseek a végzet útjai.

Korán reggel Gordian állott a vezér előtt, fekete páncélban, halálfővel mellén, kezében arany cifrázatú kard nyugovék. Germanicus első pillanatra megborzadt a férfiútól, de csak az első pillanatban; a másodikban már nyugodtan kérdezé:

»Mi jót hozál Rómából nekem?«

»A legjobbat, a császár kegyét és köszönetét a néplázadás ügyében tanúsított szolgálataidért; egyszersmind azon kérését, miszerint Pisóval, kinek veled létező egyenetlenségét kegyelmes volt hallani, békülj meg, s térj vissza Rómába, nemzedet és atyád ölelő karjai közé.«

Germanicus baráti kézzorításra méltatta az undok lelkű férfiút, azután komolyan felelt:

»Hogy lásd, mily nagy készséggel engedelmeskedek a császár parancsainak: Piso baráti jobbát sietek megszorítani azonnal, és azután vissza a szeretett és imádott hazába. Jer, kérlek, beszélj, sokat, igen sokat vágyok tudni; hogy van nőm? hogy vannak embereim?«

Gordian és Germanicus a sátor belsejébe tűntek el.

*

Fél óra múlva Germanicus 12 bajnoktól kísértetve Piso palotájába lovagolt, oldalán Gordiannal. Piso kitűnő szíves-séggel fogadá a vezért, de viselete szerfelett gyanús volt, mit a mulatság zajába vegyült Germanicus nem látszott észrevenni.

A zene hangzott, a billikomok ürültek. Gordian Pisóhoz közeledett. Ezek az emberek ösmerték egymást.

A tribun e szócskát: »most!« — súgá a tribun fülébe.

»A császár egészségére, bajnokok!« — kiáltá Piso erőteljes hangon.

A rómaiak kezében aláhanyatlott a pohár. Germanicus lelkesülten emelé szájához:

»Éljen Tiberius! Éljen a világasszony!«

Germanicus fenékiig üríté poharát, azután bágyadtan ereszkedik karszékébe. A vezér szomorú volt a lakoma alatt, hiába igyekeztek kedvét találni többé.

Késő délután tért vissza sátorába, mely előtt alig tudott lekelni lováról. Germanicus beteg volt, társai némán követték sátorába, s rettegve várták az orvos szavait, lesték minden mozdulatát: örömet hirdet-e vagy bánatot?

Az öröm felemel, a bánat lesüllyeszt. Olyan kínzó volt a várakozás.

Az orvos szemeiből könnyecseppek gördültek ki — nem szólt semmit, a fájdalom elnyomá hangját, ámde az ijedt arc és a könnyecseppek eleget beszéltek.

A bajnokok görcsösen szoríták össze karjaikat s a fájdalomtól rezgő hangon kiálták:

»Halál a gyilkos árulóra!« s kardjaik megvillantak kezükben, mintegy nyomatékul a kimondott szavaknak.

»Halálomért ne álljatok bosszút senkin. Az élet az istennek kezében van; ők azt akarják, hogy így végezzem.«

A bajnokok fejeiket rázták.

»Vessen a gyilkos, halál fejére, halál minden maradékai[ra]!«

Még el nem hangzottak az eskü szavai, midőn Gordian, aki Pisóval tanácskozában a kísérettől elmaradt, lélekszakadva rohant be a sátorba . . .

A tribun büszkén állt meg az ágy előtt, hol »Róma gyöngye«, utolsó reménye letiporva feküdt halotti ágyában.

A harcosok között fenyegető zúgás hallatszott. Germanicus intett, hogy beszélni fog:

»Rómaiak! Ezt a kardot ezelőtt 10 évvel Tiberius adta kezembe, viseljem becsülettel. Ezt a kardot vigyétek neki vissza; ha majd fiam felnő, kösse oldalára, viselje, mint atyja, annyi belátással, s rántsa ki bátorsággal, ha a szabadság s Róma üdve úgy kívánja. Ez első kívánságom. A második: E pergamen-darabot fiam számára írtam itt, azt fogjátok átadni neki.

Isten veletek! Hagyjatok magamra. Te, Gordian, maradj; beszélni fogsz nőm-, gyermekeim- és rokonaimról.»

*

A bánatos harcfiak sírva távoztak el a sátorból, de féltvén Germanicust a ravasz és gonosz lelkű tribuntól, elhátarozták egyenként őrt állni a sátor előtt.

Sötét éj volt. Germanicus harcosai már mélyen nyugovának, csak egy alakot lehet ébren látni a sátor nyílása előtt. A férfiú figyelemmel nézett körül, azután kardjára tette kezét. Egyszerre nesz hallatszott, s a férfiú azon pillanatban holtan a földre rogyott.

Akkor Gordian ugrott ki a sátorból s lovára vetve magát a római vérétől párolgó kardjával elszárguldott.

Egy óra múlva a következő ór társát vérben, Germanicus holttestét pedig fej nélkül, megcsonkítva találta.

A hír csakhamar beszárnyalta egész Ázsiát, s Germanicus halálán gyászba merültek az idegenek. Róma gyöngye, utolsó reménye letörve, letiporva feküdt halotti ágyában.

Sírjatok, Róma népei! Jajgassatok! Letűnt a nap az égről, amely világot ad; letűnt a csillag, mely fényével előnté a mezőt, hol ezután éj lesz, fénytelen éjszaka.

*

Gordian üldözésére ezer lovas küldetett, de őt nem érhetette utol senki . . . Tizenkét óráig sohasem kelt le lováról, nem tekintett hátra. A ló kidőlt alatta, akkor nézett hátra. Holdvilágos éj volt. A szegény pára ott feküdt a földön, gazdája leoldott a nyeregkápáról egy ólom-szekrényt, azután egy pergamen-tekerceset húzott ki zsebéből, mit figyelmesen kitekergetett.

A nagy római betűket olvasni lehetett a holdvilágnál:

»Légy jobb Apádnál!«

Ez Germanicus vég hagyománya saját fiának.

Gordian érvénytelennek találta azt, s eldobta a sárba.

*

Tiberius még nem vette hírül Germanicus halálát, ámbár azt jól sejtette, mit abból lehet következtetni, hogy a közvélemény őt tartá Germanicus titkos gyilkosának.

Öröme szerfelett volt, midőn Gordiant — kitől újságot vélt hallhatni — meglátta.

Gordian benyitott, magával hozván az ólom-szekrényt, melyet felnyitván, Germanicus véres feje gurult a fejedelmi trón elé.

Tiberius önelégült mosollyal kiáltá:

»Ő alacsonyabb, én magasabb vagyok egy fejjel! Gordian, menj, vedd át az ígért tízszer annyi súlyú aranyat, amennyit e fej nyom.«

Tiberius boldog volt, s alig titkolhatta el örömét, de azért mégis eltitkolta, s sírva jelent meg a szenátusban, hol, véres bosszút esküdött annak fejére, ki a borzasztó gyilkosságot elkövetni merté.

AZ ÉN GYURI BÁCSIM

(Humoreszk)

Már a mi családukban megvan mindenkinek a maga originalitása, p. o. az apám nem issza a bort, csak vízzel; én meg megiszom ugyan a bort víz nélkül is, de a matézishez megint nem értek, csak a preferanc mellett. Továbbá a kigömbített csizmasarkot iszonyúan kedvelem, a német nyelvet pedig rettenetesen nem szeretem.

... Bezzeg ha még élne az én szeretett Gyuri bácsim, be a torkomra forrnának ezek a zseniális tulajdonságok!

... Gyuri bácsim valóságos apám volt e tekintetben, kivéven azt a fennérintett ízét, hogy a bort ő is megitta, lett légyen az a maga szükségében vagy nem.

Szegény Gyuri bácsi! miért is kellett neki olyan hamar elporlani! mért nem érhetette meg a tavali esztendő, mikor az a sok jó bor termett Nógrád vármegyében!

Bizony, bizony elájult volna az örömtől, még talán azt is megbocsátotta volna, hogy mikor a negyedik klasszisba jártam, egyszerre négy szekundám volt.

Ad vocem szekunda!

Hát bizony nekem anno 1859 nagyon kijutott ebből a portékából. Még magam is megcsóváltam a fejem, mikor a jó emlékezőtehetségű M** tanárom felolvasta a grádics előtt. Nevezem pedig jó emlékezőtehetségűnek azért, mert minden eddigi négy év alatt elkövetett csínyjeimet úgy el tudta beszélni az én kedves Gyuri bácsimnak, mintha csak könyvből olvasta volna.

Az én Gyuri bácsim pedig, akit apám küldött be maga helyett az examenre, vágott erre szörnyűségesen savanyú képet, aminek az lón folytatása, hogy mikor kijöttünk a

tanár úr szobájából, illedelem ide, illedelem oda, úgy hátbaütött hosszú tenyerével, hogy magam is azt gondoltam, miszerint se nem több, se nem kevesebb, egy rettenetes ménykő esett a hátam közepére.

— Jaj nekem . . . Odavagyok !

— Hallgatsz, gazember !

— De mikor fáj ám — feleltem siránkozó hangon.

— Hát az időt haszontalanul elfecsérelni nem fájt ugye? Kötnivaló ! No, hiszen kerülj csak apád elé !

Én úgy tettem, mintha nem értettem volna amit mondott, s egész flegmatico kezdtem dúdolni az akkoriban divatos nótát:

»Hallod-e te, hallod-e te csirke?
Megenném én a te nyakad sülve.«

Erre az én urambátyám arca egyszerre kezdett kigömbölyödni.

— Akkurát, öcsém ! Hol lehet itt rántott csirkét enni? Hol itt a vendégfogadó?

Én megkötöttem magam. Nem szóltam semmit.

— No, ne légy gyerek ! Mit haragszol? . . . Mintha bizony az orrodát haraptam volna le, vagy mi? Ne félj, majd szólok apádnál, hogy a tanárok csak igazságtalanságból buktattak meg.

Nekem sem kellett több, siettem Gyuri bácsi kegyét megérdemelni.

— Hogyan is tetszett kérdezni? Aha, csirke . . . Tessék utánam jönni !

Elértünk a »Három Rózsá«-hoz. Az én urambátyám tökéletesen boldoggá lett. Legelső szava volt:

— Kelner, czvai porció rántott csirke !

Nota bene: az én Gyuri bácsim anélkül, hogy beszélte volna, szerette a német szót, s ezen előszereteténel fogva vegyítette azt mindig a magyarral, ahol csak lehetett, azzal a húsz-harminc szóval, ami úgy vásárookra jártában ragadt itt és ott rája.

De ha kedvelte urambátyám a német nyelvet, még jobban szerette a füstölt sertésnyelvet, ami valódi szenvedélye volt, úgyhogy egyszer száz kabanosba akart fogadni, misze-

rint ebből a matériából jól megcsinálva, megeszik egy egész pozsonyi mérővel.

Elég az hozzá, amint a csirke elfogyott, azt a kérdést merte kockáztatni a kellnerhez, hogy van-e füstölt nyelv?

Az érdeemes férfiú azt felelte rá: — Mindjárt szolgálhatok.

Erre aztán urambátyám örömeiben kihúzott a bugyillárisából egy szépen összehajtogatott papirost, amiben én rögtön klasszifikációmra ismertem.

— Idenézz, öcsém! Nagy áldozatot teszek érted, — s ezzel meggyújtván a gyufát, egész gravitással tartotta a fatális iskolai bizonyítvány alá.

Lélegzetem elállt, szemeim merően tapadtak oda. A lángok nyaldosva csaptak össze felette. Egy pillanat alatt csak egy elhaló láng jelenté, hogy volt, de már nincs.

Nagyot lélegzém, minőt szokott az ember, ha nagy bajtól szabadul meg. Urambátyám pedig mosolyogva nézett hol rám, hol pedig az elégett maradványokra.

— Mert lásd, öcsém — szolt aztán —, neked én nagy hálával tartozom a mai napért. Most majd hazudok valamit apádnak, hogy a klasszifikációt ki nem válthattuk, aztán »qui habet tempus, habet vitam!« Addig vagy a gimnázium éghet el minden protokolumostul együtt, vagy pedig a revolúció üthet ki.

Urambátyám kedvenc eszméje volt a revolúció.

Én mindezekre csak azt mondtam, hogy biz az nagyon jó volna, vagy az egyik, vagy a másik.

Mintegy négy óra lehetett délután, midőn végre kifizetvén a keserű emlékezetű házigazdámnak a kosztpénzt, kocsira ültünk, hol is az én szeretett Gyuri bácsim rögtön belejött a másik kedvenc témájába, elkezdett tudniüllik a lutriról beszélni.

(Gyuri bácsi nagyon szeretett rakni a lutriba, anélkül azonban, hogy valaha csak egy öreg garast nyert volna.)

Tehát az én urambátyám kezdett a lutriról beszélni.

Most ott nyert egy csanádi paraszt 30 ezeret, majd meg itt akasztotta fel magát valami bádogoslegény, aki 40 ezeret nyerendő rescontóját 16 garason adta el a házaló zsidónak.

Már az ilyen anekdoták elbeszélésében nagy mester volt az én szeretett Gyuri bácsim, úgyhogy ebben a szakmában

tökéletesen beillett volna tudós társasági tagnak is, amit én el nem mulasztottam rögtön megemlíteni, lévén ez az ő vágyainak boldog netovábbja.

— Hát aztán mit gondolsz, öcsém, nem vagyok én nagyobb tudós Pompérynél? Mért ne lehetnék én idővel az akadémia tagja?

— Meg vagyok győződve róla, hogy lesz, mihelyt »A dohányzás mestersége« című munkája napvilágot lát.

— Az igaz, hogy páratlan világhírű mű lesz, ha elkészítem! De van ennél szerencsésebb ideám is, ti. ha most nyernék vagy 20 ezeret, vennék rajta pár száz akó »echt Neszmélyit« s elküldeném ajándékba az akadémiának. — Mit szólasz hozzá?

— Egyszeribe odaültetnék Arany János mellé, ha az a »ha« nem volna.

— Semmi »ha« . . Hát a lutri mire való? Teszek ternóra, öcsém, mihelyt a városba érünk. Itt vannak tárcámban a számok feljegyezve. Mind megálmodott numerusok, okvetlenül kell nyernem. Hát mi lehetetlen van abban?

(Gyuri bácsi előtt, ha egy kicsit becsípett, semmi sem volt lehetetlen.)

Eleget mondtam aztán neki, hogy én nem bánom, ha egy milliót is nyer, ő azért nem hagyott békét egész Gyarmatig. Kiszámította, hogy hány akó bort lehet venni azon a 20 ezeren, hányat ad abból az akadémiának, és mennyi marad még számára. Beleképzelte magát a tempus futurumba, hogy minő boldog lesz, midőn egy nemzet fogja tisztelni, tömjénezní, mint világhírű tudóst.

»Sarkantyús csizma és pinch,
Gyuri bácsi és tudós!«

Hiszen ezek akkurát olyan ellentétek, mint a kalamáris-és a rozsólis-palack!

*

Másnap circiter délutáni hét óra volt, mikor B.-Gyarmatra értünk. Felséges nyári alkony. Gyuri bácsi szerint az egész természet hasonlított a részeg ember bajuszához, melyet vastagon harmatozott be a bor. Az eget pláne, búza-

virág-színű spenclimhez hasonlító, melynek szárnyából egy darabot kihatván volt a Perekz bácsiék Bodri kutyája, gazdasszonyom minden esztétikai ízlés nélkül skarlátvörös posztóval foldozta be.

Gyuri bácsi Gyarmatig tökéletesen kijózanodott. Kiszállván a kocsiból rögtön sietett a lutriba, hogy ott jövődj boldogságának fundamentumát letehesse.

Én a kocsin vártam, míg megjött. Már messziről megismertem, hogy haragos; a kalapja le volt húzva félszemére, dohányzacskója szokása ellenére nem volt zsebébe dugva, hanem a kezében tartotta, mégpedig olyanformán, mintha annak sallangjával valakit irtózatosan el akarna nadrágozni!

Hej, ha akkor tudtam volna, hogy az a valaki én vagyok!

— Gyere csak ide, te országos gazember! — rivallt rám teli torokkal, amint a kocsihoz közeledett —, hadd tanítsalak meg, hogy kell egy osztályban négy szekundát kapni!

Én is olvastam ugyan valahol azt a filozófiai mondatot, hogy az ilyen esetben legjobb kereket oldani, de most gyötrött a kíváncsiság, tehát viláért sem mozdultam a kocsirol.

— Ugyan ne bolondozzék, Gyuri bácsi! Mi baja?

— Még te mered azt kérdezni, hogy mi bajom? Oda a 20 ezer forint! Léb wohl, magyar akadémia! Azokat a lutriba felteendő számokat a te klasszifikációdra írtam fel tegnapi reggel, arra a klasszifikációra, melyet én bolond, számár ember módjára felégettem a te kedvedért.

Most már oda minden.

Én nem tudtam: vajon sajnálkozzak-e? vagy pedig vágjam be magam a kocsi derekába s röhögjek irtózatosan egy emberen, aki kétségbeesik három ostoba szám elvesztésén.

Már az igaz, hogy különös ember volt az én szeretett Gyuri bácsim, neki keresztül kellett mennie a harag minden szimptomáin.

Beleült a kocsi hátuljába mellém, az egyik kezét csipőjére tette, a másikkal pedig újonatú tajtpipáját úgy szorította össze, hogy ízzé-porrá tört a markában; az egyik sarkantyús csizmájával el kezdte rugdalni a másik csizmáját, mialatt folyvást köpködött jobbra-balra.

Ez volt nála a harag legfelsőbb foka.

Mikor ezt elunta, hozzáfogott a káromkodáshoz: össze-szidta ötféle nyelven is az egész világot, valamennyi korhely diákot széles Magyarországon, még azokat is, akik ezután fognak születni.

— Látod, öcsém, minő malórt okoztál nekem! No, az igaz, hogy magam is asinus ember vagyok, mért nem tudtam eszemben megtartani Tisztán emlékszem, hogy reggel, amint felkeltem, az asztalon heverő bizonyítványodra írtam fel azt a három számot, de hogy micsoda számot, azt ha fejmem leütik, se tudom.

Itt aztán elbeszélte Gyuri bácsi az egész álmát, hogy mint jött hozzá egy öreg ember és nyújtott át három porcelán táblát, melynek mindegyikén bizonyos szám volt felírva.

Hej, azok a számok, azok a számok, hogy is tudta elfelejteni!

*

Otthon szívesen fogadtak. Apám megtudta, hogy buktam és — megbocsátott. Gyuri bácsi sebe is begyógyult. A negyedik napon pedig egészen derülten szólt hozzám az ebédnél:

— No, öcsém! eszembe jutott már az a fatális három szám: 7, 9, 11.

Én elnevettem magam.

— No, most már felteheti, Gyuri bácsi!

— Sose teszem biz én . . . Vigye az ördög!

Mintegy két óra tájban e nap délutánján Fehér Muki bácsi jött hozzánk.

— Szervusz, Muki! Hol az ördögbe jársz itt?

— Gyarmatról, a hetivásárról jövök.

— Mi a mennydörgős mennykőt kerestél ott? — kérdé Gyuri bácsi, odanyomva a markába egy hórihorgas selmeci pipát.

— Hogy mit kerestem? Kószáltam, pajtás, boltból boltba, korcsmából korcsmába, még a lutriban is voltam.

— A lutriban? — kérdé meglepetve urambátyám. — És minek?

— Szivart venni.

— De csak tudod, mely számok jöttek ki?

— Sose tudom én! De igaz, hisz feljegyeztem, mert Csetneki druzsám erősen rámparancsolta. Itt vannak a Notiskönyvemben. Ahon ni: 7, 9, 11.

Gyuri bácsi olyan fehér lett, mint a fal.

— Az én számaim, valóságos az én számaim — dadogta vadállati hangon — megőrülök, megbolondulok! — S elkezdett mérgében ugrálni, toporzékolni, mint egy őrült. — Megölöm... főbelövöm magam! Oh, én öreg, nagyfejű számár!

Gyuri bácsi fogcsikorgatva rohant ki kalap nélkül az udvarra, ahol aztán belekötött minden cselédbe. Neki, szegénynek, ugyan megesett a klasszifikáció-égetés!

El sem is felejtette egész halála napjáig.

*

Szegény Gyuri bácsi, miért kellett olyan hamar elporladnia? Miért kellett neki odaköltöznie abba az országba, amely a világnak semmiféle mappáján meg nem található, s hol ha van is, még sincs olyan jó tepertős galuska, olyan felséges csetneki dohány, mint ebben a kis Magyarországnban.

Hogy bor van a mennyországban, arról Gyuri bácsi már régen meg volt győződve, mert — úgymond —, ha bor nem lenne odaát az égieknél, fejemet teszem rá, hogy Csokonai már régóta megszökött volna onnan.

Ilyen egészséges logikája volt az én Gyuri bátyámnak. — Milyen kár, hogy az a sok logika mind oda van most temetve a b.-gyarmati temetőbe!

Valami haszontalan tüdőgyulladás vitte oda, honnan semmiféle passzussal nem lehet többé visszautazni.

A vakációkban meglátogattam a sírját. Egyszerű fehér márványlap jelöli porait.

Valami pajkos iskolásgyerek egy nagy csibukot rajzolt oda vastag krétával, mintha mondta volna:

— Gyújtson rá, Gyuri bácsi!

J E G Y Z E T E K

RÖVIDÍTÉSEK

- MK** = Mikszáth Kálmán
MK_m = Mikszáth Kálmán Munkái. (Borítéklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1—33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889—1908.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1—32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk folytatása.) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
MK_mR—Fr = Mikszáth Kálmán Művei. 1—50. köt. Bp. Révai—Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929—1931].
Krk = A jelen kritikai kiadás.
Visszaeml.
1922. és 1957. = Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezései. [1. kiad.] Rubinyi Mózes bevezetésével és jegyzeteivel. Bp. 1922. Athenaeum kiad. [2. kiad.] Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Király István. Bp. 1957. Szépirodalmi Könyvkiadó.
M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
OSzK = Országos Széchényi Könyvtár.
MTA = Magyar Tudományos Akadémia.
MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
It = Irodalomtörténet.
ItK = Irodalomtörténeti Közlemények.
 [Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései és megjegyzései.

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

AZ »ELBESZÉLÉSEK« CIKLUSÁRÓL

Mikszáth Kálmán Összes Műveinek új ciklusát kezdjük e kötettel.

Az *Elbeszélések* sorozata felöleli majd az író valamennyi hosszabb-rövidebb elbeszélését; mindazt, ami nem tartozott a *Regények és nagyobb elbeszélések* ciklusába.

Az »elbeszélések« jellegét nem elvont műfaji meghatározások szerint állapítjuk meg, hanem Mikszáth szépirodalmi termése alapján. Ide soroljuk tehát az elbeszélések (novellák), mesék és regék mellett a szépirodalmi tárgyú karcolatokat, rajzokat, valamint az anekdotákat is; egyszóval mindazon műveket, amelyek a két megszabott keret — az *Elbeszélések* és a *Cikkek* ciklusa — közül inkább a szépirodalmi csoportba tartoznak.

Szükség van erre a magyarázatra, mert Mikszáth számos írásának *szépirodalmi* vagy *publicisztikai* jellege nem különül el élesen. Akad olyan, mely cikkeknek indul s elbeszéléssé kerekedik ki; és megfordítva: anekdotának, illetőleg elbeszélésnek indul s politikai vagy társadalmi jellegű cikké alakul át.

E különös és kétes jellegű írások hovatartozását részint az egykorú kötetek műfaji besorolása szabja meg, részint pedig — ha nincsenek efféle támasztékaink — magunk állapítjuk meg azt a tartalmi és hangulati tényezők alapján.

*

Az új ciklus első köteteiben egy alig ismert, mondhatni ismeretlen fiatal író mutatkozik be: a huszonöt—huszonnyolc év körüli Mikszáth Kálmán.

Küzdelmes pályán, vidéki szerkesztőségek után jutott el Pestre, az országos elismerésig.

Az *Elbeszélések* első kötetei a fiatal író küzdelmeit tükrözik. Összefoglalják — első ízben! — a pályakezdő Mikszáth novelláinak és rajzainak gyűjteményét abból a célból, hogy életművét — megkésve bár, csak félszázaddal halála után! — hiánytalanul megismerhessük.

A kritikai kiadás legfőbb igénye: a szöveg hűség és teljesség mellett az időrend pontos megállapítása.

~~Mikszáth művei azon kiadásainak, amelyek az író életében és azután, az 1950-es évekig megjelentek, igen nagy hiánya: az időrend teljes mellőzése. Például a 32 kötetes jubileumi kiadás (1910) nem a hetvenes—nyolcvanas évekbeli terméssel, hanem egy 1900-ból való regénnyel kezdi a sorozatot; a jubileumi kiadást (Jk) folytató Hátrahagyott Íratok (Hi) kötetei viszont műfaji és tárgyi csoportosításban~~

takarítják be az író hagyatékának jelentős részét, anélkül, hogy a sorozaton belül időbeli rendet teremtenének.

A művek ilyen kiadásai mellett nem osoda, ha irodalomtörténetünk nemzedékeken át tájékozatlan volt a Mikszáth-kronológia terén, s még a közismert regények keletkezésének és első megjelenésének időpontjait sem tudta biztosan. Fokozott mértékben áll ez a kisebb művekre: az elbeszélésekre, cikkekre stb.

Az *Elbeszélések* ciklusában a most induló kötetek hozzák a legtöbb ismeretlen elbeszélést. Az anyag túlnyomó részének ismeretlensége főleg Mikszáth egykorú válogatásainak igényességéből következik. Mikszáth annak idején nagy szigorúsággal válogatott: sok elbeszélést mellőzte, kivált a fiatalabb évekből valókat. Sőt élete alkonyán is meghagyta a kiadójával (Révai Testvérek) kötött szerződésben, hogy még halála után is csak írói presztizsének figyelembevételével válogassanak további gyűjteményes köteteket.

A kritikai kiadásra ezek a kötöttségek már nem vonatkoznak. A teljesség és időbeli rendezés követelményével fellépő kritikai kiadásnak éppen egyik fő feladata: az immár félszázados hiányok pótlása.

Az összegyűjtött anyagot szerkezetileg úgy rendeztük, hogy az első kísérleteket (a diákori dolgozatokat) *Függelékbe* tesszük, mint ahogy a további kötetekben a töredékek és a fordítások is *Függelékbe* kerülnek.

A szövegek kezelésében és a jegyzetanyag összeállításában nagyjából az előző ciklus (*Regények és nagyobb elbeszélések*) gyakorlatát követjük. Amde az *Elbeszélések* és a *Cikkek* most induló ciklusaiiban érvényesíteni kívánunk néhány olyan szempontot, amelyekre részint a *Regények* 1—23. kötetének tapasztalatai vezettek rá, részint pedig az időközben megjelent akadémiai szabályzat kötelez (A magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata. Bp. 1962. Akadémiai Kiadó).

Ezek a következők:

1. A szövegeket továbbra is a mai akadémiai helyesírási szabályzatnak megfelelően közöljük, nem pedig MK kézirataival vagy az egykorú kiadások szövegei szerint. Már eredetileg is ezt a megoldást választottuk részint a közönség szempontokra való figyelemmel, részint a Mikszáth-kéziratok hiányossága és az egykorú közlések sokféle s következtelen helyesírási gyakorlata miatt. Ezért a *Szövegváltozatok* jegyzékében mellőzzük a régi és az új helyesírás különbségeit (a ki — aki, a mely — amely, melylyel — mellyel; különírás — egybeírás stb.), valamint az idegen szavak írásában eszközölt módosításokat. A meghonosodott idegen szavakat — az akadémiai szabályzat értelmében — fonetikusán írjuk (pl. aesthetika — esztétika, philosophia — filozófia, geographia — geográfia, photographia — fotográfia stb.). Egyes különleges esetekben, amikor nyilvánvaló, hogy a szó egykorú ejtése is hibás volt: meghagyjuk a szövegekben a hibás szóalakot (pl. toaszt tóaszt helyett stb.). A tulajdonneveket (a hazai és a külföldi családi és földrajzi neveket egyaránt) eredeti alakjukban (hibás alakjukban is!) megtartjuk, s csupán a jegyzetek között tüntetjük fel a helyes

névalakot. A főszövegben a görög és szláv neveket is abban a formájukban közöljük, ahogyan MK írta (pl. Demosthenes, Diogenes, Turgeneff stb.). Az újság- és folyóiratcímeket eredeti alakjukban idézzük a jegyzetekben is (pl. Vasárnapi Ujság, Az Ujság, Pesti Hírlap, Magyarország és a Nagy Világ, később viszont: Magyarország és a Nagyvilág stb.). Az eddigi közlésekben hibásan szereplő idegen szavakat és mondatokat a lehetőség szerint kijavítjuk, de eredeti (hibás) formájukat beiktatjuk a *Szövegváltozatok* közé.

2. A kiadások (vagyis az elbeszélések közléseinek) felsorolásában csak az író életében megjelent közlésekre szorítkozunk. Csupán a Hi közléseivel tesszük kivételt, minthogy ez a sorozat a Jk folytatásának tekintendő. Eszerint a jegyzetek e fejezetében felsoroljuk az író haláláig (1910. május 28) megjelent összes újság- és folyóiratközlést, valamint kötetkiadást a Jk-ig bezárólag (s ezzel együtt — szoros kivételképpen — a Hi-kiadást is). Az író halála után megjelent minden más közlést a készülő Mikszáth-bibliográfia hatáskörébe utalunk.

3. A fenti elvnek megfelelően a *Szövegváltozatok* közlése is bizonyos szűkítést igényel. A szövegváltozatoknál csak a következő közlésekre szorítkozunk:

- a) az első kötetkiadás előtti újság- és folyóiratközlések;
- b) az első kötetkiadás;
- c) a MK életében megjelent utolsó kötetkiadás (legkésőbbi a Jk);
- d) a b) és c) közötti újság- és folyóiratközlések — abban az esetben, ha ezek lényeges módosításokat (javításokat, kihagyásokat vagy bővítéseket) tartalmaznak.

E körülfatárolás értelmében a Hi szövegeit érteit nem vesszük többé figyelembe.

A *Regények* ciklusának 1—23. kötetében ismételtelen rámutattunk arra, hogy sem a Jk, sem a Hi szövegei nem hitelesek és nem megbízhatók. A Jk és a Hi sorozatának sajtó alá rendezői önkényesen »belejavítottak« MK eredeti szövegeibe: számtalan esetben megváltoztattak, kihagytak vagy betoldottak szavakat, kifejezéseket, sőt egész mondatokat is.

Bár a Hi-sorozat jegyzetbeli tájékoztatása szerint az ott kiadott elbeszélések és cikkek közvetlenül az eredeti újság- és folyóiratközlésekből kerültek kötetbe: e közlésekben valósággal hennegnek az önkényes módosítások. A jelen és a következő kötetekben e módosítások részletezésére nem terjeszkedünk ki. Állításaink igazolása és az olvasóközönség egyszer s mindenkori tájékoztatása céljából azonban ideiktatunk a 27. és 28. kötet anyagára vonatkozó jónéhány launulságos példát. (Zárójelben a Hi önkényesen módosított és hibás szövege.)

A jelen, 27. kötet anyagából:

Miért fél Stofi bácsi a porosztól?

57 : 2 az olyan embernek, akinek (az olyan embernek, akinek)

63 : 33 nagyobb betűkkel, (föltűnő betűkkel,)

65 : 30 összevissza szidja (összeszidja)

Mikor az új kastély füstbement

81 : 22 kérdező (kérdő)

95 : 7—8 a pince belsejében (a pince belsejében [!] torkában)

97 : 18 ítélet nélkül . . . (ítélet előtt . . .)

Látogatás Stofi bácsinál

167:4—5 »Miért fél Stofi bácsi a porosztól!« (Miért fél Stofi bácsi a porosztól! [!]) [Ezt a súlyos értelemzavaró hibát a Hi 1. köt. jegyzetei közt, a 321. lapon helyesbítik ugyan, de azért a hibát mások is átvették; így pl. Kráhl Vilmos: Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. 133. és 135. l.]

12 Sramko fiskális, (Wladár Sramko fiskális,)

„ 13 Béla gyerek. (Lepeczky Béla gyerek.)

A 28. kötet anyagából :

Az én öreg Miska kocsisom

11 : 12 még csak rossz néven sem veszi az ember . . . (még csak rossz néven se veszi tőle az ember.)

12 9 papirossal van kitömve olyan vastagnak a sógorék kapuja. (papirossal van kitömve a sógorék kapuja.)

„ 15 dörgék vissza: (dörögtek vissza:)

Pisera bácsi kalandjai

23 4 melyről két sor perlmutter gomb begyeskedett, (. . . legyeskedett, [!])

24 : 23 Ha valami praktikus eszmét talált ki valaki azon a zsírtól csepegő vidéken, (Ha valaki praktikus eszmét talált ki azon a zsírtól csepegő vidéken,)

26 : 11 szorgalmatos iparos, (szorgalmas iparos,)

27 : 28 kidülledő szemeivel (kidülledő [!] szemeivel) stb. stb.

4. A *Szövegváltozatok* jegyzékét úgy állítjuk össze, hogy minde-
nekelőtt megnevezzük azt a kiadást, amelynek szövegét alapul vet-
tük. Ezt az alapszöveget (amely tehát egyúttal a jelen Krk szövege)
előrevetítjük, s azután zárójelbe foglalva közöljük az ettől eltérő
szövegeket.

Ha a Krk javított szöveget ad az alapul vett kiadás — tollbotlás,
sajtóhiba stb. miatt előállott — esetleges hibás szövegével szemben:
akkor is a Krk szövegét vetítjük előre, s az alapszöveg hibás kifejezé-
seit a zárójeles szövegváltozatok közé soroljuk.

5. Az új ciklusokban a *Tárgyi magyarázatoknál* is bizonyos
ökonómiával élünk. A lehetőség szerint mellőzzük a közhasználatú
szótárakban megtalálható idegen szavak és kifejezések értelmezését,
valamint azon események magyarázatát, amelyeknek az olvasó is
utánanézhethet a lexikonokban és egyéb kézikönyvekben. Magyará-
zatainkban a szavaknak, neveknek és eseményeknek főleg Mikszáth
nyelvkinésével, olvasmányaival, műveltségével, továbbá irodalmi,
politikai és társadalmi érdeklődésével kapcsolatos összefüggéseire
figyelünk.

6. Az *Irodalom* című fejezetben a jelen kötettel a következő gyakorlatot vezetjük be:

a) Az egykorú sajtóvisszhangokat (vagyis az író haláláig terjedő ismertetéseket) lehetőleg teljes egészükben bemutatjuk, minthogy itt többnyire ritka és nehezen hozzáférhető dokumentációs anyagról van szó.

b) Az író halála utáni ismertetéseket (újságokban, folyóiratokban és könyvekben megjelent méltatásokat) csupán annotált bibliográfiában soroljuk fel. (A teljes repertóriumot majd a készülő Mikszáth-bibliográfia nyújtja.)

Az olvasóközönség tájékoztatására közöljük, hogy a most meginduló ciklusok — az *Elbeszélések* és a *Cikkek* — anyagát a kritikai kiadás két szerkesztője ugyanazon évkörök szerinti munkamegosztással dolgozza fel, mint a *Regények és nagyobb elbeszélések* ciklusát. Vagyis a pályakezdet természetét 1882 decemberéig alulírott gondozza; az 1882 decemberétől 1891 áprilisáig terjedő anyagot Király István, illetőleg Rejtő István gondozza — és így tovább.

*

Sok kedves baráti kéz segíti munkánkat.

Osapodinė Gárdonyi Klára a »Mikszáth Kálmán Válogatott Művei« című sorozatban általa sajtó alá rendezett három kötetnyi elbeszélés bibliográfiai adatait bocsátotta rendelkezésünkre. — *Ficzay Dénes* a Románia területén magyarul és román fordításban megjelent Mikszáth-írások jegyzékével ajándékozott meg bennünket. — *Garam Jenő* főleg a fiatal Mikszáth nógrádi éveire fűződő emlékekkel (fényképpel, levéllel, családi följegyzésekkel) gazdagította adattárunkat. — *Kozocsa Sándor* a Krk megindulása óta támogatja e sorozat szerkesztőinek adatfeltáró munkáját. A sok ezernyi adatot ő a bibliográfus eszközeivel kutatja. Ezeket mi az irodalomtörténet módszereivel igyekszünk kiegészíteni, hogy Kozocsa Sándornak e sorozat zárókötetéül készülő Mikszáth-bibliográfiája lehetőleg teljes könyvészeti áttekintést nyújtson. — *Tóth Lajos* főleg olyan Mikszáth-adatokat jegyzett ki számunkra, amelyek régi vidéki újságokban és az irodalomtól látszólag távolos szaklapokban rejtőztek.

És mások is, akiknek nevét esetről esetre fogjuk megemlíteni, nem egy ismeretlen Mikszáth-írássra, képre vagy egyéb vonatkozásra hívták fel figyelmünket. Segítő készségük Mikszáth emlékének s munkánk megbecsülésének örvendetes jele.

Valamennyiüknek ez úton is hálás köszönetet mondunk!

*

Most, hogy *Mikszáth Kálmán Összes Műveinek* első nagy ciklusa lezárult, s új ciklusokat kezdünk: nem tehetem, hogy meg ne emlékezsem arról, aki a szövegek összeolvasásában és a jegyzetanyag előkészítésében éveken át legkedvesebb segítőtársam volt: tizenhét éves korában tragikusan elhunyt *Gyula fiarról*. Élt 1941. március 5—1958. június 25. Feledhetetlen kedves emléke szüntelenül tovább kíséri munkámat...

Budapest, 1962. június 25.

Bisztray Gyula

A PÁLYAKEZDŐ MIKSZÁTH FOGADTATÁSA

MK első novellagyűjteménye, az *Elbeszélések* két kötete, 1874-ben jelent meg. Ezt követték: *Az igazi humoristák* (1879), *A tót atyafiak* és *A jó palócok* (1881—82), azután meg a *Kavicsok* (1883) című kötetek.

Az 1881—82. évi két kötet írónknak országos hírnevet szerzett. Most már a legnagyobb pesti kiadók kéri Mikszáth műveit s egymásután bocsátják ki további gyűjteményeit. Útja ettől fogva töretlen ívben halad fölfelé.

De az első gyűjtemény kiadása és fogadtatása szomorú korpék! Az *Elbeszélések* kiadástörténetének krónikáját *Mikszáth Kálmán* írta meg legrészletesebben (Visszaeml. 1922. 97—98. l., 1957. 137—139. l.). A fiatal házasok fölött gyülekező »első felhők« közt szerepelnek a kiadvánnyal kapcsolatos gondok és bajok. Mikszáth panaszkodott a feleségének: »Nehéz magyar írónak lenni! . . . Írni és egyre írni, holott nyomban mögötte lépdel a gúnyos kérdés: kinek? Mikor a részvétlenség fonódik az ember nyaka körül, hogy belefojtsa a kiröppenő eszméket . . .« Felesége azzal biztatta, hogy majd meglátja, »ha az ő két kötet elbeszélése megjelenik, milyen feltűnést kelt az irodalomban, de ő a fejét rázta: — Nem sokat remélek már én ettől . . . Mert úgy van az, hogy a kezdő író előtt minden régi út be van növe tövissel, bozóttal . . . Nehéz, majdnem lehetetlen kiadót találni . . . ha pedig a saját költségemen adnám ki, hogy mint a „Nó galambjai” meghozzák a babérleveleket, ez is kárbaveszett fáradság volna, mert a lapok nem közölnének róla kritikát.« Ezután így folytatja Mikszáthné: »Január közepe táján azt mondta Kálmán, hogy a lapokból azt látja, hogy a búza ára magas, hát hazamegy és eladja az őszkor otthon hagyott búzát; különben is fél, hogy a magtárt feltörhetik vagy a búza megdohosodik. Én is szerettem volna egy kicsit hazanézni, de kezdtem gyöngélkedő lenni, anyám megszidott volna, ha télvíz idején útra indulok . . .« Amikor Mikszáth visszaérkezett, kitűnt, hogy az eladott búza ára elveszett! Talán a váci vasútállomáson lopták el tőle . . . »Majd helyreigazodunk — gondolta Mikszáthné —, ha megfizet a kiadó a két kötet elbeszéléisért. Még akkor nem is sejtettem, hogy Kálmán nem tud kiadót kapni és hogy a saját költségén nyomatja ki Wodianer Fülöpnél. Hiszen éppen ezért kellett a búzát is eladni, hogy a nyomdai költségeket kifizesse. Hogy most honnan szerzett pénzt, nem is sejtettem; később, mikor a dolgot közölte velem, mindjárt meg is vigasztalt: — Sose búsuljon emiatt, édes Ilonkám, majd lefogja a kiadó a kötetek árából . . . — Ebben egy kissé megnyugodtam, de később, mikor azt láttam, hogy a köteteket nem veszi senki, újból nagy aggodalmaim támadtak; kérve kértem: hagyjon fel az íróssággal és folyamodjon a minisztériumba fogalmazósággért . . .«

A kiadástörténet krónikájának többi részét: a kötet beharangozását, fogadtatását és irodalomtörténeti mérlegelését az egykorú újságokból, folyóiratokból és a Mikszáth-irodalom lapjairól állíthatjuk össze.

A legjelentősebb reklámközleményt a *Nógrádi Lapok* 1874. ápr. 19-i számában találjuk (II. évf. 16. sz. 3. l.). Ebből két fontos dolgot tudunk meg: 1. azt, hogy a kötetre a nyomdász-kiadó előfizetést is hirdetett; 2. azt, hogy az *Elbeszélések* gyűjteményét eredetileg négy kötetre tervezték, de csak az első kettő jelent meg; ellenben ez a közlemény felsorolja a tervezett III—IV. kötet tartalmát is. E tartalomjegyzékből megállapíthatjuk, hogy MK a III. és IV. kötet majd mind-egyik elbeszélésének címét megváltoztatta; a legtöbbnek más címet adott, mint amellyel eredetileg megjelentek! Sőt akad egy olyan cím is, amelyet egyik későbbi elbeszélésével sem tudunk teljes bizonyossággal azonosítani. Ez: *Hogy diktálták vissza a paragrafust*. (Talán *Az én első princípálisomnak* egyik korai változata?)

Teljes egészében közöljük e jelentős hír-cikket, amelyet később (máj. 24-én) Gáspár Imrének a kötetéről írt recenziója követett a *Nógrádi Lapokban*:

»*Mikszáth Kálmán* beszélygyűjteményének két kötete megjelent Vodianer F.-nél s az előfizetőknek a napokban küldetett szét. E két kötet tartalma: *Pletyka*, melyet mutatványul lapunk tárcájában is közlünk; [E számban kezdődik e novella közlése.] *Miért fél Stofi bácsi a porostól?* *Fotográfiák a vármegyéből*. *Fotográfiák regénye*. *A batyus zsidó lánya*. *Kemény ember*. *Mikor az új kastély füstbement*. *A lutri*. Ára e két kötetnek 2 frt. — A megjelenendő harmadik és negyedik kötetre, melyeknek tartalma: *Sramko fiskális* [= »*Sramko bácsi*«], *Ami a lelket megmérgezi* [Ld. Krk 1. köt.], *Egy darab a baka-történelemből* [= *Az én öreg Miska kocsisom*], *Pecsovics világ* [Ld. Krk 1. köt.], *Pisera kalandjai* [= *Pisera bácsi kalandjai*], *Hogy diktálták vissza a paragrafust* [= ?], *Monsieur Gaillard* [= *A kedves Gaillard apó*], *Muki barátunk* [= *Szegény Icik zsidó*] szintén előfizethetni 2 forinttal Vodjaner [így!] Fülöp könyvnyomdájában Budapesten, megyeháztér 9. szám.«

A *Nógrádi Lapok* ellenlábasa, az *Ipoly* című balassagyarmati ellenzéki lap értesülvén arról, hogy MK tervbe vett kötetét »*Humor-
reszkek és Novellák*« címen kívánja megjelentetni: előbb gúnyosan utal e kötetre, mint leendő »*csomagolópapírra*« (Ipoly 1873. okt. 19. sz., 3. l. »*Városi csevegése*«), de később (dec. 7., 2. l.) már baráti hangon ajánlja olvasói figyelmébe: »MK humorisztikus beszélyei [1874] január végefelé meg fognak jelenni két kötetben 2 ft ár mellett Wodianer F. kiadásában. A gyűjtemény magában foglalandja a tehetséges szerzőnek *Ami a lelket megmérgezi* című pályadíjjal s *A kemény ember* című dicsőrérettel kitüntetett beszélyeit is. Ajánljuk különösen megyei közönségünknek a szerző ezen műkísérleteit [!], melyeknek tárgyait körünkben merítette s partikuláris voltuknál fogva nekünk leginkább lehetnek érdekesek.«

Az *Elbeszélések* két vékony füzeté Wodianer Fülöpnek, a Mikszáthtól szerkesztett Magyar Néplap és Mulattató című társalapja kiadójának nyomdájában készült. A kiadványt a *Mulattató* (1874. jan. 2-i számának hírvonatában, VI. évf. 1. sz. 4. l.) következőképpen harangozza be: »Ajánljuk olvasóink szíves figyelmébe MK népies trófiás elbeszéléseit, melyek a „Magyar Néplap” kiadójánál (Budapest

IV. megyeháztér 9. sz.) két kötetben megszerezhető. A két kötet ára 2 frt. A „Magyar Néplap” előfizetői részére azonban a két kötet ára 1 frt. 50 kr.†

1874 január elejétől március végéig a *Magyar Néplap* majd mindegyik számának utolsó lapján hirdeti több más kiadvány között: »Mikszáth Kálmán humoristikus elbeszélései, 2 köt. ára: 2 frt.« Ugyanezen lap 1874. ápr. 17-én (IX. évf. 16. sz. 63. l.) »Mi újság?« című hírvonatában jelenti be a gyűjtemény megjelenését: »MK elbeszéléseinek két kötetre megjelent, a következő tartalommal: „Pletyka. Miért fél Stofi bácsi a porosztól? Fotográfiák a vármegyéből. Fotográfiák regénye. A batyus zsidó lánya. Mikor az új kastély füstbement. Kemény ember. A lutri.» Ára 2 frt. A Magyar Néplap olvasóinak csak 1 frt 50 kr. Kik megszerezni óhajtják, megrendelhetik utánvétellel is lapunk kiadóhivatalában.«

Ez előzetes híradások után következnek az egykorú sajtókritikák.

Az *Elbeszélések* két kötetéről általában azok a lapok emlékeztek meg, amelyeknek MK munkatársa volt. Az ismertetések ezt a körülményt rendszerint ki is emelik.

Igy a Jókaitól szerkesztett *Igazmondó* (»a baloldal napilapja«) 1874. ápr. 19-i száma (VII. évf. 16. sz. 127. l.) utal arra, hogy MK »egypár beszély« ott látott először napvilágot. A cím szerint meg nem nevezett »beszélyek« a következők: *Ami a lelket megmérgezi*, 1871, *A lutri*, 1872 (Krk 1. köt.), valamint *A kemény ember* (az *Igazmondó* naptárában). Egyébként az *Igazmondó* hírközlése így szól: »MK tehetséges írónktól két kötet beszély jelent meg Wodianernél. Ára 2 frt. Ugyanennyivel elő lehet fizetni a 3. és 4. kötetre is. E beszélyek közül egypár lapunkban is megjelent, nemcsak, de jutalmat is nyert. Ajánljuk e beszélyeket t. olvasóink figyelmébe: általában igen jó magyarosan, kedves humorral és sok tanulsággal vannak leírva ezekben a népelet egyes jelenetei.«

Vadnai Károly, a *Fővárosi Lapok* szerkesztője, szintén kapcsolatban állt Mikszáthtal, hiszen *A batyus zsidó lánya* c. elbeszélését (Krk 1. köt.) a *Fővárosi Lapok* közölte (1871). 1874 júniusában pedig sor került ugyanott a *Sárka grófnő* közlésére is. Vadnai sem mulasztja el tehát, hogy néhány jó szót ne szóljon a fiatal író első gyűjteményéről. A *Fővárosi Lapok* 1874. ápr. 17-i számában (XI. évf. 87. sz. 381. l.) ezeket írja: »Két kötet elbeszélés jelent meg MK-tól, a legújabb nemzedék ez egyik legtehetségesebb elbeszélőjétől, ki élénken és elvitáztalan eredetiséggel ír. E két kötetben, melyet Vodiáner adott ki, nyolc beszély van, nagyobbára humoros. Egyre, *A batyus zsidó leányára* [igy !] bizonyosan élénken fognak még emlékezni olvasóink is. A gyűjtemény ára két forint.«

A »*Sramko bácsi*«-ról szóló elbeszélést 1872-ben a Kania Emilia szerkesztésében megjelent *Családi Kör* közölte. MK évek múlva is írt e divatlapba. A beküldött ismertetési példányt a lap 1874. ápr. 19-i száma (16. sz. 381. hasáb) egy szűkszavú mondattal viszonzotta: »MK jeles fiatal írótól egy kötet beszély jelent meg. Ára 2 frt.«

Gáspár Imre és Závodszy [Széchy] Károly egyazon napon, 874. máj. 24-én, ismertetik a kötetet.

Gáspár Imre a *Nógrádi Lapokban* (II. évf. 21. sz. 3. l.) nem egészen elfogulatlanul s nem minden él nélkül elemzi a fiatal Mikszáth munkáit; soraiból kiérzik a sértődöttség, melyet MK öt érintő polemikus cikkei okoztak.

»Legújabb regény- és beszélyíróink egy-egy angol, német vagy francia mintát választanak, s az élénk varázssolt kép csakis annyiban illik a mi társadalmi életünkre, amennyiben ez éppúgy hasonlít a némethez, angolhoz és a franciához, mint a hottentottáéhoz. Mindenből van benne egy kicsi.« E szavakkal kezdi *Gáspár Imre* a kritikáját. Aztán Gyulai Pált idézi, aki az új magyar főváros és vidék »társadalmi tükrét« kívánja az írótól, minden egyes társadalmi réteg sajátosságainak, erényeinek és bűneinek rajzával. »MK úr e tanácsok nagy részét fogadta meg — úgymond *Gáspár Imre* —; műveiben megvan az a törekvés, hogy magyar társadalmat igyekszik rajzolni, ennek alakjait, s a közvetlen környezetét képező megyei, egy megfigyelő tehetség számára nagy kincset feltáró életet szerepelteti néha ismételtlen is, s mindezt jóízű, zamatos humorral, s sorról sorra kimutatva, hogy mintái s tanulmányai izről izre magyarok. Nehány alakja s legtöbb helyen irálya is igazán csinos. Mikszáth általában tehetséges író, ám amit most ír, abban a hiányok lenyomják mérlegeinkben a fentebbi jó tulajdonságokat. Ő szolgailag s kicsinységben is utánoz; Jókai néhány apró hibája: a sok francia szó (Mikszáthnál hibásan kírva), a hazafias frázisok éppen úgy, amint mintájánál, néhol izléstelen (ez már a saját rovására megy), s alig van két novellája, melyet nem amúgy „kutya-futtában” vagy pongyolán írt volna meg. Mind előnyeit, mind hiányait lesz alkalmunk a következőkben részletesebben is felsorolni. Az „előnyeit” szót készakarva hangsúlyozzuk, mert ezekről nem szokásunk megfeledkezni, különben a legneveletlenebb stánkerkedés gyanújába esnénk, s bírálat helyett pszichológusba, amit mi is megvető hallgatással viszonzunk . . .« Ezután röviden elemzi a *Pletyka*, *Miért fél Stofi bácsi a porostól?* *Fotográfiák a vármegyéből* stb. elbeszéléseket. (Ezekre vonatkozó megjegyzéseit az egyes novellák »Irodalmá«-nál idézzük.) Végül azzal a megjegyzéssel zárja rocenzióját, hogy: »Maga a két kötet egynek sem nagyon vastagot tett volna ki.«

Závodszy [Széchy] Károly a Szana Tamás által szerkesztett *Figyelőben* (IV. évf. 21. sz. 243—245. l.) »Négy fiatal novellaíró«-t mutat be (Beöthy Zsolt, László Mihály, Mikszáth Kálmán és Németh Ignác). *Závodszy [Széchy] Károly* kétségtelenül értéket kereső jóindulattal bírálta a kiadványt. Megdicsérte az elbeszélések eredeti tárgykorét, a népies ízű előadást, de egyúttal rámutat az alakításban és előadásban még csak helyenként mutatkozó költőiségre. Helyesli Mikszáth népies irányát, de tanulmányt, ízlést s a költőiség felé lendületesebb törekvést sürget. A hetvenes években feltűnt novellisták között első helyre állítja Mikszáthot: »a nemzedékben MK tolla legbiztosabb, elbeszélése legügyesebb.« »MK mindössze pár év óta szerepel az irodalomban, de e pár év alatt nagy termékenységet fejtett ki.

Kizárólag a népies téren mozog. Még azon elbeszélései is, melyek magasabb társadalmi színvonalra törekszenek, alig csapnak ki oly körből, amely még mindig a néphez számítható. Gondolkozása, érzése, hangja, modora, sőt (sajnos, a szerzőnek műveltsége is a néphez hasonlatos.) S míg e tulajdonságok közül egyik-másik valóságos érdem, addig a többi, főleg az utolsó, Mikszáth legnagyobb hibája, és sok tekintetben minden egyéb gyöngeségének forrása. S míg örömmel üdvözljük a népies irodalomban, mert magyarán érez és gondolkodik, addig lehetetlen nem búsulnunk afelett, miképp azt hiszi, hogy minden esztétikai és bölcsészeti törvény alól fel van oldva, hogy tisztulatlan ízlésében, prózájában még csak emelkedni sem óhajt. Az írónak, ki a néphez leszáll, hogy számára lelki tápot nyújtsion, nagy és nemes feladattal, tiszta és teljes esztétikai képzettséggel kell birnia, mert egyedül így tehet eleget missziójának, így nevelheti és emelheti a népet. «A népiességről szóló általános reflexiók után így folytatja: »Elbeszéléseinek iránya helyes, szereplőinek működési tere igen hálalatos, s Mikszáthnak ez főérdeme. Ő nem erőlködik a felső osztályokba, nem szalon-hősöket és demimonde-hölgyeket, nem mágnásokat, illetőleg bevett szokás szerint marquis-kat és marquise-eket hoz a színre; hiszen ezek csinált virágok, alakatlan árnyak lennének, mert a magyar írók nagy része csak tisztos távolból ismeri a magasb társaságokat: hanem rendszeren a vidéki s a megyei életet keresi föl. Itt minden ember közeli ismerőse, szinte elhisszük, hogy köztük nővekedett, velők gyerekeskedett, s nem egy alakot oly hűséggel, oly kevesetlen egyszerűséggel, de jellemzőleg rajzol, hogy magunknak sem látszik idegenül.» MK-nak tanulmányra és ízlésre van legelőször is szüksége; és ha tanulmánya gyarapszik, ízlése fejlődik, — sok élvezetet nyújthat.» Jó szemmel ítélő bírálatát e szavakkal zárja: »Rövid és plasztikai kidomborítást a jellemfestésben, szöveképeséget a mesealkotásban, gyakorlott számítást a kompozícióban és kidolgozásban, üde költészetet és előadási bájt még ezidőszent MK elbeszéléseiben nem igen találunk; de elbeszélői ügyessége, pár jó alakja, pár lélekre világító szituációja s irányának elevensége határozott tehetséget árulnak el. Termékenysége sem utolsó biztatás. Hitünk és meggyőződésünk, hogy Mikszáth komoly szorgalommal és tanulmánnyal nevet szerezheth a magyar irodalomban. Jelszava legyen: „Excelsior!”»

Az *Elbeszélések* további kritikái többnyire részletek egy-egy Mikszáthról szóló pályarajzban.

Törs Kálmán »MK« című cikke (Vasárnapi Ujság 1882. ápr. 16., 241—243. l.) megállapítja, hogy: »E két kötet nem aratott nagy sikert s MK neve inkább csak a napisajtó munkásai között maradt ismeretes, kikkel együtt ő is a napi fogyasztásnak kezdett dolgozni...»

Ez a negatív megállapítás aztán végigvonul az egész Mikszáth-irodalomban. Megismétli *Szana Tamás* is »Újabb elbeszélők« című tanulmánykötetében (Bp. 1889. 14. l.): »Elbeszéléseinek gyűjteménye nem kelt nagyobb feltűnést. A kritika agyonhallgatja [!] s a kinyomtatott példányok a könyvárus boltjában maradnak.»

Nem haladhatunk el szó nélkül Szana Tamásnak az egykorú sajtót súlyosan elmarasztaló ítélete mellett.

Másfél évtizeddel az *Elbeszélések* megjelenése után, az országos nevű író magasztalása közben igen hatásosnak látszott »gyonhallgatás«-sal bélyegezni meg az 1874. évi újságokat és folyóiratokat. Szana Tamás nem vette a fáradságot, hogy kissé utánanézzon a dolgoknak. Sajtószerzőmélk azt bizonyítja, hogy nem lehet egyetemlegesen elítélni az egykorú kritikát. Igaz, a sajtó saját kezére dolgozott s kritikai rovatát is alárendelte üzleti érdekeinek! Azok a lapok, amelyekbe a fiatal Mikszáth nem írt, valóban »gyonhallgatták«, de vele együtt a többi kívülálló tehetségről sem vettek tudomást! Ám a többi lap, amelynek munkatársa volt (egy-kettő kivételével!), barátságosan ajánlotta olvasóinak. Ha végignézzük Jókai, Vadnai Károly stb. lapjait, láthatjuk, hogy más műveket sem ismertettek bővebben és kedvezőbben, mint MK elbeszéléseit. Az egykorú sajtóvisszhangok számbavétele tehát önmagában megcáfolja Szana Tamás nagyhangú és felelőtlen nyilatkozatát. A tényeknek Törs Kálmán szerényebb megállapítása jobban megfelel: MK első gyűjteménye valóban nem aratott sikert . . .

Négyesy László (A Pallas Nagy Lexikona XII. köt. 1896. 662—663. l.) ugyanezt mondja: »Első önálló könyve, az *Elbeszélések* (Bp. 1874. 2 köt.) nem keltett nagyobb tetszést . . .«

Az újabb Mikszáth-irodalom nagyrészt szintén e megállapításokra támaszkodik, kiegészítve néhány további értékítélettel.

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. 64—66. l.) ezeket írja: »E gyűjteményről meg kell állapítanunk, hogy nem váltotta be írójuk hozzáfűzött reményeit, nem hozta meg a népszerűséget. De nem is nyújtott bennük sem oly andalítóan poétikus, sem oly megrázóan drámai vagy kápráztatóan fantasztikus történeteket, melyek a figyelmet szépirodalmunk akkori aranyemberének, Jókainak teljhatalmú országlása idején magukra vonhatták volna. Sőt találkozunk ezek helyett bennük a kezdetlegesség nem egy jelével: száz évben egyszer megeshető szentimentális témákkal; az egészségesebb, realisabb témák hordozóin meg oly vonásokkal, melyek a műkedvelő írók ama kedvtelésére vallanak, hogy megfigyelt alakjaikat alakítás nélkül, azon nyersen, kifigurázászerűen szeretik élénk állítani . . .« Azután így folytatja Várdai: »Meseszövegszerű gazdagságot nem mutatnak e kötetek, erős kompozíciót sem; ellenben megtetszik bennük már az az analitikus hajlam, mely Mikszáthnak később oly főerőssége lesz, csak hogy még elég nehézséggel. Stíljén, mely *A lutriban* a legjobb, igen előnyösen meglátszik a Jókai művein való iskolázottság, ami nélkül senki sem lett és lesz Jókai után könnyeden, természetesen stilizáló magyar íróvá. Szembetűnnek végül már itt is, ott is előadásának jellemző tartozékai, az elhintett eredeti ötletek, melyek oly jellemzők rá, mint az apró, színes kavicsok a palóc földre . . .«

Gyöngyösy László (MK. Bp. 1911. 46. l.) felvonultatva a MK műveiben megörökített és általa is személyesen ismert nógrádi figurákat, megállapítja, hogy az író az életből lesi el, amit feldolgoz. E novellák — úgymond — nagyon egyenetlen hatással vannak az olvasóra; de azért majd mindegyikében akad valami dicsérni való:

vagy a tárgy felfogásának újszerűsége, vagy az egyes részek kacagtató humora.

Rubinyi Mózes (MK élete és művei. Bp. 1917. 23—24. l.) az író pályarajzában emlékezik meg erről a gyűjteményről. Utal arra, hogy a pesti Wodianer-cég csak a nevét kölcsönözte a kötethez, a költségeket a szerző fizette. Rubinyi szerint: az *Elbeszélések* két kötete Jókainak egy naiv követőjét mutatja tárgyban, stílusban egyaránt.

Schöpflin Aladár esszéjében (MK. Bp. 1941. 5—6. l.) mindenekelőtt az író késői érvényesülésének okait vizsgálja. Első könyvére csak utal, de amit mond, az nagyrészt az *Elbeszélések* tartalmára és formakísérleteire is vonatkozik. Honnan ez a késedelme a sikernek? — kérdi. — A kor irodalmi viszonyai csak keveset magyaráznak meg belőle. Schöpflin szerint a főok az, hogy Mikszáthnak »lassan és nehezen jött ki a hangja. Az az egyéni, el nem téveszthető hang, amely egyedül az övé, megkülönböztethető mindenki mástól, személyes tulajdon.«

Végül legújabbban *Király István* eleveníti föl az első Mikszáth-kötet emlékét s a pályakezdő író küzdelmeit. (MK. Bp. 1952. 13—15. l., 2. kiad. 1960. 18—22. l.)

*

Az *Elbeszélések* két kötete (1874) a következő tartalommal jelent meg:

I. köt. (1—122. l.) *Pletyka, Miért fél Stofi bácsi a porosztól? Fotográfiák a vármegyéből.*

II. köt. (1—184. l.) *A fotográfiák regénye, A batyus zsidó lánya, A kemény ember, Mikor az új kastély füstbement, A lutri.*

E gyűjteményből csak ezúttal, a jelen Krk-ban került újból kötetbe: *Pletyka, Fotográfiák a vármegyéből, A fotográfiák regénye és A kemény ember.*

A batyus zsidó lánya és *A lutri* című novellákat az előző ciklusban közöltük. (*Regények és nagyobb elbeszélések* I. köt. = Krk 1. köt.)

Kötetünk többi darabjai közül *Sárika grófnőt* MK a *Kavicsok* című kötetébe (1883) iktatta be először. A többiek egy részét a Jk, illetőleg a Hi sorozatában találjuk; *A kedves Gaillard apó* című elbeszélést kötetben »MK Válogatott Művei«-nek sorozatában (*Elbeszélések* I. köt. 1954).

Gyűjteményünk többi elbeszélése ezúttal ért először kötetkiadást. Ezek a következők: »*Sramko bácsi*«, *Tudományos értekezés a hidegláznóról*; a Függelékben: *Az én Gyuri bácsim.*

AZ ELBESZÉLÉSEK JEGYZETEI

A KEMÉNY EMBER

Kézirata nem ismeretes.

- M.** I. *Igazmondó Naptára 1872.* Második évi folyam. Pest, Athenaeum kiad. 18—23. l.
- II. *Nógrádi Lapok.* (Szerk. Harmos Gábor.) 1873. február 23—március 16. (I. évf. 8—11. sz.) Ily címmel és névjelzéssel: *A kemény ember. — Elbeszélés. Írta M. . . — (Dicsérettel koszorúzott pályamű.)*
A tárcarovatban, négy folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. február 23. (8. sz. 2—3. l.) Elejétől »Még a vidék is úgy nevezte el őket . . .« kezd. szakaszig.
  2. március 2. (9. sz. 2—3. l.) Az eml. szakasztól »— Menj! siess! . . . Vagy hó! Megállj! . . .« kezd. szakaszig.
  3. március 9. (10. sz. 2—3. l.) Az eml. szakasztól »Az öreg János bácsi megüvegesedett szemekkel nézett reá . . .« kezd. szakaszig.
  4. március 16. (11. sz. 2. l.) Az eml. szakasztól végig.
- III. *Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. 1874.* Bp. Nyomatott Vodiáner F.-nél. II. köt. 69—83. l.: *A kemény ember.* [Lábjegyzetben:] Dicséretet nyert népies novelle.

Ez az elbeszélés nem került be sem a Jk, sem a Hi sorozatába.

Keletkezése

A kemény embert Mikszáth egy irodalmi pályázatra írta.

Jókai A Hon című politikai napilapjának melléklapja, a vasárnaponként megjelenő *Igazmondó* (»a baloldal néplapja«) 1869. dec. 26-i számában (II. évf. 52. sz. 416. l.) hat darab aranyat tűzött ki »népies beszélyre«. Határidő: 1870. március utolsó napja.

A felhívásra küldte be Mikszáth *A kemény embert*, amint a beérkezett pályamunkák felsorolásában a 10. sorszám alatt látjuk. (Uo. 1870. ápr. 3., 14. sz. 93. l.) A közlemény a művek címe mellett természetesen csak a jelígeket tünteti fel, s nem egyszersmind a szerzők nevét. Mikszáth elbeszélésének jelígeje egy Mirabeau-idézet: »Nem a nagy emberek közt kell a nagy embereket keresni.«

A máj. 29-i szám (22. sz. 157. l.) részletesen beszámol a pályázatról »Mi lett a pályázat eredménye?« címmel. »A munkák közül egy sem felelt meg egy népies beszély kellékeinek minden tekintetben, oly mértékben, hogy a pályadíjt oda lehetett volna ítélni.« A bíráló bizottság a beérkezett pályamunkák közül kettőt emel ki: A »Bíró uram lánya« című, 7. sz. dolgozatot, amely azonban »a kidolgozás hiányai miatt még csak közlésre sem ítéltetett«. A 10. sz. pályaműről, *A kemény emberről* a bizottság így nyilatkozott: »Igen csinos kis dolgozat és szép eszme; de egy beszély kellékeivel nem bír, és inkább csak novelette; miért a pályadíj nem adathatik ki ennek sem; hanem közlésre méltónak ítéltetett e kis dolgozat.« Ez volt tehát a tíz között az egyetlen, amelyet a bíráló bizottság közlésre érdemesnek talált.

Ezek után az Igazmondó szerkesztősége a bennmaradt hat darab aranyat tízre kiegészítve újabb pályázatot írt ki 1870. dec. 31-i határidővel. Ezen a pályázaton MK ismét részt vett s el is nyerte a tíz aranyat *Ami a lelket megmérgezi* című »népies beszély«-ével. (A pályázat lefolyását és közleményeit ld. részletesebben a Krk 1. köt. 252—254. l.: *Ami a lelket megmérgezi* című elbeszéléshöz írt jegyzeteink közt!) A tíz arany odaítélése (1871. jún. 18) után következő héten az Igazmondó értesíti olvasóit, hogy a pályadíj nyertesének, MK-nak előző novelláját is dicséretben részesítették és közölni fogják. (Igazmondó 1871. jún. 25., IV. évf. 26. sz. 213. l.) A »Hírharang« című rovat élén olvassuk:

»A pályázatra nézve kedves kötelességünknek tartjuk felemlíteni, hogy első alkalommal az egyetlen dicséretet nyert mű is a Mikszáth Kálmán úré volt, e címmel: *A kemény ember*, mely az Igazmondó jövő évi naptárában fog megjelenni. E naptárnak csak még egy évi folyama jelent meg, s mégis oly elismerésnek örvend, hogy az „Athenaeum” már a jövő évre is kapott belőle megrendelést jó előre. Hisszük, hogy a várakozásnak kellő módon fog megfelelni minden tekintetben.«

Az Igazmondó Naptárának »Első évi folyama« 1871-ben jelent meg, érdekes tartalommal. A naptári rész után Jókai »Ezer év« című verses legendája következik, majd pedig az 1848—49-i szabadságharc emlékeinek felújítása; azután Tisza Kálmán és Ghyecz Kálmán politikájának képviselői; adomák, gazdasági tanácsok s az országos vásárok jegyzéke egészíti ki a kalendárium tartalmát.

Az 1872-i »Második évi folyam« nagyjából ugyanilyen beosztású: naptári, szépirodalmi és ismeretterjesztő közleményekből áll. Egyetlen szépprózai dolgozata MK *A kemény ember* című elbeszélése. A versek között szerepel »Petőfi egy kiadatlan költeménye. (Levél Várady Antalhoz)«, továbbá Törtel, P. J., Viski, Purgányi stb. egy-egy gyöngye szerzeménye. Folytatódik a szabadságharc eseményeinek rajza: »Az 1849-iki kormány leköszönése és a [!] Világos«, továbbá Angyalosítól: »Hogy szabadult meg Erdély Schwarzenbergtől?«. »Az ellenzék férfiai« újabb sorozatot mutat be a szerkesztő: Csernátony Lajos, P. Szathmáry Károly, Tóth Kálmán, gr. Keglevich Béla stb. Figyelmet érdemel a naptárnak »Mi a betyár?« c. közleménye is (Pintye Gligor, Fazekas Dávid, Patkó, Juhász András, Rózsa Sándor és Angyal Bandi rablókalandjairól), minthogy Mikszáthot ekkor, a hetvenes

években szintén élénken foglalkoztatta a betyárromantika. Éppen a róluk szóló ponyvafüzetek ellen írta *Ami a lelket megmérgezi* című, népevelő tendenciájú elbeszélését!

Szükségesnek tartottuk egy tekintetet vetni az első kalendáriumra, amely MK-tól is közölt elbeszélést, s a keretre, amelyben írása megjelent. Ez a kiadványfajta — a kalendárium — a »legszélesebb körökben« és a »legelsőbb rétegekben« is otthonos volt, s így Mikszáth nevét már írói pályája kezdetén eljuttatta a néphez, amelyért fáradni élethivatásának tekintette. »A népnek a legjobb olvasmány sem elég jó« — ezt a jeligót írta *Ami a lelket megmérgezi* című novellájához. Nos, ugyanez a program ihlette legelső népies beszélyét, *A kemény embert*, és későbbi műveit is — mondhatjuk: élete egész munkásságát!

Mint hogy — az elmondottak szerint — MK *A kemény embert* már 1870 elején (március végéig) megírta és beküldte az Igazmondó pályázatára: az *elbeszélést* természetesen az 1870. évre datáljuk, függetlenül attól, hogy csak az 1871. év végén jelent meg (az 1872. évre szóló naptárban).

Az elbeszéléssel érdemlegesen eddig senki sem foglalkozott; így tehát az eredet kérdését föl sem vehették.

Lehet, hogy csak a közismert Romeo—Julia-mesemotívum népies változatával van dolgunk: az ellenségeskedő szülők tiltják gyermekeik szerelemét s tilalmukkal halálukat okozzák. Ezt a történetet számos novella, dráma és ballada megénekelte már! A dráma megisméltídhethet Mikszáth falujában is, hiszen az író elég pontos helyszínrajzot ad, s a mesebeli Lóczi Péter halála a »dalmáciai háborúban« (lázasásban) időben is közelfekvő esemény (1869). De mellőzhetjük is az élményi elemek föltételezését azzal, hogy a fiatal Mikszáth — mint minden kezdő író — szintén irodalmi hatások alatt vette kezébe a tollat.

Szövegváltozatok

Az elbeszélés végleges szövege következőképpen alakult ki:

MK kéziratát az Igazmondó 1872. évi Naptára (röv.: IN) használta fel. Ennek alapján készült a Nógrádi Lapok (röv.: NL) (1873) közlése. Ez megállapítható abból, hogy a szövegnek az *Elbeszélések* (1874) kötetében módosított kifejezései ebben a két első közlésben még szinte teljesen egyezők. Az *Elbeszélések* (1874) c. kötetben MK — írásainak kötetbefoglalásai alkalmával követett eljárása szerint — átfésülte a korábbi fogalmazást. Lényegében semmit sem változtatott a mesén, csak egyes kifejezéseit módosította.

A jelen Krk az *Elbeszélések* (1874) szövegét közvetíti.

Lap Sor

5 : 11 be is érte *ám* untig. (IN: be is érte untig.)

12 sokat tudott beszélni Bem apóról, (IN: sokat tudott beszélni az öreg Bem apóról.)

Lap Sor

- 5 : 19 önkéntelenül (Az eddigi szövegekben: önkénytelenül)
- 6 : 9 stb. mérőföld (Az eddigi szövegekben: mérőföld)
- 15 Azonfelül még (IN: Azonfelül meg)
- 17 még a régi időből kellene keresni, (IN: még a régi időből [!] [= időből (?) időkből (?)] kellene kikeresni,)
- 7 : 10 szótlánul (IN: szótalánul)
- 13 a kísérteties alakok, (IN: a kísértetes alakok,)
- 17 szabad akarata, (IN, NL: szabad akaratja,)
- 37 a bírói pálcát nem fogadhatja el, (NL: . . . nem fogadhatja,)
- 37 mert az erősebb kezekbe való: (IN: mert az erősebb és érdekesebb kezekbe való:)
- 8 5 megszégyenítve, (IN, NL: megszégyenülve,)
- 9 Ez majd (IN, NL: Az majd)
- 21 odaviszi lába. (IN, NL: odaviszi a lába.)
- 26 egy napon ezüst karikagyűrűt (IN, NL: egy napon egy ezüst karikagyűrűt)
- 31 ezért a mihaszna (IN, NL: azért a mihaszna)
- 33 — Már lehetetlen változtatni rajta. (IN: — Már pedig én elcséreltem, édesapám. NL-ban ez a sor hiányzik, a mondatnak egyik változata sincs meg!)
- 9 4 s most már ő nézett (IN, NL hibásan, főlősleges szóismétléssel: s most most már ő nézett)
- 25 lódít ki helyéből. (IN, NL: lódít ki a helyéből.)
- 27 ami még megboldogult édesanyjától (IN, NL: ami még a megboldogult édesanyjától)
- 10 : 28 akácfa (NL itt: ákácfa)
- 11 : 5 halványabb (IN: halaványabb)
- 13 egy-egy javasasszonyt, aki bizonyosan ki fogja gyógyítani Mariskát. (IN: egy-egy javasasszonyt, aki ilyen-olyan csodákat vitt véghez, s aki bizonyosan ki fogja gyógyítani Mariskát.)
- „ 21 egyenként (IN, NL: egyenként)
- 12 : 2 nyomatva, (IN: nyomtatva,)
- 21 »menházat« (IN, NL ritkított szedéssel: »m e n h á z a t«)
- 25 odajárult a vasas ládához, (IN: odajárult a nagy vasas ládához,)
- 30 dűnnyöge (NL, 1874 sajtóhibával: dönnyöge)
- „ 37 Rótsildet (IN: Rótsildot)
- 13 : 12 az elfogódástól, (1874 értelemzavaró sajtóhibával: az elfogadástól,)
- 14 nem hallatszott belül, (IN: nem hallatszott belülről,)
- 19 sápadtan az úgy lábánál. (IN: sápadtan, megtörve az úgy lábánál.)
- 25 réa, (IN sajtóhibával: réa,)
- „ 33 aztán (IN: azután)
- 14 : 9 közadakozás útján: (IN: a közadakozás útján:)
- 27 megdöbbenve vette kezébe, aztán (IN, NL: azután) megfogta görcsösen (1874: megdöbbenve vette kezébe, aztán közbe

megfogta görcsösen) [Ez a különös hiba következőképpen keletkezett: Az *Elbeszélések* (1874) c. kötet nyomdai kéziratául MK ezúttal a NL-ből kivágott közlést adta át. Ott a két egymásmelletti tárcahasábon szomszédságba került a 14 : 1. sor kiemelt szava (— Kérni? Éntőlem? — vágott közbe keserűen a szomorú apa.) és a szóban levő 14 : 27. sor kiemelt szava (megdöbbenve vette kezébe, azután *megfogta* görcsösen). A nyomdász az előbbi hasáb közbe szavát a szomszédos hasáb ugyanazon sorában levő *megfogta* szava elé szedte, s így jött létre ez a sajtós »szövegváltozat« !]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 5 : 14, 6 : 18 stb. *a piski híd, a piski csata* — a Piski község mellett egy fontos hídert vívott csata (1849. febr. 9.) Bem seregének győzelmével végződött.
- 7 12 *»bejött a jó magyar világ«* — a kiegyezéssel (1867).
- 11 1—2 *»a doktorok könyveiben nincsen nyoma az olyan nyavalyának, aminek a neve szerelem«* — Vö. *A fotografiák regényében* (1873): »A tudós úrral [az orvossal] bajos volna elhiteni, hogy másféle betegség is van a nap alatt, mint az, amit az „ars medica” jónak látott diagnosztizálni.«
- 36 *»Valami háború ütött ki Dalmáciában . . .«* — Utalás a dalmáciai Boccheban 1869-ben kitört véres lázadásra, amelyet br. Rodich Gábor cs. és kir. tábornagy csak engedelmekkel bírt lecsillapítani a knezláci békében.
- 12 : 21 *a honvéd-menház* — Több évi országos gyűjtés után 1871. okt. 1-én ünnepség keretében helyezték el a honvédmenház alapkövét. A menház »a soroksári vámsorompokon kívül, a helyőrségi kórházon és a közbiztonság túl« feküdt, közel a Dunához. Létrejött nagyrészt Vidacs János gépgyáros (a 48-as márciusi ifjak egyike) fáradozásának volt az eredménye. Az egyemeletes épület földszintjén a közhonvédek szobáinként négyen, emeletén pedig a volt tisztok, szobáinként ketten, nyertek elhelyezést. (Részletes beszámoló és a menház képe: Ország Világ 1871. okt. 8. sz., 486. és 488. l.)
- 37 *Roithschild* — a napóleoni háborúban meggazdagodott bankárcsalád.

Irodalom

A Mikszáth-irodalom nem vizsgálta részletesen, legfeljebb csak néhol megemlítette *A kemény embert*.

Gáspár Imre (Nógrádi Lapok 1874. máj. 24., II. évf. 21. sz. 3. l.) az *Elbeszélések* két kötetének ismertetése végén csak annyit mond, hogy: *»A kemény ember, Mikor az új kastély füstbement, A lutri elhibázott, elhamarkodott beszélyek.«*

Závodszy [Széchy] Károly a Figyelőben ugyanazon napon (1874. máj. 24., IV. évf. 21. sz. 243—245. l.) megjelent recenziójában (Négy fiatal novellaíró) valamivel kedvezőbben nyilatkozik: »Novellái közt még most nincs kifogástalan, annál kevésbé tökéletes, de a Kemény ember, A batusz zsidó leánya, s különösen a Lutri minden hiányosságuk dacára elolvasásra érdemesek.«

Gyöngyösy László (MK. Bp. 1911. 35—36. l.) röviden összefoglalja az Igazmondó pályázatának történetét és ebben *A kemény ember* szerepét. Kiemeli, hogy »a munka figyelmet is keltett.« Majd egypár bíráló megjegyzést tesz: »Éppen olyan naiv idealizmussal van írva, mint versei, s inkább folyamatos elbeszélő módjában látszik a tehetség némi szikrája. Az élénk megfigyelő tehetségnek, amely későbbi gyöngébb műveinek is érdeket kölcsönöz, itt még nyomát se látni.«

A KEDVES GAILLARD APÓ

Kézirata nem ismeretes.

M. *Ország Világ.* Képes heti közlöny. (Fel. szerk. és kiadó: Vértesi Arnold.) 1871. május 21—június 4. (I. [és egyetlen] évf. 21—23. sz.) *Teljes névjelzéssel.* Három folytatásban, a folytatások sor-számozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:

1. május 21. (21. sz. 248—249. l.) Elejétől »Az oroszánból patak-ként kezdett folyni a szép piros vér...« kezd. szakaszig. (Folytatása következik.)
2. május 28. (22. sz. 260. l.) Az eml. szakasztól »A bajtársak természetesen nevettek...« kezd. szakaszig. (Vége következik.)
3. június 4. (23. sz. 272—273. l.) Az eml. szakasztól végig.

*

MK beiktatta *Elbeszélések* című gyűjteményének (1874) tervbe vett IV. kötetébe, *Monsieur Gaillard* címen; de ez a kötet nem jelent meg.

Később sem került be a Jk vagy a Hi sorozatába.

Keletkezése

Mikszáth nemcsak lebilincselően kedves elbeszélő, hanem egyszerűsmind korának egyik legkitűnőbb, művészi krónikása. Regényei, elbeszélései tárgyválasztásukkal, epizódjaikkal, főleg pedig a közbeszótt megjegyzésekkel, célzásokkal és utalásokkal a XIX. század második felének és a századfordulónak hazai s részben világeseményeit is szeizmográf-pontossággal jelzik. Néhol határozottan, másutt csak halvány körvonalakkal, de a kor históriáját, »uralkodó eszméit« és törekvéseit valamilyen módon mindig érzékeltetik.

A kor e művészi dokumentációjának egyik kiváló példája *A kedves Gaillard apó* története is. 1871-ben írta, a porosz—francia háború idején, annak eseményeiből szöve a mesét.

A porosz—francia háború minden más világeseménynél élénkebben s közvetlenebbül foglalkoztatta a magyar közvéleményt és a hazai lapokat. Magyarország XIX. századi francia-szimpatíájának és német-ellenességének egyaránt része volt ebben. A lapok, folyóiratok terjedelmének jelentős részét a francia földön folyó harcok, majd pedig a Párizs ostromáról szóló jelentések, beszámolók, rajzok és képek töltik ki. MK szorgalmasan olvasta az újságokat és folyóiratokat, talán egy-két francia lap is eljutott kezébe. Eléggé tájékozott lehetett tehát a porosz—francia háborúnak és Párizs ostromának részletei felől, amint ez *A kedves Gaillard apó*ról szóló novellából is kitűnik. De föltehetjük azt is, hogy a fiatal Mikszáth, aki talán már házasságkötése előtt (a feleségével rokonságban álló, francia-feleséges Kovács Lőrinc biztatása előtt is) tanulgatott franciául: *novellájához szelleg francia elbeszélést tekintett mintául* . . . A pályakezdő MK elbeszélései között (mint majd a következő kötetekből látni fogjuk!) elég sok efféle idegen tárgyú (főleg francia és angol környezetben játszódó) történet akad. Ezek az elbeszélések éppúgy lehetnek egy az irodalomban divatos »külföldieskedés« termékei, mint próbálkozások a fordítással, átültetéssel, illetőleg méginkább a többé-kevésbé szabad átdolgozással . . .

*A kedves Gaillard apó*ban MK csupán a történeti keretet és a mese vázát kölcsönözte a francia eseményekből. Az elbeszélés címe alatt külön is hangsúlyozza, hogy ez »*Eredeti elbeszélés*«.

MK később egyetemlegesen megtagadta külföldi tárgyú fiatalkori novelláit, éppen *Gaillard apó*val az élükön! 1901. évi Almanach-előszavában önvizsgálatot tartva s megszólaltatva írói lelkiismeretét, Anonymusnak nevezett alteregója szavaival feddetti magát: »Te még fiatal voltál akkor. Ficánkoltál az irodalom gyepén, mint egy csikó . . . Egy elbeszélést olvastunk tőled *Az öreg* [jgy!] *Gaillard apó* címen. Egy francia parasztot [!] írsz le és szerepeltetsz az utolsó franciaburkus háborúban. — Elolvastam és szerettelek volna kupán ütni, de csak egy epiztolásban förmedtem rád: — Hát megveszekedett az úr? Az úr akarja leírni a francia parasztot? Írja le a gyagart, ha tudja, mert az is nagy virtus . . . Alkalmasint megrestelled az idegen országban való portyázást (az öregapád se járt teneked olyan messze), mert egymásután publikáltad ekkor a saját parasztojainkat . . .« stb. (Gyűjteményes kötetben: 1. MK: Tudós írások. Bp. é. n. Révai kiad. 69. l.; 2. MK: Írói arcképek. Bp. 1953. Művelt Nép könyvkiadó. 166. l.) Idézi ezt a részletet Zsigmond Ferenc »MK« c. tanulmányában (Bp. 1927. 32. l. Irodalomtörténeti Füzetek 20. sz.), megjegyezve, hogy: »Fiatal korában MK is elkalandozott költői tárgyért a messze külföldre, mint ahogy a romantikus esztétika ezt nemcsak megengedte, hanem még ajánlotta is . . .«

Nekünk most, hogy a teljesség igényével gyűjtjük össze MK műveit, érintenünk kellett témavilágát, s mindjárt az első alkalommal rá kellett mutatnunk az idegen tárgyú és esetleg nyersanyagukban idegen eredetű mesék, tárcák, novellák problémáira.

Egyébként ez az elbeszélés a fiatal Mikszáth egyik legsikerültebb alkotása. Az alak romantikus megmintázása, jellemzése, az előadás kedves humora, a történet kerek szerkezete meglepő könnyedséget mutatnak.

Magával a *Gaillard* névvel MK-nak egy másik hetvenes-évekbeli elbeszélésében szintén találkozunk, tudniillik *Egy poéta története* című, elfelejtett tárcájában (Budapesti Napilap 1877. jún. 23), ahol a külföldre szegődött udvari poétának is »valamikor Gaillard volt a neve . . .«

Figyelmet érdemel a francia földön játszó történetben az író helyismerete. MK sem azelőtt, sem azután nem járt Franciaországban, de olvasmányok és térképek alapján elég jól kiemeli a porosz—francia háború színterét, s Párizs néhány részletét. Gaillard apó a párizsi diáknegyed, a *Quartier Latin* (»latin negyed«) lakója (16 : 2 és 16 : 17). Az író tudja, hogy a Place de la Concorde (»a Concorde tér« 16 : 23) a város egyik előkelő lakónegyedének központja. Említi továbbá az »elysei mezőket« (Champs-Élysées, 18 : 33), és a belváros főutóját, a *Rue de Rivoli*t (32 : 23). A nagy középületek közül a Tuilériák kertjében levő királyi palotát, sőt annak feliratát is ösmeri (20 : 22—26); megkülönbözteti a nagy operát (18 : 9) és a *vígoperát* (*Opéra Comique*, 20 : 34) stb. Tisztában van a porosz hadműveletek főbb szakaszaival s számos várostrom és csata helyét is megnevezi. Sőt mi több: a Marseillaise költőjének temetkezési helyéről is tud! (Mind-ezeket ld. a *Tárgyi magyarázatok* közt!) Figyelemre méltó mozzanat továbbá, hogy egy párizsi harci dalból is idéz (17 : 30 és 18 : 1).

Gaillard apó kedvenc tartózkodási helye Párizsban a Quartier Latin egyik kis kávémérése, amelynek »Kék Hering« a neve (16 : 3 stb.). Ilyen nevű vendéglőkbe és korcsmákba MK későbbi novelláiban is betérhetünk. Érdekesebb azonban, hogy a »Kék Hering« törzsközöniségének rajzában már felismerhetők egy harminc évvel később leírt társaság körvonalai. A *sipsiricára* gondolunk. (Krk 15. köt.) A »Kék Hering« kávéház helyett itt a »Fehér Páva« című budai vendéglőbe lépünk; amannak *Madame Dumont* nevű erélyes tulajdonosnője (19 : 19 és 21 : 30—32) újjászületik a lengyel Jahodovska asszony figurájában . . .

Apró vonások ezek, de finom szálaikkal a költői alkotó munka titokzatos műhelyébe vezetnek . . .

A szövegről

Kötetünk az *Ország Világ* (röv.: OV) szövegét közvetíti. Néhány (főleg idegen szavaknál és neveknél mutatkozó) íráshibát kijavítottunk. (Zárójelben az OV szövege.)

Lap Sor

16 12 pepita-nadrág (Pepita-nadrág) [A pepita-szöveget Pepita de Oliva híres spanyol táncosnőről nevezték el. MK írásmódja még frissen őrzi a szó eredetét.]

„ 27 briliáns (brillians)

17 : 21 beefsteaknek. (beafsteaknek.)

Lap Sor

- 18 : 29 *cotillon* (*cotillion*)
18 : 39 és 31 : 8 *általános* (*átalános*)
19 : 7 és 27 : 18 *orléans-i* (*orleans-i*)
„ 26 — *Bagatelle* ... (— *Bagatella* ...)
20 : 22 *Nouvel Emprunt* (*Nouvel Emprunte* [!])
„ 22 *Tulériák* (*tuleriák*)
21 3 *Napoléon d'or-okat* (*Napoleons* [!] *d'orokát*)
22 : 10 és 22 : 24 *oroszlán* (*oroszlány*) [MK fiatalkori írásaiban gyakran használja az *oroszlány* szóalakot. De a jelen elbeszélésben nem következetesen; pl. 26 : 29 és 29 : 11 eredetileg is *oroszlán*; ezért szövegünkben egységes szóalakot alkalmaztunk.]
26 : 25 a *choisy-i* temető (a *Choissy* temető)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 16 : 12 *Bernáth* (helyesen: *Bernát*) *Gazsi* (1810—1873) — tréfi miatt népszerű bohém, kivált az ötvenes években. Ügyvédi oklevelet szerzett, de ügyvédi gyakorlatot sohasem folytatott. Az irodalomnak és a barátságának élt. »Freskóképek«-nek nevezett humoreszkjeit és groteszk nagyjításait, úgynevezett »gazsiadái«-t országszerte ismerték. Vojtina Mátyás nevű versírágó szolgáját Arany János *Ars poétikája* tette halhatatlanná.
13 *sonica* — itteni jelentése: azonnal; egyébként hazárd kártyajátéknál olyan kártya, mely azonnal nyereséget hoz.
29 *Diogenes* — MK szélső ellentétül említi a gazdag Rothschildokkal szemben. Régi görög bölcs, aki a hagyomány szerint rendkívül igénytelenül élt.
17 : 34 *cancan* (kánkán) — gyors ütemű, érzéki francia tánc (a múlt század második felében volt divatos).
18 : 14 »*serveur*« — francia köszöntés, annyi mint: szolgája! alá'szolgája!
15 »*bonjour!*« — francia köszöntés: jó napot!
23 »*Párizs . . . ebben az évben a farsang előtt tartotta meg a bűjöt*« — a francia—porosz háború idején 1870. szept. 19-től 1871. jan. 28-ig tartott Párizs ostroma; a várost végül is feladták.
29 *cotillon* — francia csoportos tánc, füzértánc; *cotillon-érdemrendek* — táncjelvények, melyeket a hölgyek adtak táncosaiknak.
33—34 »*tour de mains*« és »*chaine anglaise*« — táncfigurák a francia négyesben.
38 a *porosz király* — E történet idején I. Vilmos volt Poroszország királya (1861-től) és német császár (1871-től). Élt 1797—1888.
„ 39 *quadrille* — francia négyes (tánc).
19 : 7 *orléans-i győzelem* — 1870. november 15-én a francia csapatok visszaverték a poroszokat.

Lap Sor

- 19 : 17 »*pour l'amour de Dieu*« — az isten szerelmére !
28 *Trochu, Louis Jules* (1815—1896) — francia tábornok; Párizs ostroma alatt a város kormányzója.
28 *Moltke, Helmut Karl Bernhard* (1800—1891) — német hadvezér, a francia—porosz háború vezérkari főnöke.
35 »*a török császár névaláírásához hasonló ránc-cirádák*« — MK-nál gyakori kifejezés.
39 *dry madeira* — kissé fanyar, igen erős és kiváló zamatú bor. (Gyűjtőnév; nemcsak a Madeira szigetén termett borokból készítik !)
.. 39 *sergeant vast* — erős ital.
20 : 6 *De gustibus non est disputandum* — az ízléseken nem lehet vitatkozni.
21 »*a körte arcú király*« — itt: I. Vilmos porosz király. (Ld. feljebb !)
— MK más elbeszéléseiben és regényeiben Ferenc császárt titulálja körte-fejűnek.
22 »*Nouvel Emprunt*« mint az *N. E.* betűk gúnyos magyarázata — A Tuilériák palotája Párizsban az uralkodók székhelye volt. Az *N. E.* betűk jelentése: Napoléon Empereur = Napóleon császár, illetőleg későbbi értelmezés szerint: III. Napóleon császár és felesége, Eugénia monogramja. A »*Nouvel Emprunt*« viszont új államkölcsön-t jelent, célzással III. Napóleon pazarlására.
27 *fi donc!* — pfuj !
33 *Szent Hippolyt* — Hippolytus egyházatya és író. Előbb Galliában (Franciaország), később Itáliában élt. A Decius-féle keresztényüldözés idején, 235-ben vértanúhalált halt.
37 *napoleonista* — »szeretem a Napóleonokat : a Napoléon d'or-okat« — szójáték: nem Napóleon-párti, csak a Napóleon-aranyakat szereti.
21 : 10 *Quel diable!* — mi az ördög !
19 *Quelle question?* — micsoda kérdés?
35 *mazurka-polka* — a *mazurka* : a keringőnél lassúbb, háromnegyedes ütemű lengyel népi tánc; a *polka* : kétnegyedes ütemű, közepes tempójú cseh körtánc.
22 : 5 *in zwölfter Stunde* — a tizenkettedik órában (a legutolsó percben).
9 *Metz* — Lotharingia fővárosa. Vára az 1870—71-i német—francia háborúban igen jelentős szerepet játszott. Több csatát vívtak közelében.
16 *az öreg Dumas papa* — Dumas, Alexandre, az idősebbik, éppen Párizs ostroma idején halt meg, 1870. dec. 5.
28 *Strassburg* — Elzász-Lotharingia fővárosa. Ostroma 1870. aug. 13-án kezdődött; a bombázás igen sok kárt tett benne; szept. 27-én a város megadta magát a poroszoknak.
31 »*gloire*« — hírnév, dicsőség, főleg pedig: nemzeti büszkeség.

Lap Sor

- 22 : 37 *département* — a francia közigazgatási kerületek (vármegyék) neve.
- 23 : 7 *A történelem majd . . . odaadja kérdeműlt jutalmát mindenki-
nek : arcütiést az árulóknak, bepíszkolt kardot az elnyomónak,
babért a vérző homloknak*« Ld. még 11 : 3 »*a hazát, mely elárul-
tatott*« — MK itt alighanem *Mac Mahon* francia hadvezérre
óelőz (élt 1808—1893), aki késedelmes menetelésével hozzá-
járult Metz elesetéhez és a sedani vereséghez (szept. 1.).
Ő verte le a párizsi commune-forradalmat; ezután Párizs
katonai főparancsnoka lett, végül köztársasági elnök. —
Az idézett mondatban említett *elnyomó* az imperialista
porosz hatalom.
- „ 13 *Klio* — a görög mitológiában a történetírás múzsája.
- 24 : 5 *merkwürdig* — érdekes, különös, furcsa.
- 20 *a voges-i hegyek* — Vogézek (les Vosges): hegyvidék Francia-
ország határán, a Rajna bal partján.
- 25 : 21 *Loire* — Franciaország leghosszabb folyója, északnyugati
irányban folyik. Az 1871-i német—francia háborúban jelentős
történelmi események színhelye volt.
- 25 *Anteus* — nagy erejéről híres, görög mitológiai alak, akit a
monda szerint Héراكész is csak úgy tudott legyőzni, hogy
a levegőbe emelve megfojtotta, mert így nem nyerhetett
új erőt anyjától, a földtől.
- 31 *franc-tireur* — az 1870—71-es porosz—francia háború fran-
cia partizánjainak elnevezése.
- 26 : 14—31 *Garibaldi dicsérete* — MK számos alkalommal kifejezte az
olasz szabadságharc vezére iránti tiszteletét. Ld. pl. *Az eladó
birtokban* (Krk 5. köt. 100. l.), továbbá *Garibaldi butiéldi* c.
elbeszélésében (a Krk legközelebbi, 28. sz. kötetében) stb.
- 15 *Caprera* (Isola di Caprera = Kecské-sziget) — Sassari olasz
tartományhoz tartozó kis sziget, Szárdiniától északra két
kilométernyire. Híressé Garibaldi tette, aki 1854-ben itt
telepedett le és 1882. jún. 2-án itt is halt meg.
- 25 *»a choisy-i temető lánglelkű halottja*« — Rouget de Lisle (1760
—1836), a franciák forradalmi himnuszának, a Marseillaise-
nak költője.
- „ 29 *»des vengeurs*« — »bosszúállók«: francia hadtest elnevezése.
- 27 7 *kenyér-golyócskával való hajigálás* — ma illetlennek számító,
de a múlt század derekán szokásban volt játék, illetőleg
udvarlási forma az asztalnál való társalgás közben. MK
elbeszéléseiben többször előforduló motívum. Ld. különösen
A csodálatos gomba c. novellájában (a Krk következő, 28. sz.
kötetében).
- : 29 *a becsületrend keresztye* — francia kitüntetés, amelyet Napó-
leon alapított még konzulása idején, 1802-ben, katonai és
polgári érdemek jutalmazására; jelenleg öt osztályra oszlik.
- 33—36 *»egy szegény ördög. . . , aki nem harcol birtokaiért, zstros
hivataláért, kitüntetésért, jövőért, hanem csupán önzéstelen*

- szereletből azon haza iránt, mely neki semmi olyat nem adott, amit védelmezni érdemes volna.» — A közkatonák önzetlen hősiességének hasonló dicséretével találkozunk Petőfi és Vajda János forradalmi költeményeiben is. Lehet, hogy MK éppen Petőfi hatása alatt írta e sorokat. (Ld. részletesebben Bisztray Gyula »A pályakezdő Vajda János« c. tanulmányát az It 1956. évi 2. számában, 219—220. l.)
- 28 : 27 »rendetlen« — itt szójáték: Gaillard apó már nem *rendetlen*, mert kitüntették a becsületrenddel!
- 34 »Az embernek azért van feje . . .« stb. — Ezt a tréfás mondást MK más novelláiban is emlegeti, többnyire mint palóc szólásmódot.
- 29 : 2 a *dijoni csata* — a francia—porosz háború egyik csatája, 1871. jan. 21—24-én, melyben a franciák különösen nagy hősiességgel küzdöttek.
- 30 : 5 *Pouilly* — francia község a Nevers-i kerületben, a Loire mentén.
- 31 8 *Canzio, Stefano* (1837—1909) — olasz szabadsághős, Garibaldi veje.
- „ 30 *temetési stóla* — papi illeték a szertartások végzéséért.
- 33 : 6 »Itt *nyugszik Gaillard apó. Alkalmasint meghalt, mert nem mosolyog.*« — A tréfás sírfeliratokat MK nagyon kedvelte. Nemcsak külön cikket írt ezekről (*A síríratok humora, Az igazi humoristák* című kötetében, 1879), hanem időnként novelláiban is alkalmazott, rögtönzött egy-egy jellemző tréfás feliratot. Pl. *Az én Gyuri bácsim*, a jelen kötetben.)

Irodalom

Az irodalomtörténet hosszú időn keresztül nem tartotta számon *A kedves Gaillard apó* című elbeszélést, jóllehet 1901. évi Almanach-előszavában az író maga is hivatkozik rá. *Rubinyi Mózes* kiadta ugyan ezt az előszót (a *Tudós írások* című gyűjteményben) s *Zsigmond Ferenc* is idézi MK-ról szóló »Irodalomtörténeti Füzeté«-ben (1927): leldhelyének ismeretlensége miatt mégsem kerülhetett be az 1917. évi bibliográfiába. Rubinyi csak 1950-ben lajstromozta »Mikszáth műveihez« című cikkében. (It 1950. 1. sz. 102. l.)

Az elfelejtett novellát csak 1954-ben közölték újból. (MK Válogatott Művei. Elbeszélések I. köt.) — *Király István* e gyűjteményhez írt utószavában — Mikszáth korai termését, s abban *A kedves Gaillard apót* jellemezve — rámutat arra, hogy MK első novelláiban még érezhetően kísért a Jókai-hatás. A Jókai-hősök másait kereste a kor társadalmában; de a kiegyezés kora ellentmondott már a hős utáni vágynak. Nem véletlen — úgymond —, hogy Mikszáth ekkori írásai ba enyhe szentimentalizmus és némi retorikus dagály vegyült.

PLETYKA

Kézirata nem ismeretes.

- M. I. *Magyarország és a Nagy Világ*. Szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilap. (Fel. szerk. Ágai Adolf.) 1871. június 25. (VII. évf. 26. sz. 354—356. l.) Ily címmel: *A pletyka*. — Elbeszélés — *Fáy László* álnévvvel.
- II. *Nógrádi Lapok*. (Szerk. Harmos Gábor.) 1874. április 19—május 3. (II. évf. 16—18. sz.) Ily címmel: *Pletyka*. Teljes névjelzéssel. A tárcarovatban, három folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. április 19. (16. sz. 2—3. l.) Elejétől »Egy öreg urambátyám, aki nem értett...« kezd. szakaszig.
  2. április 26. (17. sz. 2—3. l.) Az eml. szakasztól »— Nem dukál elmondani — mormogott Pál...« kezd. szakaszig.
  3. május 3. (18. sz. 2—3. l.) Az eml. szakasztól végig.
- III. *Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán*. 1874. Bp. Nyomatott Vodiáner F.-nél. I. köt. 1—23. l.: *Pletyka*.
- IV. *Pletyka*. Novella. (*A bityus zsidó leánya* [helyesen: *lánnya*] című elbeszéléssel.) Bp. 1904. »Érdekes Könyvtár« kiadóhiv. 64 l. (Adat: Petrik Géza—Barcza Imre: Magyar Könyvészet 1901—1910. L—Z. 168. l.) Példány egyetlen budapesti nagykönyvtárban sincs!

Ez az elbeszélés nem került be sem a Jk, sem a Hi sorozatába.

Keltekzése

Az elbeszélés a kisvárosi élet egyik rákfeneje, a bajkeverő pletyka ellen irányul. Tendenciájánál fogva MK nevelő célzatú elbeszélései közé tartozik, amilyen a ponyva és a lutri ellen írt novellája is: *Ami a lelket megmérgezi* és *A lutri* (Krk 1. köt.). A bevezetés szinte önálló kis értekezés a pletyka kiszámíthatatlan, romboló hatásáról. A történet pedig: az előrevetített tézis igazolása.

A *Pletyka* megírásának dátuma (1871) és a történetben Stofi fiskális szereplése arra enged következtetni, hogy a téma Mikszáth balassagyarmati emlékeiből való. Kellett valami helyi eseménynek vagy mendemondának lennie, amelyből MK a mesét kialakította. Befejező része is elég világosan céloz erre: »Az emberek beszéltek róla egy kicsit; azután elfelejtették; még csak a világ feneké sem esett ki miatta...« stb.

Föltevésünket az a körülmény is támogatja, hogy a mesét MK negyedszázad múlva, 1895-ben ismét elővette (mint ahogy ifjúkori élményeivel és emlékeivel általában eljár!), s *Ne okoskodj, Pista!* címmel nagyobb elbeszélést formált belőle. (Ezeket az összefüggéseket a *Ne okoskodj, Pista!* kiadásakor tüzetesebben tárgyaltuk. Ld. Krk 8. köt. 236—238. l.)

A *Pletykában* — az elbeszélés irányzatosságának megfelelően — véres feltékenységi drámába torkollik a mese, míg a *Ne okoskodj, Pista!* című későbbi változatban a konfliktusból »nem következik be semmi...« Ez az újabb feldolgozás az írónak azt a felismerését tükrözi, hogy a századvég valóságát már nem lehet megközelíteni a romantika eszközeivel.

Stofi fiskális közismert nevén kívül az elbeszélés többi szereplője vagy költött nevet visel (*Baroghi Aladár*, *Szent-Udvari Mari*), vagy semmitmondó, közömbös nevet (*Kádas Laci*), illetőleg megnevezés nélkül fordul elő (*egy öreg urambátyám*). Költött a helységnevén is: *Barogfalva*. — MK feltűnően ügyelt arra, hogy legalább a névkészlettel leplezze a Nógrádban alighanem jól ismert történet szereplőit és színhelyét.

Ezt a szándékot jelzi az álnév alkalmazása is. MK sem a *Pletykát*, sem a hasonlóképpen helyi vonatkozású *Mikor az új kastély füstbement* című elbeszélést nem saját nevével szignálta első megjelenésük alkalomával, hanem *Fáy László* álnévvel. (Olyan nevet választott, amelynek még kezdőbetűi se utaljanak rá. Egyébként kedvenc neve volt a *László!*)

E két elbeszéléssel kapcsolatosan a *Magyarország és a Nagy Világ* szerkesztőjének, Ágai Adolfnak három szerkesztői üzenetét találjuk a lap 1871-i (VII.) évfolyamában.

Febr. 12-én (7. sz. 84. l.): »*Szklabonya, F. L.* [= Fáy Lászlónak.] Igaza van, a beszélyke csakugyan érdekes. Egy-egy sorocska kitörlése ellen csak nem lesz kifogása? Megjelenését hova-előbb óhajtjuk magunk is.«

A szóban levő »beszélyke« nem lehet más, mint a *Pletyka*, amelynek némi átfésülése — úgy látszik — elég sokáig tartott, mert csak jún. 25-én jelent meg. (Előbb, február és június között MK-nak semmiféle írása nem található Ágai Adolf lapjában.)

A *Pletyka* megjelenése után MK valami »vidéki tudósítást« küldött be Againak Balassagyarmatról. Az ottani »gyermekhonvédmozgalomról« (ez afféle ifjúsági katonásdi volt) írt egy kis cikket, s ahhoz fényképeket, illetőleg rajzokat mellékel. Ágai megköszönte MK figyelmét, de a küldeményt nem használta fel. Íme a szerkesztői üzenet a júl. 9-i számban (28. sz. 388. l.): »*Szklabonya, F. L.* Szklabonyáról [balassa-]gyarmati levél és az ottani gyermekhonvédek fényképei? Csak kitüntető figyelemnek vesszük és mint olyat szépen köszönjük is. Örülünk, hogy az üdvös intézmény hazaszerte mindinkább terjed, mert a jelen viszonyok közt nem lehet elég korán ébreszteni a vitézséget a fiucskák szívében. Sem a rajznak azonban, sem a kapcsolatos soroknak, melyek méltán emelik ki Herczeg Bertalan tanító úrnak buzgalmát, tért nem szoríthatunk szűkre mért lapunkban. De ön? Mikor fogja meg ismét helyesen percegő tollát? Szíves üdvözlét.«

Az üzenet végén nyilvánított érdeklődésre jelezte MK *Mikor az új kastély füstbement* című novellájának esetleges beküldését. Ágai erre vonatkozó okt. 22-i szerkesztői üzenetét ld. *Mikor az új kastély füstbement* jegyzeteinél!

A *Pletykával* kapcsolatosan a Nógrádi Lapokban is találtunk egy Mikszáthnak szóló szerkesztői üzenetet. Harmos Gábor, a lap szerkesztője, MK barátja, az 1874. márc. 29-i számban (II. évf. 13. sz. 3. l.) ezt üzeni:

»M. K. úrnak Pest. Ígéreted várom.«

MK bizonyosan tárcát ígért Harmosnak, de nem akart kiadatlan írást küldeni a vidéki lapnak, azért hát elküldte *Elbeszélések* című kötetét, hogy abból közöljön tetszése szerint. Harmos aztán mindjárt a kötet legelső darabját közölte, három folytatásban: ápr. 19-től máj. 3-ig.

A szövegről

Kiadásunk a MK által utoljára átnézett szöveget: az *Elbeszélések* (1874) szövegét közli. Ez egyébként teljesen azonos az első fogalmazás, vagyis a Magyarország és a Nagy Világ (röv.: MN) 1871. évi szövegével.

Közben (kevésbé az *Elbeszélések* c. kötet megjelenése előtt!) MK újból lenyomatta e novellát a Nógrádi Lapok (röv.: NL) 1874. évi folyamában. A NL szövege alig különbözik a MN vagy az *Elbeszélések* c. kötet szövegétől; eltérései inkább sajtóhibákból és nyomdai vagy szerkesztőségi »bejavításokból« állanak.

Közöljük a szövegmodosításokat: elől a MN, az *Elbeszélések* és a jelen Krk egybehangzó szövege (zárójelben pedig a NL hibás és megváltoztatott kifejezései):

Lap Sor

- 34 : 16 gyanúsítható (gyanúsító)
21 felesége — *Marika* — pedig (felesége pedig)
22 keresztlányja? (keresztleánya?)
- 36 : 17 azonfelül (azonfölül)
- 37 : 11 Ígérkeztem *mára* valakinek. (Ígérkeztem *már* valakinek.)
„ 31 a fejüket, (fejüket,)
- 38 : 19 a *bontonhoz*, (a *bommothoz*, [!])
„ 36 tréfál, *vagy* különben (tréfál, különben)
- 41 : 18 karjából, (karjaiból,)
- 42 : 1 röptül (repült)
- „ 7 megparancsolta (parancsolta)
- 43 : 19 annak az *úrnak* ölében (annak az ölében)
„ 25 behajlásnál (behajtásnál [!])
- 44 : 6 elfojtott (lefojtott)
34 kijutott (kijutott)
- „ 40 szobalány (szobalány)
- 46 : 9 vendégünk is van? *Itt van* Kádas Laci (vendégünk is van?
Kádas Laci)
23 befutottak a cselédek (befutottak cselédek)
- „ 25 síri árny (síró [!] árny)
- 47 : 19 szeszélyes (szeszéles)
34 Órá is kenik-fenik, (Órá kenik-fenik,)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 34 17 *Máli néni* — MK kedvenc név-választása az »ügyeket intéző« asszonyságok részére. Hasonló szerepet tölt be *Ki a gyilkos?* című elbeszélésének (1893) ugyanilyen nevű öregasszonya: »Egyik alföldi nagyvárosban a közügyekre nézve a legbefolyásosabb egyéniség egy rövidlátó öreg asszonyság. Amit az öreg Máli néni akar, az történik mindenben . . .« Az lesz a képviselő, akit Máli néni kijelöl stb.
- 37 2 *pagát utimó* — az a figura a tarokkban, amelynél az utolsó ütést a pagáttal (a legkisebb értékű kártyával) viszik el.
- 35 *Stofi fiskális* — Szerepét, illetőleg előfordulásait MK novelláiban ld. a *Miért fél Stofi bácsi a porosztól?* című elbeszélés jegyzetei közt.
- 42 : 37 *»Múlják el ez a keserű pohár, ha lehet«* — a biblia szerint Jézus szavai elfogatása előtt. (Máté evangéliuma : 26, 39.)

Irodalom

Némi elismeréssel említi *Gáspár Imre* (Nógrádi Lapok 1874. máj. 24., II. évf. 21. sz. 3. l.). Szerinte: »Ebben a kisváros egy bibéje van elég kedéllyel s találó gúnnyal festve. Máli nénit ösmerjük nemcsak Balassagyarmaton, de más névvel talán Besztercebányán is. Igazak és szépek a beszély kezdősorai: „nem ültetik, mégis megterem; ninosen apja, sem anyja, mégis legszélesebb az atyafisága; nem hívják meg estélyekre, bálokra, mégis a legszívesebben látott vendég stb.» Maga a tárgy (féltékeny férj, ki barátját véletlenül eredő tévedésből öli meg) nem új, s az egészben legtöbbit a Laci alakja ér.«

Gyöngyösy Lászlónak (MK. Bp. 1911. 46 l.) az elbeszélés téma-választása tetszik. De — szerinte — színezőbb nyelv, s a szenvedélyek erősebb festése kellene hozzá.

Legújabbban *Király István* mutatott rá (MK. Bp. 1952. 114. l.), hogy a *Pletykában* MK ugyanazt a témát dolgozta fel, amelyet később, a kilencvenes években *Ne okoskodj, Pista!* címen is megírt.

MIÉRT FÉL STOFI BÁCSI A POROSZTÓL?

Kézirata nem ismeretes.

M. I. *Ország Világ.* Képes heti közlöny. (Fel. szerk. és kiadó: Vértesi Arnold.) 1871. október 8—29. (41—44. sz.) A cím alatt ezzel a műfaj-jelzéssel: Eredeti novella. Írta [az első közleményben hibás névjelzéssel:] *Mekszáth Kálmán*, [a folytatásokban:] *Mikszáth Kálmán*. Négy folytatásban, a

folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:

1. október 8. (41. sz. 489—490. l.) Elejétől »Legelső dolga volt . . .« kezd. szakaszig.
  2. október 15. (42. sz. 498—501. l.) Az eml. szakasztól »Ekképp okoskodott Rideghné.« kezd. szakaszig.
  3. október 22. (43. sz. 512—513. l.) Az eml. szakasztól »A kapu alatt jó reggelt kívánnak az éjszakából kifogyott közönségnek . . .« kezd. szakaszig. (Jelezve, hogy: »Vége következik.«)
  4. október 29. (44. sz. 518—520. l.) Az eml. szakasztól végig.
- II. *Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. 1874. Bp. Nyomatott Vodiáner F.-nél. I. köt. 24—62. l.*
- III. a) *Jk 40. köt. = Hi 8. köt. Dekameron I. 1914. 82—116. l.*
b) ua., sorozatcímlapok nélkül, új címlappal: *Mikor az új kastély füstbe ment és egyéb elbeszélések.* [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
c) [1929.] *MKMR—Fr 17. köt.* (Egyes példányokon a sorozatszám: 27. köt. [!]) Kötetcím: *Mikor az új kastély füstbement.* [Címlapkiadás.]

Keletkezése és főalakja

A pályakezdő Mikszáth elbeszéléseiben gyakran szerepel *Stofi bácsi*. Valódi neve: *Turánszky Kristóf*. Balassagyarmati ügyvéd volt.

MK írásaiból és a visszaemlékezésekből jól ismerjük alakját és egyéniségét. Legrészletesebben *Gyöngyösy László* emlékezik róla (MK. Bp. 1911. 44—45. l.): »Eredeti alak az öregúr. Összetöprödött, ráncos, feketekéjú úriember, hosszú görbe bottal járt. Tekintélyes ügyvéd volt, különösen a Bach-korszakban. Később már lejárt a magát, éppen azért szidta is az új alkotmányos érat. Bizonyos tekintetben művelt ember volt, olvasta a francia bölcsészeket is, ezekből azonban csak a cinizmus ragadt reá. Lassan, gondolkozva beszélt, de jó gondolatainak rendszerint csak a felerészét fejezte ki, abban a hitben, hogy a többi már elmondta, amiért Stofi bácsit félkegyelműnek tartották némely rosszakarátú emberek. Nagy családja volt az öregnek, s ugyancsak föl kellett csigáznia az eszét, hogy megélhessen . . .« Testvérei: Károly és Ferenc nem voltak diplomás emberek, hanem azért őket is befogta az ügyvédségbe. Dolgoztak ők is az ő neve alatt, vagy legalább klienseket fogdostak a gyarmati hetivásárokon. »Megható volt az öreg ügyvéd kegyelete édesapja iránt. Korán szokott felkelni s nagy sétákat tett. Ilyenkor aztán összeszedeti a követet, amit úton-útfélen talál, és az atyja sírjához viszi a zsebében. Ott aztán az apró kavicsokból mindenféle alakokat, gúlákat, keresztet formál igen ügyesen. — Akit szeret és ki akar tüntetni, azt sajátkezűleg faragott bottal ajándékozta meg. Egyidőben Gyarmat el volt árasztva ilyen „Stofi-botokkal”. Mikszáth is kapott egyet . . .«

Különböző elbeszéléseiben Mikszáth is hasonló vonásokat jegyzett fel róla: »Stofi bácsinak az a tulajdonsága van, hogy nagyon szaggatottan beszél; sok jó gondolat kóvályog a fejében, de azoknak csak egy részét mondja el, azon hitben, hogy a többit is elmondta; ezért valami hézag vehető észre gondolatmenetében, s mondatai többnyire összefüggéstelenek. Ebből magyarázható meg az a keringő rágalom, hogy a Stofi bácsi negyedik kerekének imitt-amott megpatogzott a ráfja. Hanem azért minden hóbortossága mellett is jó fiskális, s annyi szorgalommal, szívóssággal és furfanggal viszi ügyeit, hogy méltán megérdemli a dicséretet.« (*A batyus zsidó lánya*, Krk 1. köt. 38. l.) »Mindig visszasóhajtott a Bach-világ után... Akkor volt még egy kis igazság [!]: most már kiveszett a gyöke is...« (uo. 41. l.) Tubák-, illetőleg burnót-szenvedélyéről MK gyakran megemlékezik (uo. 42., 43. l. stb.). Jó tósztokat mondott (uo. 69. l.). Mint a szóban levő elbeszélés mutatja: nemigen voltak skrupulusai a jogi és erkölcsi kérdésekben...

Gyöngyösy szerint »nagy családja volt«, Mikszáth szerint agglény volt (uo. 51. l.). Föltehetjük, hogy »nagy családja« csak fölmenő és oldalági rokonokból állott.

Említi és pár szóval jellemzi MK Stofi bácsit másutt is. Így *Pletyka* című elbeszélésében (1871): »a vármegye szabadalmazott gorombáskodójának« nevezi, aki amellett nagyon szeretett vitakozni: »Szokása szerint semmi észrevételt sem hagyott helyben...« stb. Éppen csak említi, minden jellemző vonás nélkül, *Fotográfia a vármegyéből* című rajzában is (11 : 29).

Stofi bácsit — valamiféle bűncselekménye miatt — 1873 február végén egy évi börtönre ítélték. (Ld. MK *Látogatás Stofi bácsinál* c. riportelbeszélését és ahhoz fűzött jegyzeteinket e kötetben !)

A Mikszáth műveiben játszott szerepénél fogva természetesen a Mikszáth-irodalom is foglalkozik Stofi fiskálissal. (Ld. alább, az *Irodalom* c. fejezetben !)

*

Ezt az elbeszélést Vértesi Arnold lapja, az Ország Világ közölte először (1871. okt. 8—29). MK előbb levélben érdeklődött a szerkesztőnél: hogyan fogadná kéziratát? Kérdésére az Ország Világ 1871. jún. 18-i számában (25. sz. 299. l.) Vértesitől a következő szerkesztői üzenetben kapott kedvező választ:

»Mikszáth Kálmán úrnak. Öntől mindig szívesen fogadjuk. Többire nézve magánlevélben.«

Úgy véljük, hogy ez s a többi szerkesztői üzenet, amelyet a jelen s a folyamatban levő következő kötetekben közlünk: szerves kiegészítője MK *Levelezésének*.

Szövegváltozatok

MK az Ország Világban (OV) megjelent szöveget — szokása szerint — kissé átfésülte, mielőtt az *Elbeszélések* című kötetébe (1874)

beiktatta volna. A Hi kötetébe Rubinyi Mózes az *Elbeszélések* szövegét vette át, de helyenként önkényesen módosított Mikszáth fogalmazásán. A jelen Krk-ban az *Elbeszélések* szövegét adjuk.

Lap Sor

- 48 : 1 *atilla* (a korábbi szövegekben: *attila*)
 9 *evelaszin* (helyesen: everlasting) — Mindegyik szövegben így!
 12 bőre találják szabni (OV: bőre is találják szabni)
 17 és 63 : 13 *Gizella* (OV e két helyen: *Gizela*)
 „ 27 *cotillon?* (OV: *cotillion?*)
 49 : 2 a józan vérvű állatoknak, (OV: a két józanvérvű állatnak,) *10 toalett.* (OV: *toilette.* 1874: *toilette.*)
 17 mit *Etelka* (OV: mit a *kis* *Etelka*)
 „ 35 *benn* (OV: *benn!*)
 50 : 5 a *muzsikaszóra* (OV: *muzsikaszóra*)
 17 *stb. Sramko* (OV: *Samko*)
 „ 37 *izzadságban.* (OV: *izzadságban.*)
 52 : 10 *beelegyedett* (OV: *beegyedett* 1874 hibásan: *beelegyedett*)
 21 a bemutatás elmulasztásáért, (OV és 1874: a bemutatás elmulasztásáért,)
 53 : 1 *chronique* (OV, 1874: *cronique*)
 32 valami méltóságos és elbájoló (OV: valami méltóságos, *valami olyan* elbájoló,)
 „ 35 *meg se értse.* (OV: *még se értse.*)
 54 : 3 *megcsóválta fejét,* (OV: *megcsóválta a fejét,*)
 7 *suttogták* (OV: *suttogák*)
 7 *kiutasítani* (OV: *kiutasítani*)
 9 *meg aztán az is kérdés,* (OV: *meg aztán kérdés,*)
 10 *mint más akárki, joga van itt maradni.* (OV: *mint más akárki, s hátha nem akar kimenni és zajt üt, skandalumot csinál?*)
 12, 16 és 20 *No,* (OV: *Na,*)
 18 *megszólítani* (OV: *megszólítani*)
 20 *akármilyen kinézése van is: csak rám kell bízni.* (OV: *akármilyen kinézése van. Bízjátok csak azt rám.*)
 22 *cotillonhoz* (OV: *cotillionhoz* 1874: *kotillonhoz*)
 28 *Snapsz* (OV itt: *Schnapsz*)
 „ 39 *kérdé* (OV: *kérdezte*)
 55 : 7 *s elfújta* (OV: *és elfújta*)
 12 *tehát* (OV: *hát*)
 13 *odakönyökölt Snapsz asztalára* (OV: *odakönyökölt az asztalra*)
 18 *legyen szíves* (OV: *legyen olyan szíves*)
 24 *ellenlábását,* (OV: *az ellenlábását,*)
 24 *Stofi urat egy* (OV: *Stofi urat most egy*)
 27 *értesíteni a hölgyeket.* (OV: *a hölgyeket értesíteni.*)
 „ 33 *stb. Hm!* (OV: *Üm!*)
 56 : 1 *még a nők közül is bejött néhány katonásabb a nagy hahotára,* (OV: *még néhány katonásabb nő is bejött a nagy hahotára,*)

Lap Sor

- 56 : 10 Hanem Snapsz (OV: Hanem Snapsz *úr*)
„ 17 követle (OV: követi)
„ 19 ehhez az értelmezéshez, (OV: ehhez az *ily* értelmezéshez,)
„ 38 fülébe sügni: (OV: a fülébe sügni:)
57 : 4 — Már az más, (OV: — Már a más.)
5 ezt az *egyetlen* mentő cérnaszálat is (OV: ezt a mentő cérnaszálat is)
8 *Sramko* (OV itt: *Samu*)
10 Ripők (OV: Ripők *Muki*)
11 a párviadal az »*Ordas*« erdőben, (OV: a párviadal a *p . . .-i erdőcskében*,)
14 eltartlizhatnak (OV, 1874 örökletes sajtóhibával: eltartkélizhatnak)
15 juthat eszébe az *embernek*, különösen az olyan embernek, aki (OV: juthat eszébe különösen olyan embernek, aki)
19 fejét! (OV: a fejét!)
21 *öbelöle* (OV: belöle)
23 A *saját* segédjei (OV: A segédjei)
27 hogy ott nem lesz az »*Ordas*«-ban reggel! (OV: hogy ott nem lesz a *p . . .-i erdőcskében nyolcra*.)
31 és megírná a végrendeletet (OV: és megírná *addig* a végrendeletet)
„ 36 dohányosok (OV: dohányosok)
58 : 4 A pezsgő beszélt *abból* az emberből (OV: A pezsgő beszélt az emberből)
8 de hasznos. (OV: de *ám néha* hasznos.)
14 jó dolog, ha (OV: jó dolog *az*, ha)
18 Holnap reggel nyolckor (OV: Holnap, *azaz ma* reggel nyolckor)
21 szeméből. (OV: a szeméből.)
24 is ott termett (OV: is *újra* ott termett)
24 és mulattatni kezdte. (OV: és kezdte mulattatni.)
31 az ébredő szerelemmel. (OV: az ébredő szerelem *érzetével*.)
„ : 36 azt hitte a szegény leány, (OV: azt hitte szegény leány,)
59 : 5 tudj' az isten, (OV: tudja az isten,)
6 egészen *kijózanodtak*. (OV: egészen *kijinomodtak*.)
24 hagyta el ön hazáját? (OV: hagyta el ön hazáját? — *kérdé Sarolta, erősen szeme közé nézve az ifjúnak*.)
60 : 14 mondja, ne beszéljen (OV: mondja, *hogy* ne beszéljen)
17 gyöngéden (OV: gyöngéden)
25 ki *milyen rangot viselt* valaha ezen (OV: ki *mi volt valaha* ezen)
„ 29 ki esténkint (OV: aki esténkint)
61 : 4 melynek hangjainál (1874 hibásan: melyek hangjainál)
11 Az a leány (OV új bekezdéssel.)
11 *megfeledkezett* (OV: *elfeledkezett*)
12—15 elutasítsa tőle azt a *himpellért? Fi done! csak magát* (1874 értelemzavaró hibával; csak *megint* [!]) *blamírozná azáltal*,

Lap Sor

- ami pedig illetlen egy jó nevelésű delnőhöz. Legokosabb észre sem venni, (OV: elutasítsa tőle a tolatkodó embert? Akkor magát blamirozná! Az pedig nem illik egy jó nevelésű delnőhöz. Legjobb észre nem venni,)*
- 61 : 25 megnyílik (OV sajtóhibával: megnyitik)
- 62 : 2 az átellenben levő (OV: az átellenben fekvő)
- 63 : 35 Sárrikáéban (OV: A Sárrikáéban)
- 64 : 9 Arcát izzadság verte ki, (OV, 1874: Arcát izzadság verte ki,)
- „ 35 másutt (OV: másütt)
- 65 : 3 megcsiklandozta (OV: megcsiklándozta)
- 26 kvaterkát, (OV, 1874: quaterkát.)
- „ 31 az egész két hétre (OV: egész két hétre)
- 66 : 6 Rákóczi (OV, 1874: Rákóczzy)
- „ 22 zimánkos (Mindenik szövegben így !)
- 67 : 25 a kútra, (OV: kútra,)
- 30 moiré antique (OV, 1874: moire antique)
- „ 37 legfelül... (OV: a legfelül...)
- 68 : 14 járt... (OV: jár...)
- 15 azt a fáradságot is megteszi (OV hibásan: azt a fáradságot is megteszi)
- 69 : 1 tenyerüket, (OV: tenyeröket,)
- 70 : 15 utoljára (OV: utoljára is)
- 71 : 28 — Hallottam én már ennél szebb mesét is. (OV: — Hallottam már én ennél szebb mesét is.)
- 72 : 24 Württembergi (OV, 1874: Württembergi)
- 73 : 8 és minden áldott este (OV: s minden áldott este)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 48 : 9 *everlasting* (everlasting = örökké tartó) cipő — erős szövetanyagból készült divatos cipőfajta a múlt században. MK regényhősnői gyakran viselik, pl. Veronka a *Szent Péter esernyőjében* (Krk 7. köt. 122 : 7), Piroska a *Prakovszkyban* (Krk 8. köt. 108 : 28) stb.
- 26 *mint lesznek fésülve : à l'enfant vagy à la Pompadour?* — gyermek-módra vagy Pompadour-szerűen? (Pompadour márkinő, XV. Lajos francia király kedvese, magasított frizurát viselt.)
- 28 stb. *Ripők Muki* — MK emlékvilágában talán azonos azzal a *Mukival*, aki a *Szegény Icíg zsidó* című elbeszélésben szerepel (1874).
- 29 stb. *Fenyéri Szepi* — a nyelvújítási *fenyér* (= füves tér, puszta) szóból képzett névalak, amely az irodalmi életben ismertté vált azáltal, hogy Zádor György (Kisfaludy Károly és Vörösmarty barátja) Fenyéry Gyula álnéven írt. Lehet, hogy volt ilyen magyarosított nevű család is.
- 50 : 10 *credenc* — jelentése itt: büfé, különszoba.

Lap Sor

- 50 : 14 *causa bibendi* — ok, ürügy, alkalom az ivásra.
15 stb. *Zsiga bátyánk* — valószínűleg Plachy Zsigmond, a Mauks-család rokona, aki 1839—46 közt Nógrád megye főügyésze volt. Említve a Visszaeml.-ben is.
- „ 38 *asszekurál* — biztosít.
- 51 : 3 *grossartig!* — nagyszerű!
„ 3 *quel malheur!* — milyen szerencsétlenség!
- 52 : 33 *a magas societas* — az előkelő társaság.
- 53 : 1 *chronique scandaleuse* — botránykrónika.
34 *Honteux, comme un renard* — gyalázatos, mint egy róka.
- „ 39 *Qu'une poule aurait pris* — melyet megcsíp egy csirke.
- 54 : 25 *»csillogó papír-rendjelek«* — Ld. alább, 65 : 33 *»Cotillon-ordnyia«* címszónál!
„ 30 *Stichblatt* — céltábla.
- 57 : 14 *tarli* — magyar kártyával kettesben játszott kártyajáték.
„ 20 *tertium non datur* — harmadik eset nincs!
- 58 : 26 *Opéra Comique* — vígopera.
- 59 : 35 *Notre empire est détruit si l'homme est reconnu* — a mi birodalmunk összedől, ha minket megismernek (kiismernek).
- 60 : 21 *ridegvári Ridegh Sarolta* — névkölcsönzés Jókai »A kőszívű ember fiai« c. regényéből, melynek egyik gonosz szereplője Rideghváry Benec.
24 *»canaille«* — csöcselék, söpredék. (A francia arisztokrácia becsmérlő kifejezése a köznépre.)
- 62 : 36 *mantilla* — fátyolkendő, amely feltornyozva a fejet és a vállat takarja; női köpeny.
„ 37 *animó* — jó kedv, élénkség, lelkesültség.
- 65 : 13 *Szigeti bácsi* — Szigeti József (1822—1902) színész és színműíró. 1844 óta a Nemzeti Színház tagja volt, kiváló jellem-színész; játékát humor és jó kedély, férfias erő s természetes-ség jellemezte. Egyik főszerepe volt Falstaff, Shakespeare »IV. Henrik« és »A windsori víg nők« című színműveiben. (MK is mint Falstaff egyik legkitűnőbb magyar alakítását említi Szigetit.) Színművei közül ismertebbek: »A vén bakan-csos és fia a huszár«, »Csizmadia mint kísértet«, »Rang és mód«.
- 33 *»Cotillon-ordnyia«* — a francia füzértánc alkalmával a lányok által táncosaiknak adott »csillogó papír-rendjelek«. Ld. előbb is : 54 : 25.
- 67 : 24 *Montedegó úr* — Albert Ferenc (montedegói) csillagász. Élvt 1811—1883. Osztrák katonatiszt fia; a budai (gellérthegyi) és az egri csillagvizsgáló igazgatója; 1841-től pesti egyetemi tanár, 1851-től egri liceumi tanár. Több csillagászati munkát írt s félszázadon át egész sor naptárt szerkesztett.
29 *drap du nord* — szövetfajta (északi szövet)
30 *moiré antique* — változó fényű, hullámszerűen mintázott selyemszövet.
30 *bleu mexique* — »mexikói kék« selyemszövet.

Lap Sor

- 68 : 26 »*Sadovánál becsületesen megverték minket*« — Sadowa (csehül: Sádová) falu Königrätz cseh kerületi kapitányságban. A porosz—osztrák háborúban 1866. júl. 3-án véres harcnak volt színhelye. Az egyesült porosz sereg döntő győzelmet aratott a Benedek Lajos tábornagy fővezérlete alatt harcoló osztrák seregen. — A kiegyezés előtti időszakban minden osztrák vereség (így az 1859. évi lombardiai vereségek is!) általános örömet keltett az elnyomott magyarságban. Azért írja itt Mikszáth: »A porosz nagyon örült neki — hanem azért mégsem örült neki oly nagyon, mint mi magunk.« A königrázi csúfos osztrák vereséget hasonló gúnyval említi MK *A gavallérokban* is (Krk 8. köt. 206—207. l.).
- 69 : 39 *Bach-szisztém* — A Bach-rendszer emlékeiről MK írásaiban: ld. a *Garibaldi butéldi* című elbeszélés keletkezéséről szóló fejezetet (Krk. 28. köt.).
- 70 : 6 *a harmincéves háború* — MK előszeretettel állította párhuzamba a hosszú (harmincéves) háborút a még annál is tovább tartó házassággal. Ld. a »*Kék kakas*« a *Kerepesi úton* c. novellájában is, 1881.
- 72 : 24 *Württembergi Ágost herceg* — Az 1866-i háborúban Károly württembergi király előbb Auszriához csatlakozott, de július 24-én csatát vesztvén, békét kötött Poroszországgal s később teljesen porosz mintára szervezte hadseregét. — Ezek ismeretében érthető meg, hogy a novella hőse: Württembergi Ágost herceg (»Snapsz Augusztin«) mint porosz tábornok szerepel (72 : 17), s azzal dicsekedhet, hogy »jól megborotváltuk Ausztriát!« (71 : 10) — Megjegyzendő, hogy Stofi bácsinak »Snapsz Augusztinnal« folytatott »viaszkodására« MK *A balyus zsidó lánya* című elbeszélésében is hivatkozik. (Krk 1. köt. 37. l.)
- 73 : 16 *burkus* — porosz.
16 *kalafaktor* (calefactor) — eredeti jelentése: fűtő; itt: csínytevő, bajkeverő.

Irodalom

Erről a novelláról elsőnek *Gáspár Imre* emlékezik meg az *Elbeszélések* két kötetét ismertetve (Nógrádi Lapok 1874. máj. 24., 2. évf. 21. sz. 3. l.). A gyűjtemény »legsikerültebb darabjának« nevezi. »Kitűnik humorra s helyzetet, kitűnő alakjai által.«

Vincze József (Mikszáth munkái. Bp. 1900. 20. l.) szintén kiemeli ez elbeszélést, mondván: »Stefi bácsi [így!] legénykedésében a szájhösködés torzítását örökíti meg.«

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. 57. l.) Stofi bácsit »a megyei életből kiragadott« jó epizódalaknak tartja.

Gyöngyösy László (MK. Bp. 1911. 46. l.) az előző véleményektől eltérően úgy látja, hogy ennek és a *Fotográfiák a vármegyéből* című novellának csak egyes részei jók és újak, »maga a mese nagyon eltaposott mezszyén ödöng előre«.

Rubinyi Mózes (MK élete és művei. Bp. 1917. 40. l. és a *Hi* 8. köt. jegyzeteiben, 187. l.) nem nyilvánít önálló véleményt, hanem csak Gyöngyösy László fenti munkája nyomán ismerteti Stofi bácsi személyét.

A *Visszaeml.* (1922. 26. l., 1957. 50. l.) találóan mondja, hogy az olyan kisvárosi szürke alakok, mint Stofi bácsi és Sramko fiskális, »az ő ragyogó fantáziájában megnöttek, érdekes emberekké váltak.«

Kráhl Vilmos (Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. 133. és 135. l.) rövid tartalmi ismertetés keretében méltatja ezt az írást, amelynek címét ismételten hibásan citálja, így: *Miért fél Stófi bácsi a parasztól?* [!]

MIKOR AZ ÚJ KASTÉLY FÜSTBEMENT

Kézírata nem ismeretes.

- M. I. *Magyarország és a Nagy Világ.* (Fel. szerk. Ágai Adolf.) 1871. november 19—december 17. (VII. évf. 47—51. sz.) Ezzel az alcímmel: — *Víg történet.* — *Fáy László* álnévvel jelent meg. A folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. november 19. (47. sz. 606. l.) Elejétől »Igazi költői fel-fogás...« kezd. szakaszig. (Folyt. köv.)
  2. december 3. (49. sz. 630—631. l.) Az eml. szakasztól »A nap ugyan nem süttött...« kezd. szakaszig. (Folyt. köv.)
  3. december 10. (50. sz. 642—643. l.) Az eml. szakasztól »Ilyen szavak után természetesen mindenki meggyőződött...« kezd. szakaszig. (Vége következik.)
  4. december 17. (51. sz. 654—655. l.) Az eml. szakasztól végig.
- II. *Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. 1874.* Bp. Nyomatott Vodiáner F.-nél. II. köt. 84—119. l.
- III. a) *Jk* 40. köt. = *Hi* 8. köt. *Dekameron I. 1914.* 1—32. l.
b) ua., sorozatcímlapok nélkül, új címlappal: *Mikor az új kastély füstbe ment és egyéb elbeszélések.* [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
c) [1929.] *MKMR—Fr* 17. köt. (Egyes példányokon a sorozatszám: 27. köt. [!]) Kötetcím: *Mikor az új kastély füstbement.* [Címlapkiadás.]

Keletkezése, főalakja

»Harcsa Ezékiel híres prókátor volt« — mondja MK az elbeszélésben. Olyanféle alakja neki, mint Stofi és Sramko fiskálisok.

Igazi neve: *Turcsányi Ezékiel*. (Emlegetik Tarcsányi névalakkal is!) 1798-ban született. Ebecken élt. »Harcsa« ragadványnevét valószínűleg telhetetlen kapzsísága miatt kapta. (De lehet, hogy csak a Tarcsányi névvel kapcsolatos szójáték.) Az elbeszélés is éppen kapzsíságának egyik példáját s annak tragikomikus következményeit örökíti meg. (Szentpéter községnek a bicsaki pusztá visszaperléséért indított akciója emlékeztet a Laczkó-hadnak Békés vármegyéért folytatott pörösködésére. Ld. *Nemzetes uraimék*, Krk 2. köt.)

Az elbeszélés szerint (75 : 13) Harcsa Ezékiel körülbelül három évvel azelőtt, tehát 1868 körül halt meg.

Az Ipoly című balassagyarmati hetilap (a Nógrádi Lapok ellenlábasa) 1873. aug. 31-i és szept. 14-i számában (II. évf. 35. és 37. sz.), a Hirdetések rovatában egy »Felhívás«-t találunk, amely szerint: »Özvegy Turcsányi Ezechielné szül. Plachy Julianna asszonyság Ebeck községében s ebecki 16. számú telekjegyzőkönyvben A + I sor- és 1—43. rendszám alatt foglalt nemesi lakháza, gazdasági épületek, malom és regale-joga, úgy nemkülönben kb 130 hold szántóföld, rét és szőlő ingatlanai önkényes árverés útján 1873. évi szeptember hó 17-ik napján délelőtti 10 órakor, Ebeck községében, úri lakásán a legtöbbet ígérőnek hat, egymásután következő évre, leltár mellett haszonbérbe kiadatnak, hová az illetők meghívatnak...«

Ebből a hirdetésből nemcsak »Harcsa« Ezékiel úr vagyoni viszonyairól tájékozódhatunk pontosan, hanem megtudjuk azt is, hogy felesége Plachy-lány volt, s így rokonságban állt MK feleségének családjával, Mauksékkal. A Visszaeml. többször említi a Plachyakkal való atyafiságot. Említi azt is (1922. 28—29. l., 1957. 53—54. l.), hogy Turcsányi (MK-nénál mindig Tarcsányi!) Ezékielnek volt egy jóstehetségű nővére, aki Mikszáth egykori hírnevét is megjövendölte... Az elbeszélésben MK bemutatja a prókátor Attila nevű nyelgő fiát is (90—95. l.), így tehát most már elég jól ismerhetjük az elbeszélés modelljét, családját és vagyoni viszonyait. (A családi krónika teljessége kedvéért jegyezzük föl, hogy özv. Turcsányi (vagy Tarcsányi) Ezechielné 1874. márc. 13-án hunyt el, hatvanegy éves korában, Ebecken. Ld. Nógrádi Lapok 1874. márc. 22., 3. l.)

Harcsa Ezékielt MK más írásaiban is emlegeti az 1870-es években. Így első regényében (*Az apám ismerősei*, Krk. 2. köt. 12—13. l.) elmondja azt a »mázásás bolondságot, hogy Harcsa Ezékiel urambátyánk malmot épített s fölfelé igyekszik idomítani a víz folyását hozzá...« Ezt a bolondságot *Az igazi humoristák* című kötetének *Humor az utcán* című fejezetében is följegyezte (1879. 12. l., újabb kiad. Hi 2. köt. 8. l.). Eszerint: »nevezetes fölirat [olvasható] Kis-újfaluban H. [= Harcsa Ezékiel] híres malmán, melyhez a folyamot fölfelé vezette. Rengeteg pénzbe került s még ki is gúnyolták. Erre szól hát büszke válaszul:

„Ezt a malmot csinálta
Ezékiel de Harcsa.
Ahogy csinálta, úgy megcsinálta.”

(Ugyanez a verses felirat a jelen elbeszélésben is: 79 : 2—5.)

Figyelemre méltó, hogy ebben a novellában is egy MK-nál gyakran előforduló motívum körül bonyolódik a mese. E motívum: egy-egy értékes papir megsemmisülése. *Az én Gyuri bácsim* című diákkori elbeszélésében (1865): a fidibusznak használt iskolai értesítő; *Az eladó birtokban* (1893): a csizmaszárba dugott s ronggyá táncolt szászok; *Szent Péter esernyőjében* (1895): az esernyőnyélbe rejtett értékpapírok stb. Itt: a fojtásnak használt szerződés, melynek kilövésével a tizenhárom szobásra tervezett új kastély pillanat alatt füstbement...

*

Az elbeszélés keletkezéséről, illetőleg szűk baráti körben történt bemutatásáról kedves epizódot olvashatunk a *Visszaeml. III.* fejezetében. (1922. 27—29. l., 1957. 51—53. l.) Eszerint a tréfakedvelő Mikszáth egyszer hivatalos, pecsétes irattal Mohoráról Balassagyarmatra akarta idéztetni a két Mauks-kisasszonyt, Ilonkát és Nelkát s egy Ilka nevű, náluk tartózkodó barátnőjüket — »valami bűnügyben«. Mikszáth még a principálisával, a Mauks-lányok apjával is aláíratta az idéző végzést. A megszeppent lányok eleinte komolyan vették a hivatalos jellegű iratot, mígnem az egyik esküdt le nem lepelte Mikszáth tréfáját. A csíny után MK csak ötödnapp merészelt ellátogatni Mohorára. A visszaemlékezés szerint:

»Egész természetesen beült a várába, a nagy fotelbe.

— Mit csinált annyi idő óta? — kérdeztem egy kissé félvállról, mert nem akartam, hogy sejtse, hogy nekünk nagyon hiányzott.

— Írtam egy novellát *Mikor az új kastély füstbement* címmel Tarcsányi Ezekiel epecki ügyvédről, az apámnak egy barátjáról; szeretném azt maguknak felolvasni.

Mi egyszerre megpuhultunk. Eszünkbe se jutott többé nehezeltetni a megidézés tréfája miatt; semmivel a világon nem találhatta volna el jobban, hogy mivel kell minket megbékíteni...»

*

MK ezt az elbeszélését valószínűleg 1871 nyarán vagy őszeleján írta. Főllekesedve a Mauks-lányok körében aratott sikertől, levélben érdeklődött a Magyarországon és a Nagy Világ c. folyóirat szerkesztőjénél, Ágai Adolfnál a közlési lehetőség felől. Kérdésére a folyóirat 1871. okt. 22-i számában (VII. évf. 43. sz. 568. l.) a következő szerkesztői üzenetet kapta:

»*Szklabonyára.* Üdvözetünket. Láttatlanban is áment rá. Ha el fogtuk olvasni, annál inkább. A „kicsi” iránt miért oly mostoha. Ágai aztán nemsokára, már egy hónap múlva (nov. 19.) megkezdte a novella közlését. (A szerkesztői üzenetben említett »kicsi« nem más,

mint a Kis Lap című gyermekújság, amelyet Forgó bácsi álneven szintén Ágai Adolf szerkesztett. Az üzenet szerint tehát e gyermeklap munkatársának is felkérte Mikszáthot. Írt-e oda Mikszáth? — nem lehet megállapítani, mert a Kis Lap közleményei névtelenek.

Szövegváltozatok

MK az első közlés, a Magyarország és a Nagy Világ (röv.: MN) (1871) szövegét csekély változtatással iktatta be *Elbeszélések* című kötetébe (1874).

A jelen Krk az *Elbeszélések* szövegét híven közvetíti. Csupán az alapul vett szövegben található sajtóhibákat (a Wodianer-nyomda hibáit!) javítottuk ki a MN szövege nyomán.

Lap Sor

- 73 : 6 pergamenjén (MN — a kézirat hibás olvasása miatt —: *pergamentjén* 1874 —: *pergamentjén*)
 „ 16 ötvenhárom (MN, 1874: 53)
 74 : 10 hogy ménkő győzne (MN: hogy a ménkő győzne)
 75 : 8 avandzsiroztatni (MN: *avandzsiroztatni*)
 77 : 19 »halbszaitli« (MN: »halbszajtli«)
 78 : 2 *felnyissa.* (MN: *fölnyissa.*)
 79 : 27 És az a kastély (MN: És ez a kastély)
 „ 34 a *bicsaki* pusztát, (MN itt hibásan: a *búsaki* [!] pusztát.)
 80 : 13 Hypocréne (Az eddigi szövegekben: Hypocrine) [MK kéziratának hibás olvasása miatt keletkezett és örökletessé vált sajtóhiba.]
 22 azt a szép hivatalát, (1874 hibásan: azt a szép hivatal.)
 „ 30 fiaim! (MN hibásan: fiam!)
 81 : 3 mennykő (MN: ménykő)
 11 — *Az már igaz.* (MN: — *A' már igaz.*)
 12 kutya kutyánszki (Az eddigi szövegekben itt: kutya kutyánszky, de a 82. lap 36. sorában mindegyik szövegben *i*-vel!)
 26 s mint dukált, (MN: s *amint* dukált.)
 „ 32 beleköltözni. (MN: *beleköltözködni.*)
 „ 38 földjük; (MN és 1874: földük)
 83 : 29 megtámasztom a lábom, fél ország sem (MN: megtámasztom a lábom, a fél ország sem)
 „ 36 Bismarck (MN, 1874: Bismark)
 84 : 16 a megásott vermekbe (MN hibásan: a megázott vermekbe)
 19 Közben megkondul (MN, 1874: Közbe megkondul)
 21 malmának kepelése *pedig*, mint (MN: malmának kepelése, *mint*)
 „ 37 söprűvel (MN: seprűvel)
 86 : 7 három arasznál, (Mindegyik szövegben így!)
 8 mikor még az is baj... (MN: mikor az mégis baj...)
 30 egyéb baja *sem* történt, mint (MN: egyéb baja *nem is* történt, mint)
 87 : 5 hadonászva, (MN, 1874: hadonázva,)

- Lap Sor
- 87 : 12 Hogy a harmadik *cimbora* nem (MN: Hogy a harmadik ember nem)
 16 iskolába. (MN: iskolába.)
 „ 17 — kérdé *Kubacsek gúnyosan*. (MN: — ... *gúnyosan Kubacsek*.)
 „ 30 *hamarjában*, (MN: *hamarjába*.)
 88 : 15 folyt le az izzadság. (Az eddigi szövegekben: folyt le az izzadság.)
 „ 26 *Szebeni* (MN — a kézirat hibás olvasása miatt —: *Szeberu* [!])
 „ 29 *teste többi részét* (MN: *a testi többi részét*)
 89 : 16 *önkéntelenül* (MN, 1874: *önkéntelenül*)
 90 : 2 *atilla* (Az eddigi szövegekben: *atila*)
 4 *fabicska ékeskedett* (MN, 1874 hibásan: *fabicska éleskedett*)
 15 bizony ... *vastat fundáltam ki* ... (MN: bizony... *azt a dolgot gondoltam ki* ...)
 18 nagyon halkán, *vontatva beszélt s a* (MN: nagyon halkán *beszélt és vontatva s a*)
 22 *csodálkozék* (MN: *csodálkozott*)
 „ 37 *fütöl-fától*, (MN: *fütül-fától*),
 91 : 2 mint *valami* távoli ködkép (MN: mint *egy* távoli ködkép)
 5 emlékezik (MN: emlékszik)
 19 oda mászott fel az *apja aludni?* (MN: oda mászott fel *aludni az apja?*)
 92 : 10 — mondá *Kubacsek*. (1874: — mondá *a Kubacsek*.)
 17 *fölkölteni*, (MN: *felkölteni*),
 17—18 sora között (a MN szövegében egy mondat, amelyet MK az 1874. évi kötet szövegében kihagyott: ... az alvóra bocsátgatja.
Egy ilyen rögöcske éppen orrát találta a jó úrnak.
 — *Khrrsz ... Khrrisz! stb.*)
 21 *ajtótól*, (MN: *ajtótul*),
 „ 36 *fötülről* (MN: *felülről*)
 95 : 29 a *mennyboltozatnak* ... (MN: a *mennyboltnak* ...)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 73 : 14 *brachium* — karhatalom.
 16 *»hogy ne legyen kénytelen megfizetni, rátratta minden vagyonát feleségére«* — Ezt az eljárást MK alakjai olykor a királyoknak is ajánlgatják, hogy megtarthassák eladósodott és veszendő országukat.
 74 : 17 *»a kertben lévő kertben találtató kertben...«* Vö. Az *igazi humoristák* c. kötet (1879) *Humor az aktákban* c. fejezetének következő adatával (26. l.): *»A kékői szolgabíró a következő rendeletet intézte a kürtösi bíróhoz: „Minek utána a Mrokár János tulajdonát képező kertben levő kertben találtató kertben gazdátlan malacok kárt okoztak, azok gazdáját kikutatván hozzám bekísérni szoros kötelességének ismerje.»*

- Ez pedig úgy történt, hogy Mrokár Jánosnak volt egy nagy, liciummal körülvett kertje, melynek egy negyedrészt veteményes-ágyas és virágos kertnek használván, tisztességes zöld sorompóval látta el. Nehogy azonban hozzáférhető legyen az ott föl s alá szaladgáló gyermek-hadnak, még a tulajdonképpeni kertben is külön rekesztéket készített a finnyás közposzta-palántának . . . Hát bizony ebbe hatoltak be a pokolra-való, gazdátlan malacok.
- 75 : 23 *botos* — szőrből, posztóból vagy nemezből készült nagy csizma vagy cipő.
- 39 *»Te Törvényték!«* — A hivatalokkal komázó, »patriarchális« viszonyokról több efféle anekdotát találunk a múlt században. Pl. Jósika Miklós (Emlékirat I. köt. 103—105. l.) br. Nalácz Istvánról jegyezte föl, hogy »Kedves Gubernium!« megszólítással »egy magánlevelet írt a kormány-széknek, mintha valami jó pajtásának írta.« — Bisztray Károly emlékirataiban (A régi Erdély. Bp. 1948. 219. l.) szintén megörökített egy hasonló esetet. Eszerint: egy Boldizsár nevű fogarasi nemes »nem tudván, miként címezzé a kormány-széknek, hogy pártfogását maga részére megnyerje, és valami gyöngédebb megszólítást kívánván használni, így címezte: Kedves Gubernium!«
- 76 : 10 *Pilászi sógor* (76 : 21 »uradalmi számtartó«) és *Kubacsek kántor* — e két alak modelljét nem ismerjük.
- 77 19 *»halbszailis«* (német Halbseidel) — félmesszely (kb. ¼ liter).
- „ 20 *»Kis pipa«* és *»Slova«* — pesti kisvendéglők.
- 79 : 34, 35 *bicsaki puszta* és *Kazáry grófok* — költött nevek.
- „ 37 *denique* — végül is.
- 80 : 1 *decretálták* — elrendelték.
- 6 *utcumque* — akárhogy is! mindegy!
- 13 *interim* — ideiglenes, átmeneti állapot.
- 13 *Hypocréne öt akós forrása* — Hippokrene (= »Lóforrás«): a Helikon hegységben a múzsák szent forrása, melyet Pegazus fakasztott rúgásával. — MK itt tréfásan a boroshordót nevezi ilyen csodaforrásnak.
- „ 25 *porro* — itt: továbbá.
- 83 : 6 *kaputrokk* — hosszú felső kabát.
- 12 *»Magyar Állam«* — klerikális napilap; az Idők Tanúja c. lap folytatásaképpen jelent meg 1868 decemberétől 1908 decemberéig.
- 39 *szintakszista gyerek* — alsó osztályú gimnazista (aki a nyelv-tanból a szintakszist, vagyis a mondatant tanulja).
- 84 : 18 *az egyetemi bibliotéka* — Az Egyetemi Könyvtárra való utalás itt és másutt is: MK pesti jogászéveinek emlékképeit idézi.
- 85 : 39 *Sámson* — bibliai alak; nagy ereje hosszú hajzatában rejtett. Kedvese, Delila, levágta haját, s ekkor Sámson a filiszteusok fogságába került.

Lap Sor

- 86 : 32 *ide sanzsirozta* — ide csempészte, ide varázsolta.
„ 34 *camera obscura* — sötétkammera.
90 : 2 *Miksa császár* (1832—1867) — Mexikó császára (1864—67), Ferenc József öccse. III. Napóleon biztatására elfogadta a neki 1863-ban felajánlott császári koronát, de amikor a francia csapatok elhagyták Mexikót, csekély hadseregével képtelen volt ellentállani a hazafias erőknek; Juárez elfogatta és kivégeztette.
91 : 24 *»Olyat mutatott e csoportozat, mint II. Lajos holttetének keresői* — Tréfás utalás Székely Bertalan híres festményére.
92 : 2 *corpus delicti* — bűnjel.
93 : 23 *risum teneatis [amici?]* — el tudnátok-e fojtani a nevetést, barátaim? (Horatius: Ars poetica, 5.). Többnyire felszólítás-képpen mondják, s itt MK is így alkalmazza: *risum teneatis!* = ne nevésetek!
28 *»még tán az újságba is kinyomatja vagy novellának írja meg valami furfangos líterátora* — MK többször utalt tréfásan arra, hogy némely ismerősei (főleg a nógrádi fiskálisok) mennyire tartottak az ő éles írói tollától! (Ld. pl. *Látogatás Stofi bácsinál*, 1873.)

Irodalom

E novellát a Mikszáth-irodalomban *Gáspár Imre* említi először, az *Elbeszélések* két kötetét ismertetvén (Nógrádi Lapok 1874. máj. 24., II. évf. 21. sz. 3. l.). Megdicséri a gyűjtemény két-három darabját, de *A kemény ember*, *Mikor az új kastély füstbement* és *A lutri* címűeket »elhibázott, elhamarkodott beszélyek«-nek nevezi.

Vincze József szerint (Mikszáth munkái. Bp. 1900. 20. l.) MK »Harcsa Ezekielben a maradiság tősgyökeres képviselőjét örökíti meg«.

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. 65. l.) ebben a novellában is talál figyelemre méltó részleteket. Kiemeli az előadásban, főleg a részeges ügyvéd rajzában felszillanó humoros ért, s utal egy leírásra (alkonyi kép, nótázó parasztlányokkal), mely méltó előfutára már Mikszáth későbbi frandó idilli képeinek.

Gyöngyösy László (MK. Bp. 1911. 47—48. l.) ezt a novellát tartja az *Elbeszélések* című két kötet legjobb darabjának: »Tele van étellel, közvetlenséggel s jóízű humorral — úgymond. — Domine spectabilis Ezekiel de Harcsa kabinet-alak, mintha csak Mikszáth fénykorából való volna. Ő és két barátjának mulatozása a pincetorokban, a részeg kompánia baktatása hazafelé — kacagtató humorral és természetességgel van megírva. Stílusa ugyan itt sem simul a tárgyhoz, a gyakorlatlanság minden során meglátszik, pongyola és meglehetősen szintelen, de a jól kigondolt tárgy, a humor kárpótolja az olvasót a gyöngeségekért. Harcsa Ezekiel Mikszáth egyik legjobb alakja marad.«

Rubinyi Mózes (MK élete és művei. Bp. 1917. 39—40. l.) az otthoni környezet ismerős figurái között — Stofi és Sramko fiskálissal együtt — említi Harcsa Ezekiel, s megjegyzi, hogy ezek Balassagyarmaton közismert emberek voltak, amikor Mikszáth ott mint esküdt szolgált. Ugyancsak Rubinyi a Hi 8. köt. (Dekameron I. köt.) jegyzeteiben (187. l.) idézi Várdai Bélát és Gyöngyösy Lászlót s megismétli fenti szavait.

Kráhl Vilmos (Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. 133, 136—137. és 151. l.) Mikszáth »Alakjait és modelljeit« vizsgálva, ügyvéd-figurái között bemutatja Harcsa Ezekiel is, a novella hősét. Szerinte: ebben az irreális jogcímekre alapított ábrándozásban megtaláljuk az embrióját a *Nemzetes uraimék* című kisregény hősei délibábkergetésének. A nagyralátó és álmodozó Harcsa Ezekiellel egy tőből fakadt Mácsik, a »nagyerejű«; csak hogy a két karakter más életviszonyok közé van beállítva, s más tárgyakra irányozzák becsúvágyaikat.

MK ügyvéd-jellemeit elemezve Kráhl Vilmos emlékeztet *A vén gazember* című regény egyik fiskálisára, Inokay báró ügyvédjére, az öreg Tartsányi Ezekielre, aki el tudta húzni a pörököt, ameddig a bárónak tetszett . . .

»SRAMKO BÁCSI«

Kézirata nem ismeretes.

M. Családi Kör. Hetilap a művelt magyar hölgyek számára. (Fél. szerk., kiadó és laptulajdonos: Emilia. [= Szegefi Mórné Kania Emilia.]) 1872. május 26—június 23. (21—25. sz.) Műfaji megjelölése és névjelzése: *Elbeszélés. Mikszáth Kálmántól.* Őt folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:

1. május 26. (21. sz. 480—484. hasáb.) Elejétől »De hát biz ő csak szegény embernek ébredett fel mindig . . .« kezd. szakaszig.
2. június 2. (22. sz. 505—508. hasáb.) Az eml. szakasztól »Egy napon még azt a vakmerőséget is megtették . . .« kezd. szakaszig.
3. június 9. (23. sz. 528—531. hasáb.) Az eml. szakasztól »Heves izgatottsággal ugrott fel . . .« kezd. szakaszig.
4. június 16. (24. sz. 553—557. hasáb.) Az eml. szakasztól »Úgy történt minden, mintha csak íródeákja lett volna . . .« kezd. szakaszig.
5. június 23. (25. sz. 576—580. hasáb.) Az eml. szakasztól végig.

Sramko fiskális címmel MK 1874-ben *Elbeszélései* tervezett III. kötetébe akarta beiktatni. De mivel a kötet nem jelent meg, ezt az írását sem életében, sem halála után nem adták ki újból.

A posthumus Mikszáth-köteteket sajtó alá rendező Rubinyi Mózes nem ismerte ezt az elbeszélést. (MK élete és művei. Bp. 1917. c.

könyvének bibliográfiája az 1871. és 1872. évből egyetlen kiadatlan művet sem említ!)

Így tehát ez az elbeszélés ezúttal került először kötetbe.

Keletkezése és alakjai

Mikszáth a hetvenes években három nógrádi fiskális fotográfiáját örököltette meg egy-egy novellában: Turcsányi (»Harcsa«) Ezékielt (*Mikor az új kastély füstbement*), Turánszky Kristófot (*Miért fél Stofi bácsi a porosztól?*) és Vladár Samut (*Sramko bácsi*). Nevük MK más novelláiban is előfordul, de itt e három történet középpontjában állnak.

»Sramko bácsi« valódi neve: *Vladár* (vagy *Wladár*) *Samu*. Felvidéki család. Különböző tagjaival elég gyakran találkozunk mára a múlt század közepén. (Pl. az Ipoly című balassagyarmati lap 1873. évfolyamában mint cikkírók szerepelnek: Wladár Miksa és Wladár Viktor lutheránus papok, azután Wladár János stb.)

»Sramko fiskális jól megtermett, daliás alak volt — írja *Gyöngyösy László* (MK. Bp. 1911. 45. l.). — Negyvennyolcban kapitányság vitte. Később az ügyvédség mellett még az állatokat is kúrálta, mert megszerezte az állatorvosi diplomát. Szomorú vége lett a daliás ügyvéd-állatorvosnak. Egy szép asszonyba volt szerelmes, aki bizonyos módon nagy vagyonhoz jutott, s ekkor kiadta az utat Sramkónak. Emiatt aztán nagy bűnnek adta fejét: ivott, míg csak ki nem itta magát e világból . . .«

Sramko fiskális életrajzi adatait MK jócskán értékesíti elbeszélésében, de nem annyira a fotográfia, mint inkább a torzkép javára. Ő is följegyzí, hogy »a forradalomban honvédkapitány« volt (101 : 18), de nem mulasztja el megemlíteni »Bach-szisztémabeli hí szolgálatait« sem (101 : 20). Érdemeit tehát nagyon is kétesnek tartja (101 : 29—33). Szelíd, gyámoltalan ember, pedig marcona alak: »egy ölnél magasabb természet, majesztetikus fő, torzonborz, gesztenyeszín bajusszal és szakállal. Ő a legnagyobb szál ember az egész vármegyében.« (102 : 3) Sramko bácsi »kétdiplomás férfiú: ügyvéd és okleveles állatorvos«. De »állatorvosi tudományával még kevesebbet keres, mint az ügyvédséggel (101 : 5). Végzetes szenvedélyéről is megemlékezíek: szeret eljárni a kocsmába (101 : 1) stb.

Az elbeszélés tárgya: hogyan ugratták be az Egérdy-lányok a pénzsóvár agglégényt egy látszólag előnyös házasságba; hogyan vette el Poroszy Kamiliát azért, hogy kezével együtt a sorsjáték főnyereményéhez is hozzájusson. Eredmény: a főnyeremény elmaradt, az asszony ellenben megmaradt. A tréfa hatását fokozta a komikus ellentét is: a vármegye legszálásabb embere egy apró természetű aggszüzet (egy »Kolibri-kisaszonyt«) kapott feleségül . . .

Mi igaz, mi nem ebből a meséből? — ma már aligha lehet megállapítani. Valószínűleg igaz a két Egérdy-lány: Ilonka és Nelka tréfája, mert hiszen ők — a Mauks-lányok — voltak Mikszáthtal együtt Balassagyarmat fő tréfacsinálói. Ilonkának legfőbb mulatsága volt, ha olyan »kapitális tréfákat« tudott kitalálni, melyektől »el lesz bájolva

az egész megye...» Egérdy, azazhogy Mauks Ilonka, már mint özvegy Mikszáth Kálmánné a Visszaeml.-ben külön fejezetet szentelt a gyarmati évek tréfáinak. A fejezet címe: »A kihazasító egyesület« (1922. 33—38. l., 1957. 58—64. l.) Ennek a fejezetnek egyik — Mikszáth szájába adott — szakasza éppen a szóban levő elbeszélésre vonatkozik, csakhogy Mikszáth (legalábbis feleségének emlékezetére szerint) Sramko fiskálist »nőgyűlölő adópénztárnoknak« nevezi, s megteszi a legifjabb Kolibri-kisasszony vőlegényének. Ez a szakasz szösz szerint így hangzik: » — Emlékeznék-e arra a kis elbeszélésemre, amelyet a nyáron írtam? Ezt én nemcsak maguknak, de több ismerősömnök is felolvastam, úgyhogy erről mindenki beszélt a városban. Meghallotta ezt a zord, mogorva, nőgyűlölő adópénztárnok is (a beszélyke főalakja), sőt N...-ék is, akiket kis természetük miatt a beszélyem nyomán a városban is Kolibri-családnak neveztek... no, most mi történik? Képzeljék csak, az a nagy mamlasz ember indítatva érzi magát, hogy azért az egy-két szóért, amit én a beszélyben a szájába adok, bocsánatot kérjen és magát mentegezni menjen a Kolibriakhoz... és ma már vőlegénye a legifjabb Kolibri-kisasszonynak. Nagyszerű ez, engem elképzelni mint házasságszerzőt, szinte büszke vagyok magamra. Én tehát azt gondoltam ki, hogy mi itt négyen [egyik esküdt-társával együtt] alakíthatnánk egy „kihazasító-egyesület”. Jól is mulatnánk és szép misszió is lenne házasságokat összehozni...»

Ennek a szakasznak tárgyi, vagy legalábbis időbeli ellentmondása, hogy Sramko fiskálist (bár itt megteszik »a legifjabb Kolibri-kisasszony vőlegényének«) a továbbiakban ismét mint kérőt léptetik fel. Ezerint MK elhatározta, hogy a Mauks-lányoknál vendégeskedő barátaink és rokonuk, Horváth Ilkát férjhez adja Sramkóhoz (uo. 36—37. l.).

Valószínű, hogy a »Sramko bácsi« című elbeszélés első fele: a sorsjeggyel való tréfa tényleg megtörtént. A Mauks-lányoknak volt egy lapszerkesztő rokonuk, akinek segítségével könnyűszerrel megvalósíthatták a mulatságos ötletet.

Az elbeszélésben MK más családokat is említ: Poroszy, Ritkásy stb. Ha ezek a nevek is olyan átlátszóak voltak, mint az Egérdy-név (= Mauks): akkor a balassagyarmati közönség egytől egyig rájuk ismerhetett. Mikszáthné szintén megnevezhette volna őket a Visszaeml.-ben. De nem leplezte le egykori csinytevése áldozatait...

Kétségtelen, hogy MK a hetvenes évek elején fotografikus hűséggel örökölte meg ismerőseit, környezetét, bár legtöbbször nem egyes, hanem görbe tükrökből fotografált. Éppen ezért ekkori fotográfiáiban egy kisváros társadalmának rajza helyett inkább mulatságos torzképét találjuk.

Az elbeszélés szerint (100 : 5—8) Mikszáthot Nellike (az irodalmi ambícióktól fűtött s később valóban frogató sógornő, Mauks Nelka) vette rá arra, hogy megírja a »Kolibri-családot«. Igaz, hogy versben akarta megírni, de Mikszáth nem engedelmeskedett neki s csak prózában írta meg — novellának.

Mikszáth első elbeszéléseiben annyira nélkülözhetetlen figura volt Sramko bácsi meg Stofi bácsi, hogy ezt lapjának, a Nógrádi Lapok-

nak ellenlábasa, a balassagyarmati Ipoly című hetilap csáfpósen szóvá is tette (1873. okt. 26., II. évf. 43. sz. 2. l. »Hol születik a pletyka?«). A névtelen cikkíró előrebozsátja, hogy a pletykázást elősegítő fekete-kávénak három alkotrésze van: a kávé, a tejszín és a cukor. »Egyik alkotrészt a másikat nem nélkülözheti, mint ha pl. Mikszáth tárcát ír és Sramko bácsit véletlenségből kihagyja, az egész tárca olyan, mint a fekete-kávé cukor nélkül...«

Sramko fiskálist valóban ott találjuk Mikszáthnak nem egy balassagyarmati környezetben játszó novellájában: *A batus zsidó lánya*, 1871 (Krk 1. köt. 39. l.), *Fotográfiák a vármegyéből*, 1872 (a jelen kötetben 127. l.), *Nibelungok harca*, 1873 (Krk 1. köt. 183. l.) stb.

Gyöngyösy László és Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései mellett csupán Rubinyi Mózes (MK élete és művei. Bp. 1917. 40. l.) és Kráhl Vilmos (Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. 133. l.) említi a fiatal Mikszáthnak ezt a jellegzetes vidéki figuráját. De egyikük sem mond semmi újat, csak a fenti két forrásból idéznek.

*

Az elbeszélés keletkezésének idejére és közlésének eredeti tervére vonatkozólag érdekes adatot találtunk Vértesi Arnold Ország Világ című folyóiratában (1871. nov. 19., 47. sz. 562. l.), és pedig a következő szerkesztői üzenetet: »M. K. úrnak Szklabonyán. — Fogadja köszönetünket. „Sramko fiskális” kitűnően rajzolt alak. Megye a lap most pontosan!«

E szerkesztői üzenetből azt kell kiolvasnunk, hogy MK *A kedves Gaillard apó és Miért fél Stofi bácsi a porosztól?* című elbeszélései után »Sramko bácsi« című novelláját is az Ország Világnak küldte be. Vértesi köszönettel fogadta s közölni is akarta, de lapja 1871 végén megszűnt. Így került át MK novellája a Családi Körhöz. A Visszaeml. és e szerkesztői üzenet alapján a »Sramko bácsi« című novella keletkezési idejét 1871 nyarára tehetjük. Csak azt nem tudjuk, hogy vajon a kézirat közvetlenül került-e át az Ország Világtól a Családi Körhöz, vagy pedig MK előbb visszakapta s 1872 első hónapjaiban (május előtt) esetleg át dolgozta...

A szövegről

A Családi Kör szövegét híven közvetítjük, de a nyilvánvaló tollbotlásokat és sajtóhibákat kijavítottuk. Az alábbiakban mindezekről számot adunk. (Zárójelben a Családi Kör szövege.)

Lap Sor

102 3 ő a legnagyobb szál ember az egész vármegyében, (Nyomdai szedéshibával: ő a legnagyobb szál az ember egész vármegyében,)

104 : 39 »al pari« (»alpari«)

110 : 27 Miss Passtranát (Miss Passtranát)

111 : 8 mot d'ordre-t (mot d'ordré)

- Lap Sor
- 114 : 31 »des demi-mots« (»de [!] demi mots«)
- 115 : 35 és 126 : 23 dívány (diván)
- 119 : 10 — Nincsen ezen semmi jegyzet. — Nincse i ezen semmi jegyzék.) [Nyilván a kézirat hibás olvasása n. att. Hiszen a 119 : 1 és 12. sorban is jegyzetről van szó! Eszerint javítottuk!]
- 120 : 2 hogy a kő is megindult volna rajtok. (hogy a kő is megindult volna rajta.) [Tollbotlás vagy sajtóhiba. Az alatta levő sorban így ismétlődik e mondat: Ha már a kő is megindult volna rajtok . . . Eszerint javítottuk!]
- 121 : 13 tarantula-csipés (Tarantala-cspés) Ld. a *Tárgyi magyarázatok*knál!
- „ 23 »skize« (»skize«)
- 122 : 38 atillára. (attillára.)
- 124 : 28 Egérdy Iloné. (Egérdy Floré.) [A kézirat helytelen olvasása miatt keletkezett sajtóhiba. Az Ilona és Flora szót MK írásában könnyen össze lehet téveszteni!]
- 125 : 23 otkolonos (otkolonos)

Tárgyi magyarázatok

Az elbeszélés színhelye: *Balassagyarmat*. Az író nem nevezi meg, csak utal rá (102 : 22). Ennek megfelelően a kisváros 1870 körüli képét adja. Megemlíti az *Apáca utcát* (100 : 9), s megnevez néhány boltot és vendéglőt: *Karpalovics-bolt* (102 : 27 és 106 : 2), *Náci korcsmája* (102 : 26 és 115 : 10), *Schmidl-sörház* (102 : 29); említi a kaszinót vagy »Kör«-t (102 : 31) és végül egypár ismerős alakot: *Flóris bácsit* (102 : 28, 110 : 16 és 122 : 32), *Stofi fiskálist* (122 : 32), továbbá *Feri esküdtet* (102 : 29 és 122 : 32), aki nem más, mint *Bobok Ferenc*, MK gyarmati esküdttársa és barátja (szerepel *A batyus zsidó lánya* c. elbeszélésben, Krk 1. köt., Sásdi Ferenc néven; a *Visszaoml.* is ír róla 1922. 20. l. stb., 1957. 42. l. stb.). Említ egy *Haragh Sándor* nevű férfit is (102 : 29 és 122 : 33), akiről legfeljebb a név hangzása alapján feltelezhetjük, hogy talán MK barátja, a Nógrádi Lapok szerkesztője, Harmos Gábor volt (?).

- Lap Sor
- 98 : 2 láb — régi hossz mérték: az ölnék egyhatod része, vagy másképp: 10—12 hüvelyk; kb. 30—35 cm.
- 4 chignon — női hajviselet, mely a XVIII. században volt divatos a hajporozott frizuráknál; utóbb a XIX. század közepén felújították; a chignon-ok rendszerint vendéghajból készültek.
- 22 Kamília (Kamélia s nem Kamilla!) — különleges női név. Az író hangsúlyozza (99 : 9), hogy mind a három Poroszy-lány virágnevet viselt: Kamília, Viola és Rózsa.
- 99 : 12 *Egérdy-lányok* — a Mauks-lányok. »A szép természetű *Ilonkat*: később MK felesége. »A kis fekete *Nellike* (vagy *Nelka*):

- Mauks Kornélia, az író sógornője. (Ld. az elbeszélés keletkezéséről és alakjairól szóló jegyzeteinket!) Mauks Kornélia (1855—1923) írónő volt. Elbeszéléseket írt (Az Ujság, Vasárnapi Ujság). »Regényhősnők« című munkájában megírta MK és Mauks Ilona szerelmének történetét is. Emlékezései MK-ról »Képek MK életéből« (Magyar Könyvtár 887—888. sz.) és »Mikszáth Kálmánról« (Olcsó Könyvtár 2019—2025. sz.). Mohorán, majd anyja halála után (1911) Horpácson élt özvegy nővére mellett.
- 99 : 30 *Pester Lloyd* — A kiegyezés idején fontos összekötő kapocs Magyarország és a külföld között.
- 31 *Pompadour-paszta* — az 1860—70-es években nagy reklámmal terjesztett arckenőcs; »sodapasztának« is nevezték. (Ld. még a *Fotográfia a vármegyéből* c. elbeszélés *Tárgyi magyarázatainál* is!)
- 100 13 *Jebuzeus* — itt: a város pénzköleszövő uzsorása. A jebuzeusok kánaáni nép volt, mely az izraeliták bejövetelkor Palesztinában lakott s Dávid király idejéig Jebúsz városát (Jeruzsálem) bírta.
- 20 a »*Haza est* lapja — MK itt bizonyára Jókai A Hon című lapját nevezi így tréfából; A Hon-nak volt reggeli és esti lapja.
- 25 *Code Napoléon* — A XIX. század elején Napóleon által alkotott törvények gyűjteménye. Részei: 1. polgári törvénykönyv, 2. polgári törvénykezési rendtartás, 3. kereskedelmi törvénykönyv, 4. bűnvádi eljárás, 5. büntető törvénykönyv. (Egyes részeit az 1860-as években magyarra is lefordították.)
- 36 *desperátus ügy* — reménytelen, alig megnyerhető per.
- „ 37 *renomirta iroda* — tekintélyes ügyvédi iroda.
- 101 : 4 *szét a csíp—csup pert neki „lazzírozta” volna* — hagyta volna, hogy Sramko megnyerje.
- 20 *Bach szisztém* — Bach-rendszer, Bach-korszak.
- 26 *schwarz-gelbe medália* — fekete-sárga érdemrend, vagyis császári kitüntetés.
- 102 : 12 *nagy tuhutum medvebőr kalpa* — itt: az elképzelt díszes portásöltözék tartozéka.
- „ 19 *restoráció* (restauráció) — megyei tisztújítás.
- „ 39 *kalábrász* (kaláber) — alsós (kártyajáték).
- 104 : 16 *Mácsikné* (Sramko gazdasszonya) — MK névkészletére jellemző név. Ld. *Nemzetes uraimék — Mácsik, a nagyerejű*. Krk 2. köt.
- 104 : 38—105 : 1 *Kifejezések a börze és részvények köréből: ich nehme — ich gebe — veszek — eladok* (részvényt, őrtekpapírt).
- contremine* — szó szerint: ellenakna; az árak esésére alapított tőzsdei spekuláció.
- al pari* — névértéken (értékpapiroknál, részvényeknél);

- az értékpapír árfolyamértékének és névértékének meg-
egyeztése.
»*fin prochaine*» és »*fin courant*» — határidőket jelző tőzsdei
kifejezések.
- 107 : 16 »*serie*»-szám — sorozat-szám.
- 108 9 *ándung* — valakinek a sejtelve valamiről; kedv valamihez.
26 »*Stichblatt*» — céltábla.
- 33 *a pantini gyilkosság* — Pantin: francia kisváros Seine départe-
ment-ban. Az ott lezajlott szenzációs gyilkosságra MK *Fotográ-
fiák a vármegyéből* című novellájában is utal.
- 34 »*Beniczkyt szintén ő tüntette el*» — Beniczky Lajos (1813—
1868) a 48—49-i szabadságharó egyik guerilla-vezére volt.
A világosi fegyverletétel után halálra, majd kegyelemből
húsz évi várfogságra ítélték, de 1857-ben már kiszabadult a
kufsteini várból. 1861-ben képviselővé választották, 1864-
ben belekeveredett az Almásy-féle összeesküvésbe, ekkor
ismét tízövi várfogságra ítélték, de az 1867-i koronázás előtt
kegyelmet kapott. A pesti honvédegyelet elnöke lett. 1868
júliusában gyilkosságnak esett áldozatul. Ezzel a rejtélyes
gyilkossággal hosszú időn át foglalkozott a magyar
sajtó.
- 109 1 »*a szolgabíró és esküdtje*» — valószínűleg MK főnöke, Mauks
Mátyás balassagyarmati szolgabíró, és Mikszáth maga.
- 110 : 13 *high life* — a felső tízezer, a legelőkelőbb réteg.
27 »*Miss Pastránát is elveszem . . . felesigneke*» — jelentése: a
legcsúnyább nőt is feleségül veszem (ha pénze van). A Mexi-
kóban 1835 táján született Miss Julia Pastrana elképesztő
példája a csúnyaságnak. Egykorú leírások és arcképe szerint:
arcát és egész testét fekete szőr borítja. Orra nagyon széles,
orrlukái nagyok, duzzadt ajkait fekete szőr veszi körül,
fogai rendetlenek, szemei zavarosak, kifejezéstelenek. Ho-
gyan jöhetett létre ez az abnormis teremtés? Életrajzírói
szerint: egy magára maradt, eltévedt nőt elrabolt egy majom
s attól származott. Miss Pastránát egy amerikai impresszárió
egész életében városról városra hurcolta, pénzért mutogatta,
meg is gazdagodott vele. Végül feleségül vette; gyermekük
született, de csakhamar meghalt anyjával együtt. Az impresz-
zárió ekkor kitömette őket s üvegládában tovább is mutog-
gatta. (Ld. MK névtelen cikkét: *A szakállas szépnem*. Pesti
Hírlap 1884. júl. 7., továbbá a *Hölgyfutár* 1860. dec. 13-i
számának, valamint az *Ország Világ* 1892. aug. 6-i számának
közleményét »ez elhírhedt csúfság« arcképével.) — MK-nál
rendszerint az elkeseredett vagy mindenre elszánt férfiak
szótták emlegetni, mint pl. *Az eladó birtokban* az érdek-
házasásra készülődő Marjénszky Mihály. (Krk 5. köt. 74. 1.)
- „ 30 *Duzsu György* — Dózsa György.
- 111 8 *ügyes mot d'ordre-t hoztak »schwungba» ismerőseik közt* —
ügyes jelszót hoztak forgalomba.

- Lap Sor
- 112 : 24 *podluzsányi téгла* — *Miért fél Stofi bácsi a porostól?* o. elbeszélésben (49 : 29): *zaluzsányi téгла*. (Egyik helynév sem ismeretes!)
- 113 : 37 »*Vicomte Letorières*« — talán egy francia regény címe. (Nem módosítottuk MK írásmódját.)
- 114 : 20 *L'amour est soeur de la prière* — a szerelem nővére (édestestvére) az imádságnak.
 23 *a magas »societas«* — az előkelő társaság.
 25 *holmi »canaille«* — csöcselék. (A francia arisztokrácia megvető kifejezése a köznépre.)
 31 *des demi-mots* — félszavak (amelyekből érteni lehet anélkül, hogy az egész szót vagy az egész mondatot ki kellene mondani).
- 115 : 19 »*drapák*« — szlovák szó, jelentése: karcos bor, vinkó.
 21 *honvéd-menház* — Több évi országos gyűjtés után 1871. október 1-én ünnepség keretében helyezték el a honvédmenház alapkövét; a menház az 1848—49-i öreg-honvédek otthona volt. (Ld. részletesebben *A kemény ember*, 1870. *Tárgyi magyarázatainál!*)
- 116 : 14 *haupttreffer* — főnyeremény.
 18 »*pech-vogel*« — szerencsétlen flótás (akinek semmi sem sikerül).
 37 *egy tál lencséért adta el örökségét* — bibliai idézet: Jákob, az izraeliták törzs-apja, Ézsau nevű ikertestvérétől egy kedvező pillanatban megvásárolta az elsőszülöttségi jogot.
- 121 : 13 *tarantula* — a Földközi-tenger vidékén honos, mérges oszpésű pókfajta. (Tévesen nevezik tarantellának vagy tarantálnak!)
 22 *Les extrêmes se touchent* — a végletek érintkeznek (találkoznak).
- 122 : 22 *memento mori* — emlékezz a halálra! (készülj a halálra!)
- 123 : 13 *quid-quid?* — hogy-hogy? micsoda?
 20 *L'état c'est moi* — Az állam én vagyok! (XIV. Lajos franciák király mondása, a korlátlan önkényuralom kifejezése.)
 32 »*pontusi kérdés*« — a Fekete-tenger (Pontus Euxinus) kérdésének rendezése a krími háborút befejező párizsi kongresszuson, 1856-ban. Eszerint Oroszország nem tarthat hadihajókat a Fekete-tengeren s annak partjain nem építhet hadikikötőket. A német—francia háború után Oroszország 1870. okt. 31-én e korlátozások megszüntetését követelte. Bismarck indítványára a nagyhatalmak képviselői a Londonban 1871. febr. 1—márc. 13-ig tartott úgynevezett pontusi konferencián bele is egyeztek Oroszország kívánásába, de a Dardanellákon való átjárást továbbra is a szultán engedélyéhez kötötték.
- 125 : 37 »*lozei*« (német Los) — sorsjegy.
- 126 : 4 »*ragio»-ja* (ázsioja) — valakinek az értéke, kelete, kelendősége.

Lap Sor

126 : 12 *Oh! ordíts, kapu! kidíts város!* — bibliai idézet (Ézsaiás próféta könyvéből: 14, 31).

21 *evaporálni* — elpárologni, észrevétlenül eloszlani.

21 *butela* (butélia) — palack.

FOTOGÁFIÁK A VÁRMEGYÉBŐL

Kézirata nem ismeretes.

M. I. *Magyarország és a Nagyvilág*. Szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilap. (Fel. szerk. Ágai Adolf.) 1872. szeptember 15—október 27. (VIII. évf. 37—43. sz.) Cím és névjelzés: *Photografiák a vármegyéből*. — *Novella*. — *Írta: Mikszáth Kálmán*. Hét folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:

1. szeptember 15. (37. sz. 434—436. l.) Elejétől »Melanie 35 éves volt...« kezd. szakaszig.
2. szeptember 22. (38. sz. 448. l.) Az eml. szakasztól »Melanie kisasszony mindenütt látható...« kezd. szakaszig.
3. szeptember 29. (39. sz. 461—462. l.) Az eml. szakasztól »Mády úr meghajtotta magát...« kezd. szakaszig.
4. október 6. (40. sz. 472. l.) Az eml. szakasztól »Ott benn mindenki feszülten várta a toasztot...« kezd. szakaszig.
5. október 13. (41. sz. 482—483. l.) Az eml. szakasztól »Roppant skandalum, fekete gyalázat...« kezd. szakaszig.
6. október 20. (42. sz. 496—497. l.) Az eml. szakasztól » — Ön az? Ah, ön az? Mády? Ah! Vártam önt...« kezd. szakaszig.
7. október 27. (43. sz. 506—508. l.) Az eml. szakasztól végig.

II. *Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. 1874.* Bp. Nyomatott Vodiáner F.-nél. I. köt. 63—121. l. Címe: *Photographiák a vármegyéből*.

Ez az elbeszélés nem került be sem a Jk, sem a Hi sorozatába.

Keletkezése és alakjai

Az elbeszélés alapötlete: két komikus típusnak — egy megrögzött agglegénynek és egy férjet vadászó aggszűznek — összeházasítása.

Kik voltak e két típus balassagyarmati modelljei? — nem tudjuk biztosan. Az aggszűz személyét nem is kívánjuk megállapítani, az agglegényéről pedig csak hipotézist állíthatunk fel.

Gyöngyösy László (MK. Bp. 1911. 45. l.) azonosítja Mády (Smolka) Károlyt Imády Károllyal, »a derék lelkiatyával«. Szerinte:

Mády »valóságos szónoklasi mániában szenvedett. Bombasztikus toasztjairól volt híres. Sokat kacagták a derék urat, midőn egy helyi lap tollhíából így írt róla: „A toasztokban megőszült érdemek nagymestere.”» Méreiné Juhász Margit (MK *Levelezése* I. köt. Krk 24. köt. 329. l.) közli Imády Károly életrajzát is: 1840 óta balassagyarmati római katolikus esperes-plébános, megyebizottmányi tag. Mint ilyen részt vett az 1867. évi koronázási ünnepségen. Ez alkalomból említik a delegáltak között. MK-nak egy váltóügyében is nyilatkozott a Nógrádi Lapok 1873. máj. 3-i számában.

Mindezt előrebocsátva vagy azt kell feltételeznünk, hogy a novella Mády Károlya nem azonos Imády Károly balassagyarmati plébánossal — és akkor életbeli modelljéről semmit sem tudunk; vagy elfogadjuk azt az esetet, hogy azonosak —, és akkor az elbeszélést mint MK különleges szatírját kell értelmeznünk. A magunk részéről ehhez a föltevéshez hajlunk. Mikszáth igen jó tréfát követhetett el azzal, hogy a vármegye »köztszerteletben álló« plébánosát mint egy egyszerű agglegényt s egy aggszűz prédáját mutatja be. S ha (Pázmány szavaival élve) »ki miben tudós, abban gyanós!«; Mády Károlyon is beteljesült a végzet, mert e mesében épp szónoklasi mániájának esett áldozatául!

Föltevésünket megerősíteni látszik a mesebeli Mády Károly életkörülményeinek rajza: kimaradhatatlan személy a főispáni ebődeken; mi lenne őnélküle a tekintetes vármegye? ki tartaná a nagyszerű beszédekét? stb. Állását, foglalkozását MK sehol sem nevezi meg. Százezer forintja van a pesti takarékpénztárban, annak kamataiból élt. »Ott lakott a katolikus templom mellett.« [!] »Nőgyűlölő volt.« [!] »Szakácsot és inast tartott.[!] Az főzött, ez utóbbi pedig mosott rá. Neki ne turkáljon asszony az étele vagy a ruhája között...« stb. Különösen feltűnő célzásnak látszik az a részlet, amikor a malteres gödörbe belepottyant hős kenetteljesen így fohászkodik: »Oh, uram, bocsásd meg hiúságomat! Segíts ki innen! Sohasem tartok szónoklatot többé. Nem vagyok én kemény gyerek, én csak alázatos keresztény vagyok. Buzgó római katolikus. [!] Holnap korán reggel mindjárt küldök egy ötven forintos Péterfillért őszentségének [!]...«

Mi történt? hogy történt az ismeretlen vagy csak halványan sejtett modell mulatságos kalandja? — ki tudná megmondani! Mindenesetre nem nehéz feltételeznünk a fiatal Mikszáth rakoncátlan tolláról, hogy a székváros tekintélyes plébánosát szónoklasi szenvedélyének komikus áldozatául vetette. Az már csak a szatíra teljes kielé- zése, hogy a kényszerhelyzetbe került lovagot (papság ide, papság oda!) összehoronálta a mesében egy hervatag leányzóval... Későbbi nagy- számú antiklerikális írásainak ismeretében hálás feladat rámutatnunk arra, hogy ez az első, legelső ilyenmő megnyilatkozása.

A Visszaeml. azt mondja (1922. 35. l., 1957. 61. l.), hogy a *Fotográfia a vármegyéből* című elbeszélésben »mind ismerős alakok szerepeltek«. Ez bizonyára így volt, s nem lehet eléggé sajnálnunk, hogy legalább a főalakok modelljeit nem nevezte meg.

Ma már nekünk kevesebb lehetőségünk van pótolni ezt a hiányt. A vármegyei »fotográfia«-nak csak egynémelyikét ismerhetjük fel

egykorú közlemények nyomán. »Nógrád vármegye monográfiája« (Magyarország Vármegyéi és Városai c. sorozatban), a Magyar Ujság (szerk. Böszörményi László) 1867. ápr. 30. és máj. 1-i száma, valamint a Nógrád (szerk. Kálniczky Gyula) 1872. jan. 14-i száma lehetnek leginkább segítségünkre; ez utóbbi újságlapokban találjuk többek között »Nógrád vármegye új tisztviselő-karának« névjegyzékét.

Az elbeszélés írásakor (1872) *gróf Gyurki Ábrahám* volt Nógrád megye főispánja. (Élt 1836—1901.) Fiatal korában katona volt. 1872 áprilisában nevezték ki főispánnak. Később (1891—97) országgyűlési képviselő. Az elbeszélés többször említi (de csak névtelenül!) az új főispánt, akinek beiktatásakor »az ünnepélyeknek nem volt sem hossza, sem vége.« (130 : 31—32)

A másodalispán az elbeszélésben *Boiló Ákos*. (132 : 28 stb.) »Nagy arisztokrata«, bolondul a nők után; a vármegye hangadója; nagyzó, minden európai nagysággal komázó táblabíró-típus. Az egykorú forrásokból tudjuk, hogy eredeti modelljét *Ottlik Ákos*nak hívták. (Nevén MK csak kevéssé változtatott.) Ákos bácsit a Visszaeml. is említi, mint a család jó barátját. (1922. 27., 1957. 51. l.)

Az elbeszélés egyik főalakjának, »Kelemen bácsinak«, vagyis *Kelemen Miklós főcsendbiztosnak* modelljét talán *Szilassy Miklós* személyében kereshetjük, akit az 1872. jan. 9—10-i tisztújító közgyűlés alkalmával neveztek ki nógrádi főcsendbiztosnak.

Viszont könnyen felismerhetjük a mesebeli *Répay Gusztó főjegyző* (137 : 36) modelljét *Répay Gusztáv* nógrádi főjegyző személyében; »a híres vízivő *Tóth Pistát*« (137 : 38) *Tóth István* törvénytudós elnök személyében. Ki volt »a siket levéltárnok *Záborny Eduárd*« (137 : 39) modellje? MK ezúttal is kevéssé változtatta meg a Nógrád megyei levéltárnok, tudniillik *Zámpory István* nevét. Ki volt »az elegáns *Kavics Tamás*«? (138 : 1) Nem más, mint *Kövy Tivadar*, a balassagyarmati takarékpénztár ügyésze. A költött név itt is világosan utal az eredetire!

Mikszáth valóban könnyűszerrel felismerhető »fotográfiákat« mutatott be az 1870-es évekbeli Nógrád várvegyéből. A képek között legsikerültebb az »Ákos bácsi« és a »Kelemen bácsi« portréja; csak utánuk következik a főhősnek, Mády Károlynak már-már karikatúrába vesző fotográfiája.

Megjegyzendő, hogy az elbeszélés három alakja (Mády Károly, »a híres szónok«, »Ákos bácsi« és »az ősz Kelemen bácsi«) említve van MK *Nibelungok harca* című, 1873. évi (tehát ezzel szinte egyidejűleg írt) novellájában is. Krk 1. köt. 183. l.

A *Fotográfiák a vármegyéből* című elbeszélést első ízben Ágai Adolf Magyarország és a Nagyvilág című folyóirata közölte. Ágai a lap 1872. szept. 1-i számában (VIII. évf. 35. sz. 420. l.) a következő szerkesztői üzenetben nyugtatta a kézirat megérkezését, s jelezte mielőbbi közlését:

»M—ih K—n.—, „Fotografíák a vármegyéből.” A helyenként túlerős színezés leszámításával az egész sikerült és meg fog jelenni, éspedig nemsokára.»

Szövegváltozatok

MK — szokása szerint — kissé átfésülte a folyóiratbeli szöveget, amikor a kötetkiadást sajtó alá rendezte.

A jelen Krk az *Elbeszélések* (1874) szövegét közvetíti. Zárójelben feltüntetjük a Magyarország és a Nagyvilág (röv.: MN) ettől eltérő kifejezéseit.

Lap Sor

- 127 : 1 ösmerné [de 128 : 12:] ismerné (mindkét szövegben !)
 „ 7 billárdozó (MN: billárdozó 1874 sajtóhibával: billárdozó)
 128 7 már csak illetet volna extra (MN — a kézirat hibás olvasása miatt —: már csak ez lett volna extra)
 „ 21 odabenn (ottbenn)
 129 : 34—36 (Az MN-ban ezt a szakaszt kétszer szedték ki! Először tévesen a 30. sor után [az »Emiatt való bosszúságában...« kezd. szakasz előtt], majd pedig helyesen e szakasz után.)
 „ 35 még ezután is (még azután is)
 130 : 2 Melanie (1874 itt hibásan: Melania)
 8 a pesti takarékpénztárban volt elhelyezve, (MN és 1874: a pesti takarékpénztárba volt elhelyezve.)
 14 templom mellett. Szakácsot és inast tartott. (MN: templom mellett és szakácsot és inast tartott.)
 131 : 2 De hát ez mind (De hát az mind)
 135 : 15 rádőljön (raddőljön)
 „ 19 a »vén Sebján« (a »vén Gebján«)
 136 : 31 fölugrálni (felugrálni)
 137 : 5 kijelölt (kijelelt)
 6 livréjét (MN és 1874: livréjét [!])
 „ 13 Le Coq (MN és 1874: Le' Coc)
 „ 27 önkéntelenül (MN és 1874: önkénytelenül)
 138 : 30 biborcsákos (A korábbi szövegekben is így!)
 139 : 16 — Nem előbb, még (MN, 1874: — Nem előbb, még) [A MN-szövegében többször előfordul a még szócska még helyett; valószínűleg csak a kézirat hibás olvasása miatt, — ezért módosítottuk !]
 140 : 3 levő (lévő)
 34 quelle question! (MN, 1874 hibásan: quel question !)
 „ 35 keresheted írásaidat. (keresheted az írásaidat.)
 144 : 2 akkor nyit be (1874 hibásan: akkor nyit [!] be)
 „ 11 az ellen nem tehet senki semmit. (1874 értelemzavaró kihagyással: az ellen nem tehet semmit.)
 21 közberikkantott (MN, 1874: közbe rikkasztott: [Javítottuk !])

- Lap Sor
- 144 : 23 Hanem az meg már bizonyos, (Hanem az meg bizonyos.)
 „ 26 közbeszólásaért. (közbeszólásáért.)
- 145 : 25 hátrakapta fejét, (hátrakapta a fejét),
 „ 36 izzadt (izzadott)
- 146 : 10 tarthatnának . . . (tartanak.)
 12 Terrengette! (mindkét szövegben így!)
 13 és 153 : 6 parlamentáris (MN és 1874 : parlamentális) [Javítottuk!]
- „ 32 tromf (1874: trompf)
- 147 : 37 még Melaniet (még Melaniet)
- 149 : 2 díványán (MN, 1874: divánján)
 „ 17 uccu! (MN, 1874: ucu!)
- 150 : 30 azt a beszédet hangosan. (azt a beszédet szépen hangosan.)
- 153 : 23 kabátja ujjával (a kabátja ujjával)
- 154 : 35 szemét (a szemét)
- 155 : 21 visszahúzódni (félre húzódni)
- 157 : 1—3 jámbor természete: önkéntelen (1874: önkénytelen) félelemmel villámhirtelen rántotta vissza útban levő lábát, (jámbor természete: ösztöni, önkénytelen félelemmel rántotta vissza villámhirtelen útban levő lábát,)
- „ 22 főispáni (1874: főispányi)
- 158 : 11 mellén szétvált ingéhez, (mellére [,] szétvált ingéhez),
 18 meg fogom szidni. Eh! hagyjuk ezt, (meg fogom szidni; de hagyjuk ezt,)
- „ 31 megigazítván (megigazítva)
- 159 : 1 hunyja be szemeit . . . (hunyja be a szemeit . . .)
 2 dünyögé (MN: dünyögé 1874 hibásan: dühögé [1])
 8 padozatra (padolatra)
- „ 25 önkéntelen (MN, 1874: önkénytelen)
- 160 : 10 oly szép az élet; (olyan szép az élet;)
 16 félrerántotta azt. (MN és 1874 : értelemzavaró sajtóhibával még két szó : félrerántotta azt, perzeze kezével.)
- 161 : 5 a saját szűz párnáiba (a saját fehér[,] szűz párnáiba)
 26 mintha üdvözölné azt, (mintha üdvözölné ezt,) [De a mondat folytatása mindkét szövegben egyforma: mintha elhalmozná azt,]
- 162 : 17 tragédia. (MN, 1874: tragoedia.)
 26 tegnap még ebben a sapkában (MN és 1874: tegnap még abban a sapkában) [Javítottuk, mert a mondat értelme közelre mutató helyhatározószót igényel. MK e betűit a MN nyomdája a betűnek olvasta, s a tévesen olvasott szó belekerült az 1874. évi kiadásba is!]
- 163 : 3 sem híre, sem hava. (Mindegyik szövegben így!)
 18 önkéntelenül (MN, 1874: önkénytelenül)
- „ 25 testamentumot (testámentomot)
- 164 : 5 kilincset. (MN és 1874 : kilincseit.)
 27 — Melániám! (Mindkét szövegben így!)
 37 Aztán (Azután)

- Lap Sor
 165 : 35 aki még (MN és 1874 : aki meg).
 166 : 9 *reszketett* (*rezgett*)
 19 bajuszát, (a bajuszát),
 24 gyermekek! (gyerekek!)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
 127 5 *Borsszem Jankó* — Ágai Adolf élelappja. 1868-ban indította meg s Deák-párti liberális szellemben szerkesztette.
 „ 6 *Ústökös* — Jókai élelappja, 1858 augusztusától.
 128 : 14 *instancia* — kérvény, folyamodvány.
 39 »*Kriegs-parthie*« — hadijátszma; mérkőzés, az erők összemérése.
 129 : 6 *portentum* — csodás jelenség; itt: jelentős egyéniség.
 17 *Smolka, Franz* (1810—1899) — lengyel (osztrák) politikus. Mint lengbergi ügyvéd 1841-ben összeesküvést szervezett; ezért négy évi vizsgálati fogság után halálra ítélték, de kegyelmet kapott. Az 1848-i mozgalmak idején beválasztották az első osztrák képviselőházba. Ott a szláv törekvések egyik vezéralakja volt. 1861-ben tagja lett a galíciai tartománygyűlésnek, majd a bécsi birodalmi képviselőháznak, de 1863-ban kilépett onnan. 1867-ben újból képviselőnek választották és mint a lengyelek vezére működött. 1881—1893-ig a képviselőház elnöke volt.
 23 *Jericho* — az ókorban Palesztina egyik erődített városa. Ostromáról a biblia is megemlékezik.
 130 : 18 *Pitt, William* (az ifj. Pitt) (1759—1806) — angol államférfi; huszonnégy éves korától kezdve miniszterelnök (1783—1801 és 1804—1806). Élesen szembeszállt a francia forradalommal és véres kegyetlenséggel verte le az ír fölkelést.
 18 *Thiers, Louis Adolphe* (1797—1877) — francia államférfi és történétíró. Előbb ellenzéki politikus, majd III. Napóleon híve. 1871-ben köztársasági elnökké választották. Mint történétíró: a Napóleon-kultusz megteremtője.
 „ 38 *miniszter in spe* — reménybeli, kiszemelt miniszter.
 131 : 32 »*Bis repetita placent*« — szépek a kétszer megismételt dolgok. Horatius *Ars poeticájának* 365. sorából formált szállóige. Horatius itt arról szól, hogy vannak művek, amelyek csak egyszeri olvasásra tetszenek, míg mások tízszer is megismételve mindig tetszenek. Eredetileg így van a horatiusi szöveg: »*Haec decies repetita placebit.*«
 37 *quasi ex abrupto intermezzo* — mintegy rögtönzött közjáték (epizód).
 132 11 »*a kormány önkénye egyensúlyának meredező vasbotja*« — Ezt a képzeletben szenvedő nyakatekert mondatot MK *Humor az aktákban* című cikkében is megörökítette. (*Az igazi humoristák*, 1879. 25—26. l.) Mint a »bureau-irány« egyik

- példáját említi az abaúji sérelmi fölrathól, hol »a kormány önkénye egyensúlyának vasbotja« ellen panaszkodik a türelméből kifogyott municipium.
- 132 : 13 *actio* — itt: büntető eljárás, büntetés.
- 31 »*après*« (après: szó szerinti jelentése: »után«) — kártyaműszó. A maha-játékban használják arra az esetre, ha a bankadónak és a játékosnak egyenlő pointje van. Ez esetben egyik sem nyert. — Itteni jelentése: ellentét.
- 133 : 1—3 *törvény, amely szerint a hivatalnok 300 forinton felüli fizetését lefoglalhatják a hitelezők* — Említi MK ezt a törvényt *Aki nem akar úr lenni* című elbeszélésében is (1876); az elbeszélés hőse — »Kelemen bácsi«-hoz hasonlóan — szintén e törvény miatt nem fogad el 300 forintnál magasabb fizetésű állást, hogy kedvére csinálhasson adósságokat.
- 10 *installáció* (installáció) — beiktatás (tiszttségbe); hivatalba helyezés.
- 38 »*Turnovszkytól két darab fogat kell hozatni*« — A szövegből kiolvashatóan: fogpótlást, illetőleg műfogakat készítő fogtechnikus lehetett ez a Turnovszky. MK gyakran szó be meséibe olyan neveket, cégeket, hirdetések, amelyeket az egykorú lapokban olvasott. Ilyenek az alábbiak is:
- 38 »*Török Józseftől hajfestő szert, rezeda-olajt, rizsport*« — Török József patikája (a Király utca, ma: Majakovszkij utca elején) nagy reklámmal dolgozott. A századvég és századforduló táján újságjaink tele vannak a Török-féle gyógyszerek és piperecikkek hirdetéseivel.
- 39 *Pompadour-paszta* — Dr. Rix bécsi orvos készítménye; bőrkiütés, pattanás, szeplő, májfolt stb. ellen ajánlották; »csodapasztának« is nevezték. (Reklám-hirdetéseit MK az egykorú lapokban olvashatta, pl. a Magyarország és a Nagy Világ 1871. máj. 7. stb. számaiban.)
- 134 : 3 »*mindent megpróbáltam*« — bibliai idézet.
- 135 : 34 »*Cukri ölebecske*« — Később, *A jó palócokban A néhai bárányt* nevezi MK Cukri báránynak.
- 137 : 8 *vikler* — hosszú bő köpeny.
- 11 *Bornemisza rendőrőrnök* — MK *Az apám ismerősei* című első regényének egyik főalakja; teljes neve: Bornemisza István; »a vármegye« (vagyis Nógrád megye) csendbiztosa volt. (Ld. Krk 2. köt.)
- 13 *Le Oq úr* — Gaboriau, Émile (1835—1873) francia író egyik bűnügyi regényének (Monsieur Lecoq, 1869; első magyar ford. 1872) ismert detektívalakja. MK említi *Az apám ismerősei* c. regényében is.
- 138 : 7 »*átöngébereskedni*« — hangadó, vezető szerepet játszani; itt: nagyozni.
- 13—29 *Napoleon, a vörös herceg* — Ez a Napoleon, ha MK egyáltalán valamely meghatározott személyre utal, loginkább Napoleon Joseph Charles Paul (rövidebben: Napoleon her-

- ceg, Plon-Plon gúnynévvel) lehetett. A császár unokaöccse volt. Élt 1822—1891. »Demokrata«, »radikális« és ateista környezete miatt nevezték »veres herceg«-nek.
- 139 : 3 *árdung* — itt: kedv valamihez.
 8 *Mirabeau, Honoré Gabriel Riqueti, gróf* (1749—1791)—francia államférfi. Hányatott élet után az 1789-i alkotmányozó nemzetgyűlés ellenzéki vezére lett. Kiváló szónok volt. MK ezért (és testes alakja miatt) állítja Máty Károlyt komikus párhuzamba Mirabeau-val.
 17 *indorsáta* — hátirat; a hivatalos iratokon az intézkedést, végzést tartalmazó hátirat.
- 140 : 7 »*Stichblatt*« — céltábla.
 17 *Rue Rivoli* — Párizs belvárosának főutcája.
 34 *quelle question!* — micsoda kérdés!
 38 *diable!* — az ördögbe is! a mindenségét!
 39 »*a békeokmány, amit a porosz király írt alá . . .*« — A franciá —porosz háborút az 1871. máj. 10-én kötött békével fejezték be. A porosz király akkor III. Frigyes (Frigyes császár) volt.
- 142 : 15 *periodus* — itt: körmondat.
 15 *A csuvasz nyelvre* mint laikus számára teljesen érthetetlen idegen nyelvre MK egy másik elbeszélésében is hasonló módon utal. *Mikor az új kastély tüstbement* c. novellájában (a jelen kötetben 75 : 29—32): Harcsa Ezékiel fogalmazásában »összevissza volt hányva minden kifejezés, úgyhogy első pillanatra „csuvasz” nyelven írottaknak vélte az ember peres iratait.«
 28 *eroberung* — hódítás.
 29—30 *A szórul szóra elismételt beszéd* motívumát MK leg-hatásosabban *A Noszty fiú* esetében érvényesíti. (Krk 20. köt. 9. fejezet.) Ennek a tréfának egyik forrása Degré Alajos Visszaemlékezéseiben olvasható. (2. kiad. Bp. 1884. I. köt. 15—16. l.) De Frankenburg Adolf memoárjában is találtam egy hasonló följegyzést. (»Emlékiratok« 1868. II. köt. 223—224. l.) Eszerint Frankenburgnak egy miniszteri titkár barátja, Somossy Lajos, »ki jeles emlékező tehetségéről ismeretes volt, egy kollegája, Rakitta János által készített, írásba foglalt „toast”-ját ennek zsebéből elcsente, azt betéve megtanulta, s ebéd fölött, midőn János barátunk annak előadására éppen fölkelni akart, szóról szóra elmondta . . .« Tréfájának nagy hatása volt.
- 143 : 27 *causa bibendi* — ok, alkalom az ivásra; ivászi ürügy.
 31 *Kock, Paul de* (1794—1871) — rendkívül termékeny s a maga korában igen népszerű francia író; pajkos vígjátékok s regények szerzője. MK elég sokszor emlegeti.
 37 — 144 : 2 »*Szepe bácsi*« — A mindenkivel komázó Ákos bácsi (Botló Ákos másodalispán) erős anakronizmussal *Gvadányi Józsefet* (1725—1801) nevezi így. — *Gaal József* (1811—1866) Gvadányi József költeménye nyomán írta

- Lap Sor
- «A peleskei nótárius» című bohózatát (1838). Erre MK másutt is hivatkozik, pl. *A vén gazemberben*, Krk 17. köt. 64 : 28.
- 144 : 3 *Nagy-Zajtay István* — Gvadányi »Egy falusi nótáriusnak budai utazása« (1787) c. költeményének főalakja.
- 145 : 3 »*Uram, uram, Mády Károly uram, szólok az úrnak!*« — MK itt a pohárköszöntésnél régente általánosan használt szállóigét (»Szállók [= szolgálók] az úrnak!«) módosítja tréfásan. Ld. még *Farkas a Verhovinán* c. elbeszélésében is, Krk 4. köt. 148. l. stb.
- 145 : 24—146 : 35 *A süket Zábory felköszöntése — hang nélkül* — Ez a durva tréfa később (1895) megismétlődik Mikszáth *Prakovszkyról* szóló elbeszélésében is, Krk 8. köt. 103—104. l.
- 146 : 36 *megállapít* — A múlt századbeli szóhasználatban jelentése: megalapít.
- 147 : 2 *Montesquieu, Charles, báró* (1689—1755) — francia filozófus. Munkái az államtudomány fejlődésére korszakos jelentőségűek.
- 7 *kaputrokk* — hosszú felsőkabát (városi viselet).
- 10 *Sámson* — bibliai alak; nagy ereje hosszú hajzatában rejtett. Kedvese, Delila lenyírta haját, s ekkor Sámson a filiszteusok fogságába került.
- 148 : 6 *Visztula* — MK-nál többször előforduló kutyanév (amilyen pl. a magyar folyók nevéből kölcsönzött Tisza, Sajó stb.).
- „ 29 *ablakpromenáda* — ablak alatti sétálgatás (udvarlás jele).
- 150 : 37 *bölcs Salamon* — a zsidók harmadik királya (i. e. ezer évvel); ő építtette a jeruzsálemi templomot.
- 151 : 13 *Wasserdruck* — víznyomás.
- 15 *impurum* — fogalmazvány, »piszkozat«.
- 16 *circumspectus* — körültekintő, óvatos.
- 23 »*A második Demosthenes*« — itt: a magát kiváló szónoknak tartó Mády Károly. — MK előszeretettel alkalmazta visszasan a mértékjelző neveket. Pl. előbb is »a megye Cicerója«, alább pedig : »az újkori Botond« stb.
- 152 : 25 »*keleti kérdés*« — A Török-birodalom hanyatlása óta (1774) az európai nagyhatalmakat állandóan foglalkoztató politikai kérdés, mely elsősorban a Balkán-félsziget népeinek sorsára, tágabb értelemben pedig a Török-birodalom egyéb tartományainak viszonyaira is vonatkozik. (MK itt tréfásan utal rá, *vitás ügy* jelentéssel.)
- 154 : 9 *Péterfíllér* — a katolikus hívőktől a Vatikán részére gyűjtött adomány.
- 155 : 3 *vi coacta* — kényszerűség.
- 8 *perorál* — szónokol, szaval.
- „ 24 *manu propria* — saját kézalírás; kézjegy.
- 156 : 1 *desperátus* — kétségbeesett, elkeseredett.
- 19 *zephir* — enyhe nyugati szél; lágy meleg szellő.
- 28 »*Kivált, ha a sabinusokról talált álmodni . . .*« — A sabinok (Sabini) Itália indogermán eredetű régi lakossága, mely korán

- összeolvadt a rómaiakkal. A monda szerint a rómaiak az ünnepi játékokra meghívott szabinok asszonyait elrabolták, így szereztek maguknak feleséget. — Melanie-nak, az elbeszélés aggszüzének tehát inkább a nőrabló rómaiainkról, s nem a sabinusokról kellett volna álmodnia.
- 157 : 6 *«a desperatio Rubiconja»* — a kétségbeesés végső határa. *Rubicon* (helyesen: Rubico) határfolyó volt a régi Itália és Gallia Cisalpina között az Adriai-tenger mentén.
- 20 *procul negotiis* — távol a munkáktól, közügyektől, a világ zajától. Idézet Horatius 2. epodosából.
- 158 : 15 *Aeolhárfa* — a légáramban magától zengő húros hangszer.
- 159 : 19 *pechvogel* — szerencsétlen flótás.
- 160 : 28 *Lindley, John* (1779—1865) — angol botanikus, egyetemi tanár. — MK az öntözés, fecsckendezés képzettársításával utal rá.
- 161 : 14 *anatherin-szájíz* — az egykorú lapokban gyakran hirdetett egészségügyi cikk.
- 162 : 1 *Plantamour-kométa* — egy üstökös neve.
- 163 : 6 *Pitaral, François Gayot de* (1673—1743) — francia ügyvéd. Hisztkötetes műve (*Causes célèbres et intéressantes*, 1734—): világhírű bűnesetek tára. Gyűjteményét később XIX. századi bűnügyek ismertetésével is kiegészítették. Szemelvényes magyar kiadása 1868—69-ben jelent meg két kötetben. — MK többször hivatkozik erre a gyűjteményre; első ízben *Az apám ismerősei* o. regényében, Krk 2. köt. 11. l.
- 6—7 *»E bizony fene homályos történet . . . hiszen ezt még a lapok is közölni fogják . . .«* stb. — Vö. MK *Homályos úgy* című elbeszélésével (1975), Krk 2. köt. Itt a vizsgálóbíró megérte azt a régean álmodott dicsőséget, hogy a budapesti hírlapok is egész terjedelmében közölték a vizsgálatot s a sajtó szemlével [is] foglalkozott.
- 18 *raffintri* — ravasz, fondorlatos.
- „ 18 *griff* — fogás, fortély.
- 165 : 23 *Pantin* — francia kisváros Seine département-ban. — MK újságban olvashatta a városka nevét: valami szenzációs gyilkosság történt ott, amint erről *»Sramko bácsi«* című novellájában is megemlékezik.

Irodalom

Mikszáthnak azokkal az elbeszéléseivel, amelyek műveinek gyűjteményes kiadásaiban nem kaptak helyet, — az újabb irodalom egyáltalán nem foglalkozott; ezeket az irodalomtörténet is elfeledte.

Ilyen a *Fotográfiák a vármegyéből* című elbeszélése is. Csupán kötetkiadása alkalmával (*Elbeszélések*, 1874) és az első méltatásokban meg visszaemlékezéseknem esik róla egy-két szó.

Gáspár Imre szerint (Nógrádi Lapok 1874. máj. 24., II. évf. 21. sz. 3. l.): »röltetett, s nehány helyzetet kivéve, elhibázott beszély. Figyelmeztetjük [Mikszáthot], hogy a beszélyíró nem akkor élethű, ha a Máli néni szerepét játssza. Vagyis ha kifeesegei egy kisvárosos pletykát! Botló Ákos kivételt képez.«

Závodszy [Széchy] Károly »Négy fiatal novellairóé című dolgozata (Figyelő 1874. máj. 24., IV. évf. 21. sz. 243—246. l.) MK szavaival jellemezve részletesen bemutatja »Kelemen bácsi« sokféle ábrázatját, s megjegyzi, hogy »Kelemen bácsi« is, mint a többi alak: esupa jó ismerős. Az író éles megfigyelésének eme dicséretével szemben — Gáspár Imréhez hasonlóan — erős ízlésbeli és esztétikai kifogásokat emel: »Csak az a baj — úgymond —, hogy Mikszáth — a maga ízléstelenségével [!] — viselt dolgai közül csak a gyarlóakat válogatja ki, s csak az a hiba, hogy azokat minden aesthesis nélkül adja elő. MK-nak tanulmányra és ízlésre van legelőször is szüksége: és ha tanulmánya gyarapszik, ízlése fejlődik, — sok élvezetet nyújthat...«

Vincze József (Mikszáth munkái. Bp. 1900. 20. l.) hasonlóan éles megjegyzéssel illeti az *Elbeszélések* kötetét s közelebbről éppen ezt a novellát: »A helyzeteket jobbadán élére állítja, gyakran egész az otrombaságig tréfálózgatja alakjait. A *Fotográfia a vármegyéből* csak úgy önti ezeket a túlzott helyzeteket, groteszkké vált alakokat. Máty Károlyban és Melánia kisasszonyban a vígjátékoknak két törzsoőkös alakját ismerjük meg: a pártát kereső aggszüzet és a házasságtól irtózó agglégenyt.«

Végül Gyöngyösy Lászlónak sincs több mondanivalója (MK. Bp. 1911. 46—47. l.), mint hogy: a *Miért fél Stofi bácsi a porostól?* és a *Fotográfia a vármegyéből* c. novelláknak csak egyes részei jók és újak, »maga« mese nagyon eltaposott mezsgyén ödöng előre».

LÁTOGATÁS STOFI BÁCSINÁL

Kézirata nem ismeretes.

- M. I. *Nógrádi Lapok*. (Szerk. Harmos Gábor.) 1873. március 2. (1. évf. 9. sz. 1. l., a tárcarovatban.) Névjelzés hibásan: *Mikszát* [!]
 II. *Hí 1. köt.* = Jk 33. köt. A saját ábrázatomról. Évszám jelzés nélkül. 3—6. l.

Keltekzése

Ez az írás nem annyira elbeszélés, mint inkább riport vagy interjú. A fiatal Mikszáth előtt hálás feladatnak látszott meglátogatni »beszélyei alakját, a jó Stofi bácsit«, amikor ez — ügyvéd létére — a balassagyarmati fogházba került.

Mit követett el Stofi bácsi, hogy egy évi fogságra ítélték? — nem tudtuk megállapítani. Mikszáth a riportban csak annyit mond, hogy »a sors keze letaszította« (167 : 10). Sem Mikszáthné, sem Gyöngyösi László (MK. Bp. 1911), akik személyesen ismerték, nem érintik a kérdést. Rubinyi Mózes (MK élete és művei. 1917. 40. l.) beéri azzal, hogy szó szerint idézi (forrása megnevezése nélkül) Gyöngyösi László visszaemlékezését és a szóban levő riportelbeszélés bevezető szakaszait, de föl sem veti Stofi bácsi elítélésének kérdését. — Kráhl Vilmost érdekelte a probléma (Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. 135. l.), de csak annyit tudott meg, hogy »Stofi úr *valami inkorrektség miatt* jutott börtönbe«.

A magunk részéről szintén megpróbáltunk világosságot deríteni az ügyre, de ez nem sikerült. Az 1873. márc. 2-án megjelent riportból megállapítható, hogy Stofi bácsi öt nappal előbb, tehát kb. február 25. táján kezdte meg egy évre terjedő börtönbüntetését. »Az arca sárgább, mint egy héttel ezelőtt« [tudniillik amikor még szabadlábon volt!] — írja Mikszáth (167 : 15), majd pedig tréfásan azzal vigasztalja, hogy »már csak háromszázhatvankét napja van hátra az egy évből...« Lehet, hogy balszerencsője a riportban is említett Deutsch-kávéház bukásával volt kapcsolatos... (168 13—16)

Igen valószínű, hogy a Balassagyarmaton közismert Turánuszky Kristóf, azaz Stofi bácsi elítéléséről a helyi lapok is beszámoltak. Sajnos, a két helyi lapnak (Nógrádi Lapok és Ipoly) ebből az időből való számai az OSzK példányában történetesen hiányzanak, s az ország más könyvtáraiban sem voltak fellelhetők. Feltűnő, hogy bár a Nógrádi Lapok két évfolyama (1873 és 1874) egyébként teljes, éppen a febr. 23-i szám (8. sz.) hiányzik, amely alighanem Stofi bácsi elítélését és fogságba-vonulását is hírül adta. E szám hiányát egyszer már megemlítettük (Krk 1. köt. 295. l.), megjegyezvén, hogy a csonkítás 1917-ben vagy nem sokkal azután történt. E föltételezett körülmény alapján arra is gondolhatunk, hogy talán épp a családhoz közelálló kezek gondoskodtak a kompromittáló szám eltüntetéséről...

A szövegről

A jelen Krk a Nógrádi Lapok (röv.: NL) szövegét közvetíti, kijavítva annak néhány sajtóhibáját. Javításainkat külön-külön feltüntetjük!

Lap Sor

168 : 9 hogy számítja be a feleknek (NL kihagyással: hogy számítja be feleknek)

26 defilírozának (NL sajtóhibával: deflirozának)

26 garde-dame-jaik, (NL: gardes damejaik)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

167 : 6 MK *A batyus zsidó lánya* c. elbeszélését ld. Krk 1. köt.

7 *Fekete szemek* — Nem tudjuk, MK-nak melyik novellájáról van szó. *Fekete szemek* című novellája ismeretlen, s olyan

- elbeszélését sem találjuk, amelyben Stofi bácsit »kidobatta az ablakon«. Lehet, hogy egy meg sem jelent s időközben megsemmisült írására utal. Esetleg *Sáríka grófnő* c. elbeszélésének lehetett valamely ismeretlen, korai fogalmazása; ott ugyanis MK ismételten hangsúlyozza, hogy Sáríka grófnőnek is (ld. a jelen kötetben 185. l.) és Tini nevű társalkodónőjének is „átkozott” szép „fekete szeme” volt. (193 : 19 és 22)
- 167 : 12 *Sramko bácsi* — ld. a *Sramko bácsi* című elbeszélés jegyzeteit !
 13 *Béla gyerek* — Rubinyi szerint: Lepeczky Béla.
 24 *servus humillimus!* — alázatos szolgálja !
 25 *román-schreiber* — regényíró.
 „ 28 *Sie, Herr Örmester!* — Hallja maga, örmester úr !
 168 2 *Lónyay Menyhért gróf* (1822—1884) — politikus és publicista. Személye a kiegyezés idején került előtérbe. Deáknak és Andrássynak közgazdasági tanácsadója volt, s mint pénzügyminiszter foglalt helyet az Andrassy-kabinetben. 1870-ben közös pénzügyminiszter lett, 1871. okt. 31-től 1872. dec. 2-ig miniszterelnök. De kormányelnöksége a Deák-párt jelentékeny része előtt nem volt népszerű. (Erre vonatkozik MK megjegyzése, hogy nincs »levegője« a parlamentben.)
 6—8 *»Úgy látszik, fehér haja volt, minéljogva miért ne allegdhatnék én innen is?«* — Rejtett gúnyos célzás arra, hogy Stofi bácsi fehér haja időközben szintén fekete lett, — mert hát festette. *A batyus zsidó lánya* c. elbeszélésben olvassuk (Krk 1. köt. 37. l.): »... nem feketének látja-e az ember az ő haját is, pedig hát harmadéve még fehér volt? „Őszülés visszafelé!” — amint magát elmésen szokta kifejezni. Mert ha az embernek egy nap alatt meg tud a haja fehéredni, miért ne tudna megfeketedni is egy nap alatt?«
 7 *allegd!* — vitatkozik.
 13 *A Deutsch-kávéházról* ld. MK *B.-Gyarmat közhelyei* című cikksorozatának II. sz. darabját (Nógrádi Lapok 1873. jan. 19.)
 „ 26 *defülöz* — ünnepi menetben valaki előtt elvonul.
 169 : 29 *lächerlich!* — nevetséges.

Irodalom

Mikszáthnak erről az írásáról *Rubinyi Mózes* emlékezik meg először, aki beiktatta a *Hi* 1. kötetébe (1914). A kötet jegyzetei közt (321. l.) Rubinyi utal arra, hogy: »Azon élő személyeknél tett látogatásokról, kikről a költő genre-képet mintázott, pályája későbbi éveiben is megemlékezett. Ezek legkiválóbbika *Látogatás egy alakomnál* (Jk 27. köt.), melyben „a pogány” Filesik Istvánnál tett látogatását írja meg...« Rubinyi »MK élete és művei« c. könyvében (Bp. 1917.

40.1.) hivatkozik erre az »interjúra« és idézi bevezető szakaszát, anélkül, hogy az ott említett *Fekete szemek* című elbeszélésre vonatkozólag tájékoztatást adna.

Csak Kráhl Vilmos figyelmeztet arra (Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. 133—135. l.), hogy MK *Fekete szemek* című novelláját »a költő műveinek semminő kiadásában nem sikerült megtalálnia«. Kráhl Vilmos pontatlan és megbízhatatlan idézetei között már fel sem tűnik, hogy ezt a visszaemlékezést is helytelenül citálja, ilyen címen: *Látogatásom a balassagyarmati fogházban* [!]; a *Stófi* nevet pedig következetesen Stófi-nak írja. Ez az írás »Stófi tragédiájának szomorú története és epilógusa. Stófi úr ugyanis valami inkorrekttség miatt börtönbe jutott. Mikszáth meglátogatja a foglyot Sramko [Kráhlnál: Sramkó] fiskális kíséretében . . .« A továbbiakban Kráhl Vilmos szinte szó szerint ismétli fő forrását, Rubinyit (a *Hi* 1. köt. 321. lapjának jegyzetét). Végül fölveti azt a lehetőséget, hogy Stófinak ez a börtönbe jutása mint emlékkép ötlött fel a költő szeme előtt, amikor a *Beszérecse ostromában* Tarnóczy Emil ügyvédnek — habár más okokból történt — börtönbe vettetését a regényébe beleszötte.

A FOTOGÁFIÁK REGÉNYE

Kézirata nem ismeretes:

- M. I. *Magyarország és a Nagyvilág*. Képes hetilap. (Fel. szerk. Ágai Adolf.) 1873. május 11—25. (IX. évf. 19—21. sz.) Műfaji megjelölése: — *Beszély*. — Teljes névjelzéssel. Három folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. május 11. (19. sz. 224. l.) Elejétől »Hanem iszen igaza is lehetett Aladárnak.« kezd. szakaszig. (Folytatása köv.)
  2. május 18. (20. sz. 234. l.) Az eml. szakasztól »A levélhordó jött be . . .« kezd. szakaszig. (Vége következik.)
  3. május 25. (21. sz. 250. l.) Az eml. szakasztól végig.
- II. *Nógrádi Lapok*. (Fel. Szerk. Harnos Gábor.) 1873. május 18—június 1. (I. évf. 20—22. sz.) A fenti műfaji megjelöléssel és teljes névjelzéssel. A következő lábjegyzettel: »Kedves dolgot vélünk tenni olvasóinknak, midőn e sikerült beszélyt, mely közfelolvasás [!] tárgyát képezte, szerző beleegyezésével a „Magyarország és [a] Nagyvilág”-gal egyidejűleg közöljük. Szerk.« A tárcarovatban, három folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. május 18. (20. sz. 2—3. l.) Elejétől »De azért hozzálatott a kivakaráshoz . . .« kezd. szakaszig.
  2. május 25. (21. sz. 2. l.) Az eml. szakasztól »A levélhordó jött be . . .« kezd. szakaszig.
  3. június 1. (22. sz. 2—3. l.) Az eml. szakasztól végig.

III. *Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. 1874. Bp. Nyomatott Vodiáner F.-nél. II. köt. 1—16. l.*

Ez az elbeszélés nem került be sem a Jk, sem a Hi sorozatába.

MK halála után újból közöltö: *Új Idők* (Szerk. Herczeg Ferenc.) 1910. június 5. (XVI. évf. 23. sz. 569—577. l.) A következő lábjegyzettel: »Ez az elbeszélés MK-nak egyik legelső műve. Huszonöt éves korában falun írta s megjelent a Fővárosi Lapokban 1872-ben [Téves adat!], később az *Elbeszélések* című kötetben 1874-ben. Nemcsak azért érdekes, mert Mikszáth zsenije, hanem mert benne — egyes apróbb változtatásokat eltekintve — szerelme és [így!] történetét írja le, amely a valóságban boldog házassággal végződött.« — Az *Új Időknek* ez a száma tulajdonképpen MK-emlékszám: nekrológgal, arcképeivel stb. A *fotográfiai regénye* mellett közli MK *A németke* című elbeszélését is. A szám 585. lapján egy kis reklám cikk külön is felhívja az olvasó figyelmét a két novellára, azzal a téves megjegyzéssel, hogy: »A *fotográfiai regénye* körülbelül első [1] műve...«

A fenti jegyzet azért figyelemre méltó, mert az adatszolgáltatás közvetlenül Mikszáth családjától való, mindjárt egy héttel az író halála után. A Visszaeml. csak tizenkét évvel később hozta nyilvánosságra az elbeszélés személyes vonatkozásait.

Keletkezése

A *fotográfiai regénye* »iránynovella«. Irányzatossága és tanulsága azoknak a szülőknek szól, akik lányuk boldogságát egy »jó parti« megszerzésében, vagyis érdekházasságban keresik, s a fiatal szerelmeseiket erőnek erejével el akarják szakítani egymástól.

MK mindjárt legelső elbeszélésében, *A kemény emberben* (1870) állást foglalt az érzelmek joga és igaza mellett. Ott mindkét fél — a legény is, a fiatal lány is — elpusztul, mert nem lehetnek egymásé. Itt, ennek az elbeszélésnek erős személyes vonatkozásai vannak; mondhatni: A *fotográfiai regénye* »ad personam« szól kedvesének, Mauks Ilonkának szüleihez: Mauks Mátvás Nógrád megyei szolgabíróhoz és feleségéhez, Hercsuth Kornéliához, akik mindenképpen ellenezték lányuknak a »bizonytalan jövőjű« Mikszáthtal kötendő házasságát. A Visszaeml. fejezeteken át tárgyalja szerelmük és házasságuk bonyodalmaikat, s ezt az érdekes regényt MK *Levelezésének* I. kötete is híven tükrözi (Krk 24. köt.).

Mikszáth — úgy látszik — jól számított: elbeszélése nem maradt hatás nélkül. Mikszáthné maga meséli el, hogyan fogadta édesanyja ezt az elbeszélést [Visszaeml. 1922. 1—72. l., 1957. 104—105. l.):

»Április vége felé hozta a postás a Vadnay Károly által szerkesztett „Fővárosi Lapok” két számát. Kibontom, benne van Mikszáth Kálmántól a „Fotográfiai regénye” című kis elbeszélés. [Mikszáthné az adatokban sokszor téved. Ezúttal is: a szóban levő elbeszélés nem a Vadnai Károly által szerkesztett Fővárosi Lapokban, hanem az Ágai Adolf által szerkesztett Magyarország és a Nagyvilág című folyóiratban jelent meg! És nem »április vége felé«, hanem a máj. 11.,

18. és 25-i számban!] Szép kis elbeszélés volt ez! Szegény anyám szívét úgy meghatotta, hogy majdnem sírógörcsöt kapott, szinte már látta, hogy én is a ravatalra kerülök. Ezentúl nem volt nyugalma; addig kérte atyámat, míg csak meg nem engedte, hogy április 30-án [helyesen: máj. 30-án] elvigyen engem Pestre egy híres orvos-rokunkhoz...»

A történet folytatása az, hogy Pesten mindjárt első nap »véletlenül« összetalálkoztak Mikszáthtal és együtt nézték meg a Nemzeti Színház előadását...

A szülők ellenkezése ezután sem szűnt meg, de a fiatalok annyit mégis elértek, hogy miután Ilonka szüleinek tudta és beleegyezése nélkül házasságot kötött Mikszáthtal: a szülők elfogadták az adott helyzetet.

*

A Pesten tartózkodó Mikszáth ezt az elbeszélését 1873 márciusában küldte be a Magyarország és a Nagyvilágnak. A szerkesztő, Ágai Adolf, a márc. 23-i számban (IX. évf. 12. sz. 144. l.) a következőket üzeni a szerzőnek:

»Bpest. M. K. Kérjük látogatását vasárnap 8—9 közt lakásunkon.«

E rövid szerkesztői üzenetből vagy azt olvashatjuk ki, hogy Ágai Adolf esetleg módosítást kívánt a kéziraton, vagy pedig azt, hogy Mikszáth a kézirat kísérőlevelében mindjárt előleget is kért.

Szövegváltozatok

A Nógrádi Lapok (röv.: NL) 1873. máj. 18-i számának szerkesztői jegyzete szerint: »e sikerült beszélyt szerző beleegyezésével a „Magyarország és a Nagyvilág”-gal egyidejűleg közöljük.« MK az elbeszélést vagy legalábbis annak első lapjait egyidejűleg küldte el a Magyarország és a Nagyvilágnak (röv.: MN) és a NL-nak. A NL ugyanis első alkalommal (május 18) hosszabb részletet közöl, mint a MN, tehát nem ebből vette át. A második és a harmadik folytatás mindkét lapban azonosan végződik. Ennek megfelelően a MN és a NL szövege szinte teljesen megegyezik. MK csak az *Elbeszélések* (1874) korrekciójában végzett egypár jelentéktelen javítást, módosítást. Megjegyzendő, hogy a *fotográfia* szó a különböző szövegekben *photographia*, *photographia* és *fotografia* alakban fordul elő.

A jelen Krk az *Elbeszélések* (1874) szövegét közvetíti.

Lap Sor

- 170 : 3 pofácska (MN, NL: pofácskák)
7 kék szemben (MN, NL: kis szemben)
14 ahogy fotografirozták. (Mindegyik szövegben így!)
27 fekete-fehér csikos ruha (A korábbi szövegekben hibásan: fekete-fehér síkos ruha)
- 171 : 26 Ronow Ágnes (NL hibásan: Ronzu Ágnes)

Lap Sor

- 171 : 37 *sáfoly* [= *sávoly*] (Mindegyik szövegben így !)
172 : 10 Gyurka (MN, NL: Gyurika)
„ 37 grimaszja (MN: grimászja)
173 : 1 *Égyik* hővérű barátja (MN: *Valamelyik* hővérű barátja)
174 : 12 *cvikkerén* (MN: *czvikkerén* NL: *zwikkerén* 1874: *czwikkerén*)
35 *azt mondta* (A korábbi szövegekben hibásan: *azt monda*
[= *azt monda* (?)])
177 : 32 *összhangban* (A korábbi szövegekben: *összhangban*)
180 : 23 *fütyörészés* (NL: *fütyürézés*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 170 : 20 *Napoleon Lulu* — Napóleon Jenő Lajos János József herceg, III. Napóleon császár egyetlen fia. Élt 1856—1879. A sedani katasztrófa után anyjával együtt Angliába menekült. Atyja halála után (1873) belépett a tüzériskolába; 1879-ben a Zulu-földön harcoló angol hadseregben elesett. — MK itt, a szíami követség fogadtatását említve, egykorú újsághírre utal.
- 171 : 26 *Ronow Agnes* — cseh grófnő, V. László király ágyasa. A monda, szerint: szerelmi bájítallal akarta szorosabban magához fűzni a királyt, de bájítallát méreggel cserélték ki, s így akaratlanul a király gyilkosa lett; azután ő is megmérgezte magát. (A mondának ezt a változatát Tóth Lőrinc három felvonásos történeti drámában örökítette meg: *Ronow Agnes*. Pest 1839.) — MK mint a szerelmi szenvedély képviselőjét szokta emlegetni.
- 27 *Bornemissa Anna* (meghalt 1688) — Apafi Mihály felesége. Puritán erkölcsű és »katonás természetű« fejedelemsasszony. Szerepel *A két koldusdiákban* is, Krk 3. köt.
- 27 *Montez, Lola* (1820—1861) — skóciai születésű táncosnő. Rendkívül viharos életet élt. Münchenben (1846) I. Lajos király barátja lett s a királytól »Landsfeld grófnő« címét kapta. Az ötvenes években az Északamerikai Egyesült Államokban vendégszerepelt. Később nyilvános felolvasásokat tartott. Nagy nyomorban halt meg. Kalandjaival és botrányaival tele vannak az egykorú lapok, a magyar folyóiratok is, a *Hölgyfutár* stb.
Figyelemre méltó jelenség, hogy MK ugyanezt a három különböző nőtipust (Ronow Agnes, Bornemissa Anna és Lola Montez) szintén együtt említi Mauks Ilonkának egy évvel előbb (1872. ápr. 3-án) írt levelében! (Krk 24. köt. 46. l.)
- 37 *sáfoly* (vagy *sávoly*) — színes csák; színes szálak a vászon- és pamutszövetekben.
- 172 : 15 *Kock, Paul de* (1794—1871) — francia író. Ld. a *Fotográfiaék a vármegyéből* magyarázatai közt, 288. l.
- 22 *Miska kocsis* — MK hetvenes évekbeli novelláiban gyakran szerepel egykori kocsisuk: Suska Mihály. (Ld. *Az én öreg*

- Miska kocsisom, A fekete asszony, Hogy vette be falunk hőse, Suska Mihály Branyickót.*) Ezúttal is ezen az alapon nevezi a regény hősnőjének kocsisát Miskának.
- 172 : 33 »*Conversations-lexicon*» — itt: szókincs, szókészlet.
- 173 : 3 *gróf Benyóvszky Móric* (1741—1786) — magyar származású, kalandos életű katona és utazó. Részt vett a lengyel szabadságharcban, Kamcsatkába száműzték, megszökött, végül Madagaszkárban francia támogatással gyarmatot alapított, amelynek királya lett. Hiábavaló kísérletek után, hogy királyságát elismertesse, amerikai segítséggel ment vissza Madagaszkárba, ahol a franciákkal szemben vereséget szenvedett s maga is elesett. Önéletrajza 1790-ben Londonban jelent meg. Magyarra átdolgozva Jókaitól.
- 6 *captiosus kérdés* — fogas kérdés. A captiosus kérdést úgy teszik föl, hogy akinek felelnie kell, kénytelen közvetve oly ténytet megerősíteni, melyet közvetlen megkérdezés esetében valószínűleg tagadna.
- 14 *Borsos József* (1821—1883) — festőművész. 1861-ben szerencsétlen börze-spekulációk miatt elvesztvén minden vagyonát, felhagyott a festéssel és fényképészeti műtermet nyitott a fővárosban. De ezzel az üzletével se boldogult, s végül mint a Szép Juhászné vendéglő korcsmárosa halt meg.
- 35 *fizonomia* és 180 : 8 helyesen: *fiziognómia* — arckifejezés, arcvonások.
- „ 39 *tilbury* — könnyű, kétkerekű, felnyitható tetejű kocs.
- 174 : 24 *veni, vidi, vici* — jöttem, láttam, győztem. Julius Caesarnak tulajdonított mondás. MK itt *Bismarck hercegre* (1815—1898) alkalmazza, ennek Ausztriával és Franciaországgal szemben kivívott győzelmeire utalva.
- 175 : 3 *amaranth* — délamerikai eredetű díszfa.
- 176 : 24 *Bogozó* — Sáros megyei eredetű nemescsalád. Egy Bogozó szerepel *A gavalléroknak* is (Krk 8. köt.).
- 24 *charmant dialektus* — elbájoló kiejtés; itt: arisztokratikus, affektált beszédmód.
- 177 : 15 *Correggio, Antonio Allegri* (1494—1534) — olasz festő, a barokk művészet egyik elindítója. — Nevét és művészetét MK gyakran említi a báj és a színharmónia kifejezésére.
- 32 *moiré-antique* — különleges selyemanyag. A moiré: változó fényű, hullámszerűen mintázott selyemszövet.
- 36 *Székkács József* (1809—1876) — lutheránus pap, 1860-tól püspök. Író és műfordító. Több imakönyv szerzője. (Erre utal MK.)
- 179 : 29 *dr. Pipifax* — tréfásan képzett, költött név.
- „ 34 *ars medica* — orvostudomány, a gyógyítás művészete.
- 180 : 22 *flórenci kalap* — napkarimájú kalap; igen divatos volt a századvégen.

Irodalom

E novelláról mindössze *Gáspár Imre* nyilatkozatát ismerjük. (Nógrádi Lapok 1874. máj. 24., II. évf. 21. sz. 3. l.) Az *Elbeszélések* gyűjteményének recenziójában kiemeli, hogy a második kötet két figyelemre méltó darabja: *A fotográfiák regénye* és *A batyus zsidó lánya*. *A fotográfiák regényének* tárgya »a szülői nagyravágyás sokszor megírt hajótörése, s finom pointe-je abban áll, hogy szerző bemutatja a hősöd több fotográfiáját, melyeken látható mint gyermek, mint menyasszony s végre mint . . . szép, halvány halott!«

TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZÉS A HIDEGLÁZRÓL

Kézirata nem ismeretes.

- M. I. *Nógrádi Lapok*. (Szerk. Harmos Gábor.) 1873. június 15. (I. évf. 24. sz. 2—3. l.) —th —n névjelzéssel. A tárcarovatban.
- II. *Mulattató*. A Magyar Néplap társlapja. (Fel. szerk. Mikszáth Kálmán.) 1874. március 27. (VI. évf. 13. sz. 49—50. l.) Az *Apró történetek* című ciklus III. sz. darabjaként. IIy címmel: *Mire jó a kártya?* Teljes névjelzéssel. A tárcarovatban.

Ez az elbeszélés nem került be sem a Jk, sem a Hi sorozatába. Kötetben itt először.

Az elbeszélés témaváltozatai

Ezt a témát, amely valószínűleg személyes élményből született, MK három különböző változatban dolgozta ki.

I. kidolgozás: *Tudományos értekezés a hideglázzról* (Nógrádi Lapok 1873). Módosított szöveggel újból közzétette *Mire jó a kártya?* címen (Mulattató 1874).

II. kidolgozás: *Mire jó a kártya?* címmel, de az I. kidolgozástól teljesen eltérő fogalmazásban, más keretek között elmondva (Budapesti Napilap 1877. és kötetben: Hi 9. köt. Dekameron II.)

III. kidolgozás: *A páciens*. (Szegedi Napló 1878. és kötetben: Hi 6. köt. Szeged Könyve I.) Itt az eredetileg fővárosi történetet mint speciális szegedi tréfát meséli el, s maga veszi át a hideglelést gyógyító orvos szerepét.

Mind a három kidolgozás teljesen új fogalmazású önálló egység, melyeket nem lehet csupán »szövegváltozatok« szerint megkülönböztetni. Nemcsak a tréfás gyógyítás lefolyását beszéli el háromféleképpen, hanem mindegyik elbeszélést más-más keretbe is ágyazza.

Ezért az I. kidolgozást az 1873. évi, a II. kidolgozást az 1877. évi, a III. kidolgozást pedig az 1878. évi novellatermés során közöljük.

Szövegváltozatok

A Nógrádi Lapokban (röv.: NL) (1873) *Tudományos értekezés a hideglázzról* címen megjelent novellát MK újból közölte *Mulattató* (röv.: M) című lapjának 1874-i évfolyamában *Mire jó a kártya?* címen. Nem tett egyebet, mint elhagyta a NL-beli szöveg bevezetését és zárószakaszát; megváltoztatta a neveket (NL: Dr. Bothár Samu, M: Dr. Tibiczi); módosította a történet időpontját jelző kifejezéseket (NL: »a *mostani* [1873. évi!] kolerajárvány«, M: »a *tavalyi* kolerajárvány«), s az egész elbeszélést átfésülte, javítgatott, csiszolgotott rajta. Ennek ellenére nem az 1874. évi *átdolgozást* (M), hanem az 1873. évi *teljesebb* szöveget (NL) vettük át a jelen Krk-ba, minthogy ez őrzi a mese *eredeti* megfogalmazását; a M-beli szöveg már csak egyike a később még kétszer ismétlődő átdolgozásoknak.

Az alábbi jegyzékben előrevetítjük a NL (és egyúttal a jelen Krk) szövegét; zárójelben közöljük a NL hibás kifejezéseit és a M-beli módosításokat:

Lap Sor

- 181 1—182 : 14 (Ez a rész a M-ban nincs meg!)
- 182 : 15—17 Koronkint ki szoktam járni a lóvonatú vaspályán *egyik* barátomhoz, a *barakk*-kórház orvosához, *Dr. Bothár Samu úrhoz*. (Koronkint ki szoktam a lóvonatú vaspályán *Dr. Tibiczi* barátomhoz, *egyik félreeső fővárosi* kórház orvosához járni.)
- 18—21 Az én doktor barátom nagyon szereti csúnya mesterségét, bele *van* bolondulva, különösen *ebbe a mostani* kolerajárványba, s reggeltől estig lesi komótsapkában, pipaszóval az *utcaajtóban* a kolerabetegeket. (Az én doktor barátom nagyon szereti csúnya mesterségét, különösen a *tavalyi* kolerajárványba bele *volt* egészen *bolondulva*, s reggeltől estig *leste* komót-sapkában, pipaszóval a kolerabetegeket.)
- 21 Ha sok *van*, már szinte messziről mosolyog az ábrázatja *élem* : (Ha sok *volt*, szinte messziről mosolygott az ábrázata *felém*.)
- 24 Vorstellungot (NL: vorstelungot M: Vorstellungot)
- 24 megmutatni. (M: mutatni.)
- 27 *Samu* gyöngéden megfogja a kabátgombomat: (*Gyöngéden megfogta a kabátgombomat*.)
- 28 extra ordinarius (extra ordinárius)
- 33 ide akarták *adni prezenibe* az egyik fülét, (ide akarták *prezenibe adni* az egyik fülét.)
- 183 3 *Dr. Bothár úr* öccse, (*dr. Tibiczi* öccse,)
- 9 délután *öt* óra felé (délután *négy* óra felé) [De 183 13 M-ban is: *öt* óra felé]
- 15 légy rá készen és kérjetelek kártyát. (légy rá készen; kérjetelek kártyát.)
- 23 míg a láz *megvesz*. (NL sajtóhibával: ... *mevesz*.)
- 29 előbb jön rá a láz, (előbb jön a láz.)

- Lap Sor
- 183 : 35 *Samu bátyja* azonban (*doctor* bátya azonban)
 36 *fiziognómiával* (*fizognomiával*)
 36 *gyöngéden* (*gyengéden*)
 37 ezen megdöféstől *kezdvé folyton* változék (ezen megdöféstől *nyomban* változék)
- „ 38 sport felül (sport felől)
- 184 1 — Also . . . én elvégre is nem bánom, *nos*, akarod? (— Alzó . . .
 én elvégre is nem bánom, *ha* akarod?)
 2 s aztán az egyik is, (*azután* az egyik is,)
 4 ti. *csak* Fucha (t.i. Fucha)
 5 a fogaimat: (fogaimat:)
 11 *ütereinket* (*ütereinket*)
 14 szolt hozzám *Samu*. (szolt hozzám *a doctor*.)
 15 *léssz* hamarabb kész (*leszel* hamarabb készen)
 16 Majd meglássuk. (Majd meglássuk.)
 16 *Fucha* (A M-ban itt hibásan: *Tucha*)
 19 még *útz* (még *10*)
 19 *Samu* kétszeres pénzt (*A doctor* kétszeres pénzt)
 22 brodsitzert (»Brodsitzert«)
 24 már *teljesen* elkékült, (már *egészen* elkékült,)
 25 kétségbeeső (kétségbeesett)
 28—31 s keresztbefordulva a helyéből *kikelt arc felett tart szemlét*,
aztán végtelen merészséggel glédába állt, mint egy császári
baka. — Nagy heroizmus volt Fucha öcsénkben. (s keresztbe-
 fordulva *tüntette fel* azon belső lankadságot, *mely makacs*
szívósággal ostromolta Fucha idegeit, de melyet az mégsem
árult el. Nagy heroizmus volt Fucha öcsénkben.)
- „ 37 *míg* egyszer (NL, M: *még* egyszer)
- „ 38 *egészen* jobban lett, elmúlt a láza. (jobban lett, elmúlt a láz.)
- 185 4 hanem már nem soká *győzzük* ugye? (NL hibásan: . . . *győz-
 tük* ugye?)
 6 A doktor *visszaadta szépen* a pénzemet, (A doctor *szépen*
visszaadta pénzemet,)
 9 senkinek *láza többé*, (senkinek *többé láza*,)
 11 zsebettem már. *Kvittek* vagyunk. (zsebettem már,
quittek vagyunk.)
 13 (Ezzel a sorral végződik a M szövege. A kipontozott sort és az
 alatta levő hat sort MK mellőzte a M-beli változatban.)
 14 *allopátákat* (NL hibásan: *aliopathákat*)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 181 : a cím alatti dedikáció: *F. F. úrnak ajánlva* — Minden
 bizonnal *dr. Felsenburg Ferenc*nek szól, aki balassagyarmati
 orvos volt a hetvenes években. (Említve MK *Levelezésében*,
 Krk 24. köt. 144. és 252. l.)
 8 *Mohácsi bácsi* — a kiegészítés idején képviselő; kedélyes,

- kövér ember; selypítő beszéde miatt az egykorú sajtó tréfásan »Mohácsi bácia«-nak szokta emlegetni.
- 181 : 10 *Pálffy Albert* (1820—1897) — író, szerkesztő, Petőfi barátja, a »Tizek« egyike. A szabadságharc alatt a köztársaság-párti Március Tizenötödike című lapot szerkesztette. A katasztrófa után fél évig az Újépület foglya volt, majd két évre Csehországba internálták. Hazatérve mint hírlapíró a kiegyezés mellett foglalt állást. Számos regényt írt, de ezek nem jelentősek. — MK itt hórihorgas, sovány alakjára utal.
- 13 *Sramko* — Wladár Samu balassagyarmati ügyvéd; a kortársi visszaemlékezések szerint természetes, »robosztus« alak volt.
- 15 *Steinicz* — pesti vendéglős.
- 19—21 *Viktor, Netti, Zsanet* — MK nógrádi ismerősei; közelebből nem ismerjük őket.
- 23—27 *fräulein Alphonsine* — valószínűleg azonos *A batyus zsidó lánya* (1871) c. elbeszélés főalakjával, aki ott mint híres énekesnő szerepel. (Ld. Krk 1. köt.)
- 29 *a stárcsa számára* — Ez az elbeszélés is a Nógrádi Lapok tárcarovatában jelent meg.
- „ 31 *demi-monde* — félvilági, kétes erkölcsű nő.
- 182 : 24 *Vorstellung* — itt: érdekes orvosi »eset« bemutatása.
- 28 *extra ordinarius* — rendkívüli.
- 36 *nix, nutz* (Nichtsutz) — mihaszna, haszontalan. Itteni jelentése: Az mind semmi! Nem számít!
- 183 : 1—6 *Fucha, báró Fucha* — Ma már alig értelmezhető név, illetőleg ólzás.
- „ 17 *pikettroz* — pikét (piquet): kártyajáték neve.
- 184 1 *also* — tehát.
- 33 *Mucius Scaevola* — római harcos; Porsenna etruszk királyt i. e. 507-ben meg akarta ölni, de elfogták; állhatatossága jeléül jobb kezét a tűz fölé tartotta s jajszó nélkül megégette.
- 185 : 14 *allopata* — allopatiával gyógyító személy. Az *allopátia* : a betegség természetével ellentétes hatású gyógyszerek alkalmazásán alapuló gyógymód.

SÁRIKA GRÓFNŐ

Egyetlen kézirata sem maradt fenn.

Ez az elbeszélés 1873-tól 1910-ig öt újságban, ill. folyóiratban és MK három különböző novelláskötetében jelent meg.

A nyolcféle közlésnek négy címváltozata van.

- M. I. *Nógrádi Lapok* (Szerk. Harmos Gábor.) 1873. augusztus 10—24., I. évf. 32—34. sz. Ily címmel: *A szép Sárika grófnő*. Eredeti elbeszélés. Írta: —*th.* —*n.* A tárcarovatban, három

folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:

1. augusztus 10. (32. sz. 1—2. l.) Elejétől »Sarolta bosszús ingerültséggel rázta a fejét...« kezd. szakaszig.
  2. augusztus 17. (33. sz. 2—3. l.) Az eml. szakasztól »A kifeszített körvöl hümmögve szurkált ide-oda...« kezd. mondatig. (»A mérnök fel sem pillantott...« kezd. szakaszban.)
  3. augusztus 24. (34. sz. 2. l.) Az eml. mondattól végig.
- II. *Fővárosi Lapok* (Fel. szerk. Vadnai Károly.) 1874. június 9—11., XI. évf. 129—131. sz. Ily címmel: *Sáríka grófnő*. Elbeszélés. Írta *Mikszáth Kálmán*. Három folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. június 9. (129. sz. 565. l.) Elejétől »A herceg gyanakodólag nézett utána...« kezd. szakaszig.
  2. június 10. (130. sz. 569. l.) Az eml. szakasztól »Azt hitte, hogy gyűlöli Fekete Miklóst...« kezd. szakaszig.
  3. június 11. (131. sz. 573. l.) Az eml. szakasztól végig.
- III. *Mulattató* (Fel. szerk. Mikszáth Kálmán.) 1875. január 15—29., VII. évf. 3—5. sz. Ily címmel: *Egy különös ember*. (Elbeszélés.) *Névjelzés nélkül*. A tárcarovatban, három folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. január 15. (3. sz. 9—11. l.) Elejétől »Sarolta bosszús ingerültséggel rázta a fejét...« kezd. szakaszig.
  2. január 22. (4. sz. 13—15. l.) Az eml. szakasztól »A kifeszített körvöl hümmögve szurkált ide-oda...« kezd. mondatig. (»A mérnök fel sem pillantott...« kezd. szakaszban.)
  3. január 29. (5. sz. 18. l.) Az eml. mondattól végig.
- IV. *Képes Családi Lapok*. Szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilap. (Fel. szerk. Komócsy Lajos.) 1881. október 2—23., IV. évf. 1—4. sz. Ily címmel: *Egy ostoba ember*. Elbeszélés. Írta: *Mikszáth Kálmán*. Négy folytatásban, a fejezetek sorszámozása nélkül:
1. október 2. (1. sz. 1—3. l.) Az alább közlendő, utólag írt bevezető rész, továbbá a korábbi I—III. szöveg elejétől »A grófnő felháborodva hátrált két lépést...« kezd. szakaszig.
  2. október 9. (2. sz. 17—19. l.) Az eml. szakasztól »Sáríka grófnő letépte mindkét kezéről a kesztyűt...« kezd. szakaszig.
  3. október 16. (3. sz. 33—35. l.) Az eml. szakasztól az I—III. szöveg végéig, továbbá az alább közlendő, utólag írt bevezető rész »Szerencsére éppen ott volt a tisztartónál látogatóban dr. Arendorfer György...« kezd. szakaszig.
  4. október 23. (4. sz. 49—51. l.) Az eml. szakasztól az utólag írt bevezető rész végéig.
- V. *Kavicsok*. Elbeszélések. Írta *Mikszáth Kálmán*. Kiadja a

Petőfi Társaság. Bp. [1883.] Aigner Lajos. 1—21. I. Ily címmel: *Sáríka grófnő*.

- VI. *Arad és Vidéke*. (Fel. szerk. Sümegei Kálmán.) 1883. június 5—8., III. évf. 127—130. sz. Ily címmel: *Sáríka grófnő*. Írta: *Mikszáth Kálmán*. A tárcarovathban, négy folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. június 5. (127. sz. 1. l.) Elejétől »Néhány perc múlva Kukuljeff herceg megjelent . . .« kezd. szakaszig.
  2. június 6. (128. sz. 1. l.) Az eml. szakasztól »És Tininek úgy fájt az a gúnyos kacagás . . .« kezd. szakaszig.
  3. június 7. (129. sz. 1. l.) Az eml. szakasztól »Oh, ez a játék sokba került . . .« kezd. szakaszig.
  4. június 8. (130. sz. 1. l.) Az eml. szakasztól végig.
- VII. *Pipacsok a búzában*. Tizennyolc elbeszélés. Bp. Révai Testvérek kiad. (MKm 4. köt.) 80—99. l.: *Sáríka grófnő*.
[1. kiad.] 1890.
[2. kiad.] 1893.
[3. kiad.] [?] [Könyvtárainkban és a bibliográfiákban nem található! A Révai-cég valószínűleg a 2. kiadás után 4. kiadást jelölt — tévedésből.]
[4. kiad.] 1901.
[5. kiad.] 1903.
[6. kiad.] 1908.
- VIII. *Jk 28. köt. 1910. Kisebb elbeszélések V. köt. 46—62. l.:* *Sáríka grófnő*.

Keletkezése

Keletkezéséről a Mikszáth-irodalom semmit nem tud. Sem az író felesége, sem mások nem szólnak arról, hogy vajon kitől kaphatta vagy honnan hallhatta e történetet. Következtetéseinkkel kizárólag magára az elbeszélés tartalmára vagyunk utalva.

Meséje: Kelendy Sarolta grófnő, »a vármegye egyetlen milliomos partija« egész sereg udvarlót tart maga körül: herceget, grófit, bárót és egy dúsgazdag dzsentrit. De ezek hiába ostromolják: a szeszélyes hölgy szíve egy szürke tagosító-mérnök felé húz. A mérnök azonban a grófnő társalkodónőjét, a kis Tinit szereti. Párbanban vesz elégtételt a hercegen, amiért ez a szegény lányt megszégyenítette. A Képes Csáládi Lapok szövege (vagyis a legbővebb változat) szerint: a szerelmi konfliktus drámai véget ért. Előbb Sáríka grófnő akart öngyilkos lenni a mérnökért, de sebe begyógyult, s főúri gögje legyőzte érzelmeit. Azután az általa kigúnyolt mérnök vetett véget életének.

Az a körülmény, hogy MK ezt a mesét éveken át újból meg újból elővette, átdolgozatta, négy különböző lapban közölte (1873, 1874, 1875, 1881), s három gyűjteményes kötetébe is fölvette (1883, 1890, 1910), arra vall, hogy a téma sokáig foglalkoztatta s a történethez ifjúkori emlékképek fűzték.

A gazdag grófkisasszony modelljét alighanem valamelyik Nógrád megyei vagy környékbeli főúri család tagjai között kell keresnünk.

Leginkább a Zichy- vagy a Forgách-családra gondolhatunk, éppúgy, mint a közel egykorú *Homályos ügy* (1875), illetőleg *Az apám ismerősei* (1878) szerenósétlenül járt grófjának alakjánál. (Mindkét elbeszélés a Krk 2. kötetében.)

Mindezen történeteknek kellett hogy legyen valamiféle alapjuk. Sáríka grófnének, az öreg grófnének, a léhító udvarlónak, a társalkodónak és a tagosító-mérnöknek figurája annyi életszerű, reális vonást őriz, hogy alig lehet őket a költői fantázia szüleményeinek tartani. Valószínűleg tudott a fáma egy megyebeli fiatal arisztokrata hölgyről, aki beleszeretett egy földmérnökbe. (A tagosítások épp akkoriban folytak!) De a faragatlan »inzsellér« nem viszonzta szerelmét, inkább a grófnő társalkodójának udvarolt. Föltehető a hiúságában sértett grófnő öngyilkossági kísérlete és a megszegyenített mérnök öngyilkossága is . . . A mérnököt akár a fáma is elnevezhette »különös ember«-nek vagy éppen »ostoba ember«-nek, mint ahogy MK is az elbeszélés két változatának címében titulálja.

A mese helyi jellege kétségtelen. Amikor MK az *Egy ostoba ember* című változat elején »a vármegyét« említi, azt csak az ő vármegyéjére, Nógrádra érti. Ugyanezen változat befejező részében pedig azt mondja, hogy a grófnő lakodalmán »Felső-Magyarország összes arisztokráciája megjelent. Itt ismét csak saját pátriájára utal. Sáríka »kenderfejű« szobalánya, ez a »szép arcú, köpcös parasztleány« is egy töről fakadt MK elbeszéléseinek világosszöke hajú szlovák lánykával.

A novellában már erőteljesen érvényesül MK határozott társadalomszemlélete és kritikája. Szembeállítja egymással a tisztán, őszintén érezni tudó kisembereket (a mérnök és a társalkodónő) a hazug és üres formák közt élő kiváltságosokkal, a gazdagokkal (Sáríka grófnő és udvarlói), akik a Mikszáth-féle ars poética igazságtétele szerint méltán bűnhődnek hiúságuk és gögjük miatt. Az *Egy ostoba ember*ben a mérnök szavain és gondolatain keresztül fejezi ki a maga szkeptikus felfogását hősnőjéről, hogy: »Mégis tudott hát érezni a grófi korona alatt!« Mesébe való ritkaság, hogy Sáríkat kivételesen »igaz, valódi szenvedély hevítette!«

Sajnos, a századforduló filológiája elmulasztotta MK helyi vonatkozású regény- és novellatémáinak forráskutatását, amit pedig az akkori családi emlékezések és népi színhagyomány alapján még elég könnyen el lehetett volna végezni. Ma már aligha van lehetőség s remény arra, hogy e kilencven esztendő s mesék eredetét és forrásait megállapíthassuk.

Az »Egy ostoba ember« című változat bevezető és befejező része

A nyolcféle szövegben három főbb változatot különböztethetünk meg:

a) az I. és III. sz. szöveget (Nógrádi Lapok és Mulattató); MK a Nógrádi Lapokban megjelent szöveget adta át »nyomdai kéziratként« saját lapjának, a Mulattatónak;

b) az I. sz. szöveget közben átdolgozta a Fővárosi Lapok számára (II. sz.); ez az átdolgozott szöveg került be aztán a kötetkiadá-

sokba (V., VII. és VIII.), valamint az V. sz. közlésből a VI. sz.-ba (Arad és Vidéke);

c) a IV. sz. szöveget (Képes Családi Lapok), amelyben MK egy újabb bevezető résszel és egy hosszabb befejező résszel a novella terjedelmét alaposan megnövelte és a történet humoros csattanóját drámai megoldással váltotta fel.

Abból a célból, hogy a továbbiakban az I—VIII. szöveg variánsait egyöntetűen mutathassuk be, a sorrendből kiemelve ideiktatjuk a IV. sz. változat említett módosításait: az újabb bevezető és befejező részt.

EGY OSTOBA EMBER

Mintha bizony nem annyi ostoba ember lenne e világon, hogy nem érdemes a tetteiket krónikába szedni, mert tele lenne az egész egyetemi bibliotéka.

Hát ne is kezdjük ezt az elbeszélést övele, hanem a legkedvesebb alakunkkal, a vármegye egyetlen milliomos partijával.

Igenis, egy millió hozománya volt s két olyan szép ragyogó szeme, ami még a milliónál is többet ért az udvarlóinak.

Ők magok legalább így mondták igen sokszor és a fiatal kontesz bizonyosan elhitte nekik.

Hiszen a tükör is támogatta az állításait.

Ezek az udvarlók pedig mindig kéznél voltak, sohasem fogyott ki belőlük a kelendi várkastély, ahova unokáját hozta a nevelőből az öreg grófné.

Meg is elevenedtek ezek az ódon, kormos falak, hol csak a baglyok huhogtak azelőtt. A kis Sárka lábnyomain mintha virágok keltek volna az elhagyott parkban, s fényes szemeből mintha nap-sugarak szóródnának a sötét falakra.

Sugár jutott itt mindennek — csak az udvarlóknak nem. Sárka grófnőre nem tett mélyebb benyomást egyik sem. Játszott a világgal, bolondozott az emberekkel; elég vagyona volt hozzá.

És végtére az udvarlóknak is elég türelmük volt hozzá makacs szívóssággal egyengetni maguk előtt a sors esélyeit. Az egy millió mindenütt olyan növény, hogy akárki szívesen beáll érte szenvedélyes botanikusnak.

A legkiválóbb udvarlók Cserboff Iván orosz herceg (az orosz hercegek mind gazdagok, és a gazdag oroszok mind hercegek), az elegáns gróf Berzay és az ábrándos Kele Péter. De aki többet ér a mamák és leányok szemében mindannyinál, az a fiatal Daróczy, a legjobb atléta, úgy lovagol, akár Zubovics, úgy lő, mint Tell, és úgy szónokol az alsóházban, mint egy kis Pitt.

Ő is, mint a többiek, valódi eszenciája a Nemzeti Kaszinónak, a legválogatottabb példányai a felülmúlhatlan fiúknak, kik ez idő szerint a szezon lyonjai s mindenütt nagy port csinálnak, bárhol jelennek is meg.

A turf, a gödöllői róka-vadászatok és a sport-világ összes követelményei mellett résznek kirándulni Keleldre is; a fényes hintők

sohasem fogynak ki az udvarról, s a vendégszobákat teljes lehetetlen már két év óta újrafestetni: mindig van lakójuk.

Nem lehetne mondani, hogy szívesen látott vendégek, sőt ha néha haragos a »várkisasszony«, még durcászkodik is velök; de ők már azt megszokták és nem is veszik komolyan.

Sáríka is megszokta őket maga körül látni, s úgy nevezi féltréfásan: Ezek az én állandó gyűjteményem.

A többi lótvó-futó gavallér már csak a »mozgó- és tartalék-sereget« képezte. Azokról már nem is érdemes lajstromot vezetni.

[A folytatás megegyezik a *Sáríka grófnő* c. elbeszélés szövegének megfelelő részével. Ld. a főszövegben: a 186. lap 15. sorától! Ld. továbbá e folytatás szövegváltozatait is!]

Az *Egy ostoba ember* új befejező része a *Sáríka grófnő* c. elbeszélés utolsó előtti szakaszához kapcsolódik, az »Oh, de bolond prózai ember volt!...« kezdetű rövid zárószakasz helyett. Íme egész terjedelmében:]

És egy cseppet sem reszketett hangja a felindulástól, amikor ezt kimondta. — — — — —

Sohasem tudta meg ezt a jelenetet senki. Szívek fenekére temetett titok volt az. A kis szoba el nem árulta, a galagonya-bokrok, melyek behajoltak a nyitott ablakon, azok talán elsutogták a madaraknak, de a madarak nem énekeltek felőle.

Az esküvő néhány nap múlva volt megtörtéendő. Pompás, hétmegyére szóló lakodalom készült, melyre Felső-Magyarország összes arisztokráciája megjelent, fényesebbnél fényesebb fogatok verték fel az országutak porát. A szolgák új uniformist kaptak e napra, társzekerek már hetek óta szállították a tömérdek élelmi cikket, halakat, pezsgőt és a menyasszony staffirungját, mert a kastély balszárnyát rendezték be az új párnak, s azt még tavaszkor renováltatta az öreg grófnő.

A herceg magyar főúri ruhát fog felölteni az esküvő napján: meggyász dalmányt, kék bársony mentét, bogláros kalpagot kevély kócsagtollal; csupa merő figyelem volt ez a szép menyasszony iránt. A menyasszonynak fehér selyem ruhája volt Párizsból. Igazi remekmű, valóságos tengere a brüsszeli csipkéknek! Oh, milyen szép lesz benne! Már korán reggel kelt. Az esküvő tíz órára volt határozva az udvari kápolnában, mintha azt várná türelmetlenül.

— Öltöztessenek fel! — mondá a komornáknak.

Azok figyelmeztették, hogy még korán van, valami baja támadhatna a menyasszonyi ruhának, amelynek pedig hőtisztának kell lennie abban az ünnepélyes percben, midőn a holtomiglan-holtodiglan elhangzik.

— Mindegy, látni akarom magamat, hogy milyen leszek... majd akkor.

Fel kellett öltöztetni, szép hosszú haját befonták, karcsú derekát fűzőbe szorították, apró lábacskaikra felhúzták az atlasz-cipőket; mikor aztán ráadták a tündérruhát is és a mirtusz-koszorút fejére tették,

még az is odaképzelhette az angyal-szárnyakat, akinek egy szemernyi fantáziája sincs.

Behíttá összes cselédeit és megmutogatta nekik magát, és mosolyogva hallgatta végig a megjegyzéseiket. Pajkos, csintalan volt, még ugrált volna is örömében, ha az uszály engedné, amelynek pedig épségben kell maradni, mert azt a ruhát elteszik majd a Kukuloffok családi ritkaság-gyűjteményébe, ahol Iván herceg állítása szerint már több, mint kétszáz menyasszonyi ruha van, mind a Kukulevics hercegnőké, köztük egy Montmorency leányé, ki a francia királyi családdal állt rokonságban. Ennek a Montmorency kisasszonynak is ott van a menyasszonyi ruhája, mert azt nyilván nem koptatták annyit, mint ahányszor a nevét a derék hercegek, kik minduntalan tudtak hivatkozni valami csekélységre, hogy ezt vagy amazt így tette. Így mondta Kukuleff Péterné szül. Montmorency Anna hercegnő, »a mi *ősanynk*!«

Hát ilyen ősanynya lesz a későbbi Kukuleffeknek Sárika is . . . legalább ő erről gondolkozott, midőn finom, könnyed alakját a nagy velencei tükrökben nézegetve, egyszerre görcsösen felcacagott.

—Az isten szerelméért, mi baja, grófnő? — kérdezte Tini ijedten.

—Semmi . . . semmi. Hanem mikor olyan nagyon jó kedvem van.

Az udvaron ezalatt nyüzsögtek a megérkezett vendégek, a park tarkállott tőlük. Apró csoportokra oszolva sétálgattak, vidám nevetéssel úzve az időt az esküvő órájáig. Gyorsan fogyott pedig. Minduntalan történt valami. Friss meg friss vendégek érkeztek friss hírekkel, s ez mind elég csemege volt arra nézve, hogy az unalom távol maradjon.

Maga a herceg csupa öröm, mosoly volt; egész feje tündökölt. A két markával fogott kezét mindenkivel és szívélyes bonhomióval rázta meg.

—No, csakhogy te is eljöttél. (Ma mindenkit *ste*-nek szólított, még akit nem ismert is.) Hanem hát még eddig sem jött meg, akire a legtöbb szükségem van: a püspök.

— Igen? A püspököt várjátok?

— Már nyolc órára ígérkezett. No, de nem csodálkozom, ha az isten szolgálja nem valami nagyon pontosak. Messze van arra nézve, hogy feyelmet gyakorolhasson fölöttük.

Azután ő is türelmetlen kezdett lenni.

— Úgy vagyok, mint III. Richárd. Szívesen adnék egy országot egy — papért.

Ezért a viccért egypár jólelkű főúr nagyon megapprehendált. Összevont szemöldökkel fordítottak hátat Iván hercegnek.

Berzay meg arról csevegett, hogy milyen tökéletlen a világ-rendszer: az ember denique sohasem lehet eléggé elővigyázó, nem hittak meg más papot, csak a püspököt; most már annak, teszem azt, valami baja támadjon az úton, el kell halasztani a lakadalmat.

S azalatt, qui habet tempus, habet vitam, a kis Sáríkat még el is lehetne ütni az Iván kezéről.

De ezeket a kombinációkat egyszerre tárgyitalanná tette a püspök megérkezése. Az egész vendégsereg az előcsarnokba gyűlt fogadni a derék férfiút.

Iván herceg kivette az óráját; egy negyeddel múlt kilenc. Éppen csak annyi idő, hogy felöltözhessenek.

Be is üzente udvariasan a menyasszonyának, siessen öltözködni, mert közeledik a pillanat, melyet oly nehezen várt.

Janka [= Sárka] grófné visszaüzente, hogy ő már készen van régen: hanem a herceg siessen, nehogy elkéssék. Ami őt illeti, ő nem fog elkésni s pont tizkor ott lesz a palota-teremben, ahonnan aztán a kápolnába indul az egész menet, abban a rendben, ahogy a ceremónia kívánja.

Csak még egyre volt kíváncsi az esküvőig a szép menyasszony. Behívatta az egyik szobalányát, akit úgy nevezett, valahányszor jókedvű volt, hogy »te kenderfejű«.

A kenderfejűt behívatta a szobájába. Szép arcú, köpcös parasztleány volt.

— Hallod-e, kenderfejű! Láttad-e mind a vendégeket?

— Bizony nem láttam én valamennyit.

— Láttad-e a Fekete mérnököt köztük? — kérdé halkán s tűz öntötte el halvány arcát.

— Az inzsellér urat? Az még reggel kiment a határba, a lánchúzó gyerekekkel.

Sárka grófnő nem szólt semmit. Kinézett az ablakon át a park felé, aztán még egyre volt kíváncsi.

Hirtelen megfordult s így szólt:

— Ott az állványon van egy kis fehér kisznyi. Az is tegnap jött a postán a nevemre, kíváncsi vagyok, mi van benne. Hozd be csak a feszítővasat és vedd le a tetejét!

A leány úgy tett, ahogy parancsolva volt, a kis ládika fedelét felszakította.

— Most pedig távozz, és senkit se erressz be, magamban akarok lenni, hadd imádkozzam még egyszer, mint leány. Te ismered a népmeséiteket. Azokban van benne, hogy a szűzleány imádsága gyorsabb a fecskénél, az asszonyé lassúbb az ólommadárnál. Én hiszek a ti meséitekben. No, de most már eredj ki! . . .

Valami furcsa volt a hangjában, ami még a kenderfejűnek is feltűnt. Vagy csak hogy később emlékezett vissza rá így a bolyhos fejével.

Még a kulcslyukon is benézett egy darabig. A grófkisasszony a ládika tartalmát szedegette ki. Ki tudja, mi lehetett? Nem lehetett jól kivenni, — hanem egészen úgy nézett ki, mint egy pisztoly.

Hanem 'iszen minden kitudódott egy fél óra múlva.

Mikor összejött a násznép a délővi növényekkel díszített címerterembe, ahonnan a kápolnába indulnak, ott voltak mindnyájan egytől egyig: a vőlegény, a vőfélyek, a rokonok, csak a menyasszony nem volt még.

Elküldték érte a társalkodónét, hogy vajon hol késik.

A szobája be volt zárva belülről.

Kopogni kezdtek, majd zörögni. Semmi nesz sem hallatszott. Nem felelt vissza senki.

A herceg szíve megdobbant, széles arca elsápadt, vadul megrázta a nehéz, ősi tölgyfa-ajtót s irtóztató erejével felszakította azt.

Hát meg is találta a menyasszonyát.

Ott feküdt a pamlagon élettelenül, fehér selyemruhája vérben úszott.

A szép piros vér patakba folyt a padlón is.

Arca halvány volt és szelíd. Egy pisztoly hevert mellette és egy névjegy.

A névjegyre az volt ráírva finom, vékony betűkkel:

»Az életemet meguntam.«

És mindenki azt hitte, hogy megunta.

Lehetetlen a rémületet rajzolni, mely a publikumot elfogta. Egyszerre siralomházzá változott a Kelendi-kastély; jajveszékelés, láрма, kiabálás, zavar verte fel a falakat.

Mindjárt nem volt szükség a püspökre, hanem az orvosra.

Szerencsére éppen ott volt a tisztartónál látogatóban dr. Arendorfer György, a megyei kirurgus, akiért hirtelen átszaladt a komornyik:

— Jöjjön, jöjjön, az istenért! A kis grófné haldoklik.

Dr. Arendorfer Györgynek az volt az első dolga, hogy az eszközeit kezdte kipakolni a kézi bőröndjéből.

— Siessen, kérem. Mit csinál?

— Nos, én azt hiszem . . . eret fog kellenem vágni.

Az érdeemes dr. Arendorfer Györgynek mindig ez volt az első gondolata; nagyon szerelmes volt az érvágásokba.

Hanem azután csakugyan lihegve futott a komornyik mellett, csak az ajtónál állott meg, hogy a verítéket letörülgesse homlokáruul sárga kendőjével.

— Tehát csakugyan nem eret kell vágnom? — kérdé itt mélabúsan.

— Az ördögbe is! hiszen szíven lőtte magát a grófné.

— Hát seb, seb, seb . . .! — tagoló zavarodottan, míg reszketve tette kezét a kilincsre. — No, a sebekhez csakugyan értek.

A zsvaj rémletes volt, mely a belső szobákból kibangzott, megriadt szolgák szaladgáltak fel s alá. A vendégek közül némelyek azonnal befogattak és távoztak, mások be akarták várni az orvos véleményét.

A kis tubákszín-kabátos emberke lett most itt a legnagyobb hatalom: főurak, előkelő hölgyek remegve várták lélegzet-elfogottan, amint a sebet vizsgálta, hogy mit fog mondani.

— Még van remény! — mondá a tubákszín-kabátos emberke.

— Ah! — röppent el számtalan ajakról önkéntelenül.

Mintha egy nagy teher esett volna le mindenkinek a szívéről.

— A szív dobog még, bár lassan. Mindebből azt engedi következtetnem a tudomány, hogy a golyó nem talált nemes szerveket.

Bekötözte a sebet, s azonnal hozzálátott az ápoláshoz, elparancsolva a közönséget onnan.

S a közönség, amint elhagyta a véres szobát, nem volt többé ijedt, hanem csak kíváncsi.

— Miért tette? Miért akarta magát kivégezni? Ilyen ifjan, ilyen boldogan válni meg az élettől?

— De szerencse! — jegyzé meg Borzy, hogy a golyó nem talált halálosan.

— De iszen lelőtt az valakit mégis — súgta neki Kele Péter.
— Találd ki, hogy kit?

— No, bizony . . . nem valami nehéz kitalálni: Cserboff Ivánt.

— Azt.

— Hanem azért mégis csak titok marad, miért sütötte el az a szegény leány azt a pisztolyt.

— Én már gyanakszom.

— Kire?

— Valakire, — aki most nincs itt.

— Csitt! Itt jön Iván.

Iván herceg rohant feléjük.

— Él, él, az ajkait is mozgatja . . . Hirtelen orvosokért! Hol vannak a cselédek? Hadd fogjanak! — — —

Minek hímezzem, toldozgassam tovább ezt a furcsa történetet? Leírni a lassú gyógyulást unalmas lenne önöknek.

A szegény grófné nagyon sok vért vesztett s olyan közel volt már a halálországhoz, hogy csak hosszú-hosszú idők alatt lehetett visszahozni az elevenek országába.

Elmúlt az egész ős, az egész tél, és csak a tavasz langy lehe hozta meg neki a gyógyulást.

De a lelke . . . a lelke, az beteg maradt.

Iván herceg ott tanyázott hetekig néha, de csak igen ritkán bocsátotta magához, mindig volt valami ürügye, amivel eltávolíthatta.

Májusban már annyira lábra állt, hogy sétákat is tehetett a mezőn.

Egy ilyen séta alkalmával, mikor éppen Tini oldala mellett ment, egyszer csak előttük terem Fekete mérnök.

Jó estét kívánt s alkalmasint tovább ment volna, ha egy keskeny árok nines arra, mely némileg nehezítette a hölgyeknek sétájukat folytathatni.

— Ha át akarnak menni . . . felajánlom szolgálatomat!

— Köszönjük — mondá Sarolta. — Már olyan erős vagyok, hogy magam is átlépelek.

A mérnök kezében egy ibolyacsokor volt; a mezőn szedte. A csokrot átnyújtotta most a grófnőnek.

— Ön talán eltévesztette — mondá a grófné, bágyadt mosollyal. Nem volt abban gúny, mint ezelőtt valaha, hanem csupán szelíd lemondás.

Fekete sohasem felejthette el többé ezt a mosolyt. Odatapolódott [!] az örökre a szívébe.

— A mérnökök számítanak, grófnő . . . azok nem tévesztenek el soha semmit.

Sarolta visszanyerte e pillanatban összes ruganyosságát: újra a régi volt.

— Azeelőtt, ha jól emlékszem, más egyszeregyje volt önnek. Fekete elpirult és nem tudott felelni semmit.

A grófnének tombolt a szíve örömben.

Oh, hát mégis érdemes volt visszajönni a másvilágról, ha nem egyébert, hát azért, hogy ezt a férfit zavarban lássa.

— A mérnök úr nagy zavarban van. Ön ma felette szórakozott. Tini, ennek talán te vagy az oka?

Tini is elpirult — mindenki el volt pirulva, úgy mentek szótlanul egymás mellett.

Amint azonban átkeltek a kis csermelyen, a grófné virágcokra kiesett a kezéből és elkezdett úszni lefelé. A habok szelíden ringatták s az ereszkedőnél sietve vitték tova, mint valami démonok.

— Szegény csokrom! — mondá Fekete utána nézve.

— Minek sajnálja? Hiszen már az én csokrom volt. Apropos, mennyire van ön a határral?

E pillanatban, mielőtt a mérnök felelhetett volna, az öreg grófné jött rájuk szembe a park felől vezető gyalogúton s Tinit szólította, mert alkalmasint valami baja támadt a tövisbokrok közt a szürke selyemruhájának.

A grófné és Fekete magukra maradtak.

— Nos, ön nem felel, mennyire van a munkálatokkal? — kérde Sarolta egész elfogulatlanul.

A fiatalember ránézett, ha csakugyan nincsen-e tőle egyéb kérdeni valója? És azt találta, hogy csakugyan nincs.

Lehorgasztotta fejét, hebegett valamit, azután szótalanul kísért a hölgyeket hazáig.

Tini egészen elkedvetlenedett, hogy mi baja lehet Miklósnak.

De még jobban elkedvetlenedhetett másnap, harmadnap. Bizonyos hidegséget tapasztalt maga iránt s bizonyos melankóliát Miklósnál. Ha meglátogatta is a szokás kedvéért, elmélyedő, szórakozott volt és gyakran rezzent föl. Az esküvőről is mindig kevesebbet beszélt, látogatásait föltűnően rövidítette; sok dolga van, azt adta ürügyül minduntalan.

S valóban sok dolga volt a — szívével.

Mióta Sárrika grófné azt a borzasztó tettet követte el, azóta Miklós egészen megváltozott.

Hatott rá az eset, mélyen, nagyon mélyen megrendítette, mint ahogy megrendített volna hasonló körülmények közt mindenkit. Hiszen miatta ment halálra az a leány! Mégis tudott hát érezni a grófi korona alatt! Igaz, valódi szenvedély hevítette!

Sajnálta szegény Saroltát, s folyton előtte lebegett a halvány arc, vérrel elborítva, haldokló ajkával, amint az ő nevét suttogja. És ezalatt az a másik arc bágyadni, halaványodni kezdett előtte.

De vajon csak *azalatt-e?*

Mikor arról értesült, hogy a grófné túl van a veszélyen, még akkor is ott lebegett előtte az arca, látta éjjel-nappal, odatolakodott a gondolatai elé, belelopódzott az álmaiba és sohasem bírta elfelejteni többé.

Ellentétes érzelmek tomboltak benne. A leány, aki mátkája, aki neki ígerte a kezét, és a leány, aki odadobta neki az életét, s mikor ő nem fogadta el, nem kellett neki többé, sietett azt kioltani.

Szegény leány!

Pedig már akkor ő volt a szegényebb.

Mert a leány gyógyult napról napra, ő pedig betegebb lett.

És abból a betegségből nincs többé kigázolás ebben az életben.

Az első találkozás még jobban szította a lángot, mely olyan csodálatosan, de mégis természetesen gyúlt ki.

Fekete különböző ürügyeket talált ki, hogy a Sárika közelébe juthasson, néha nagyon ügyetleneket is. Csak vak nem látta: hogy szerelmes a grófnőbe.

Tini is észrevette és sokat sírt ott, ahol senki sem látta; feldúlt arca, bágyadt szemei mutatták. Sarolta is észrevette, és úgy érezte, hogy az neki nagy örömet okoz.

De ez az öröm sajátságos volt . . . bizonyos nyugtalanság vegyült bele, önvád és bizonyos gyűlölet, hogy úgy ne mondjam: megvetés Fekete iránt.

A levegőben függött ez a kérdés. Mindenki érezte, hogy még valaminek történni kell a Kelendi-kastélyban, ami még egyszer meg fogja lepni a környéket.

Egy délután belépett Miklós a Sarolta boudoirjába. Zavartan beszélt és izgatottság látszott rajta.

— Grófné! — mondá halkán — én . . . fölkerestem kegyedet, hogy bevalljam ami szívemet majd megrepszti, egész valómat betölti. Én szeretem kegyedet, grófnő, a megörülésig.

Sarolta halovány arcán pír jelent meg, de csak egy pillanatra.

— Igazán? Ne nevetessen meg, kedves Fekete — mondá arisztokratikus gúnnyal és jóízűen fölnevetett.

— Nincs egyéb mondanivalója? — kérdé a mérnök sötétén.

— De igen, kedves mérnök úr. Várjon egy kissé.

Megfogta a kis ezüst csengettyűt és csengetett.

A kenderfejű jelent meg.

— Szóljtsd elő — parancsolá Sarolta — a mérnök úr menyasszonyát, Tini kisasszonyt.

Ez volt a válasz.

Fekete örülten tántorgott ki, nem várta be menyasszonyát.

— Miért hivatott? — kérdé a megjelent Tini.

— Volt itt valaki.

— Kicsoda?

— Az az ostoba ember.

— Ó? — suttogta Tini félénken.

— Igen, ő. De észre térítettem. Nincs már mitől tartanod, édesem.

S megsimogatta a Tini kedves fejét.

És abban a pillanatban már csakugyan eszéhez tért Fekete, mégpedig alaposan: szíven löve feküdt odahaza a szobájában, mereven, halva.

Hogy ilyen ostoba emberek is akadnak a világon!

A bevezető és befejező rész szövegéről

Egyetlen előző szövege a Képes Családi Lapokban (KCsL) részint MK apróbetűs kéziratának nehezen olvashatóságát, részint a szerkesztői, illetéleg nyomdai »önkény« jeleit mutatja.

Jelentősebb javításaink a következők: (Zárójelben a KCsL eredeti szóalakja.) [A 306. lap sorszámozását csak az elbeszéléstől kezdjük; a 307. lapon a közbevetett magyarázat sorait nem számítjuk]

306 8 kontesz (komtesz)

13 és 312 : 13 *öreg grófné*, de 307 : 23 *öreg grófnő*. MK itt is, más elbeszéléseiben is megkülönböztetés nélkül, vegyesen használja a születést jelző *grófnő* és a *grófné* (= gróf felesége) kifejezést. Sáríka grófkisasszonyt is nemcsak *grófnőnek*, hanem *grófnénak* is emlegeti. (Pl. 310 : 17 »A kis grófné hal-doklik« 312 : 7 és 17: »a grófné« 312 : 32 »Sáríka grófné« 312 : 42 »a grófné túl van a veszélyen« 313 : 19 »Grófné!« — szólítja meg Sáríkat a mérnök, de a következő mondatban már ismét *grófnő*.) Minthogy e kétféle szót MK csak alakváltozatnak fogta fel — nem módosítottuk.

308 : 18 »a nagy velencei tükrökben nézegetve« (»... tükrökbe nézegetve«)

310 : 11 és 313 : 15 *Kelendi-kastély* — A *Sáríka grófnő* című elbeszélésben a név alak: *Kelendy*.

„ 40 önkéntelenül (önkéntelenül)

311 : 42 *odatapolódott* — odatapadt. Szokatlan kifejezés.

A bevezető és befejező rész tárgyi magyarázatai

306 3 *Az egyetemi bibliotéka* említése MK pesti jogász-éveinek és szerkesztői munkájának emlékvilágára utal. Mint egyetemi hallgató és mint a Magyar Néplap szerkesztője bizonyára többször igénybe vette az Egyetemi Könyvtár könyv- és folyóirat-állományát. Később, mikor a Sándor utcai parlament közelébe költözött, inkább a Nemzeti Múzeum könyvtárát használta.

25 és 311 : 5 *Cserboff Iván orosz herceg* — Ez a név arra vall, hogy MK vagy *teljesen* át akarta írni *Sáríka grófnő* című elbeszélését, vagy elfelejtette előzetesen megnézni az ott szereplő *Kukuleff* (ill. *Kukuljević*) *Iván* herceg nevét. (Az író műhelymunkájának hű szemléltetése végett nem módosítottuk.) Ld. a 308 : 6 és 8. sorhoz fűzött jegyzeteinket is!

29 *Zubovics* (vagy *Zubovits*) *Fedor* (1846—1920) — kalandos életű katona. Régi lengyel nemesi családból származott. Harcolt Garibaldi mellett, Spanyolországban a karlisták ellen, majd Egyiptomban a mahdi ellen, 1877-ben a török hadseregben, sőt az első világháborút is végigharcolta. Végül Visegrádon telepedett le. Lovashravúrjairól lett híres. 1874-ben Bécsből Párizsba lovagolt ugyanazon a lovon 13 nap és 16 óra alatt s ezzel világrekordot teremtett. 1877-ben föl-találta az úszónyerges s azon év januárjában Budapestnél és Bécsnél lóháton átúsztatta a zajló Dunát. MK is mint híres lovast említi itt.

31 *Nemzeti Kaszinó* — a régi Magyarország előkelőségeinek (arisztokráciájának) társasköre a Kossuth Lajos és Szép utca

- sarki palotában. (A palotát nemrég teljesen lebontották.) A Nemzeti Kaszinót Széchenyi István létesítette; de ez eredeti hivatásától csakhamar eltért s a nemzeti élettől elzárkózó kiváltságosok fellegvára lett. MK mindig bíráló éllel s elítélően emlegeti.
- 306 : 33 *lyon* — arszlán, dandy; piperkőc, ficsúr.
- 35 *a gödöllői róka-vadászatok* — a gödöllői királyi birtokon tartott falkavadászatok; Erzsébet királynénak volt egyik kedvenc sportja.
- 308 6 *Kukuloff* (a 14. sorban: *Kukuleff*) — A *Sárika grófnő* című elbeszélésben a Fővárosi Lapok 1874. évi és a Képes Családi Lapok 1881. évi szövegétől kezdve állandósult névalak, Sárika grófnő orosz herceg-udvarlójának neve. A novella első változatában (Nógrádi Lapok 1873. és onnan újközölve: Mulattató 1875) a herceg neve: *Kukuljević Iván*. E kétféle nevet MK itt szórakozottságból említi együtt. (Ld. még a 306. lap 25. sorához fűzött jegyzeteinket is!)
- 9 *Montmorency* — francia főnemesi család; már a X. század óta szerepelt a francia történelemben. (MK más elbeszéléseiben is említi e családnevet.)
- 38 *„Úgy vagyok, mint III. Richárd. Szívesen adnék egy országot egy — papért.„* — Tréfás elferdítése Shakespeare *„III. Richárd„* című drámája (5. felv. 4. jel.) híres mondásának: *„A horse! a horse! my kingdom for a horse!„* Magyarul: *Lovat! lovat! Országomat egy lóért!*
- 309 46 *qui habet tempus, habet vitam* — aki időt nyer, életet nyer.
- 5 *Janka grófné* — Lehet, hogy MK tollbotlása, de valószínűbb, hogy csak nehezen olvasható, ékezetlen kéziratának hibás olvasása: a nyomdász Sarika név helyett könnyen olvashatott *Janka* nevet.
- 24 *kisznyi* — a német Kiste (láda szó) elmagyarosodott népies változata. Alább (a 11. sorban) MK *„kis ládikának„* mondja. Más elbeszéléseiben is előfordul.
- 310 : 14 *dr. Arendorfer György, a megyei kirurgus* — élő alak, Balassagyarmat egyik orvosa volt. MK a 70-es években írt elbeszéléseibe gyakran szőtte be nógrádi ismerőseinek figuráit, nevükkel együtt. (Pl. későbbi feleségének és sógornőjének nevét: Ilonka és Nelka, továbbá Stofi bácsi, Sramko fiskális, Suska Mihály stb.)
- 311 1 *Borzy* — Lehet, hogy MK nevek körüli szórakozottságának újabb példája; megfelel a 306. lap 27. sorában említett *Berzaynak*. De az is lehet, hogy csak a kézirat hibás olvasása következtében lótrejött névalak.

Szövegváltozatok

Kiadásunk a Mikszáth által utóljára átdolgozott, 1890. évi kötetkiadás szövegét vette alapul. Az alábbi jegyzékben a következő közlések szövegváltozatait tüntetjük fel: Nógrádi Lapok 1873 (röv.:

NL), Fővárosi Lapok 1874 (FL), Mulattató 1875 (M), Képes Családi Lapok 1881 (KCsL), *Kavicsok* c. kötet (1883) és végül Jk.

Lap Sor

- 185 : 1 egy millió hozománya. (NL: egy millió *forint* hozománya. M: egy millió *frt.* hozománya *Sárika grófnőnek.*)
 3 Mindenfelől (NL, M: Mindenfelülről)
 4 hová (NL, M: hova)
 5 a nevelőből. (1883: a nevelőből.)
 6 Fiatalt volt még, játszott a világgal, (NL, M: Fiatalt volt még *nagyon, elég ideje volt még szeretni,* játszott a világgal.)
 9—186 : 2 És végtére az udvarlóknak is elég türelmük volt hozzá . . . beáll érte szenvedélyes botanikusnak. (NL, M csak ennyi: *Hanem hát az udvarlók mind szívesen tűrték ezt s macska szívóssággal egyengették maguk előtt a sors esélyeit.*)
 „ 10 maguk (1883: magok)
 186 3 A legkiválóbb udvarlók *Kukuleff Iván* herceg, (NL, M: A legkiválóbbak *egyike Kukuljević Iván* herceg.)
 4 és az ábrándos Kele Péter báró. (NL, M: és az ábrándos *Gróf Kele Péter, mind egytől egyig díszei a high lifenek.* [helyesen: high lifenek.]
 5 De aki mindezek fölött állott, (NL bekezdéssel.)
 5 az az ifjú *Daróczy* volt (NL, M: az az ifjú *Bárczy* volt) [Az NL és M szövegében mindvégig *Bárczy* név szerepel *Daróczy* helyett !]
 6 tulajdonosa, *aki* úgy lovagol (NL, M: tulajdonosa, úgy lovagol)
 7 mint egy *Mars*, (NL, M: mint egy *kis isten,*)
 7 s úgy szónokol az alsóházban, mint egy *kis Pitt* ; szép, barna fiatalember, *magas homlokkal, eleven kék szemekkel,* középpütt kiborotvált állal. *Ő is, mint valamennyien, valódi esszenciája a »high life«-nek.* Ez volt *Sárika* szerint (NL, M: s *oly kitűnően* szónokol az alsóházban, mint egy *Kazinczy* [= *Kazinczy Gábor*]: szép, barna fiatalember, középpütt kiborotvált *arccal,* *mióta részt vett a delegációban. Már egy év óta boldnul Sárika grófnő után. Ugyan még mennyi ideig fog?*)
 11 Ez volt *Sárika* szerint az úgynevezett »állandó gyűjtemény«, (NL, M: Ez volt az úgynevezett »állandó gyűjtemény« *Sárika* szerint.)
 12 a többi lőtő-futó gavallér *már csak* »a mozgó- és tartalék-sereget« képezte. (NL, M: a többi lőtő-futó gavallér a »mozgó és tartalék« sereget képezte.)
 13 Azokról (FL, 1883: Azokrul)
 13 már nem *is* érdemes lajstromot vezetnie. (NL, M: már nem érdemes lajstromot vezetni.)
 15 Elég sok komédiát (NL, M: Elég komédiát)
 17 előre csinálva, (NL, M: előre készítve.)
 17 váltott fogatok a vasút-állomásig, (M: váltott fogatok *egész* a vasút-állomásig.)

- 186 : 18 onnan pedig *extravonatok egész* Szentpétervárig. (NL, M: onnan pedig *extracügök* Szent-Pétervárig.)
 19 hálósobájából (1883: hálósobájából)
 19 az ablakon át, (NL, M: az ablakon *keresztül*,)
 20 És *alkalmasint* sikerül is, ha (NL, M: És *bizonyára* sikerült volna is, ha)
 21 és pusztá *pajtásásgból* (NL, M: s pusztá *bruderságból* FL, KCsL, 1883: s pusztá *pajtásásgból*)
 22 a *Daróczy* legényének, *ki egy* (NL, M: a *Bárczy* legényének, *Miskának, aki egy*)
 24 adta tovább (1883, 1890 hibásan: adva tovább)
 25 míg a Sáríka grófnő fülébe nem jutott. (NL, M: míg *azt* Sáríka grófnő *is megtudta*.)
 28 — De iszen, (FL, 1883: — De hiszen)
 30 ágyába *társalkodónójét*: Tini kisasszonyt. (NL, M: ágyába Tini kisasszonyt, a *társalkodónéját*.)
 31 Reggelre pedig *nagyot* nevetett, mikor (NL, M: Reggelre pedig *még jobban* nevetett, mikor FL: Reggel pedig *nagyot* nevetett, mikor)
 33 nem találták sehol. (NL, M: nem találták *sem az ágyban, sem a szobában* sehol.)
 34 az *Iván* herceg (NL, M hibásan: az *István* herceg)
 34 gazdástul, mindenestül. (NL, M: gazdástól, mindenestől.)
 35 mondani. (NL, M: *mondanom*.)
 36—38 Sáríka grófnő ezt a pikáns történetkét *aztán* feltálalta a reggelinél vendégeinek. Hisz ez valami eredeti, valami bizarr. Egy regényhősnő, (NL, M: Sáríka grófné a reggelinél ezt a pikáns történetkét *is* feltálalta vendégeinek. *Hadd nevensenek azok is!* Hisz ez egy *kis regény a kelendi kastélyban*. Egy regényhősnő,)
 38 és beáll *régisseurnek*. (FL, KCsL, 1883, 1890 és Jk: *regisseurnek*. NL, M: és beáll *intendansnak!*)
 187 1 a *társaságban!* (NL, M: a *körökben!*)
 1 Péter bárót (NL, M: Péter grófot)
 5 — No, no! (NL, M: — No . . . no . . .)
 6 öreg asszonyosságban. (NL, M: öreg asszonyban.)
 8 *Daróczy* (NL, M: *Bárczy*)
 11 — *Charmant!* (NL, M: — *Scharmant!* [!])
 12 *Péter* báró feldöntötte (NL, M: *A katonatiszt* feldöntötte)
 15 akit nevetnek (NL, M: akin nevetnek)
 17 *Annál jobb hatást csinált e hír a ravasz gróf Berzayra. Hümm!* Nem rossz. Egy makacs (NL, M: *Hanem gróf Berzay kacagott ám úgy, hogy a könnyei kicsordultak. Ó tudta, mit cselekszik*. Egy makacs)
 19 legfőlebb (NL, M: legfelebb)
 22 *Osupán* egy ember nem nyilatkozott *sehogy, mindössze a homloka sötétedett el kissé, és egy futó rángás rajzolt különböző szegletes vonalakat az ajkszélei körül egy percre*. De azt nem

- vette észre senki. (NL, M: *Csak egy ember volt az asztalnál, aki nem nevetett, nem szólt semmit, hanem elsötétedett az arca és összeharapta ajkait a hallottakon. No, de azt az embert nem veszi észre senki.*)
- 187 : 24 vonalokat (1883, 1890: vonalokat)
- 25 Ki *ügyelne* egy igénytelen egyén arcának szimptomáira? (NL: Ki *ügyelne* egy igénytelen, egyszerű egyén arcának *symptomáira*? M: Ki *figyelne* egy igénytelen, *egynevű* [!] egyén arcának *symptomáira*?)
- 30 *Éz az ember* (NL, M: *Ezen ember*)
- 32 Sáríka grófnő (Sáríka grófné)
- 36 csínye fölött, (NL, M: *csínyje felett*, KCsL: *csínyje fölött*,)
- 36 haragszik érte (NL, M: *haragszik azon*)
- 37 ki *is* mutatni. (NL, M: *kimutatni*.)
- 39 De akkor mégis bosszantotta, (NL, M: *De akkor meg az bosszantotta*,)
- 188 1 hogy *zsenidlis juxa* nem bírta fölkelteni érdeklődését, annyira nem, hogy *fumigálja*, észre sem veszi. Egyszóval (NL, M: *hogy érdekeit* [= érdeklődését] *nem bírta felkelteni az ő genialis streichja, elannyira, hogy észre sem veszi. Egyszóval*)
- 4 Egy *ordinaire* (NL, M: *Egy ordinare* A többi szövegben: *ordinair*)
- 4 a *canaille* (NL, M: *a canaille*)
- 9 *magával* hozta (NL, M: *hazahozta*)
- 9 és saját *karjain* vitte be a szobájába. (NL, M: *saját karjain vitte be a szobába. KCsL: és saját karján vitte be szobájába.*)
- 12 szeméről (NL, M: *szemeiről*)
- 13 Péter báró (NL, M: *Péter gróf*)
- 14 *restell*, a mérnök arcán (NL, M: *restell és sohasem fog megbocsátani magának, a mérnök arcán*)
- 15 kölcsönadva azt a bosszúnak. (NL, M: *és kölcsön adni a bosszúnak.*)
- 18 küldeni (NL, M: *küldezni*)
- 19 maguk (NL, FL, M, KCsL, 1883: *magok*)
- 21 Aztán (NL, FL, M, KCsL: *Azután*)
- 23 Erre következett be *csak az igazi* meglepetés. (NL, M: *Erre következett be ám a valódi meglepetés.*)
- 27 sугá Péter báró *Daróczynak, s* majd még (NL, M: *sугá Péter gróf Berzaynak. Majd még*)
- 28 *visszajöjjen*, (NL, FL, KCsL: *visszajött*,)
- 30 *Kukuleff* herceg (NL, M: *Kukulevics* herceg KCsL: *Iván* herceg)
- 32 *akart lenni, nem is mondta* (NL, M: *akart lenni, herceg. Nem is mondta*)
- 35 és némi lassúsággal (A NL-től az 1883. szövegéig: és némi fontos lassúsággal)
- 36 *szándékom* (Jk: *szándékomban*)
- 189 : 1 — Ahá! Egy kis sajtóhiba csúszott be *terveibe*. (NL, M: — Ahá! Egy kis sajtóhiba csúszott be *a biographiájába*.)

Lap Sor

- 189 : 3 kék szemeiben (NL, M: kékes szemeiben)
3 lobogott fel. (NL sajtóhibával: dobogott fel.)
6 fölkelt (NL, M: felkelt)
9 Sáríka (NL, M: Sáríka grófnő)
13 s elvegyült (NL, M: és elvegyült)
14 valami bolondos valcert játszott el kétszer egymásután, és olyan (NL, M: valami bolondos walcert kezdett játszani és olyan)
16 Nemsokára (NL, M: új bekezdéssel.)
17 az ajtóból még egy pillantást vetett a férfiakra és az a pillantás még hidegebb volt arcánál. (NL, M: az ajtóból még egy tekintetet vetett a férfiakra, és még hidegebb lett az arca után.)
19 nyomban utána (NL, M: utána nyomban)
21 Ott kinn (NL, M: Ottkint)
22 a tornától a vendégszobáig, (NL, M: a tornáról a vendégszobáig, FL: a tornácról a vendégszobáig, KCsL: a tornától a vendégszobáig.)
24 Midőn éppen le akart menni a széles márványlépcsőzeten, Iván herceget vállon érintette valaki. (NL, M: Iván herceget, midőn éppen lemenni akart a széles márványlépcsőzeten, valaki megérintette a vállán.)
30 kiegyenesült, (NL, M: kiegyenesedett,)
34 és olyan fagyos volt, (NL, M: és hatalmas volt,)
35 önkéntelenül (FL, NL, M, KCsL, 1883: önkénytelenül)
36 végigfutott tőle a szibériai hideg. (végigfutott a hideg.)
39 a sötétség. (NL, M: a setéség.)
,,
190 : 1 távozott szobájába, (elsietett szobájába,)
4 Amint végigment (NL új bekezdéssel.)
4 társalkodónője szobájába, ki bágyadtan, az ijedség (M, KCsL, 1883: ijedtség) és az út fáradalmái miatt megtörve feküdt a pamlagon. (NL, M: társalkodónéja szobájába, az ott feküdt félig alétlan a pamlagon, mereven nézve a gyertya lobogó lángjába, a nagy ijedtség és az út fáradalma egészen megtörte.)
7 Sarolta mellé ült egy karszékbe és lehajolt, (NL: Sarolta odaül M: Sarolta odaült NL, M: eléje egy karszékbe és lehajolt,)
9 üterét is (NL, M: az üterét is)
12 hogy az egész csak a felindulás és a bosszúság múlt gyöngesége. (NL, M: hogy semmi baja, csak a végtelen felindulás és bosszankodás okozta a múlt gyengeséget.)
14 — Mint bánt (NL, M: — Hogy bánt)
15 — Jól, nagyon jól. (E két, vagyis a 14—15. sor között a NL és M szövegében a következő mondat: *Tini kisasszony mosolyra húzta szét gyönyörű korall ajkait.*)
16 a grófnő (NL, M: a grófné)
17 oly búskomor lett, (NL, M: oly szomorú lett,)
18 de csakhamar komoran nézett maga elé. (NL, M: de csakhamar elkomorodott.)

- 190 : 20 — Ugyan mondja, kedvesem, (NL, M: — Ugyan mondja csak, kedvesem.)
- 21 eleintén? (NL, M: eleinte?)
- 24 szögezte rá *agyos* tekintetét. (NL, M: szögezte tekintetét a *láz* lányra.)
- 29 hogy egy ásitást *elnyomjon*, vagy hogy a *rajta előmlő pirt eltakarja?* (NL, M: hogy egy ásitást *eltakarjon*, vagy hogy a pirt *fedje el idegen szemek elől?* . . .)
- 31 rázta a fejét s más oldalról (NL, FL, M, KCsL: rázta fejét s egész más oldalról)
- 33 barátóm, (NL, M : barátném,)
- 33 kije is lenne itt önnek Jk és Krk: *ebben a Szaharában?* (FL, KCsL, 1883: *ebben a Saharában?*) *Szegény Tinim*, elvirágzik anélkül, hogy észrevegék, *mint a bokor háta mögé szorult ibolya*. Egyetlen (NL, M: kije is lenne önnek? *Itt minden olyan unalmas! Egy ibolya, amely elvirágzik anélkül, hogy valaki élvezné illatát. Szegény Tinim*. Egyetlen)
- 36 tisztartó (Jk: tisztartó [!]) [A *Regények és nagyobb elbeszélések* ciklusának számos kötetében rámutattunk arra, hogy a Jk szöveg-»gondozói« nagyfokú nyelvi tudatlansággal ezt a szót (nem ismerve föl összetett jellegét!) az egész sorozatban (legalább száz esetben!) következetesen így közölték!]
- 38 nézett Tinire, *kinek azonban arca nem árult el érdeklődést* : hideg volt és közönyös. (NL, M: nézett rá Tinire, *de annak arcán egyetlen vonást sem bírt felfedezni, mely érdeklődést árult volna el*, hideg volt és közönyös.)
- 191 1 — Ami a mérnököt illeti — *folytatá Sarolta* —, eleintén (NL, M: — Ami a mérnököt illeti, *eleinte*)
- 2 *hittem*, hanem (M: *gondoltam*, hanem)
- 3 Tini önkéntelenül. (Tini *mintegy önkéntelenül*.)
- 4 az egy jellemtelen nőcsábító. (NL, M: az egy jellemtelen, *nyomorult* nőcsábító.)
- 10 halvány (NL, M: halavány)
- 11 *s reszkető* hangon (NL, M: *s men[n]ydörgő* hangon KCsL: *és reszkető* hangon)
- 16 Én ismerem őt, én tudom, milyen. (M: Én ösmerem őt 1890: Én ismertem őt,)
- 19 — Ah! hát *így* vagyunk? — *kacagott fel* (Jk: föl) görcsösen Sarolta és sietve (NL, M: — Ah, tehát *úgy* vagyunk? — *szólt*, görcsösen felkacagva a *grófné s sietve*)
- 23 Ugyan tudta-e a *teremtő*, hogy (NL, M: Ugyan tudta-e *azt az isten*, hogy)
- 24 ajándék a föld fiának, (NL, FL, M: ajándék az a föld fiának,)
- 25 hogy míg ebben a világban ténfereg, hol (NL, M: hogy amíg *itt ténfereg* ebben a világban, hol)
- 26 sors és viszonyok, (NL, M, 1883: a sors és viszonyok, KCsL: a sors és a viszonyok,)

- Lap Sor
- 191 27 ki-kiüt a *forradalom*, (NL, FL, M, KCsL: ki-kiüt az *egyeduralom*,)
 29 De Saroltának is fájt valami; egész éjjel (NL, M: De Sarolta grófnének is fájt valami. *Egész éjjel*)
 30 szemét, (NL, M: *szemeit*,)
 30 hánykolódva *vánkosain*. (NL, M: hánykolódva *párnáin*.)
 31 az a lány, mikor ideálja jellemét *védelte*. (NL, M: az a leány, midőn ideálja jellemét *megettámadta*.)
 32 Egy királyné, ki *trónjáról* mennydörög le. (NL, M: Egy királyné, aki *trónusáról* mennydörög le.)
 33 Mire lehet büszke ilyen nyomorult, (NL, M: Mire büszke az ilyen nyomorult,)
 34 kinek egyebe sincs, mint szép szeme, piros arca? (NL, M: kinek egyebe sincs, mint szép két szeme és piros arca.)
 34 S az a leány mégsem cserélne vele, *övele*, gróf Kelendy Saroltával, kinek több a *szolgája*, mint amennyi hajszál az ő fején, azon az árva, gyámoltalan fön, mely mégis kedvesebb Fekete Miklósnak mindennél a világon. (NL, M: Oh, és mégis az a lány nem cserélne övele. Vele, gróf Kelendy Saroltával, Magyarország zászlósurainak utolsó törzsével, akinek több a *jobbágya*, Jk, Krk: mint amennyi (FL, KCsL, 1883, 1890: mint mennyi) szál haja van *őneki*. És mégis mit ér ez a Tini szemén Fekete Miklós szerelme mellett.)
 38 Kétségtelen, hogy szeretik egymást. Azt bizonyítja a mai affér is a herceggel. Oh, milyen gögös *hanglejtése* volt annak a kiállhatatlan parasztnak, (NL, M: Már bizonyos, hogy szeretik egymást. Azért volt a mai affaire is a herceggel. Oh, milyen gögös volt a *hanglejtése* annak a kiállhatatlan parasztnak,)
 192 3 mondani: (NL, M: mondani, *hogy*:)
 4 mert *ő*helyette a kis Tinikét *merete* elrabolni. (NL, M: azért, mert helyette a kis Tinikét *bátorkodott* elrabolni.)
 5 Ha *»csak«* őt rabolja el, (NL, M: Ha őt rabolja el,)
 6 senki sem kérte volna számon, (NL, M: senki sem kérte volna *tőle* számon,)
 7 környezetében. (NL, M: a környezetében.)
 8 más szeret, (NL, M: az más szeret,)
 10 ki mindenütt (NL, M: aki mindenütt)
 11 kik el vannak bízva egymásban! (NL, M: akik el vannak bízva egymásban. FL, 1883, 1890: kik el vannak bízva *egy-másba*.)
 12 Sárrika háborút üzent (NL, M: Sárrika grófnő háborút üzent)
 15 A *lélektan* eléggé megmagyarázza. (NL, M: A *psychologia* megmagyarázza ezt.)
 15 Az a kis *darab hús*, a szív, (NL, M: Az a kis *húsdarab*, a szív,)
 17 semmi sem (NL, M: semmi *se*)
 18 *föléri* (NL, M: *feléri*)
 19 ha a *»másé«*. (NL, M: ha *»másé«*.)

- 192 : 21 Sáríka grófnő *kacér kezdett* lenni. (NL, M: Sáríka grófnő *elkezdett kacér* lenni.)
- 22 NL, Krk: a *királyerdőbe*, (a többi szövegben: a királyerdőbe.)
- 22 *hol* véletlenül Fekete Miklós húzatta a láncot, ott aztán véletlenül *kedve jött megállapodni, megéhezett, tehát felterítetté* lovászaival a villásreggelit és személyesen *híttá meg a mérnököt.* (NL, M: Véletlenül *éppen ott* húzatta a láncot Fekete Miklós a *cserjékben.* Ott aztán véletlenül *kedve jött megállapodni Sarolta grófnőnek* : megéhezett, tehát felterítetté a villásreggelit a lovászokkal és személyesen *híttá meg Fekete Miklóst.*)
- 26 Az *nem fogadta el, először, mert* nem szokott kétszer reggelizni, *másodszor, mert nem ér rá* — s azzal ott hagyta az udvarias grófnőt a faképnél *és dolga után látott.* (NL: Az *azt mondta* M sajtóhibával: *Azt azt mondta* NL, M: *egész egykedvűen, hogy* nem szokott kétszer reggelizni — s azzal ott hagyta az udvariaskodó grófnőt a faképnél, *s látott a dolga után.*)
- 29 Sáríka bosszús volt; egész nap *dült-fült és kíméletlenkedett az urakkal;* (NL, M: Sáríka grófnő bosszús volt egész nap, *dült, fült és kíméletlen volt az urak iránt;*)
- 30 Péter báró (NL, M: Péter gróf)
- 31 ezredéhez, (NL, M: az ezredéhez.)
- 31 Azontúl aztán ritkán lehetett *Sáríkat jókedvűnek látni* : (NL, M: Azontúl aztán ritkán lehetett *láttni Sáríkat jókedvűnek.*)
- 34 Következő nap *összevissza vagdalva hozták haza Iván herceget valahonnan.* Senki sem tudta, (NL, M: Következő nap *Iván herceget egy kocsin hazahozták valahonnan összevissza vagdalva.* Senki sem tudta.)
- 37 Sarolta meg volt győződve, hogy *párbaírt vívott* Fekete Miklóssal. (NL, M: Sarolta meg volt győződve, hogy *párbaírt volt* Fekete Miklóssal.)
- 38 *Ki* is kérdezte Feketét, ha nem tudja-e, mi történt *Kukuleff* herceggel? (NL, M: *Meg* is kérdezte Fekete *Miklóst*, ha nem tudja-e, mi történt *Kukuljević* herceggel.)
- 193 : 1 hogy öröm volt nézni. (NL, M: hogy öröm volt *megnézni.*)
- 2 Hát *honnan* tudná ő azt, (A korábbi szövegekben a Jk-ig: Hát *hogyan* tudná ő azt,)
- 2 szegény rögturkáló, hogy (NL, M: szegény rögturkáló *mérnök*, hogy)
- 6 — Szoktam, *midőn* (NL, FL, M, KCsL: — Szoktam, *mikor*)
- 7 a *fraktákn*t. (NL, M: a *frakták*kat.)
- 12 kinek a *becsületén* ejtett foltot (Jk kihagyással: kinek *becsületén* ejtett foltot)
- 14 a *párbeszéd* fonala. (NL, M: a *diskurzus* fonala.)
- 15 Nem lehetett szöni egy hajszállal sem *odább.* (NL: Nem lehetett *tovább* szöni egy hajszállal sem *odább.* KCsL: Nem lehetett szöni egy hajszállal sem *tovább.*)

- 193 : 16 Sarolta büszkén billentett fejével és távozott (NL: Sarolta grófné M: Sarolta grófnő NL, M: büszkén billentett *egy*t fejével és távozott)
- 17 amiért úton-útfélen (NL, M: amiért *ő*t úton-útfélen)
- 20 szeméért (NL, Fl, M: szeméért)
- 26 és ha találkoznak is, *ő* a büszke (NL, M: és ha találkozik *is vele*, a büszke)
- 28 *Kukuleff* herceget (NL, M: *Kukuljević* herceget KCsL: *Iván* herceget)
- 29 kit (NL, M: akit)
- 30 A mérnökkel *úgysem* igen találkozhatót volna, mert (NL, M: A mérnökkel *ugyan* különben *sem* igen M: *sem* igen *sok-szor* találkozott volna *már*, mert KCsL: A mérnökkel *nem* igen találkozhatót volna, mert FL, 1883, 1890: A mérnökkel *sem* igen találkozhatót volna, mert)
- 32 reggeltől késő estig kint járt a mezőn, s ami üres ideje maradt, (NL, M: hajnalban mindig kiment, s csak késő este vetődött haza: NL: *s* ami M: *ami* NL, M: üres ideje *fel-maradt*,)
- 34 *szánta*. (NL, M: *szentelte*.)
- 34 A herceg iránt *elég* alkalma volt *kimutatni*, *mit* beteg fekiüd, a *részvétet*, s mikor *felépült*, a *gyöngéd* odaadást *elannyira*, hogy az *idején* hitte kezét megkérni. (NL, M: A herceg iránti *terve is teljesült*. *Naponkint négyszer-ötször* kérdezősködött *egészsége felől*, *amíg* az *fel* *nem gyógyult*. Mikor *pedig felgyógyult*, *annyi* odaadást, *annyi* érdekeltséget *tamástott* iránta, hogy az *végre is elérkezettnek* hitte az *időt*, kezét megkérni.)
- 37 *Nem tagadta meg*. (NL, M: *Meg nem tagadta*.)
- 38 Nemsokára megtörtént a jegyváltás is, mitől úgy szétfutamodtak az udvarlók, (NL, M: Nemsokára megtörtént a jegyváltás, [sajtóhibával: és amitől úgy szétfutottak az udvarlók,)
- 194 2 és ott maradt. (NL, M: és maradt.)
- 2 Neki volt a legjobb szeme. (1883: Neki volt legjobb szeme.)
- 5 vettek részt benne. (NL, M: vett részt benne.)
- 5 A menyasszony maga akarta úgy. (NL, M: A menyasszony maga rendelkezett, hogy kiket kell meghívni.)
- 6 Különbösen elég boldognak látszott, mindenki azt tartotta : *ma*, ezek *ugyan* szeretik egymást, *boldog pár lesz belőlük*. Hanem volt még egy *ragyogóbb* arc *is* az *övé*nél a *társaságban* ; *annak* az *arcnak* a *ragyogása* nagy *árnyékot* vetett a *Saroltára*. *Fekete Miklós* az *asztal* alatt *ebéd* közben egy gyűrűt húzott fel *alattomban* a *Tini* *ujjára*. Ez *is* azt jelentette, mit a *főúri* pár gyűrűje. (NL, M: *Aki látta* ez *ünnepélyen*, *azt* hitte, hogy ez a *legboldogabb* nő a *világon* : *pedig Tini* *arcáról* *is* *lesütött* az *édes boldogság* *napja* : az *ő* *ujjára* *is* egy gyűrűt húzott *fel* *ma* *alattomban* *Miklós* az *asztal* alatt, *egy*t *meg* *lehúzott* róla

- a magdéra.** Ez is azt jelentette, amit a főúri pár gyűrűje.)
- 194 : 13 Sarolta észrevette a gyűrű-cserét és belesápadt: (NL, M: Sarolta észrevette a gyűrűcserét: és belesápadt *dühében*.)
- 14 gyémántdiadém, *egyszerre* olyan izzó lett (NL, M: gyémántdiadém, olyan izzó lett KCSL: gyémántdiadém, oly izzó lett)
- 20 Meg kellett adnia magát: *ő, ki* (NL, M: Meg kellett adnia magát. *Ő, aki*)
- 21 *ő, ki* meg akarta szúrni a Tini szívét kissé, (NL, M: *Ő, aki* meg akarta szúrni a Tini szívét *egy* kissé,)
- 25 Ledobta fejről: tűzött helyébe egy fehér rózsát. (NL, M: Ledobta *a* fejről; tűzött helyette egy fehér rózsát.)
- 27 Feketéhez (NL, M: Fekete *Miklóshoz*)
- 30 *felfedezni* (NL, M: *felfedezni*)
- 31 pedig *hát* ez (NL, M: pedig *ez hát*)
- 36 — *Én nem* vagyok (NL, M: — *Én sem* vagyok)
- 195 2 *hogy a kevély* menyasszony (NL, M: *valjon a büszke* menyasszony)
- 5 folyt végig (NL, M: folyt *le* végig)
- 6 *amely* megmagyarázott volna mindent másnak, de Miklós (NL, M: *ami* megmagyarázott volna sokat, megmagyarázott volna mindent másnak, de *Fekete* Miklós)
- 9 és az nem a *lavateri*, (NL: és az nem a *Lavateré*, M: és az nem a *Laveteré*,)
- 11 *Ő bizony megint csak inkább* elhitte a grófnőnek, hogy azt a sok jót mind képes elcserélni azért a sok semmiért, mert nem tudta *volna* számokkal bebizonyítani (NL, M: *Ő bizony inkább csak megint* elhitte *Sarolta* grófnőnek, hogy azt a sok jót mind képes elcserélni azért a sok semmiért, mert nem tudja *neki* számokkal bebizonyítani)
- 15 Másnap esős idő volt, egész nap *bent* dolgozott a kert lakban. (NL, M: Másnap esős idő volt, egész nap dolgozott a kert lakban *a mappán*.)
- 16 Egészen *el* volt merülve a *térképrajzolásban, midőn* (NL, M: Egészen *bele* volt merülve a *munkájába, mikor* KCSL: Egészen *el* volt merülve a *térképrajzolásban, midőn*)
- 17 nyílt az ajtó s belépett rajta (NL, M: *megnyílik* az ajtó s belép rajta)
- 19 A mérnök *fel* sem pillantott, azt *hitte*, hogy az inas jött be, *s nyugodtan* számítgatott tovább. (NL, M: A mérnök *hátra* sem pillantott, azt *gondolta*, hogy az inas jött be *az edényért, és dolgozott, számítgatott* tovább.)
- 22 Sáríka nem merte (NL, M: Sáríka *grófnő* nem merte)
- 23 Oh, hogy némán is észre nem vette szíve *hangos* dobogásáról! (NL, M: Oh, hogy *bár* némán is észre nem vette *jelenlétét a* szíve dobogásáról.)
- 28 eleintén, (NL, M: *eleinte*,)
- 30 jónapot kívánt *s* megkérdezte (KCSL: *és* megkérdezte) *a*

- váratlan szerencse okát. (NL, M: jónapot kívánt *a grófnőnek és megkérdezte ezen váratlan szerencséének okát.*)
- 195 : 34 munkájában? (NL, M: *a munkájában?*)
 37 — *Mi dolgozik most?*
 — *A méltóságok birtokának térképén.*
 (NL, M: — *Mit dolgozik most?*
 — *A méltóságok birtokának térképét. [!]*)
- 196 2 *a halvány-zöld* (M, Jk: *a halvány-zöld*)
 4 — *Ez meg legfelül micsoda?* (NL, M: — *Ez meg legfelül micsoda? KCsL: — Ez meg felül micsoda?*)
 6 *Kelendy* (NL, M: *Kelendi*)
 7 *a herceg Kukuleff-címerrel*, (NL, M: *a herceg Kukuljević címerével.*)
 12 *azt a grófnő?* (NL, M: *ezt a grófnő?*)
 14 *egy idegenét festeni?* (NL, M: *egy idegen címerét festeni?*)
 16 és 20 *Kukuleff* (NL, M: *Kukuljević*)
 19 *mondá Fekete* (NL, M: *szólt Fekete*)
 21 — *Semmi okom sincs kételkedni benne.* (NL, M: — *Tökéletesen elhiszem, grófnő.*)
 22 *A grófnő hátravetette hosszú kék fátyolát, s amint kigyulladt bűvös arcával mindig közelebb-közelebb lépett* (NL, M: *A grófnő hátravetette fekete hosszú fátylát, s kigyulladt bűvös arcával amint mindig közelebb-közelebb lépett*)
 24 *mint az égből* (NL, FL, M, KCsL, 1883: *mint egy égből*)
 26 *aki arról nem is tud.* (NL, M: *aki arról nem is tud, aki talán gyűlöl engemet.*)
 29 *nem segíthetek rajta. Ha én festeném a grófnő életének mappáját, biztos lehet, hogy fekete helyett mindenütt pirossal színezném ki.* (NL, M: *nem segíthetek benne. Ha én festeném élete mappáját, biztos lehet róla, hogy fekete helyett pirossal színezzek satíroznam ki.*)
 34 *kérdő pillantást* (NL, M: *kérdő tekintetet* KCsL: *kérdő pillantatot [!]*)
 35 *A büszke grófkisasszony* (NL, M: *A büszke grófnő*)
 36 *mellére tette, attól félt, hogy* (NL, M: *mellére tapasztá, mert NL sajtóhibával: arról M: attól félt, hogy*)
 37 *ama néhány szótól, mit kimondani akar,* (NL, M: *attól a néhány szótól, amit kimondani fog,* FL, 1883: *ama néhány szótul, mit kimondani akar,*)
 „ 39 *ki vétkei* (NL, M: *aki vétkei*)
 197 2 *mint a feltámadó örület.* (NL, M: *mint a feltámadó büszkeség.*)
 4 *A mérnök megdöbbenve lépett hátra egyet, egyszer-kétszer végigsétált a szobán, azután monoton hangon előadta, hogy az, amit a grófnő mondani kegyeskedett, igen különös dolog a maga nemében, de hát ebből* (NL, M: *A mérnök megdöbbenve lépett hátra egyet, azután kikeresett valahol az asztalfiókban egy heverő cigarettet, rágyújtott lassú tempóban, s mikor már ezt mind elégezte, egyszer-kétszer végigsétált a szobán,*

Lap Sor

- monoton *álmos* hangon *adva elő*, hogy az, amit a grófnő mondani kegyeskedett, az *mind igen igen szép dolog és delektáló história* . . . de hát ebből)
- 197 : 8 mitévő (1883: mitevő)
11 rá (NL, M: *red*)
11 A sértett női méltóság *kifakadása* volt az: (NL, M: A sértett női méltóság *pallosa* volt az:)
13 — *Ember!* Én nem arról beszéltem önnel! (NL, M: — Én nem arról beszéltem önnel!)
17 önnel, *grófnő*. (NL, M: önnel.)
19 *És egy cseppet sem reszketett hangja a felindulástól, mikor ezt kimondta.* (A NL-ban és a M-ban e mondat nincs meg!)
22 valami ritkaság-gyűjteményben! (NL, M: *valamely* ritkaság-gyűjteményben!)

Tárgyi magyarázatok

- 185 : 4 *Kelend* helységnév és 191 : 35 stb. *Kelendy* családnév: költött nevek.
- 186 3 *Kukuleff Iván herceg* — MK tréfás névképzése. Eredetileg, a Nógrádi Lapok és a Mulattató szövegében: *Kukuljević Ivánnak* nevezte el a herceget. (Ld. a *Szövegváltozatoknál!*) De aztán a Fővárosi Lapok szövegében módosította, mint-hogy ezt a nevet akkoriban egy közismert személyiség viselte: *Kukuljević-Sakcinski Iván* horvát történetíró (1816—1889), aki 1861-ben zágrábi főispán és 1875-ben az országos közoktatási tanács elnöke lett; alapítója és elnöke volt a délszláv történelmi és régészeti társulatnak.
- 4 *Berzey* — költött név. A magyar családtörténeti munkák csak *Berzey* névalakot ismernek.
- 4 *Kele* — a régi Magyarországon több ilyen nevű nemes család élt; egyikük Nógrád megyében. (MK tehát ezúttal is szülőföldje hagyományaitól merít!)
- 5 *Daróczy* — a régi Magyarországon kb. tíz ilyen nevű nemes család élt. Legnépesebb volt a Királydaróczi Daróczy család (Szatmár megyében). De a XVI—XVII. század folyamán Nógrádban is szerepeltek Daróczyak.
- 8 *Pitt, William ifj.* (1759—1806) — angol politikus. Mint londoni ügyvéd jutott 1781-ben az alsóházba, hol a whig-párt soraiban csakhamar nagy népszerűsége tett szert. (Erre a szerepére utal itt MK.) 1783—1803 és 1804—1806: miniszterelnök. Európai koalíciókat szervezett Napóleon ellen s egyesítette Irországot Angliával.
- 10 *high life* — a felső tízezer, a társadalom legmagasabb rétege.
- „ 38 *régisseur* — rendező.
- 187 : 11 *charmant* — kedves, bájos, búbajos, elbájoló.
- 188 : 4 *ordinaire* — közönséges, durva, otromba.

Lap Sor

- 188 : 12 *Abendblatt* — esti lap.
„ 13 *whist* — négyszemélyes kártyajáték (a bridzs őse).
„ 19 *szu demokratisch!* — túlságosan demokratikus!
190 : 32 *manöveriroz* — mesterkedik, cselfogáshoz folyamodik.
191 : 2 *anständig* — tisztességes.
193 : 7 *frakia* — töredék, törtszám.
194 : 3 *en famille* — családi körben, családiában, bizalmasan.
14 *kilencágú gyémántdiadém* — A feudális világ kiváltságosainak rangját címerkoronájuk ágai jelezték: a hercegi korona tizenegyágú, a grófi korona kilencágú, a bárói hétágú, a köznemesi ötágú.
195 : 9 *Lavater, Johann Kaspar* (1741—1801) — svájci író. Főművében azt igyekezett bebizonyítani, hogy az arc vonásaiból és sajátos alakulásából biztos következtetést lehet vonni a egyén jellemére. Ezt nevezi MK »lavateri tudomány«-nak.

Irodalom

Az elbeszélést a Mikszáth-irodalom alig említi. *Kiss Ernő* (MK Bp. 1910. 36. és 38. l.) Mikszáth alakjairól szólva éppen csak utal ennek a novellának mérnök-figurájára. Szerinte: »Mikszáthnak igen sok művében találunk a szereplők között egy-egy olyan alakra, aki valamelyes jellemző sajátságával jobban szembeötlik a többinél. A kisebb művekben az ilyenek köré csoportosul az egész esemény . . . Alakjainak kifejezésében megelégszik egy-két jellemző vonásuk kidomborításával, mintha nem jellemeket akarna rajzolni, hanem csak jellemző sajátságokat élénk tární. A markánsan kiemelt vonás tisztán áll előttünk, mint határozott és biztos intuición kifejezése; de inkább valami sajátos helyzet képét mutatja, mint az egész embert.« Ilyen alakja — többek között — Fekete Miklós is, a *Sáríka grófnő* tagosító mérnöke. — Összehasonlítva Jókai romantikus pátosztát MK realizmusával, vázolja a szenvedélyek rajzában mutatkozó különbséget is: MK alakjai között nincsenek olyan izzó szenvedélytől lázasak, mint a romantikus hősök között. Sőt, ha a szenvedély feltűnik is valamelyik alakjában, szinte szándékosan elhalványítja vagy tragikus összekötés helyett kicsinyes megoldásra vezeti. *Sáríka grófnő*ben is feltűnik a szerelmi szenvedély, de csakhamar észrevesszük, hogy szeszély és sértett hiúság az inkább . . .»

FÜGGELEK

DIÁKKORI DOLGOZATOK

Rimaszombat

MK első irodalmi szárnypróbálgatásait: 1861. és 1862. évi, rimaszombati önképzőköri dolgozatait Rejtő István: Mikszáth Kál-mán, a rimaszombati diák című kiadványából vettük át. (Bp. 1959. Irodalomtörténeti Füzetek 27. sz.)

Az MTA 1957 és 1958 őszén Rejtő Istvánnak lehetővé tette, hogy egy-egy csehszlovákiai tanulmányút keretében többek közt Rimaszombatban is végezzen kutatómunkát. Ennek során Rejtő István feldolgozta a rimaszombati Mikszáth- emlékeket: az ottani magyar iskola könyvtárában őrzött két önképzőköri Erdemkönyvből lefényképeztette, illetőleg kijegyezte MK első irodalmi kísérleteit: nyolc verses és négy prózai dolgozatot. Kutatómunkájának — az osztálykönyvi adatok kijegyzése mellett — ez a legfőbb érdeme, mert bár e diákkori próbákról folszázad óta tud az irodalomtörténet, a szövegek eddig nem voltak mindenki számára könnyen hozzáférhetők.

Rejtő pontos, szinte fotografikus hűséggel adja vissza a dolgozatok szövegét, és lapszámok szerinti helyüket is megjelöli az egykori »egyesült protestáns gimnázium« két Erdemkönyvében.

Az 1861—62. tanév önképzőköri termését egy 22×14,5 cm nagyságú, 351 számozott és teleírt, továbbá 11 számozatlan és üres lapot magában foglaló, piros bőrbe kötött, aranyozott szegéllyel díszített kötet őrizte meg. A kötet belső címlapján rajzolt betűkkel a cím: »ALBUM 1861/2.« Ebben van az első három prózai dolgozat, vagyis a következők: *Magyarok bejövetele, A ló és a szarvas, Jurisics Miklós Köszegen.*

Az 1862—63-i tanév Erdemkönyve 25×19 cm nagyságú, 387 számozatlan, teleírt lapot tartalmazó, vörös bársonyba kötött és arany díszítéssel ékesített kötet. Címlapján kalligrafikus írással: »Az 1862/3 tanévben Az Vdik és Vldik osztályok Erdemkönyve.« Ebben Mikszáthnak csak egy prózai dolgozata található, cím szerint: *Róma gyöngye.*

Rejtő István hangsúlyozza, hogy a szövegeket *betűhűven* közli, íráshibáikkal és központozási hiányosságaikkal együtt.

Mi — a jelen Krk-nak a *nagyközönségre is tekintő* szempontjai szerint — e közléseinkben szintén a mai akadémiai helyesírást érvényesítjük. Néhány helyen értelemzavaró hibákat találtunk Rejtő István közlésében. Lehet, hogy ezek már a dolgozatoknak az Erdemkönyvbe másolásakor keletkeztek; e tekintetben Rejtő István nem ad magyarázatot s nem korrigál. Mi a fő szövegben kijavítottuk a feltűnőbb hibákat, de a jegyzetek közt minden egyes esetben indokoljuk is javításainkat. A központozás nélküli vagy helytelen központozással ellátott szakaszokat igyekeztünk értelemszerűen, világosan tagolni.

Rejtő István bőven idézi Mikszáth diákkori írásainak forrásait és azokat az egykorú stilisztikai definíciókat, amelyek föltehetőleg mintául szolgáltak a tizenégy-tizenöt éves rimaszombati diák kísérleteihez.

Mi csupán a források rövid megnevezésére szorítkozunk. A részletek Rejtő István kiadványából bárki számára könnyen hozzáférhetők.

A jelen Krk szerkezeti rendjének megfelelően az egyes művekre vonatkozó eddigi irodalmat is megemlítjük.

Mutatóba, hogy valamelyes képet kapjon az olvasó a dolgozatok eredeti írásmódjáról, illetőleg „helyesírásáról”, betűhíven idézünk egypár részletet:

A *Magyarok bejövetele*ből: „Mesze a gyönyörű Ázsia közepén laktanak őseink ide s tova hordozható sátorokban, a föld gazdag volt és termékeny, a sűrű erdők zöld lombjaikkal, a Don folyam ezüst tiszta habjaival; ékesíték. Egyedüli épület az egész Döntői Magyarhonban, Magyar vár vala. Magyar vár elbeszélésünk korában ritka remek mű volt, izmos bástyákkal, erős vastag falakkal, fölebe hét torony emelkedet. Legnagyobb építési pompával ékeskedet, az ugynevezett „tanácskozási terem” melynek góth iveri és remekül farragott szobrai bámulatra ragadták a szemlélőt. E terembe szoktak tanácskozni a nép vénei . . . » stb.

Jurics Miklós Közegen című dolgozatról: „Gazdag völgyek és bérczek őlében fekszik Kőszeg városa, a virág furtekekkel behintett rétek, a lombos ligetek, a bércei patakok melyek zuhogva omlanak a völgy kebelébe mind meg anyi bizonyítványa a természet remek kezeinek, melyekből pazarul hullt a báj e vidékre mely történetünk színhelye leend. A vár már mesziről látszik erős bastyáival magas tornyaival, a szem oly nyugodtan pihen badogos fedelén büszke falain mint az uzsorásé kincse halmazán. A várba vezető út mellet sudar jegenyék emelkednek . . . » stb.

Róma gyönygeből: „A trónra most Cajus Tiberius Nero, Augustus fogadott fia lépet eszélyes ravasz és kegyetlen férfiú, a színészet mesterségét a legfőbb tökélyig vitte, szívében mindig más érzelmet tanyáztott mint a mit szája mondott. Theodotus híres tanítója azt mondja felőle: „Tiberius nem egyebb mint verbe martott sár.” — Egy Augustus után kicsiny vala a felvillág uralta trónján egy Tiberius. — A ravaszág és kegyetlenség folytonos jelei nem hagyák kialudni a már kitörni készülő lángokat . . . A Németországi hadsereg vezére Germanicus, halván a lázadás kitörését, Galiából Germaniába sietet a főlaborodot kedélyek lecsilapítására . . . » stb.

Magyarok bejövetele

Az 1861—62. évi Érdemkönyv 37—41. lapján, közvetlenül MK *Hunyadi* című költeményét követően. Tehát még a *tanév elején, kb. 1861 őszén írta*. Szövegét sajátkezüleg másolta be az Albumba, teljes névalírással.

Rejtő István kiadványában: 2. sz. közlemény, 54—58. l. A fényképmellékletek közt (a kiadványban a 3. sz. ábra) bemutatja a dolgozat kéziratának első lapját.

A dolgozat II. részében MK egyik forrására, Dierner: Magyarország története c. művére hivatkozik. A könyv pontos címe és adatai: Magyarország története. Tankönyvül írta Dierner Endre. Újra szerkeszti Hanthó Lajos. Pest 1861. Kilian György Magyar Egyet. Könyvtár tulajdona. Diernernél található »a székelyek követsége is. Ezen felül több más anakronizmus is előfordul a dolgozatban: Magyarvár és annak gótikus termei, a kápolna stb.

A szövegről

201 : 10 E teremben (Eredetiben: E terembe)

203 : 16—17 Álmos tábori tüzeztől világítottá arca (Eredetiben is így!)

: 27 a kék égbolt (Eredetiben, bizonyára tollbotlás: az ég kékbolt [!]) [Javítottuk!]

205 : 12 edzett (Ered.: egyzet)

16 fölötte (Ered.: folyöte)

*

A *Magyarok bejövételével* kapcsolatosan Gyöngyösy László (MK. Bp. 1911. 27. l.) az alábbi anekdotikus történetet jegyezte föl: »Az írás eleinte nehezen ment. De azért egyre haladt, s már az ötödik iskolában olyan gyakorlatot ütött össze a *Magyarok bejövételéről*, hogy Szeremley egyáltalán vonakodott elhinni, hogy ő írta s becsukatta érte. Mikszáth nevetve szokta volt mondani ezt az esetet s egyúttal megjegyzi tanulságul: — Engem mindig akkor ütöttek, amikor nem érdemeltem, amit különben nagy igazságnak is tartok. Mert ha az ember hibázott, elég baja van önmagával. Istentelenség az önvád mellé még a mások vádjait is nyakába zúdíítani!»

(Gyöngyösy téved, amikor az V. gimnazista Mikszáth magyar tanárául Szeremley Károlyt nevezi meg. Ekkor, az 1861—62. tanévben Mikszáth osztályában Terray Károly, a gimnázium igazgatója tanította a magyart.)

A ló és a szarvas

Az 1861—62. évi Érdemkönyv 45. lapján, közvetlenül MK *Szilágyi Erzsébet levele* című heroidja után. *Kb. 1861 őszén írta.* Szövegét MK másolta be az Albumba, teljes névalírással.

Rejtő István kiadványában: 4. sz. közlemény, 61. l.

Jurisics Miklós Kőszegen

Az 1861—62. évi Érdemkönyv 327—332. lapjain. Utána már csak az évváró ünnepélyre készített dolgozatok következnek; ez az elbeszélés tehát minden bizonnyal a tanév végéről, *kb. 1862 május—júniusából való.*

Rejtő szerint: elbeszélését Mikszáth valószínűleg maga másolta az Albumba. Teljes nóvalírással.

Rejtő István kiadványában: 8. sz. közlemény, 68—72. l.

Az elbeszélés forrását Rejtő nem vizsgálta. Tárgyi magyarázatokat sem fűzött hozzá. Megemlítendő, hogy a bevezető két sor (»Magyar dicsőség, mi valál? Hulló csillag . . .«): Petőfi »A hazáról« című költeményének utolsó előtti strofájából vett idézet. Erre a versre MK később is sokszor utal!

A szövegről

207 : 6 Eszéknél, de a III. fejezetben (230 : 3) Eszéknél. (Mint hogy mindkét ejtés használatos, megtartottuk a másolati szöveg szerint).

208 : 14—15 Jurisics magányterembe akart vonulni kihallgatás végett, de barátjai nem engedék. (Rejtőnél: . . . nem engedék.)
23 hogy falaira (Rejtőnél: a [!] hogy falaira)
26 és 210 : 29 A zultán szót átvettük eredeti, régies formájában.

Jurisich Miklós, Kőszeg várának kapitánya, dalmát patricius-családból származott. Születésének ideje ismeretlen; meghalt 1543 végén vagy 1544 elején. Mint diplomata és katona egyaránt kiváló szolgálatokat tett Ferdinándnak. 1530-ban követségben járt Konstantinápolyban. Midőn 1532-ben Szulejmán roppant seregével Bécs felé tartott, útját szegte Kőszeg vára. Aug. 5-én Ibrahim nagyvezír megszállotta a várat előhadával. Aug. 12-én maga a szultán is megérkezett seregével. Jurisich nem adta fel a várat, de kielégítette a szultán gőgjét azzal, hogy színleges átadás kedvéért kevésszámú janisársát zászlójukkal együtt a várba bocsátott, mire a törökök aug. 31-én a vár alól elvonultak. Ezzel Ferdinánd huszonöt napi haladékot nyert. Jurisich később a magyarországi hadak főkapitánya, majd pedig Krajna kormányzója lett.

MK-nak Jurisicsról szóló diákkori dolgozatával kapcsolatosan meg kell jegyeznünk, hogy ennek a témának több mint négy évtized múlva érdekes emléke bukkan fel *A vén gazember* című regényében (1904). Báró Inokay gimnazista-fia, Pali »egy nagy költői beszélyt kezdett komponálni a vizsgárá« *Jurisics Miklós Kőszegen* címen. Készülő fejezeit részletekben felolvasta Borly Gáspárnak, »a vén gazembernek«. Az öreg aztán titokban száz arannyal akarta megjutalmaztatni a vizsgai dolgozatot, de mivel az nem készült el s ezért az ifjú Inokay nem fogadta el az illetéktelen pénzt, az összeg vissza-
szállt az adományozóra. (Ld. Krk 17. köt. 79—82. l.)

Róma gyöngye

Az 1862—63. évi Érdemkönyvben az első Mikszáth-írás, a könyv 59—70. lapjain. *1862 őszén írta.* »A kézírás — Rejtő szerint — más jellegű, mint az előző, 1861—62-es kötetben; kissé az említett kötet utolsó Mikszáth-szövegének, a *Jurisics Miklós Kőszegen* betű-

vezetésére hasonlít, de döltebb betűket használ. Lehet, hogy Mikszáth kezeírása, de hogy pontosan kié, azt nehéz eldönteni.*

Míg az előző dolgozatok névalírása *Mikszáth Kálmán* volt, ezúttal a családi név abban az alakban szerepel, ahogy az író apja is használta, vagyis: *Mixáth Kálmán*.

Mikszáth az elbeszélés ama részletéhez, amelyben Piso pannóniai tartózkodásáról és a Pozsony városnév eredetéről ír, lábjegyzetben megjelölte forrását: »Gvadányi villag históriáját«. (Teljes címén: A' világnak közönséges Históriaja. A' mellyet Magyar Hazájához viseltető szeretettül ösztönöztetvén, néhány jeles, és hiteles Authorokból ki-szedogetvén ugyan ezen Hazájának élő nyelvén bátorkodik nékie, mint igaz fiú szeretetnek áldozatnyát bé-mutatni Gróf Gvadányi József, Magyar Lovas Generalis. Harmadik kötet Pozsonban, Wéber Simon Péter költséggével és betűivel. 1797.)

Rejtő István bőven idézi a forrás megfelelő részeit. (82—86. l.)

A szövegről

E dolgozat szövegét gondozva több rendbeli javítást kellett tennünk. Ha elfogadjuk, hogy Rejtő István olvasása betűpontosságig hű, akkor már az Erdemkönyv szövegében is megvannak ezek a hibák. A két legfeltűnőbb:

213 : 20 (az I. fejezet utolsó sorában) Töbjeik láncre verve Rómába vitettek. A szó helyesen csakis Föbjeik lehet, mert a fogságba esett katonáknak csak a főbjeit szokták »láncre verve« elhurcolni. S valóban így találjuk a III. fejezetben (215 : 11—12) : »Seján, a germán lázadók főbjeit vezettesd elő.« Eszerint javítottuk!

216 : 4 csak tervét *kivihesse*. (Rejtőnél: csak tervét *kivisse*. [!])
Javítottuk!

Egyéb megjegyzéseink és javításaink:

212 : 22 Gordian neve helyett értelemszerűen Germanicus neve kívánkoznék.

213 : 13 hideg udvaroncok [Hozzáértendő a mondat zárószava, vagyis: hideg udvaroncok *körében*!]

16 *Még* [= míg] a germániai lázadás így folytatott el... Lehet ejtésbeli sajátság is, de lehet, hogy csak MK írásának téves olvasása. Későbbi elbeszéléseinek szövegében is többször váltakozik a *még* — *míg* szóalak.

18 A katonák, az ütközet előtti... (Az eredetiben tollbotlással: A katonák, *ki* [!]) az ütközet előtti...)

214 : 17 *poko/yi* (Az eredetiben is így!)

19 kardját szorító oldalához (Rejtőnél: szorító)

21 a III. fejezet első sorában: Tiberiusnál (Rejtőnél: Tiberusnál)

22 eltávolítása (Rejtőnél: eltavoltása)

23 amely mértékben gyűlöltetik ő a néptől, úgy szerettetik Germanicus. (Rejtőnél: a mely mértékben gyűlöltettek ő stb.)

29 Tiberius *átnyújtva* ült mennyezetes székében, részegen...
Talán csak tollbotlás ehelyett: *elnyúlva*

215 7—8 azon férfiak helyébe, kik megvédjenek, farkasok küldettek,

kik összemarjanak... (Rejtőnél: küldöttek) Csak tollbotlás lehet az eredetiben is. Javítottuk!

- 11 Seján (Rejtőnél — s lehet, hogy az eredeti szövegben is — itt hibásan; Saján)
- „ 28 sor alatt a fejezetszám: IV. (Rejtőnél: III. [másodszor!])
- 218 : 21 halál minden maradvékai[ra!] — A kiegészítő ragot Rejtő is szögletes zárójelben közli, jelölül, hogy az eredeti szövegben hiányzik.

Tárgyi magyarázatok

Tiberius, Claudius Nero (i. e. 42—i. sz. 37) — római császár; uralkodott i. sz. 14—37. Anyja (Livia Drusilla) 38-ban Augustus császárnak lett a neje, s Tiberius mint a császár mostohafia, ügyes hadvezérnek bizonyult. 11-ben nőül vette Augustus leányát, Juliát. 4-ben Augustus fiává fogadta. Augustus után trónra lépve, erőlyes, kemény uralkodónak bizonyult. Nagyon bántotta testvére fiának, Germanicusnak növekvő népszerűsége. Midőn Germanicus 19-ben meghalt, Tiberius mindinkább *Seianus*nak, a pretoriánusok vezérének befolyása alá került (214 : 18 stb.). Ez a császárt elidegenítette családjától, sőt Tiberius egyetlen fiát saját felesége által mérgeztette meg. 31-ben Seianust összeesküvés vádjával kivégeztette. De ennek utóda, *Macro* (MK elbeszéléseiben mindketten szerepelnek!) éppoly kegyetlen önkénnyel kezelte hatalmát, sőt a halálos ágyán vergődő Tiberiust is megfojtotta Capri szigetén.

Germanicus — kitüntető jelző, melyet a római szenátus Tiberius császár unokaöccsének, *Nero Claudius Drusus*nak adott Germániában kifejtett vitézségéért. Germanicus (i. e. 16—i. sz. 19) 12-ben mint konzul nagy népszerűséget szerzett magának a Duna és a Rajna mellett kitűnt katonai erényeivel, úgyhogy Augustus a germánok ellen szervezett nyolc rajnai légio élére állította. Tiberius trónraléptekor sikerült Germanicusnak e légiók zavargásait megfékeznie. Később a birodalom keleti határain működött. *Armeniában* Zenót, a pontusi király fiát ültette a királyi székbe (216 : 8). Szíriában súlyos gondokat okozott neki az ottani prokonzul: *Gnaeus Calpurnius Piso* (216 : 11). Egykorú felfogás szerint Piso mérgezte meg. Rómában Tiberiust gyanúsította a közvetlemény Germanicus meggyilkolásával; ezt a véleményt Tiberiusnak Germanicus özvegyével és árváival szemben tanúsított kegyetlensége is támogatta.

211 : 14 *crimen laesae maiestatis* — felségsértés.

212 : 30, 216 : 28 és 217 : 36 a *világasszony* — az ókori Róma díszítő melléknéve.

Irodalom

Ezzel az elbeszéléssel részletesen foglalkozik *Veress Samu* : MK a rimaszombati iskolában 1857—1863. c. dolgozata. (A rimaszombati egy. prot. főgimnázium LVII. értesítője az 1909—1910. tanévről. Rimaszombat 1910. 11—15. l.) Ismerteti tartalmát, majd kritikai megjegyzéseket tesz az elbeszélés szerkezetére: Mikszáthnak

ez első kísérletéből — úgymond — még alig lehet sejteni az elbeszélésnek és humornak későbbi nagy mesterét. Germanicus csupán egy tanulói fantáziában élő történelmi alak, vitéz és bátor katona, kiről semmivel sem tud többet mondani, mint amennyit róla az iskolában tanult. Az elbeszélés szerkezete olyanforma hatást gyakorol az emberre, mint egy hiányosan összeállított csontváz, melynek hézagai azonnal szembeötlenek . . . » Ha azonban *Róma gyöngyét* abban a tudatban olvassuk el, hogy azt egyik legkiválóbb elbeszélőnk írta első kísérletül: akkor e dolgozatban is találunk néhány vonást, melyek mint jellemző tulajdonságok »a tanuló Mikszáth zsenge kísérleteiből az író Mikszáth költői talentumába is átvonultak«. Ilyenek — Veress Samu szerint — »egy-két drámai helyzet ügyes felállításá, a párbeszédék élénksége s néhány metafora sikerült alkalmazása. De a mai Mikszáth-stílus és előadás kiváló tulajdonságaival, melyeknek gyökerét rendszeren a fejlődés kezdetén szottuk keresni, az iskolai kísérletben még nem találkoznak, sőt azt tapasztaljuk, hogy úgy a mondat szerkezetben, mint a szófűzésben hadilábban áll a magyarossággal. Ami nem is csoda, ha meggondoljuk, hogy a múlt század hatvanas éveinek — a Bugáth-kornak — iskolai magyarságáról van szó . . .

Várdai Béla (MK. Bp. 1910.) nem tud erről az elbeszélésről.

Rubinyi Mózes (MK élete és művei. Bp. 1917.) említi könyve bibliográfiai részében (101. l.), de tévesen a »verses művek« közé sorolja.

Kálniczky Géza (MK diákévei Rimaszombatban. Bp. 1925. 20. l.) Veress Samu nyomán méltatja e mű némely vonásait, de egészében véve »meglehetősen gyengének« mondja.

Selmecebánya

Az én Gyuri bácsim

Ezt az elbeszélést csak Várdai Béla monográfiája óta (1910) tartja számon a Mikszáth-irodalom. Várdai szerint (44. l.): MK már selmecei diákkorában »sikerült kísérletet tett abban a mezőben, melynek később oly kitűnő, originális művelője lesz.« Nagy tetszés közepett olvasott fel egy humoreszket *Az én Gyuri bácsim* címmel, mely a jegyzőkönyv szavai szerint: az önképzőkörben bemutatott kísérletek között az első ilyenmő dolgozat. »Mindenkit felvidámított vele, s érdemkönyvbe ítelték méltónak. E dolgozata alapján mondotta róla a derék Scholtz professzor, hogy ha abban a nemben úgy fog fejlődni, mint e munkája után remélhető, még kitűnő beszélyíró válik belőle . . .« Gyöngyösy László is megemlíti (MK. Bp. 1911. 30. l.), hogy: »*Gyuri bácsi* című, deákos modorban írt elbeszélése kézzől kézre járt, s nagyon tetszett.« Rubinyi Mózes Mikszáth-kötete bibliográfiájában (MK élete és művei. Bp. 1917. 102. l.) idézi Várdai fenti szavait, de az elbeszélést közvetlenül nem ismervén, azt MK »verses művei« közé sorolta. Pedig akkor e diákkori humoreszk már nyomtatásban is megjelent, éspedig az *Az Ujság* 1911. ápr. 16-i, húsvéti számában. Azóta az *Az Ujság*

nyomdai kézírata is előkerült, s a MTAK kéziratára űrzi. (Jelzete: Ms 37/j)

Mikor írta Mikszáth? Hogyan s kinek a gondoskodásából maradt fenn az elbeszélés szövege? Miképpen jelent meg az Az Ujságban? Milyen úton került az Akadémia könyvtárába? — ezekre a kérdésekre kívánunk megfelelni az alábbiakban.

MK ezt az elbeszélést 1865-ben, tizennyolc éves korában, Selmecen írta, s egy 1859. évi rimaszombati diákkalandját meséli el benne.

Az elbeszélés szövegét nem Mikszáth kézírása hagyományozta ránk. Várdai Béla (i. m.) még arról panaszkodik, hogy a selmeci Érdemkönyv ezt a dolgot nem tartotta fenn. A selmeci liceum adatszolgáltató tanárainak közlése szerint feltételezi, hogy e humoreszk csak az önképzőkör »Korány« című hektografált lapjában jelent meg, annak kötetei pedig jórészt elkallódtak az idők folyamán. Csupán lábjegyzetben említi Várdai, hogy könyve sajtó alá rendezésekor értesült e dolgozat felbukkanásáról és arról a hírről, hogy a Mikszáth-jubileumkor meg is fog jelenni. Ámde ő maga még nem láthatta a dolgozatot . . .

Várdai értesülése helyes volt, a dolgozat valóban előkerült. MK egy ifjúkori barátja és selmeci tanuló társa, Gajdács Pál tótkomlói evangélikus lelkész őrizte meg saját másolatában. (Gajdács Pál mindvégig hűséges jóbarátja volt Mikszáthnak, s Mulattató című lapjának munkatársa 1874—75-ben. Az író utolsó éveiben vendégül is látta Gajdácsot Horpácson.) Nos, Gajdács Pál annak idején lemásolta MK elbeszélését s gondosan megőrizte közel félszázadon át. 1909. máj. 7-én, a közelgő Mikszáth-jubileum hírére beküldte az elbeszélést az Az Ujság című lapnak, melynek MK akkor állandó munkatársa volt. Az elbeszéléshez csatolt kísérőlevele szintén fennmaradt. (Ma a MTAK kéziratárában, az említett jelzet alatt.) Íme az irodalomtörténeti érdekességű levél:

Tekintetes Szerkesztő Úr!

Mikszáth Kálmán, selmeci iskolatársam, diákkori cimborám s kegyes pajtásom, jubileuma alkalmából diákkori irodalmi munkáiból itt közlöm *Az én Gyuri bácsim* című humoreszkjét, melyet az ottani liceumi önképzőkör egyik gyűlésén olvasott fel s vele oly élénk derűtséget okozott, hogy maga, a máskülönben komoly Scholcz Vilmos irodalomtörténeti tanárunk, az önképzőkör akkori vezetője is, úgy nevetett, hogy szinte könnyezett bele, s tanártársai előtt valóságos pór-fétai ihlettséggel s extasiszal beszélt Mikszáth jövődő nagysága felől.

Szebben és tökéletesebben talán soha, sohasem vált be valamely jövődőlés, mint emez, hiszen Mikszáth Kálmán nemcsak nemzeti büszkeségünk szemüvegén át nézve, de valóban is a világirodalom történetének egyik legkiválóbb alakja marad örökké.

Csak tartsa is meg őt a jóságos ég sokáig közöttünk nemzeti irodalmunk gazdagítására, édes magyar hazánk dicsőségére!

Kiváló tisztelettel vagyok a Tekintetes Szerkesztő Úr kész híve Tótkomlóson 1909 Máj. 7.

Gajdács Pál ev. lelkész

Az Az Ujság azonban akkor, a jubileum alkalmával még nem közölte az elbeszélést. A szerkesztők (Gajári Ödön, Mikszáth barátja, és Ágai Béla) minden valószínűség szerint megkérdezték az író-t, hogy hozzájárul-e a közléshez, Mikszáth pedig — aki élete végefelé egyre szigorúbban ítélte meg ifjúkori kísérleteit — úgy látszik: nem kívánta közönség elé bocsátani ezt a szárnypróbálgatását. A szerkesztők félretették a kéziratot s egy évvel az író halála után — mint irodalmi ereklyét — közölték az Az Ujság 1911. ápr. 11-i, húsvéti számában. (IX. évf. 90. sz. 1—4. l., a tárcarovatban.) Ezzel együtt publikálták Jókai egy hátrahagyott költeményét is, és a 11. lapon külön felhívták az olvasók figyelmét erre a két relikviára. A kis reklámokban említik, hogy ezt az elbeszélést Mikszáth »kora ifjúságában, 1865-ben írta«.

Az én Gyuri bácsim kéziratot másolatát Gajdács Pál idézett levelével együtt ma a MTAK kéziratára őrzi. A Növedéknapló tanúsága szerint: 1952-ben ifj. Mikszáth Kálmán 95 darabból álló levelezésének csomójával, tehát a horpácsi hagyatékából juttatták el a közgyűjteményünkbe. A két kéziratot — úgy látszik — az elbeszélés közlése után az Az Ujság szerkesztősége az író családjának ajándékozta. Így maradtak fenn.

*

Az én Gyuri bácsim történetének van egy eddig ismeretlen mozanata is. A Vasárnapi Ujság 1866. ápr. 1-i számában (XIII. évf. 13. sz. 157. l.), a »Szerkesztői mondanivaló« c. rovatban a következő (8173. sorszámú) üzenetet találtam:

»*Az én Gyuri bácsim*. Jó kedvű kísérlet meglehetősen érdektelen tárgyról. További gyakorlatot ajánlunk; a véna, úgy látszik, megvan. *A Térdepeljetek* le nem közölhető.«

Ebből kitűnik, hogy MK két ifjúkori írása (*Az én Gyuri bácsim* c. elbeszélése és *Térdepeljetek* le c. költeménye) már 1866-ban a selmeci önképzőkörnél nagyobb nyilvánosságra pályázott.

A Vasárnapi Ujság akkoriban élte virágkorát: kitűnően szerkesztett, országszerte ismert és kedvelt képes családi folyóirat volt. Szerkesztője Pákh Albert: Petőfi, Arany, Tompa, Jókai, Gyulai szeretett barátja. A lap Mohorára, Mauks Ilonkáék falujába is járt, amint ezt egy másik szerkesztői üzenetből megállapíthatjuk. (Az 1866. júl. 8-i számban, 27. sz. 329. l., 8322. sz. »Szerkesztői mondanivaló« Mohorára S. I. névre. A szerk. üzenet Jókai »Mór« nevével foglalkozik.)

Pákh Albert Vasárnapi Ujságja olyanféleképpen avatta fel a fiatal írókat, mint negyedszázaddal korábban Bajza Athenaeuma Petőfi nemzedékét. Sajnos, a szerkesztői üzenetből láthatóan: Mikszáthnak ez első próbálkozása nem járt sikerrel.

Kérdés azonban, hogy vajon Mikszáth maga küldte-e be ezt a két írásművet a Vasárnapi Ujságnak? Föltehető, hogy nem ő, hanem Gajdács Pál kísérletezett velők író-barátja érdekében. Föltevésünket arra a körülményre alapítjuk, hogy Mikszáthnak éppen ez a két írása maradt fenn Gajdács Pál másolatában! S ha a hűséges jóbarátnak a két Mikszáth-írást 1866-ban nem sikerült is közölnetnie, gondosan megőrizte azokat addig, míg végre, 1911-ben nyomdafestékekhez jut-

hattak. (A *Térdepeljelek le...* című költeményt az Az Ujság 1911. dec. 24-i, karácsonyi számában találjuk; a hírvivat közlése szerint ezt a Mikszáth-írást is »Gajdács Pál előzékenysége« juttatta el a laphoz.)

A szövegről

Az *én Gyuri bácsim* című elbeszélést az Az Ujság Gajdács Pál szóban levő kéziratosa másolata alapján közölte. Erre a vonatkozó szám 11. lapján külön is utalnak. Ennek ellenére elég sok eltérés mutatkozik a kéziratosa másolat és az Az Ujság-beli közlés között. A lap szerkesztői (Gajári Ödön vagy Ágai Béla) helyenként módosítottak a szövegen. Feltűnőbb változtatásai a következők:

Az idegen szavakat idézőjelbe foglalták. Pl.

221 : 8 »geniális« 221 16 »classis«-ba 223 : 11 és 226 : 20 »fatalis«
226 : 6 »asinus«

A számokat (223 : 35 és 36, 224 : 11 stb.) az Az Ujság többnyire átfírta: 30 ezeret, 40 ezeret helyett: harminc ezeret, negyven ezeret stb.

Egyes kifejezéseket önkényesen megváltoztattak. (A változtatásokat zárójelben közöljük:)

221 : 9 Gyuri bácsim (Gyuri bácsi)

„ 12 miért is kellett (miért kellett)

222 : 28 Az én urambátyám (Az én Gyuri bátyám)

223 : 2 pozsonyi mérővel. (pozsonyi mérőt.)

„ 32 és 39 Gyuri bácsi, illetőleg bácsim (Gyuri bátyám)

225 : 2 egy darabot kihastván volt (egy darabot kiharapván volt)
19 gyötrött (gyötört)

37 az egyik sarkantyús csizmájával elkezdte rugdalni a másik csizmáját, (az egyik sarkantyús csizmájával elkezdte rugdalni a másik sarkantyús csizmáját.)

226 : 17 begyógyult. (meggyógyult.)

227 : 2 Notis (Notes) stb.

Az Az Ujság-beli közlésben van egy súlyos értelemzavaró hiba is:

221 9 apám helyett — Gajdács kéziratának hibás olvasása miatt
—: »aprém« [!]

Tárgyi magyarázatok

Ki volt a címszereplő *Gyuri bácsi*? — Nem tudjuk. Az elbeszélésből azt kellene következtetnünk, hogy az író apai nagybátyja, akit az öreg Mikszáth maga helyett küldött be Rimaszombatba, fia bizonyítványáért. Amde írónk apjának, Mikszáth Jánosnak egyetlen fivére, Sámuel, már 1849-ben meghalt; MK diákhistóriája pedig csak tíz év múlva, 1859-ben játszódik. Egyébként a Mikszáth-család genealógiájában egyetlen György sem szerepel. Az anyai ősök, a Veres-család részletes leszármazását viszont nem ismerjük, és így azt sem állíthatjuk, hogy esetleg anyai nagybátyja volt. Legvalószínűbb, hogy apjának közeli rokona, talán unokatestvére lehetett. MK mindjárt az elbeszélés elején családtagjának nevezi. Balassagyarmaton élt.

1864 előtt halt meg (»Mért nem érthette meg a tavali esztendőt« . . . stb.) ott is van eltemetve.

221 : 16 »*mikor a negyedik klasszisba jártam . . .*« — MK az 1860—61. tanévben volt IV. gimnazista. Ezzel szemben alább (a 19. sorban) »anno 1859«-et emleget. Rosszul emlékezett, egy évet tévedett.

„ 21 »*jó emlékezethezességű M** tanárom*« — Miklovics György.

222 : 22 »*a tanárok csak igazságtalanságból buktattak meg*« — Ezzel a kínos mentegetőzéssel MK egy ifjúsági elbeszélésében is találkozunk. A *megbukott és az »eminens«* című rajzában (Hasznos Mulattató 1877. I. köt. 77—80. l.) a megbukott diák szintén »a tanárok igazságtalanságát« okolja, amire aztán apja csak annyit felel: »Ha még egyszer igazságtalanok lesznek irántad a tanárok, itthon maradsz csizmadiainasnak, hogy ne legyen nekik kin igazságtalankodni.«

28 »*Három Rózsá*« — Rimaszombat központi nagyvendéglője, amely még a XIX. század elején létesült. Rimaszombati tárgyú novelláiban MK többször említi: pl. *Ne okoskodj, Pista!* o. kisregényében. (Krk 8. köt. 9. l. stb.)

30 »*Kelner, czvai porció rántott csirke*« — Gyuri bácsi német tudományát jellemző mondat. (Pincér, két adag rántott csirkét !)

„ 38 *kabanos* — finom szivar-fajta.

223 : 21 *qui habet tempus, habet vitam* — aki időt nyer, életet nyer.

30 »*kedvenc témája a lutri . . .*« — Nemcsak Gyuri bácsinak, hanem a fiatal Mikszáthnak is kedvenc témája volt a lutri! Számos elbeszélésében és cikkében ostromozta, pusztá pénz-kidobásnak tartotta a lutrizást. Ld. *A lutri* c. elbeszélését (Krk 1. köt. és ottani jegyzeteinket !); *Sramko bácsi* c. elbeszélését e kötetben; *A magyar nép bogarai* c. cikkében a pókról szóló fejezetet (*Az igazi humoristák*, 1879) stb.

„ 37 *resconto* — a lottó cédulája; nyugta.

224 5 *Pompéry János* (1819—1884) — ügyvéd, képviselő, író és szerkesztő. Elbeszéléseket és színműveket írt. 1859-ben az MTA levelező tagjává választotta. (*Az én Gyuri bácsim* kalandja is éppen 1859-ben történik, az utalás tehát teljesen időszerű volt !)

11 »*echt Neszmélyi*« — valódi, hamisítatlan neszmélyi bor.

29 *pinch* (Pinscher) — pincsi kutya. (E két gúnyos sor nevetséges ellentétet fejez ki.)

„ 33 *circiter* — körülbelül.

225 1 *spencli* — spencer — testhez simuló, rövid kabátka; zubbony. (Az angol Spencer grófnak, első viselőjének nevééről.)

2 *Perecz bácsi* — MK műveiben többször előfordul. Rimaszombati szücsmester és szőlősgazda volt; félművelt ember, de nagy könyvbarát. (Részletesen szól róla Gyöngyösy László: MK. Bp. 1911. 27—30. l.)

„ 23 *Léb wohl!* (lebe wohl!) — isten veled!

226 6 *asinus ember* — szamárr ember.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Jókai IGAZMONDÓ című lapjának NAPTÁRA (1872). Ebben jelent meg Mikszáth első elbeszélése: *A kemény ember* (1870).
- II. Az ORSZÁG VILÁG 1871. május 21-i száma. Ebben jelent meg Mikszáthtól *A kedves Gaillard apó*.
- III. Mikszáth Kálmánné Mauks Ilonka lánykorában. Az eredeti fénykép dr. Garam Jenő tulajdonában; az ő baráti szívésségéből közlöm.
- IV. A CSALÁDI KÖR 1872. május 26-i száma. Ebben jelent meg Mikszáth »*Sramko bácsi*« című elbeszélése.
- V. A FŐVÁROSI LAPOK 1874. június 9-i száma. Ebben jelent meg Mikszáth *Sáríka grófnő* című elbeszélése.
- VI. Mikszáth elbeszéléseinek első kötetkiadása, 1874.

*

E kötet anyagával kapcsolatos még néhány olyan kép, amelyet már a korábbi kötetekben közöltünk. Ezekre itt most csak utalunk:

Mikszáth Kálmán vőlegény korában (1873): 1. köt. V. sz. kép.

Mauks Ilonka menyasszony korában (1873): uo. VI.

Az IGAZMONDÓ egyik száma: uo. VII.

A MULATTATÓ egyik száma: 2. köt. I.

E KÖTET NOVELLÁINAK CÍMVÁLTOZATAI

(A lapszám: említésük helyét jelöli)

A PLETYKA (255. l.) ld. Pletyka (1871)

A SZÉP SÁRIKA GRÓFNŐ (302. l.) ld. Sáríka grófnő (1873)

EGY KÜLÖNÖS EMBER (303. l.) ld. Sáríka grófnő (1873)

EGY OSTOBA EMBER (303. és 306. l.) ld. Sáríka grófnő (1873)

MIRE JÓ A KÁRTYA? (299. l.) ld. Tudományos értekezés a hideglázzról (1873)

MONSIEUR GAILLARD (248. l.) ld. A kedves Gaillard apó (1871)

SRAMKO FISKÁLIS (273. l.) ld. »Sramko bácsi« (1872)

TARTALOM

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal)

1870	A kemény ember.....	5	243
1871	A kedves Gaillard apó	16	248
	✓ Pletyka	33	255
	Miért fél Stofi bácsi a porosztól?	48	258
	Mikor az új kastély füstbement	73	266
1872	»Sramko bácsi»	98	273
	Fotográfiaiák a vármegyéből	127	281
1873	Látogatás Stofi bácsinál	167	291
	A fotográfiaiák regénye	170	294
	Tudományos értekezés a hidegláziáról	181	299
	✓ Sárka grófnő).....	185	302

Függelék

DIÁKKORI DOLGOZATOK

Rimaszombat

1861	Magyarok bejövetele	201	329
	A ló és a szarvas	205	330
1862	Jurisics Miklós Kőszegen	206	330
	Róma gyöngye	211	331

Selmechánya

1865	Az én Gyuri bácsim	221	334
------	--------------------------	-----	-----

JEGYZETEK

Rövidítések		230	
Bevezetés a jegyzetekhez			
	Az »Elbeszélések« ciklusáról.....	231	
	A pályakezdő Mikszáth fogadtatása	236	
	Az elbeszélések jegyzetei	243	
	A képmelléletekről	339	
	E kötet novelláinak címváltozatai	339	

